

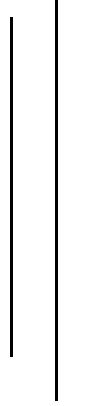
सम्पत्ति

(Anti-Money Laundering Journal)

वर्ष ६, अंक ६

असार २०७५

July 2018

नेपाल सरकार

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

पुल्चोक, ललितपुर

सर्वाधिकार सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागमा सुरक्षित रहनेछ ।
प्रकाशन संख्या: ५००

यस पत्रिकामा प्रकाशित लेखका विचारहरू लेखकका आफ्ना निजी धारणा हुन्,
यिनमा यस विभागको कुनै सम्बद्धता रहने छैन ।

सम्पादक मण्डल

प्रमुख सल्लाहकार
जीवन प्रकाश सिटौला

सल्लाहकार
गजेन्द्र कुमार ठाकुर

सम्पादक मण्डल
बिनोद लामिछाने
तेज प्रकाश प्रसाई

इधोर श्रेष्ठ
उमेश श्रेष्ठ
सन्तोष पौडेल

कम्प्युटर संयोजन
निरज ढुंगाना

सम्पादकीय

संसारमा घट्ने अपराधका विभिन्न श्रृंखलाका पछाडि आर्थिक आय आर्जन गर्ने उद्देश्य प्रमुख रूपमा रहेको अनुसन्धानले देखाएको छ । अपराध र आर्थिक आर्जन एक अर्कासंग सम्बन्धीत देखिएकोले यसलाई न्यूनिकरण गर्ने उद्देश्यले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा विभिन्न निकायहरूबीच समन्वय र सहकार्य हुँदै आएको छ । यसै सिलसिलामा संयुक्त राष्ट्रसंघको तत्वावधानमा विभिन्न समयमा भएका संधि सम्मेलनद्वारा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंकावादी क्रियाकलापमा वित्तिय लगानी कार्यलाई रोकथाम गर्न पक्ष राष्ट्रहरूको दायित्व सिर्जना गरी सोही कार्यमा नीति निर्माण तथा आवश्यक समन्वय गर्न वित्तीय कार्यदल इकाई गठन गरिएको छ । नेपालले आफ्नो दायित्व पूरा गर्नका लागि सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को निर्माण गरी वि.स. २०६८ मा सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको पनि स्थापना गरिएको छ । हाल यस विभागले वित्तीय जानकारी ईकाई, सूचक संस्थाहरू, नियामक निकायहरू, अन्य कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरू सँगको समन्वय र सहकार्यमा एकीकृत प्रयासबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंकावादी कृयाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसुरको अनुसन्धान तथा तहकिकात गर्दै आएको छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंकावादी कृयाकलापमा वित्तीय लगानी गर्नेलाई अति कडा सजायको व्यवस्था गरी अपराधीलाई दुरुत्साहन गर्दै अपराधको निवारण गर्न लागू गरिएको यस कानूनको बारेमा सर्वसाधारण देखि उच्च पदस्थ व्यक्ति, बौद्धिक व्यक्तित्व, उद्योगी, व्यापारी, सम्पादक मण्डल पत्रकारलाई समेत पर्याप्त जानकारी नभएको कारण विभागले सघन रूपमा सचेतनामूलक तथा प्रचारप्रसार, छलफल, गोपिष्ठ, अन्तरक्रिया आदि जस्ता कार्यहरू संचालन गर्दै आएको भएतापनि अपेक्षित रूपमा सम्पत्ति शुद्धीकरण कसुरसम्बन्धी बुझाईमा स्पष्टता आईसकेको छैन । अबै पनि जनस्तरमा यस विषयप्रति स्पष्ट जानकारी भईनसकेको साथै अन्य कानून कार्यान्वयन गर्ने निकाय लगायतका साभेदार निकायहरूबीच समान बुझाईको विकास गर्न थप प्रयासको खाँचो देखिन्छ । जसको कारणले विभागले गर्ने अनुसन्धान तथा तहकिकातको कार्यमा पनि अपेक्षा अनुसार प्रभावकारिता आउन सकेको छैन । अतः “सम्पत्ति”को छैठौँ अंकको रूपमा प्रकाशित यस प्रकाशनबाट साभेदार निकायहरूबीच साभ्ना बुझाई (Common understanding) को विकास गर्न, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंकावादी गतिविधिमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसुरको अनुसन्धान तहकिकात लाई थप प्रभावकारी बनाई अपराधको निवारण गरी देशमा सुशासन कायम गर्न र “सरकारको समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली”को लक्ष्यलाई साकार बनाउने प्रयासमा सहयोग पुग्ने आशा गरिएको छ ।

असार २०७५

विषयसूची

नेपाली खण्ड

क्र.स.	लेखहरू	लेखक	पृष्ठ
१	सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध नियन्त्रणः उपलब्धी, समस्या र चुनौतीहरू	कृष्णजीवि घिमिरे	१-१६
२	सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध सम्बन्धी अवधारणा, अपराध नियन्त्रणमा सपुर्दगी र पारस्परिक कानूनी सहायतासम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको सन्दर्भ	दिवाकर भट्ट	१७-२८
३	सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण : एक विश्लेषण	जीवनप्रकाश सिटौला	२९-४२
४	संघीय संरचनामा सम्पत्ति शुद्धीकरण नियन्त्रण	दामोदर रेग्मी	४३-५२
५	सुन र सम्पत्ति शुद्धीकरण	गजेन्द्र कुमार ठाकुर	५३-५८
६	सम्पत्ति शुद्धीकरणको बुझाई र सम्बद्ध कसूरसँगको सहसम्बन्ध : विश्लेषण	तेजप्रकाश प्रसाई	५९-७१
७	सम्पत्ति शुद्धीकरणबाट अर्थतन्त्रमा पर्ने प्रभाव र निवारणका मूल पक्ष	किसन सिंह बस्नेत	७२-७७
८	आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणका प्रयास र चुनौती	रमेश अर्याल	७८-८८
९	सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरमा अनुसन्धान र अभियोजन	गुरुप्रसाद वाग्ले	८९-१०३
१०	सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा बैंक वित्तीय संस्थाको भूमिका	हरिकुमार नेपाल	१०४-११९
११	सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध : एक विश्लेषण	निमा घिमिरे	१२०-१२५

१२	सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणको प्रयासमा ग्राहक पहिचान सम्बन्धी व्यवस्थाको महत्व	प्रकाश चन्द्र सापकोटा	१२६-१४३
----	---	-----------------------	---------

अंग्रेजी खण्ड

13	Regulatory and Supervisory Requirements on Money laundering with respect to bank and financial institutions	Dr. Basudev Sharma	144-149
14	FATF Revised Standards/Assesment Methodology and A Review of Recommendation 30	Binod Lamichhane	150-154
15	De-Risking Issues and AML/CFT Compliance in the Changing Global Perspective	Ramu Paudel	155-166
16	Money Laundering and Risk Based Approach	Santosh Paudel	167-170

सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध नियन्त्रण: उपलब्धी, समस्या र चुनौतिहरु

कृष्णजीवि घिमिरे
सचिव, नेपाल सरकार

१. परिचय

वर्तमान युग आर्थिक समृद्धि र विकासको युग हो । आर्थिक समृद्धि र विकासको लागि कुनै पनि मुलुकमा आर्थिक पारदर्शिता र शुद्धता हुनुपर्दछ । आर्थिक पारदर्शिता र शुद्धता नभएमा वित्तीय अपराधहरु बढ्न गई राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई नै ध्वस्त बनाउने संभावना रहन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण गैरकानूनी रूपमा आर्जित धनलाई कानूनी ढंगले कमाइएको भनी रूप परिवर्तन गर्ने एक प्रक्रिया हो । सामान्यतः अशुद्ध तरीकाले र मुख्यतः कानूनसम्मत आर्थिक कारोबार नगरी धन थुपार्नाले आर्थिक नियमहरु, आर्थिक दक्षता तथा महत्वपूर्ण रूपमा कानूनी राज्यमा खलल आउने र अन्ततः मुलुकको समग्र अर्थतन्त्र नै ध्वस्त हुने हुन्छ ।^१ सम्पत्ति शुद्धीकरण वित्तीय अपराधको त्यस्तो पक्ष हो जसमा अवैध, गैरकानूनी एवं आपराधिक कार्य र कसूर गरी कमाएको सम्पत्तिको वास्तविक उत्पत्ति र स्रोत लुकाउने एवं छिपाउने र विभिन्न वित्तीय कारोवारको माध्यमबाट नयाँ कानूनी स्रोत सिर्जना गर्ने प्रयास गरी त्यस्तो सम्पत्तिलाई शुद्ध बनाएको वा बनाउने प्रयत्न भएको हुन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरणको शाब्दिक अर्थ अवैध तरिकाले कमाएको सम्पत्तिलाई वैध सम्पत्ति सरह शुद्ध देखाउँदै राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा मिसाउनु हो । अर्थात् गैरकानूनी रूपमा आर्जित आयलाई रुपान्तरण गर्दै वैध बनाउने प्रयासलाई सामान्य अर्थमा सम्पत्ति शुद्धीकरण भनिन्छ । यसमा आफूले अवैध वा कसूर गरी कमाएको सम्पत्तिको वास्तविक उत्पत्ति र स्रोत लुकाउने एवं छिपाउने र विभिन्न वित्तीय कारोवारको माध्यमबाट नयाँ कानूनी स्रोत सिर्जना गर्ने प्रयास गरी त्यस्तो सम्पत्तिलाई शुद्ध बनाउने प्रयत्न भएको हुन्छ ।

यसैले गैरकानूनी वा आपराधिक क्रियाकलापबाट जम्मा भएको आयलाई विभिन्न तरिका मार्फत वैध सम्पत्तिमा रुपान्तरण गरी अर्थतन्त्रका औपचारिक माध्यमहरुमा प्रवाह गर्ने कार्यलाई नै सम्पत्ति शुद्धीकरणको रूपमा बुझ्न सकिन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरणको सन्दर्भमा जहिले पनि आधारभूत कार्य वा अपराधको प्रसङ्ग महत्वपूर्ण हुन्छ । कुनै कसूर सम्पत्ति शुद्धीकरण हो वा होइन भनी छुट्टयाउने विन्दु आय आर्जनका लागि सम्बन्धित व्यक्तिले गरेको कार्य अपराध हो कि होइन भन्ने निर्धारण नै हो । यस लेखमा सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराधको परिचय, सम्पत्ति शुद्धीकरण

^१ सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, <http://dmli.gov.np/post/about-dmli.html>

अपराध नियन्त्रण वारेमा भएका विभिन्न मुलुकका प्रावधानहरुसंगको तुलना, नेपालको कानूनी व्यवस्था, संस्थागत प्रवन्ध, कानून कार्यान्वयनमा देखा परेका समस्या, चुनौति तथा समाधानका उपायहरुसहित उपयुक्त निष्कर्षमा पुग्ने प्रयास गरिनेछ।

२. सम्पत्ति शुद्धीकरणको प्रकृति र परिभाषा:

सम्पत्ति शुद्धीकरणको शाब्दिक अर्थ अवैध तरिकाले कमाएको सम्पत्तिलाई वैध सम्पत्ति सरह शुद्ध देखाउँदै राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा मिसाउनु हो। यस अन्तर्गत गैरकानूनी रूपमा आर्जित आय वा कालो धनलाई धोइ पखाली शुद्ध बनाउने कार्य, सम्पत्तिको गैरकानूनी स्रोत लुकाउने वा छल्ने कार्य, सम्पत्तिको सही प्रकृति, स्रोत, स्थान, निसर्ग, स्वामित्व वा सो सम्पत्ति उपरको अधिकार लुकाउने, छल्ने वा बदल्ने कार्य, कसूर गरी सम्पत्ति प्राप्त गर्ने, प्रयोग गर्ने वा धारण गर्ने लगायतका कार्य पर्दछन्। यो कार्य आफै अपराधको प्रमुख पक्ष नभई अन्य सम्बद्ध अपराध (Predicate Offence) को By Product को रूपमा रहने अपराध हो। Financial Action Task Force (FATF) ले सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई अपराध जस्तो नराम्रो स्रोतबाट प्राप्त आम्दानीलाई छिपाउन गरिने प्रक्रिया भनी परिभाषित गरेको छ। सम्पत्ति शुद्धीकरणको औपचारिक परिभाषा गर्ने क्रममा National Institute of Justice, USA का अनुसार एक वा बढी वैकल्पिक तरिकाबाट गैरकानूनी आर्जन र त्यसको वास्तविक स्वामित्वलाई लुकाई वैध आर्जनमा परिणत गर्ने प्रकृया नै सम्पत्ति शुद्धीकरण हो भनेको छ।^२ त्यसै गरी Frank Schmalleger ले आफ्नो पुस्तक Criminology Today मा अवैध आर्जनलाई वैध आयको रूपमा स्वरूप बदल्ने प्रकृयालाई सम्पत्ति शुद्धीकरण मानेका छन्।^३ Interpol मतमा सम्पत्ति शुद्धीकरण त्यस्तो कार्य हो जसमा अवैध तरिकाबाट प्राप्त भएको धनको स्रोत लुकाइन्छ वा रूप परिवर्तन गरिन्छ।^४

UN Convention against Transnational Organized Crime, 2000 को धारा ६(१) अनुसार गैर कानूनी वा अपराधबाट कमाएको सम्पत्ति हो भनी जानी जानी उक्त गैर कानूनी स्रोत लुकाउने वा छुपाउने उद्देश्यले प्राप्त सम्पत्तिको स्रोत परिवर्तन गर्ने वा स्थानान्तरण गर्ने कार्य वा कानूनी कारवाहीलाई छल्ने उद्देश्यले अपराधमा संलग्न व्यक्तिलाई सहयोग गर्ने कामलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण मानेको छ।^५ Black's Law Dictionary मा अवैध आयलाई यसको मौलिक स्रोत लुकाउन कानूनी व्यक्ति वा लेखा प्रणालीको प्रयोग गर्दै वैध आम्दानीमा रूपान्तरण

^२ बाबुराम सुवेदी, सम्पत्ति शुद्धीकरणसम्बन्धी कसूर र नेपालको कानूनी व्यवस्था, न्यायिक आवाज, अंक ४, २०६९, पृष्ठ ३८४

^३ Schmaller, Frank, "Criminology Today : An Integrative Introduction, Pearson Education, New York, USA, 2006, P.431

^४ नारायण प्रसाद शर्मा, सम्पत्ति शुद्धीकरण: परिचय, प्रभाव र नियन्त्रणका प्रयास, अन्तर्राष्ट्रिय मञ्च, २०७१ श्रावण, पृष्ठ ४५।

^५ UN Convention against Transnational Organized Crime, 2000 को धारा ६(१)

गर्ने क्रिया नै सम्पत्ति शुद्धीकरण हो भनी परिभाषा गरेको छ ।^६ समग्रमा गैरकानुनी वा आपराधिक क्रियाकलापबाट जम्मा भएको आयलाई विभिन्न तरिकामार्फत वैध सम्पत्तिमा रुपान्तरण गरी अर्थतन्त्रका औपचारिक माध्यमहरूमा प्रवाह गर्ने कार्यलाई नै सम्पत्ति शुद्धीकरणको रुपमा बुझ्न सकिन्छ ।

३. आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानी निवारण :

आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानीलाई हेर्ने प्रसङ्ग वर्तमान विश्वमा धेरै पछि शुरु भएको हो । खासगरी व्यक्तिगत वा सांगठनिक रुपमा हुने आतङ्कवादी क्रियाकलापमा प्रत्यक्ष वा परोक्ष रुपमा सहयोग गर्ने कार्यलाई आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी (Terrorist Financing) मानिन्छ । यस अन्तर्गत आतङ्ककारी कार्य, आतङ्ककारी व्यक्ति वा आतङ्ककारी संगठनले पूर्ण वा आंशिक रुपमा प्रयोग गर्ने गरी प्रत्यक्ष वा परोक्ष रुपले प्रदान गरिएको सम्पत्ति वा कोष, हातहतियार निर्माण, ओसारपसार र प्रयोगमा गरिने लगानी, आतङ्ककारी व्यक्ति र आतङ्ककारी संगठनले मानवता विरुद्धमा श्रृजना गरिएका क्रुर, पाशविक र निन्दनीय कार्यलाई दुरुत्साहन गर्नका लागि आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गरिएको हुन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ मा २०७० सालमा भएको दोश्रो संशोधनबाट यसलाई थप गरिएको हो । यस प्रयोजनका लागि सो ऐनको दफा ४ख मा कुनै महासन्धि अन्तर्गतका कुनै कसूर मानिने कार्य गर्ने वा कुनै व्यक्तिको ज्यान लिने वा अङ्गभङ्ग गर्ने उद्देश्यले वा त्यस्तो कसूर वा कसूर गर्ने कार्यमा रकम खर्च हुन्छ भन्ने थाहा पाई वा थाहा पाउनु पर्ने मनासिब कारण भई कुनै पनि तरिकाले कुनै रकम प्रदान गरेमा वा सङ्कलन गरेमा निजले आतङ्कवादी क्रियाकलापमा लगानी गर्ने कार्य गरेको सम्झनु पर्ने उल्लेख छ ।

यस ऐनले सन् १९६३ मा सम्पन्न वायुयानभिन्न भएका कसूर तथा अन्य केही कार्य सम्बन्धी टोकियो महासन्धि (टोकियो कन्भेन्सन अन अफेन्सेज एण्ड सर्टेन अदर एक्ट्स कमिटेड अन बोर्ड एअरक्राफ्ट), सन् १९७० मा हेगमा सम्पन्न भएको वायुयानको गैर कानुनी कब्जाको दमन सम्बन्धी महासन्धि (कन्भेन्सन फर द सप्रेसन अफ अनलफूल सिजर अफ एअरक्राफ्ट), सन् १९७१ मा मन्ट्रियलमा सम्पन्न भएको गैर सैनिक हवाई उडानको सुरक्षाको विरुद्ध गरिने गैर कानुनी कारबाहीको दमन सम्बन्धी महासन्धि (कन्भेन्सन फर द सप्रेसन अफ अनलफूल एक्ट्स एगेन्स्ट द सेफ्टी अफ सिभिल एभिएशन), सन् १९७३ मा सम्पन्न भएको कूटनैतिक प्रतिनिधि लगायत अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा संरक्षित व्यक्तिहरू विरुद्धको अपराध निवारण तथा सजाय सम्बन्धी महासन्धि (कन्भेन्सन अन द प्रिभेन्सन एण्ड पनिश्मेण्ट अफ क्राइम एगेन्स्ट इण्टरनेशनल्ली प्रोटेक्टेड पर्सन्स इन्क्लूडिङ्ग डिप्लोम्याटिक एजेण्ट्स), सन् १९७९ मा सम्पन्न शरीर बन्धक लिने

^६ Black's Law Dictionary, 2009, P. 1097

विरुद्धको महासन्धि (इन्टरनेशनल कन्भेन्सन एगेन्स्ट द टेकिङ्ग अफ होस्टेजेज), सन् १९८७ मा सम्पन्न आतङ्कवादको दमन सम्बन्धी सार्क क्षेत्रीय महासन्धि (सार्क रिजनल कन्भेन्सन अन सप्रेसन अफ टेरोरिज्म), आतङ्कवादी काम कारबाहीको विरुद्धका नेपाल पक्ष भएको अन्य कुनै महासन्धि अन्तर्गतका कसूरहरुलाई यस ऐनमा समेटिएको छ ।

४. सम्पत्ति शुद्धीकरणका संभाव्य श्रोत तथा चरणहरु :

सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध अन्य फौजदारी अपराधहरु भन्दा फरक प्रकृतिको अपराध हो । पहिलो चरणको अपराधबाट कमाएको गैरकानुनी सम्पत्तिलाई वैधानिक रूप दिने काम सम्पत्ति शुद्धीकरणमा गरिने हुँदा यो दोश्रो चरणको अपराध हो । अर्थात् सम्पत्ति शुद्धीकरण हुनुपूर्व एक चरणमा अपराध भइसकेको हुन्छ जसबाट प्राप्त आयको श्रोत लुकाउने र स्वरूप बदल्ने काम सम्पत्ति शुद्धीकरणमा गरिन्छ । यस अर्थमा सम्पत्ति शुद्धीकरणका संभाव्य अन्तर्राष्ट्रिय आपराधिक श्रोतहरुमा आतङ्कवाद र सो मा भएको वित्तीय लगानी, भ्रष्टाचार, कर छली, लागूऔषध कारोबार, अवैध हतियारको कारोबार, प्रतिबन्धित वन्यजन्तु रतिनका अंगको व्यापार, मानव बेचबिखन, अपहरण र फिरौती, पेटेन्ट र प्रतिलिपि अधिकारको हनन, हुण्डी, क्यासिनो, बैंक ठगी, तस्करी, मानव व्यापारको संचालन, कालो बजार लगायतका अपराधहरु पर्दछन् । अवैध आर्जनलाई वैध आयमा रुपान्तरण गर्ने कार्य देहायका चरणहरुमा सम्पन्न गरिन्छ :

- **रकम संकलन गर्ने (Collection):** सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराधमा मुल विषयवस्तुनै गैरकानुनी सम्पत्तिको विषय भएकाले पहिलो चरणमा गैरकानुनी कार्यबाट धन आर्जन गरी संकलन गरिन्छ ।
- **रकम स्थापित गर्ने (Placement) :** यस दोश्रो चरणमा गैरकानुनी आर्जनलाई कुनै बैंक वा वित्तीय संस्थामा जम्मा गरिन्छ । साथै, यसमा ठूलो रकमलाई खण्डीकरण गर्दै विभिन्न बैंक तथा वित्तीय संस्थामा राख्ने, भिक्ने, स्थानान्तरण गर्ने, मुद्रा परिवर्तन गर्ने, आफ्नो रकम अरु कसैको नाममा जम्मा गर्ने वा लगानी गर्ने आदि कार्य गरिन्छ ।
- **तहमिलान गर्ने (Layering) :** यस तेश्रो चरणमा गैरकानुनी आयलाई त्यसको श्रोतबाट अझै टाढा पुर्याउने कार्य गरिन्छ । यसअन्तर्गत शेयर, डिबेञ्चरको खरिदबिक्री गर्ने, कागजी कम्पनी खडा गर्ने, देशभित्रै वा बाहिर रहेका आफन्तका वा आफ्नै नामका बैंक खातामा रकम स्थानान्तरण गर्ने, अस्तित्वमै नभएका वस्तु तथा सेवामा भुक्तानी गरेको देखाउने लगायतका क्रियाकलाप गरिन्छन् ।
- **एकाकार गर्ने (Integration)** यस अन्तिम चरणमा विभिन्न निकाय र इकाईमा छरिएर रहेको रकमलाई समेटेर वैधानिक क्षेत्रमा प्रवाह गरिन्छ । यसका लागि शुद्धीकरणकर्ताले वैध र अवैध सम्पत्तिलाई एकै ठाउँमा मिसाउने, आम्दानीका कृत्रिम श्रोत देखाउने, घरजग्गा, व्यापार व्यवसाय, गहना, संस्थागत क्षेत्रमा लगानी गर्ने, बढी आय देखाएर

सोहीअनुसार कर तिरेजस्तो पनि गर्ने, कृत्रिम नाफा देखाउने गर्दछन् । यस चरणमा वैध र अवैध आयको सीमारेखा विलुप्त हुन्छ र सबै आमदानीलाई शुद्धीकरणकर्ताले वैधको रूपमा दावी गर्न सक्छ ।

५. सम्पत्ति शुद्धीकरणका नकारात्मक असरहरु र अन्य अन्तर्राष्ट्रिय अपराधबीच सम्बन्ध

अन्य जुनसुकै अपराधले जस्तै सम्पत्ति शुद्धीकरणले पार्ने असर समेत समाज र राष्ट्रका लागि नकारात्मक नै हुन्छ । मूलतः यसले राष्ट्रिय अर्थतन्त्र र सोको विश्वसनीयतामा संकट पैदा गर्ने, आर्थिक पारदर्शिता धमिलिने, वित्तीय अस्थिरता जन्मिने, आर्थिक कृयाकलापहरु अनुमानभन्दा बाहिर रहने, पूँजी पलायन बढ्ने, वैदेशिक विनिमयदरमा उतारचढाव आउने, व्यापार घाटा बढ्ने, मुलुकको आर्थिक प्रणाली अन्य देशहरुको निगरानीमा पर्ने, इमान्दार लगानीकर्ताहरुमा निराशा छाउने, अशुद्ध धनको प्रभावले राज्यमा नीतिगत र कानुनी अस्थिरता हावी हुने, आतङ्कवाद, भ्रष्टाचार, तस्करी, करछली, कालो बजारीजस्ता सहकर्मी अपराध बढ्ने, श्रोत नखुलेको अकुत सम्पत्तिले समाजमा विलासिता र तडकभडक बढ्ने, साँस्कृतिक प्रदूषण फैलिने जस्ता नकारात्मक परिणाम पैदा गरी क्षति पुऱ्याउँछ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराधमा पहिलो चरणको अपराधबाट कमाएको गैरकानुनी सम्पत्तिलाई वैधानिक रूप दिने काम गरिने हुँदा यो दोश्रो चरणको अपराध मानिन्छ । अर्थात सम्पत्ति शुद्धीकरण हुनुपूर्व एक चरणमा अपराध भइसकेको हुन्छ जसबाट प्राप्त आयको श्रोत लुकाउने र स्वरूप बदल्ने काम सम्पत्ति शुद्धीकरणमा गरिन्छ । अवैध ढंगले आर्जित कालो धनको प्रयोग गर्न सहज नहुने भएकोले यस्ता अपराधबाट आर्जित धनलाई सेतो बनाउनकै लागि यो थप कसूर गरिन्छ । यस अर्थमा सम्पत्ति शुद्धीकरण र अन्य अन्तर्राष्ट्रिय अपराधमा निम्न रूपमा कार्यमूलक सम्बन्ध रहेको पाइन्छ :

क. संगठित अपराधको एक घटकको रूपमा सम्पत्ति शुद्धीकरण

सम्पत्ति शुद्धीकरण बृहद संगठित अपराधको एक प्रमुख घटक हो । संगठित अपराधमा हुने सबै विशेषताहरु यसमा पनि देखिन्छन् । सम्पत्ति शुद्धीकरणमा पहिल्यै गलत काम गरेर कमाएको आर्जनलाई वैध रूप दिइने हुँदा सो पहिलो अपराधमै विभिन्न व्यक्तिहरुको मिलेमतो भइसकेको हुन्छ । साथै, सम्पत्ति शुद्धीकरणको चरणमा प्रवेश गरिसक्दा पनि यो कार्य शुद्धीकरणकर्ता एकलैले गर्न सक्दैन । यसका लागि विभिन्न नक्कली व्यक्तिहरुको नाममा कम्पनी, व्यापार आदि खडा गर्नुपर्ने, आफ्नो कमाइ पनि अर्कैको नाममा राख्नुपर्ने, हुँदै नभएको सेवा र वस्तुमा भुक्तानी दिनुपर्ने आदि कार्य गर्नुपर्ने हुँदा मतियारहरुको सहभागिताबिना व्यक्ति एकलैले यस्तो कार्य गर्न सक्दैन ।

ख. सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्कवाद

कतिपय गिरोह वा समूहहरूका लागि आतङ्कवाद गैरकानुनी आर्जनको एक दिगो श्रोत बन्न पुगेको छ । आतङ्कवादी क्रियाकलापबाट प्राप्त ठूलो धनराशिलाई कहाँ, कसरी लुकाउने र कतिबेला भिकेर पुनः राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा प्रवाह गर्ने भन्ने ठूलो चासोको विषय हुन्छ । यसका लागि आतङ्ककारी र शुद्धीकरणकर्ता दुवैले परस्पर सहयोगीको रूपमा कार्य गर्दछन् । आतङ्कवादका संचालकहरूले कमाएको अकुत धनराशिको व्यवस्थापन गरिदिने बेग्लै गिरोह हुन्छ भने सोही गिरोहले शुद्धीकृत गरिएको सम्पत्तिबाट आतङ्कवादी संजालहरूलाई वित्तपोषण पनि गरिरहेका हुन्छन् ।

ग. मानव बेचबिखन

मानव बेचबिखनबाट प्राप्त धनराशिलाई राज्यका निकायहरूले थाहा नपाउने गरी जम्मा गरिराख्नु आवश्यक हुन्छ ताकि यो अपराध प्रणालीलाई चलाउनका लागि आर्थिक सहायता प्राप्त भइने रहोस् । यसका लागि मानव कारोबारीहरू आफैँले वा अरुलाई लगाएर आफूले कमाएको कालो धनलाई सेतो बनाउने उपायको खोजीमा हुन्छन् । सम्पत्ति शुद्धीकरणले मानव बेचबिखनकर्ताहरूको अवैध आर्जनलाई जोगाउने एवं त्यसबाट बढ्ने, बढाउने कुरामा सहयोग गर्दछ । यसबाट उक्त अपराधले आर्थिक लगानी पाइरहन्छ जसले गर्दा आपराधिक कार्य अभै मौलाउँछ ।

घ. वन्यजन्तु चोरी शिकारी

वन्यजन्तु शिकारीहरूले छोटो समयमा नै धेरै धन कमाइसक्छन् । तर आफ्नो सम्पत्तिको वैधानिक श्रोत पुष्टि गर्न नसक्ने हुँदा शुद्धीकरणको सहारा लिन्छन् । यसका लागि आफ्नै वा आफन्तको नाममा मुद्राको रूप परिवर्तन गर्दछन् । वन्यजन्तु अपराधमा विभिन्न तहमा विभिन्न व्यक्तिहरूको संलग्नता हुन्छ । शिकार गर्ने, स्थानीय बिक्रेतासम्म पुर्याउने, प्रशोधन गर्ने, गाउँबाट शहरसम्म लैजाने, ग्राहक खोज्ने, सामान लुकाएर राख्ने आदि विभिन्न कारणीहरूको संलग्नता यस अपराधमा हुन्छ । यस्तोमा कामको आधारमा पक्षहरूलाई भुक्तानी गर्नका लागि र कच्चा पदार्थ नै खरिद गर्नका लागि शुद्धीकरण गरिएको सम्पत्ति काम लाग्छ ।

ङ. अश्लील चित्रण

अश्लील चित्रणबाट पनि कम समयमै मनगो अवैध आर्जन हुन्छ । तर त्यसको कानुनी श्रोत नहुने र कर तिरेको पनि नदेखिने हुँदा राज्यको निगरानीबाट बच्नका लागि

यस्ता व्यापारीहरु सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न प्रयासरत हुन्छन् । अश्लील चित्रणमा पनि विभिन्न व्यक्तिहरु विभिन्न भूमिकामा खटिएका हुन्छन् । यी सबैलाई तह तहमा भुक्तानी गर्नका लागि नियमित रुपमा रकमको आवश्यकता पर्दछ, जसको परिपूर्ति शुद्धीकरणबाट हुन्छ ।

च. जुवा

जुवा खेल र खेलाउनका लागि ठूलो धनराशी चाहिन्छ । शुरुमा यो लगानी जुवा कारोबारीले नै जुटाउनु पर्दछ । एकपटक जुवाको उपक्रम चलिसकेपछि त्यसलाई निरन्तरता दिन पनि रकमको खाँचो भइरहन्छ । यसको आपूर्ति सम्पत्ति शुद्धीकरणबाट हुन्छ र यस्तो अपराधिक कार्यमा सहयोग गरिराखेको हुन्छ ।

छ. भ्रष्टाचार, करछली, लागू औषध, अवैध हतियार समेत

सङ्गठित अपराध अन्तर्गत सम्पत्ति शुद्धीकरणका अतिरिक्त माथिका सबै अपराध पर्दछन् । अतः सङ्गठित अपराधको संचालनका लागि सम्पत्ति शुद्धीकरणले रक्तनलीको रुपमा कार्य गर्दछ । सम्पत्ति शुद्धीकरण आफैमा सङ्गठित अपराधको एक किसिम भएको हुँदा भ्रष्टाचार, कर छली, लागू औषध, अवैध हतियार समेतका अन्य खालका सङ्गठित अपराध सम्पन्न गर्न यसले अत्यन्त आवश्यक आर्थिक श्रोत उपलब्ध गराउँछ । रकमको निरन्तर प्रवाह भइरहँदा यस्ता सङ्गठित अपराधले स्थायित्व प्राप्त गर्दछ ।

६. सम्पत्ति शुद्धीकरणसम्बन्धी केही देशका कानुनी व्यवस्थाहरु

सम्पत्ति शुद्धीकरण केही दशकअघि देखि मात्र शुरु भएको अपराध हुँदा यसको निवारण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरु पनि पुराना छैनन् । यस विषयमा केहि मुलुकका कानूनलाई देहायअनुसार चर्चा गर्न सकिन्छ :

क) भारत

▪ Money Laundering Control Act, 2002

जुलाई १, २००५ देखि कार्यान्वयनमा आएको यस ऐनले सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई अपराधिक कार्य ठहर गरी दण्डनीयसमेत बनाएको छ । बहिर्क्षेत्रीय अधिकारयुक्त यस ऐनमा सम्पत्ति शुद्धीकरण मानिने कार्यहरुको व्याख्या हुनुको साथै कसूरदारलाई ७ वर्षसम्म कैद र रु ५ लाखसम्म जरिवाना तोकिएको छ । साथै, १० लाखभन्दा माथिका बैकिङ्ग कारोबारहरुलाई बैंकहरुले १० वर्षसम्म अभिलेख राख्नुपर्ने र उक्त रकमभन्दा माथिका शंकास्पद कारोबारहरुलाई वित्तीय संस्थाहरुले ७ दिनभित्र केन्द्रीय बैंकको रुपमा रहेको भारतीय रिजर्व बैंकलाई जनाउ दिनुपर्नेसमेत ऐनले व्यवस्था गरेको छ ।

ख) संयुक्त राज्य अमेरिका

- **Bank Secrecy Act, 1970**

यस ऐनले बैंकका कारोबारहरु गोपनीय हुँदाहुँदै पनि शंकास्पद कारोबारबारे केन्द्रीय बैंक र फेडरल ब्युरो अफ इन्भेष्टिगेसनलाई जानकारी दिनुपर्ने, तोकिएको हदभन्दा बढी रकम बैंकमा जम्मा गरिएमा सोको श्रोत खुलाउनुपर्ने आदि व्यवस्था गरिएको छ ।
- **Money Laundering Control Act, 1998**

सम्पत्ति शुद्धीकरणसम्बन्धी विशेष कानूनको रूपमा आएको यस ऐनमा शुद्धीकरणको अपराध स्वदेश वा विदेश जहाँ बसेर गरे पनि अवैध हुने, त्यसरी कमाएको सम्पत्ति जफत हुने र कसूरदारलाई कैद तथा जरिवानासमेत हुने व्यवस्था गरिएको छ ।
- **USA Patriot Act, 2001**

अमेरिकामा सेप्टेम्बर ११, २०११ को आतङ्कवादी आक्रमणपछि ल्याइएको यो विशेष ऐन मूलतः आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानीलाई रोक्नमा लक्षित रहेको छ ।

ग) बेलायत

- **Anti- terrorist Crime and Security Act, 2001**

बेलायत र अमेरिकामा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा बढोत्तरी भएपछि पारित गरिएको यस ऐनले आतङ्ककारी क्रियाकलापको परिभाषा गर्नुको साथै प्रहरी प्रशासनलाई निवारक नजरबन्दको समेत अधिकार दिएको छ । साथै, यसले सम्पत्ति शुद्धीकरणमार्फत आतङ्ककारी क्रियाकलापमा हुने धनप्रवाहलाई समेत नियन्त्रण गर्ने अभिष्ट लिएको छ ।
- **Proceeds of Crime Act, 2002**

यस ऐनको मकसद अपराध गरेर धन कमाउने, धन कमाउनकै लागि अपराध गर्ने र त्यसरी कमाएको धन भन् ठूलो अपराध गर्नका लागि खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा लगाम लगाउनु हो । सो बमोजिम, यस ऐनमा अपराध गरी कमाएको धन विश्वमा जहाँसुकै रहेभएको भएपनि जफत हुने र सोबापत कसूरदारलाई कैद एवं जरिवानासमेत हुने उल्लेख छ ।
- **Serious Organized Crime and Police Act, 2005**

बेलायतमा संगठित अपराध निवारण गर्ने उद्देश्यले ल्याइएको यस कानूनको सान्दर्भिकता सम्पत्ति शुद्धीकरणसँग पनि जोडिन्छ, किनकि यो आफैमा संगठित रूपमा, बहुतहमा गरिने अपराध हो । संगठित अपराध नियन्त्रणका लागि प्रहरीलाई

फराकिलो अधिकार दिएको यस कानूनले कम्पन ल परम्परा विपरीत प्रमाणको भार प्रतिवादीमा सारेको छ ।

७. नेपालको कानुनी व्यवस्था

सम्पत्ति शुद्धीकरण विरुद्धको कानुनी व्यवस्थाको रूपमा हाल नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ प्रचलनमा छ । साथै, २०७३ सालमा तयार भएको नियमावली हाल कार्यान्वयनमा रहेको छ । यस ऐनको प्रस्तावनामै अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने कार्यलाई निवारण गर्ने सम्बन्धमा कानुनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले भनिएकोबाट यसको कार्यक्षेत्र र लक्षित विन्दु स्पष्ट हुन्छ । यस ऐनमा २०६८ सालमा पहिलो र २०७० सालमा दोश्रो संशोधनसमेत भएको छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ ले सम्पत्ति शुद्धीकरणबाट प्राप्त आय गैरकानूनी हुने व्यवस्था गर्नुको साथै आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानीलाई अपराधीकरण पनि गरेको छ । मूलतः अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने कामलाई रोक्ने एवं आतङ्कवादी क्रियाकलाप मा हुने वित्तीय लगानीलाई अपराधीकरण गर्ने मूल लक्ष्य लिएर जारी भएको यो ऐनमा सम्पत्ति शुद्धीकरणको परिभाषासहित यस क्षेत्रमा आवश्यक महत्वपूर्ण प्रावधानहरु रहेका छन् ।

७.१ ऐनका मुख्य व्यवस्थाहरु :

यस ऐनका मुख्य व्यवस्था तथा विशेषताहरु यसप्रकार रहेका छन्:

- सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराधमा बहिर्क्षेत्रीय अधिकारक्षेत्र रहेको ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण कार्यलाई दण्डनीय कसूर कायम गरिएको ।
- राजस्व छली, संगठित अपराध, आतङ्ककारी क्रियाकलापमा लगानी, हातहतियार, खरखजाना, विदेशी विनिमय, ज्यान, चोरी, ठगी, कित्ते कागज, खोटा चलन, अपहरण तथा शरीरबन्धक, लागू औषध, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु, मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार, सहकारी, वन, भ्रष्टाचार, बैंक तथा वित्तीय संस्था, बैकिङ्ग कसूर, प्राचीन स्मारक आदि विषयसँग सम्बन्धित कानून अन्तर्गत कसूर गरी आर्जन गरेको, धारण गरेको, कारोबार गरेको तथा सोबाट बढेबढाएको सम्पत्तिलाई शुद्धीकरणको दायराभित्र राखेको ।
- आतङ्ककारी क्रियाकलापमा लगानी गर्न बन्देज गरिएको ।
- बैंक, वित्तीय वा गैरवित्तीय संस्थाले कारोबारको क्रममा आफ्नो ग्राहकको पहिचान स्पष्ट रूपमा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको ।
- सरकारी निकाय, बैंक, वित्तीय र गैरवित्तीय संस्थाको दायित्व किटान गरिएको ।

- अन्तरनिकाय समन्वय गर्न र नेपाल सरकारलाई आवश्यक सुभाब दिनका लागि अर्थ सचिवको अध्यक्षतामा ८ सदस्यीय समन्वय समितिको गठन गरिएको ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण कसूर सम्बन्धी सूचना संकलन तथा विश्लेषण गर्नका लागि नेपाल राष्ट्र बैंकमा एक वित्तीय जानकारी इकाईको व्यवस्था गरिएको ।
- यस ऐन अन्तर्गतका कसूरको अनुसन्धान र तहकिकात गर्न सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको गठनगरी सो विभागका काम, कर्तव्य र अधिकारको निर्धारण गरिएको ।
- मुद्दा हेर्ने अधिकारीले अनुसन्धान तथा तहकिकातको सिलसिलामा एकै पटक वा पटकपटक गरी ३० दिनमा नबढ्ने गरी ९० दिनसम्म थुनामा राख्न अनुमति दिनसक्ने व्यवस्था रहेको ।
- विभाग वा अनुसन्धान अधिकृतले अभियुक्तको सम्पत्ति रोक्का राख्न, कारोबार वा खाता रोक्का राख्न आदेश दिनसक्ने, तहकिकातको सिलसिलामा अन्य निकायको सहयोग लिनसक्ने व्यवस्था गरिएको ।
- यस कसूर सम्बन्धी मुद्दा हाल विशेष अदालतमा दर्ता भई त्यहीँबाट हेरिने व्यवस्था रहेको ।
- उजुरी वा अभियोजनका लागि अन्त्यहीन हदम्यादको व्यवस्था गरिएको ।
- आतङ्ककारी कृयाकलापमा लगानी गर्नेलाई कसूरको गम्भिर्यता हेरी ३ वर्षदेखि २० वर्षसम्म कैद र बिगो खुलेकोमा बिगो को ५ गुणा र नखुलेकोमा रु १ करोड सम्म जरिवाना हुने । उद्योग गर्ने, साधन स्रोत उपलब्ध गराउने वा षड्यन्त्र गर्ने लाई मतियारहुने कसूरको आधा सजाय हुने व्यवस्था रहेको ।
- प्रमाण लुकाउने वा नष्ट गर्ने तथा बाधा विरोध गर्नेलाई पनि सजायको व्यवस्था रहेको ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर गर्ने व्यक्तिलाई विगोको दोब्बर जरिवाना र कसूरको गम्भिर्यता हेरी २ वर्ष देखी १० वर्ष सम्म कैद हुने, षड्यन्त्र गर्ने लाई सोही बमोजिमको सजाय हुने तर मद्दत गर्ने, दुरुत्साहन गर्ने, सहजिकरण गर्ने, मतसल्लाह गर्ने, उद्योग गर्ने वा सम्बद्धता वा सहभागिता जनाउने वा मतियार बन्ने लाई आधा सजाय हुने ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण गरिएको सम्पत्ति र सो सम्बन्धित साधन जफत हुने व्यवस्था रहेको ।
- अभियुक्त वा प्रतिवादीको मृत्यु भए पनि मुद्दाको कारवाही किनारामा बाधा नपर्ने व्यवस्था रहेको ।

- अनुसन्धानमा सहयोग गर्ने अभियुक्तलाई सजायमा छुटको दावी लिन सकिने व्यवस्था रहेको ।
- कम्प्युटरबाट प्रशोधित अभिलेखलाई प्रमाणको रूपमा लिन सकिने व्यवस्था रहेको ।
- अनुसन्धानको काम कारवाहीमा सहयोग गर्नेलाई सजायको भागदारीमा पूर्ण वा आंशिक छुट हुन सक्ने ।

उपरोक्त ऐन र नियमावली बाहेक सपुर्दगी ऐन, २०७०, संगठित अपराध निवारण ऐन, २०७०, पारस्परिक कानुनी सहायता सम्बन्धी ऐन, २०७०, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण रणनीति तथा कार्ययोजना (२०६८-२०७३) लगायतका कानून र रणनीतिहरूको सन्दर्भसमेत प्रासंगिक हुन आउँछ ।

७.२ सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको व्यवस्था

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान तथा तहकीकात गर्ने कार्यका लागि ऐनको दफा ११ ले अलग्गै सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग गठन गर्ने व्यवस्था गरेको छ । सो व्यवस्था बमोजिम नेपाल सरकारले प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय अन्तर्गत एक विभागको गठन गरेको छ । वित्तीय जानकारी इकाई, नेपाल प्रहरी, अन्य सरकारी तथा अर्धसरकारी निकाय वा सर्वसाधारणहरूबाट प्राप्त शंकास्पद कारोवारहरूको सूचनाको आधारमा अनुसन्धान तथा तहकीकात गर्ने जिम्मेवारी उक्त ऐनले सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागलाई प्रदान गरेको छ । यस सन्दर्भमा सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको भूमिका निम्नानुसार रहन्छ:-

- लिखित सूचना र शंकास्पद कारोवारको प्राप्ति, त्यस्तो सूचनाको अभिलेखीकृत गर्ने, खानतलासी गर्ने, कागजात कब्जा गर्ने, खाता रोक्का गर्ने, सम्पत्ति रोक्का गर्ने, र अभियुक्त पक्राउ गर्ने,
- सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानी सम्बन्धी मुद्दाहरूको तहकीकात गर्न अनुसन्धान अधिकृत तोक्ने व्यवस्था अन्तर्गत विभागकै अधिकृत, अन्य सरकारी अधिकृत वा सार्वजनिक संस्थानका अधिकृत कर्मचारी जोसुकैलाई पनि तोक्न सकिने,
- अनुसन्धान र तहकीकात सम्पन्न भएपछि सरकारी वकिलको निर्णय मुताविक विशेष अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने ।

यस विभागले आ.व. २०७३/७४ मा गरेको अनुसन्धान, अभियोजन तथा निर्णयको प्रगति यसप्रकार रहेको पाईन्छः^७

^७ वार्षिक प्रगति विवरण, २०७३/७४, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, २०७४ कार्तिक, पृष्ठ २२ ।

क्र.सं.	विवरण	संख्या	कैफियत
१	हालसम्म प्राप्त उजुरी	१११८	
२	प्रारम्भिक जाँचबुझमा लिएका	६०४	
३	जम्मा अनुसन्धानमा रहेका	२०४	
४	विशेष अदालतमा अभियोजन पत्र दर्ता भएका	३८	
५	विशेष अदालत बाट फैसला भएका	२३	
६	विभागको पक्षमा फैसला भएका	२२	
७	तामेलीमा गएका	२३०	
८	अन्य निकायमा पठाइएका उजुरी	४२	

७.३ सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण कार्यमा वित्तीय जानकारी इकाईको भूमिका

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी सूचना संकलन तथा विश्लेषण गर्नको लागि नेपाल राष्ट्र बैंकमा वित्तीय जानकारी इकाई रहेको छ । यस इकाईको काम, कर्तव्य र अधिकार निम्नानुसार रहेको छ ।

- विभिन्न निकायबाट कारोवारको नियमित विवरण प्राप्त गर्ने,
- प्राप्त विवरणको विश्लेषण गरी शंकास्पद कारोवार देखिएमा अनुसन्धानको लागि सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागमा पठाउने,
- अन्य मुलुकका वित्तीय जानकारी इकाई (वि.जा.इ.) सँग वित्तीय सूचना आदान प्रदान गर्ने,
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणसँग सम्बन्धित निकायका कर्मचारीलाई आवश्यक तालिम प्रदान गर्ने
- तोकिए बमोजिमका अन्य काम गर्ने ।

७.४ दोश्रो संशोधनवाट थप गरिएका व्यवस्था

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ मा २०७० सालमा भएको दोश्रो संशोधनवाट निम्न विशेष प्रावधान थप गरिएका छन् :

- सूचक संस्था सम्बन्धी व्यवस्था
- सूचक संस्था भन्नाले वित्तीय संस्था वा गैर वित्तीय पेशाकर्मी वा व्यवसायीलाई बुझाउने
- सूचक संस्थाको जिम्मेवारी ऐनले नै तोकिएको

- सुचक संस्थाको जिम्मेवारीमा बेनामी वा काल्पनिक नाममा खाता खोल्न वा कुनै प्रकारको कारोबार गर्न वा गराउन नहुने, ग्राहकको पहिचान गर्नु पर्ने, सूचक संस्थाले व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्दा वा कारोबार गर्दा बास्तविक धनीको पहिचान गर्न आवश्यक उपाय अबलम्बन गर्नु पर्ने, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी जोखिमको पहिचान तथा मुल्यांकन गर्नु पर्ने जस्ता कार्य उल्लेख गरिएको ।
- जोखिमसँग सम्बन्धित सबै पक्षहरूको विश्लेषण गरी जोखिमको स्तर निर्धारण गर्नु पर्ने,
- अभिलेख लिखित रूपमा राख्नु पर्ने,
- जोखिम न्यूनिकरणको लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाई नियमित अनुगमन गर्नु पर्ने,
- आर्थिक वा कानूनी उद्देश्य स्पष्ट नदेखिने जटिल, ठुलो वा अस्वभाविक प्रकृतिको सबै कारोबारमा ध्यान दिनु पर्ने,
- आवश्यक कागजात, विवरण तथा जानकारी उपलब्ध नगराउने ग्राहकसँग कारोबार गर्न नहुने

८. अपराध नियन्त्रणमा देखिएका चुनौती र समस्याहरू

नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई कानूनी दायरामा ल्याएको ११ वर्ष बितिसक्दा पनि यस दिशामा ठोस उपलब्धिहरू हासिल हुन सकेका छैनन् । प्रकट वा अप्रकट रूपमा यो अपराध मौलाइरहेको नै छ । यो कसूर श्वेतग्रीवि प्रकृतिको रहेको र उच्च सम्पर्क एवं प्रभावधारी व्यक्तिहरूबाट गरिने हुँदा यसको नियन्त्रण थप चुनौतीपूर्ण बन्न पुगेको हो । यस सन्दर्भमा सम्पत्ति शुद्धीकरण कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा यस कसूरको रोकथाममा देखिएका मुख्य समस्याहरू निम्नानुसार रहेको पाईन्छ :-

- ऐनमा सम्पत्ति शुद्धीकरण केलाई मान्ने भन्ने स्पष्ट परिभाषा नगरिएबाट अपराधको सीमाको बारेमा द्विविधा रहेको ।
- वित्तीय जानकारी इकाई र सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागबीच समन्वयको कमी रहेको ।
- भारतीय मुद्राको खुल्ला कारोबार ।
- अनौपचारिक आर्थिक प्रणाली (जस्तै: ढुकुटी, हुण्डी) को बिगबिगी ।
- व्यक्तिगत आर्थिक कारोबारलाई सरकारको जानकारीमा ल्याउनसक्ने खालको अभिलेखन र अनुगमन प्रणाली नहुनु ।
- अपराधको गम्भीरता र व्यापकताको तुलनामा अनुसन्धान निकायको क्षमता कमजोर देखिनु ।
- कर नतिर्ने वा करछली गर्ने संस्कार हुनु ।
- बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू आफ्ना ग्राहक थप्ने र निक्षेप बढाउने होडबाजीमा लाग्दा ग्राहक निगरानी संयन्त्र प्रभावकारी नहुनु ।

- सबै क्षेत्रमा ठूलो कारोबार गर्दा सम्पत्तिको स्पष्ट श्रोत खुलाउनुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था नहुनु ।
- ऐनको दफा २९ मा यस ऐन अन्तर्गतको कसूरमा सजाय गर्नका लागि ऐनको अनुसूचीमा उल्लेखित सम्बद्ध कसूरमा मुद्दा चलेको वा चलेकोमा नठहरेको कारणले मात्र सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरमा मुद्दा चलाउन र सजाय गर्न बाधा नपर्ने उल्लेख आवश्यक नपर्ने व्यवस्थाले गर्दा स्वच्छ रुपमा आय आर्जन गरेका व्यक्तिउपर पनि कानूनको दुरुपयोग हुनसक्ने जोखिम रहेको ।
- बैंकमा खाता खोल्दाको समयमा नै रकमको श्रोत देखाउनुपर्ने प्रावधान नहुँदा दर्जनौंको संख्यामा रहेका बैंकमा थोरै थोरै रकम जम्मा गरेर पनि सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न सकिने छिद्र रहेको ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराधको जटिलता र व्यापकताको तुलनामा अनुसन्धानकर्मी तथा अभियोजनकर्ताहरूलाई तालिम, प्रशिक्षणको न्युनता, विभागलाई सोअनुरूप साधन सम्पन्न, सशक्त, र प्रभावकारी बनाउन नसकेको भन्ने आलोचना हुने गरेको ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण कानून कार्यान्वयनको जिम्मेवारी अपराधको अनुसन्धान र अभियोजन निकाय वाहिरको क्षेत्रमा राखि निजामती सेवाका सामान्य कर्मचारी मातहतमा राखिएवाट अनुसन्धान र अभियोजन कार्यमा व्यावसायिकता आउन नसकी सम्पत्ति शुद्धीकरण नियन्त्रण कार्य प्रभावकारी हुन नसकेको भन्ने आलोचना हुने गरेको ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराधमा कसूरदारहरूलाई संरक्षण रहने गरेको आरोप लाग्ने गरेको ।
- रोकथामका लागि अन्तर्राष्ट्रिय, अन्तरदेशीय समन्वय र सहयोगात्मक पक्ष कमजोर रहेको ।

९. समाधानका लागि गरिनुपर्ने प्रयासहरू

नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराधका स्वरूपहरू, कारवाहीको असफलता तथा निकायगत काम कारवाहीको प्रभावकारिता लगायतका कोणवाट हेर्दा यस अपराधको गम्भीरतालाई सहज रुपमा लिन मिल्दैन । यस कसूर उपरको उजुरी, प्रकाशन, प्रभावकारी अनुसन्धान, अभियोजन र नियन्त्रण जुन मात्रामा हुनुपर्ने हो, सो नभइरहेको भन्ने आलोचना हुने गरेको सन्दर्भमा समस्यालाई प्रभावकारी समाधानका लागि निम्न सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

- ऐनमै सम्पत्ति शुद्धीकरणको ठोस परिभाषा गरेर द्विविधाको अन्त्य ।
- बैंक खाता खोल्दैको समयमा रकमको दफावार श्रोत खुलाउने व्यवस्था ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐनको समग्र नीतिगत र प्रवर्द्धनात्मक कार्यलाई सशक्त रुपमा कार्यान्वयन गर्ने । सम्पत्ति शुद्धीकरण मुद्दाहरूको प्रभावकारी अनुसन्धान र तहकिकात गर्नका लागि अन्य सफल मुलुकहरूमा विद्यमान पद्धतिलाई आत्मसात गरी विज्ञहरू सम्मिलित सशक्त, स्वतन्त्र, व्यावसायिक, अनुभवी समूहबाट गराउने ।

- मुद्दा हेर्न विशेषज्ञसहितको न्यायाधिकरण र पुनरावेदन न्यायाधिकरणको व्यवस्था ऐनबाटनै गरिनु उपयुक्त हुने ।
- ऐनको दफा २९ मा अन्य सम्बद्ध अपराध प्रमाणित नभए पनि सम्पत्ति शुद्धीकरण गरेको मानिन सक्ने व्यवस्थालाई अन्य मुलुकका व्यवस्था र हाम्रो आफ्नै अनुभवको आधारमा परिमार्जन गर्नुपर्ने ।
- हुण्डी, ढुकुटीजस्ता अनौपचारिक र बेदर्ता आर्थिक कारोबारहरु नियन्त्रणका लागि स्पष्ट र प्रभावकारी कानुनको निर्माण गर्नुपर्ने ।
- देशभित्र भारतीय मुद्दाको असीमित कारोबार र नक्कली मुद्दाको कारोबार नियन्त्रण ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरणको अनुसन्धानमा संलग्न कर्मचारीहरुलाई समसामयिक तालिम, अनुशिक्षण प्रदान गर्दै अनुसन्धानकारी निकायहरुलाई साधन सम्पन्न बनाउने ।
- सपुर्दगी ऐन र पारस्परिक कानूनी सहायता सम्बन्धी ऐनका व्यवस्थालाई व्यावहारिक रुपमा कार्यान्वयन गर्न विभिन्न मुलुकहरूसँग एका आपसी सन्धीका लागि सार्थक पहल गर्ने ।
- FATF लगायतका संस्थाहरुले दिएको सुझावलाई नेपालको अधिकतम हितमा हुने गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- यो अपराध नियन्त्रण गर्न नेपालको एकलो प्रयासले सम्भव नहुने हुँदा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग, पारस्परिक कानूनी सहायता र समन्वयका लागि प्रयास गर्नुपर्ने ।

१०. निष्कर्ष

वर्तमान विश्वमा सम्पत्ति शुद्धीकरण जघन्य आर्थिक अपराधको रुपमा विकसित हुँदै गएको छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण अन्तरदेशीय सङ्गठित अपराध हो र यो अपराधमा अन्य अपराधबाट आर्जित कालो धनलाई सेतो धनमा परिणत गरिएको हुन्छ । सिद्धान्ततः यो अपराधको मुख्य आधार अन्य कुनै अपराधबाट धन आर्जन गर्नु नै भएकाले सम्पत्ति शुद्धीकरणमा प्रयोग हुने धनलाई अपराधीकरण गर्न त्यस्तो प्रथम चरणको अपराध पुष्टि भएको हुनुपर्दछ । अन्य सङ्गठित अपराधहरुलाई नियन्त्रण नगरी सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध नियन्त्रण हुन नसक्ने र सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध नियन्त्रण नभै वित्तीय क्षेत्रलाई सन्तुलनमा राख्न नसकिने भएकाले सम्पत्ति शुद्धीकरण र अन्य सबै अन्तरदेशीय सङ्गठित अपराधलाई भ्रष्टाचार विरुद्धको महासन्धी, २००३ लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरुले अन्तरसम्बन्धित रुपमा हेर्दै आएका छन् । सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराधलाई नियन्त्रण गर्न नेपालमा महत्वपूर्ण कानूनी व्यवस्था गरिए पनि केही प्राविधिक जटिलता, अनुसन्धान र अभियोजन गर्ने विज्ञ मानवस्रोतको कमी, साधनजन्य कमजोरी, निकायगत क्षमता लगायत औल्याईएका समस्याका कारण यो अपराध नियन्त्रणमा अपेक्षाकृत रुपमा सफलता प्राप्त गर्न गाह्रो भएको अवस्था छ । वर्तमान विश्वमा आतङ्कवाद तथा सङ्गठित अपराधको प्रमुख आधार सम्पत्ति शुद्धीकरणमार्फत प्राप्त वित्तीय लगानी भएको हुँदा यो कसूरलाई सारा विश्वले नै चासोका साथ हेरिरहेको हुँदा औल्याईएका कार्यान्वयनका समस्या तथा चुनौतिहरुलाई समाधान गर्नु बाञ्छनीय देखिएको छ । यसका लागि कानुनको दुरुपयोग हुन

नदिनेतर्फ सचेत रहँदै बलियो संस्थागत प्रबन्धका साथ उल्लेखित सुभावहरुलाई कार्यान्वयन गर्न सकिएमा यो अपराध नियन्त्रणमा सफलता प्राप्त हुनेमा आशावादी हुन सकिन्छ ।

सन्दर्भ सूची

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०६६
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणसम्बन्धि आधारभूत जानकारी पुस्तिका, प्रकाशक सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, काठमाडौं, २०६८
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण पत्रिका, प्रकाशक: सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, काठमाडौं, वर्ष १, अंक १, बैशाख, २०६९
- महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको वार्षिक प्रतिवेदन, २०७३/७४
- सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको वार्षिक प्रगति विवरण, २०७३/७४
- महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको बुलेटिन, २०७० वैशाख र जेठ
- विशेष अदालत र विशेष सरकारी वकील कार्यालय, काठमाडौंबाट प्राप्त विवरणहरु
- कृष्णजीवि घिमिरे तथा नारायणप्रसाद शर्मा, सम्पत्ति शुद्धीकरण र अवधारणा, प्रभाव र निवारणका प्रयास, CAMAD Journal, Vol. 15, Issue 28, 2014/2071
- संजीवराज रेग्मी, सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान र अभियोजन, सम्पत्ति, प्रकाशक: सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, काठमाडौं, वर्ष ४, अंक ४, असार २०७३
- कृष्णजीवि घिमिरे, सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध नियन्त्रण: कानूनी व्यवस्था र कार्यान्वयनका पक्षहरु, सोपान मासिक, २०७२ माघ
- नारायणप्रसाद शर्मा, सम्पत्ति शुद्धीकरण: परिचय, प्रभाव र नियन्त्रणका प्रयास, अन्तर्राष्ट्रिय मञ्च, २०७१ श्रावण
- Black's Law Dictionary, 2009
- Schmaller, Frank (2006) Criminology Today: An Integrative Introduction, Pearson Education: New York, USA.

सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध सम्बन्धी अबधारणा, अपराध नियन्त्रणमा सपुर्दगी र पारस्परिक कानूनी सहायतासम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको सन्दर्भ

दिवाकर भट्ट

जिल्ला न्यायाधीश, काठमाडौं जिल्ला अदालत

१. विषय प्रवेश

कुनै पनि गैरकानूनी व्यापार व्यवसायबाट प्राप्त भएको आय वा कालो धनलाई विभिन्न तह हुँदै कालो धनलाई शुद्धीकरण वा सफा बनाई कानूनी आय वा आमदानीमा परिणत गर्ने कार्यलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण भनिन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई विभिन्न मुलुकमा आ-आफ्नै दृष्टिकोणले परिभाषित गरेको भए पनि UN Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, 1988 र Un Convention Against Transnational Organized Crime, 2000 ले सम्पत्ति शुद्धीकरणका सम्बन्धमा अंगालेको दृष्टिकोण हेर्दा पहिलो लागू औषधको व्यवसाय वा अन्तर्राष्ट्रिय संगठित अपराध जस्ता अपराधबाट प्राप्त गरेको सम्पत्तिलाई जानी जानी रुपान्तरण वा हस्तान्तरण गर्ने वा उल्लेखित अपराधमा संलग्न भएको कारणबाट प्राप्त हुने सम्पत्तिलाई त्यस्तो प्राप्त गरेको सम्पत्तिको गैरकानूनी स्रोतलाई लुकाउने वा छल्ने वा त्यस्तो आपराधिक कार्य सम्पन्न गर्नका लागि सहयोग गर्ने वा ती कार्यहरूको कानूनी परिमाणलाई छल्ने वा न्यूनीकरण गर्नका लागि प्राप्त सम्पत्तिलाई रुपान्तरण गर्ने कार्यलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण मानिने अबधारणा अंगालेको छ । दोस्रो, उपर्युक्त अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी दस्तावेजहरूले सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई परिभाषित गर्ने सन्दर्भमा थप उद्घोषण गर्दै भनेको छ कि जानी-जानी कुनै पनि सम्पत्तिको वास्तविक प्रकृति, आयस्रोत, स्थान, हस्तान्तरण गति र त्यसमाथिको अधिकार वा स्वामित्वलाई सो सम्पत्ति आपराधिक कार्यबाट प्राप्त भएको हो भन्ने नदेखाउनका लागि गरिने सम्पूर्ण कार्यहरू सम्पत्ति शुद्धीकरण अन्तर्गत पर्ने अपराध मानिन्छन् र तेस्रो, माथि परिभाषित गरिएको अपराध वा सोमा भएको संलग्नताको आधारमा गरेको कुनै पनि सम्पत्तिको प्राप्ति, भोग वा सम्पत्तिको प्रयोग यदि कुनै व्यक्तिले गरेको छ भने त्यसलाई पनि सम्पत्ति शुद्धीकरण गरेको अपराध मानिनेछ भन्ने अबधारणा रहेको छ । जी ७ को पहलमा भएको आर्थिक विषयसँग सम्बन्धित कार्यदलले सम्पत्ति शुद्धीकरण भन्नाले कुनै पनि गैरकानूनी तरिकाले प्राप्त गरेको सम्पत्तिको आयस्रोत लुकाउन छिपाउन गरेको कार्य नै सम्पत्ति शुद्धीकरण भनी परिभाषित गरेको छ । जहिले पनि सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराधको कुरा गर्दा आधारभूत कार्य वा सम्बद्ध (predicate) अपराधको कुरा गरिन्छ । कुनै पनि अपराध सम्पत्ति शुद्धीकरण हो वा होइन

भन्ने छुट्टयाउने आधार सामान्यतया व्यक्तिले सम्पत्ति आर्जन गरेको कार्य अर्थात् सम्पत्ति आर्जनको स्रोतको लागि सम्पादित कर्म वापत स्वयं अपराधिक कार्य हो होइन भनी हेर्नुपर्ने हुन्छ, त्यसलाई नै आधारभूत कार्य मान्ने गरिन्छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउण्डरिङ्ग निवारण) ऐन, २०६४ले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको निम्नानुसार परिभाषा गरेको छः

क) सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा लगायतका शब्दहरूको परिभाषा:

ऐनमा विभिन्न स्थानमा प्रयुक्त भएका शब्द वा शब्दावलीहरूलाई परिच्छेद १ अन्तर्गत परिभाषा गरी स्पष्ट पार्ने प्रयास ऐनले गरेको छ। ऐनको दफा २ (ग) अन्तर्गत आतङ्ककारी कार्यको परिभाषा गर्दा “आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानीको दमन सम्बन्धी महासन्धिले परिभाषित गरेको कार्य, गैर सैनिक व्यक्ति वा सशस्त्र द्वन्दका वखत शत्रुतापूर्ण कार्यमा संलग्न नभएको व्यक्तिको ज्यान लिने वा अंग भंग गर्ने अन्य कुनै कार्य, नेपाल पक्ष भएका वायुयान भित्र भएका कसूर र अन्य केही कार्य सम्बन्धी, १९६३ को टोकियो महासन्धि, आतङ्कवादको नियन्त्रण सम्बन्धी सन् १९८७ को सार्कस्तरीय क्षेत्रीय महासन्धि, यो ऐन प्रारम्भ भए पछि आतङ्ककारी काम कारवाहीको विरुद्धमा नेपाल पक्ष भएको अन्य कुनै महासन्धिले आतङ्ककारी कार्य भनि परिभाषित गरेको कार्य आतङ्ककारी कार्य मानिनेछ भनी परिभाषा गरेको छ। यो परिभाषा गर्दा ऐनले निश्चय पनि अन्तर्राष्ट्रिय दृष्टिकोणलाई अपनाउन खोजेको छ। त्यस्तै ऐनको दफा २(ज) ले कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति भन्नाले “सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर वा सम्बद्ध कसूरबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा प्राप्त गरेको वा हासिल गरेको जुनसुकै प्रकारको सम्पत्ति सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले त्यस्तो सम्पत्तिबाट बढे बढाएको अन्य सम्पत्ति वा आर्थिक लाभ वा कुनै पनि सम्पत्ति वा आर्थिक लाभ वा कुनै पनि तरिकाले आंशिक वा पूर्ण रूपमा हस्तान्तरण वा रूपान्तरण भएको सम्पत्ति वा लाभ समेत जनाउँछ, भन्दै वृहत दृष्टिकोण अंलागी सो शब्दको परिभाषा गरेको छ।” त्यस्तै सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्ने सम्बन्धी कसूर भनी परिच्छेद २ मा व्यवस्था गरिएको छ। सो बमोजिम विभिन्न किसिमका कसूरलाई सो अन्तर्गत राखेको छ। जस्तै: सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने कसूर (दफा ३), आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्य (दफा ४) र विदेशमा यी दुई कसूरजन्य कार्य भएको अवस्थामा सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्ने सम्बन्धी कसूर (दफा ५) मानिने परिभाषा गरेको छ। विगतका भएको परिभाषाको तुलनामा यसलाई वृहत परिभाषा मान्न सकिन्छ।

ख) सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर:

ऐनको दफा ३ ले के कस्तो कसूरलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने कार्य मान्ने भनी व्यवस्था गर्नुका साथै सो कार्यलाई रोक समेत लगाएको छ । सो व्यवस्था अनुसार सम्पत्तिको गैरकानून स्रोत (इलिसिट अरिजिन) लुकाउने वा छल्ले वा कसूरमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनी कारवाहीबाट बचाउन सहयोग गर्ने उद्देश्यले कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने थाहा पाउँदा पाउँदै वा विश्वास गर्नु पर्ने मनासिव आधार हुँदा हुँदै त्यस्तो सम्पत्ति कुनै पनि प्रकारले रुपान्तरण वा हस्तान्तरण गर्ने, त्यस्तो सम्पत्तिको सही प्रकृति, स्रोत, स्थान, निसर्ग (डिस्पोजिसन), कारोवार (मुभमेण्ट), स्वामित्व वा सो सम्पत्ति उपरको अधिकार लुकाउने, छल्ले वा बदल्ने वा कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने जानजानी त्यस्तो सम्पत्ति प्रयोगगर्ने वा धारणा गर्ने कार्यलाई सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर मानिनुका साथै सो कसूरमा रोक लगाएको छ । त्यस्तै कुनै व्यक्तिले उपरोक्त कार्यको षडयन्त्र, मदत, दुरुत्साहन, सजहीकरण मतसल्लाह वा उद्योग गर्न वा सम्बद्धता वा सहभागिता जनाउन वा मतियार भएमा कसूर मानिने र उल्लिखित सम्पूर्ण कार्य गरेमा सम्पत्ति शुद्धीकरण गरेको मानिने भनि परिभाषा सहित सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराधका तत्वहरूलाई समेटेको अवस्था छ ।

त्यस्तै ऐनको दफा ४ ले आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी कार्यलाई रोक लगाई सो कार्यको स्वरूप र प्रकृति र यसका विभिन्न पक्षको व्यवस्था गरेको छ । सो क्रममा कुनै व्यक्तिले आतङ्ककारी कार्यमा वा आतङ्ककारी व्यक्ति वा आतङ्ककारी संगठनले पूर्ण वा आंशिक रुपमा प्रयोग गर्ने वा गर्न सक्ने कुरा थाहा पाउँदा पाउँदै गैरकानूनी मनसायले स्वेच्छापूर्ण कुनै पनि माध्यमबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा सम्पत्ति वा कोष उपलब्ध गराउने कार्यमा ऐनले रोक लगाएको छ । सो कार्य गर्नका लागि कुनै पनि व्यक्तिले सोको उद्योग, षडयन्त्र गर्न नहुने र सो कार्य गर्नका लागि व्यक्तिगत वा सामुहिक रुपमा अपराधिक समुहलाई आफ्नो उद्देश्य हासिल गर्न निर्देशन दिने, मतियारका रुपमा काम गर्ने वा अपराध घटाउनका लागि योगदान दिएमा सो पनि आतङ्कवादी क्रियाकलाप वित्तीय लगानी गरेको मानिने थप व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तो किसिमको प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष संलग्नता नभए पनि अन्य अवस्थाहरू जस्तै आतङ्ककारी क्रियाकलाप नभएमा वा सोको उद्योग नभएमा, सम्पत्ति वा कोष कुनै आतङ्ककारी कार्य संग भएमा वा नभएमा वा आतङ्ककारी कार्य गर्न खोजिएको मुलुक वा भूभाग जुन सुकै स्थानमा भएमा वा सम्पत्ति वा कोष वैधानिक वा अवैधानिक जुन सुकै तवरबाट संकलन वा उपलब्ध गराइएको भएमा समेत आतङ्कवादी क्रियाकलापमा लगानी गरेको मानिने भनी हरेक तवरबाट सो कार्यका सबै स्वरूप र अवस्थालाई ऐनले यस दफा अन्तर्गत रोक लगाउन खोजेको छ । ऐनको दफा ५ ले ऐनको दफा ३ वा ४ मा उल्लेखित कार्य विदेशी मुलुक वा भूभागमा भएको वा त्यस्तो कार्य सो मुलुकको कानून बमोजिम कसूर हुने रहेछ भने नेपालमा भएको सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराध मानिने भनी नेपालको कानून बमोजिम विश्वव्यापी क्षेत्राधिकार (Universal Jurisdiction) ग्रहण गरी नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय

लगानी गर्ने सम्बन्धी कसूर मानी सजाय गर्न सक्ने अधिकार क्षेत्र सम्बन्धमा नौलो आयामलाई समेटने प्रयास गरेको छ ।

२. सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराधका विधि वा चरणहरु:

कुनै पनि संगठित आपराधिक गिरोह वा व्यक्तिले आफूले गैरकानूनी कार्यहरु जस्तै: लागू औषधको अवैध व्यापार, मानव तस्करी वा वेश्यावृत्ति, हातहतियारको तस्करी, प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाको चोरी वा वन तथा वन्यजन्तु सामग्रीहरुको अवैध कारोबार, भ्रष्टाचार, बैंक ठगी लगायतका मोटो रकम आर्जन गर्ने व्यवसायबाट प्राप्त गरेको कालो धनलाई एकै पटक सफेद धनमा परिणत गर्ने प्रक्रिया पनि जटिल नै छ । यसर्थ त्यस्तो कालो धनलाई कानूनी आर्जनको रूपमा देखाउनु जसरी मैलो वा फोहोर कपडालाई एउटा ड्राइक्लिन मेसिनमा राखी निर्मल पार्ने वा धुल्याइन्छ, त्यसैगरी विभिन्न चरणमा आर्थिक लगानी गरेर वा प्रक्रियागत अवस्था पार गरी शुद्धीकरण गर्ने भन्ने बित्तिकै कालो धन सेतो धनमा परिणत गर्ने सन्दर्भमा निम्न उल्लिखत ३ वटा चरणहरु पार गर्नु पर्ने हुन्छ । ती यस प्रकार चर्चा गरिएका छन्:

क. स्थापित गर्ने (Placement)

आपराधिक कार्यबाट प्राप्त भएको कालो धनलाई सेतो धनमा परिणत गर्न कालो धन्दामा लागेका व्यापारीहरुले विभिन्न कानूनी मान्यता प्राप्त संघसंस्था, स्कूल, विश्वविद्यालय, होटेल, इन्स्योरेन्स, क्यासिनो, रिसोर्ट, यातायात, संचार, विद्युत आयोजना लगायतका मुलुकका स्थापित व्यापारका क्षेत्रहरुमा लगाउने कार्य गर्दछन् । जसबाट कालो धनले सम्पत्ति शुद्धीकरणका लागि पहिलो चरण पार गर्दछ । यस चरणमा विभिन्न पेपर वा जाली कम्पनीहरुको निर्माण गर्दछन् ।

ख. तह वृद्धि (Layering)

गैरकानूनी कार्य वा अपराधमा संलग्न गिरोहले आफूले प्राप्त गरेको कालो धनलाई विभिन्न कानूनी धन्दामा लगानी गरिसकेपछि आफ्नो आर्जनको आयस्रोत सम्पूर्ण रूपमा कानूनी नै हो भन्ने देखाउनुका लागि उपर्युक्त क्षेत्रहरुमा थप लगानी गर्दै सोको तह वृद्धि गर्ने कार्य गर्दछन्, जसबाट कानूनी दायरामा पर्न नसकेको मोटो रकम कानूनी धन्दा अन्तर्गत पर्न आउने र अन्तर्राष्ट्रिय वा राष्ट्रिय आपराधिक गिरोहहरुले सजिलैसँग आफ्नो पैसामा कानूनी स्वामित्व स्थापित गर्ने अवसर प्राप्त गर्दछन् ।

ग. एकबद्ध पार्ने कार्य (Integration)

यसरी गैरकानूनी आय आर्जनबाट प्राप्त कालो धनले दुई चरण पार गरिसकेपछि जहाँ लगानी भएको छ सो देशको कानून बमोजिम कर लगायतका शुल्कहरुको दायरा पार गरिसक्ने र सो आर्जनबाट लगानीकर्ताको वास्तविक कानूनी आर्जन कति हो भन्ने छुट्टयाउनु समेत नसक्ने अवस्था सिर्जना भई सक्ने हुनाले विभिन्न व्यापार व्यवसायमा कानूनी लगानीको रूपमा देखाउने प्रयास गरिन्छ ।

३) सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध र सपुर्दगी ऐन, २०७० तथा पारस्परिक कानुनी सहायता सम्बन्धी ऐन, २०७० ले गरेका व्यवस्थाहरु बीचको अन्तर सम्बन्ध र अभ्यास:

क) सपुर्दगी ऐन, २०७०

फरार अभियुक्त वा कसूरदारलाई कानुन बमोजिम सपुर्दगी सम्बन्धी कारवाही गर्नका लागि प्रस्तुत ऐनको तर्जुमा भै लागु भएको अवस्था हो । सपुर्दगी ऐन, २०७० को दफा २ (ख) ले फरार अभियुक्त वा कसूरदार को परिभाषा गर्दै भनेको छ कि “विदेशी राज्यमा कुनै कसूर लागी वा कुनै कसूरमा सजाय पाई नेपालमा रहे बसेको वा नेपालमा कुनै कसूरको आरोप लागी वा कुनै कसूरमा आरोप लागी वा कुनै कसूरमा सजाय पाई विदेशी राज्यमा गई बसेको कसूरदार संभन्नु पर्दछ । त्यसै गरी ऐनको दफा २ (ड) ले सपुर्दगी भन्नाले माग गर्ने राज्यको अनुरोधमा अभियुक्त वा कसूरदारलाई त्यस्तो राज्य समक्ष सुम्पिने कार्य सम्भन्नु पर्ने र सो शब्दले फरार अभियुक्त वा कसूरदारलाई नेपालको अनुरोधमा सम्बन्धित विदेशी राज्यले नेपाल समक्ष सुम्पिने कार्यलाई समेट्नेछ भनिएको छ । यस ऐन अन्तर्गत सपुर्दगी (Extradition) गर्न सकिने कसूर वा अपराध के के हुन भनी सर्वप्रथम एकिन हुनु जरुरी छ । ऐनको दफा ४ अनुसार प्रचलित कानुन बमोजिम कम्तिमा तीन बर्षको कैद सजाय हुन सक्ने कसूर, सपुर्दगीको माग गर्ने विदेशी राज्यमा तीन बर्षको कैद सजाय हुन सक्ने कसूर र सो भन्दा कम सजाय हुने कसूर भएतापनि कर, राजश्व, बैङ्किङ वा त्यसै किसिममा अन्य आर्थिक कसूर वा उल्लेखित अपराधको उद्योग, मतियार, दुरुत्साहन वा षडयन्त्रको कसूर अपराधलाई ऐनले सपुर्दगी हुन सक्ने कसूर वा अपराधको श्रेणीमा राखेको अवस्था छ । मुद्दा निर्मलीकरण अथवा सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध सजाय वा कसूरका प्रकृति वा आयामका साथै कसूर गर्दाको संगठित संजालको दृष्टिले समेत सम्पत्ति शुद्धीकरण एक सपुर्दगी हुने अपराध मानिने कुरामा विवाद देखिदैन । किनभने कालो धनको कारोवार विभिन्न देश भित्र, बाहिर वा अन्तरदेशिय संगठित गिरोह वा असंगठित अपराधीक समुह वा व्यक्ति समेतवाट हुन सक्दछ ।

कुन कुन अवस्थामा नेपालले कुनै कसूरदारलाई बाह्य मुलुकबाट सपुर्दगीका लागि अनुरोध भई आए पनि सपुर्दगी गर्न नसकिने सम्बन्धमा ऐनको दफा ५ ले नेपालले बाह्य मुलुकलाई कुनै कसूरदार मानिएको व्यक्तिका सम्बन्धमा सपुर्दगी नगर्ने निर्णय पनि गर्न सक्ने विभिन्न अवस्थाहरु जस्तै राजनीतिक प्रकृतिको कसूर, आस्थाका आधारमा कसूरदार मानिएको कसूरदार, नेपाली नागरिकको सपुर्दगीका लागि माग भएको अवस्था, हदम्याद समाप्त भै सकेको अपराधको कसूरदार आदिलाई समेटेको छ । कुनै पनि मुलुकले राजनीतिक अपराधको कसूरदारलाई अर्को मुलुकमा सपुर्दगी गर्न इन्कार गर्न सक्ने सामान्य सिद्धान्त छ । तथापी वेला बखतमा “राजनीतिक प्रकृतिको कसूर”को कसूर विवादित हुने गरेको देखिन्छ । सो अवस्थालाई सुनिश्चित र प्रष्ट्याउने सम्बन्धमा ऐनको दफा ६ ले केही परम्परागत प्रकृतिका अपराधहरु जस्तै भ्रष्टाचार, मानव वेचबिखन तथा ओसार पसार, लागु औषधको ओसार पसार वा कारोवार सम्पत्ति शुद्धीकरण वा संगठित रुपमा गरेको कसूर वा बहुराष्ट्रिय संगठित गिरोहद्वारा गरिने कसूर

आदिलाई कुनै पनि अवस्थामा राजनीतिक अपराध नमानिने कुरालाई ऐनले जोड दिएको छ । संगठित अपराध वा आर्थिक अपराध आजको मूलभूत चुनौतीको रूपमा विश्व समुदायले महसुस गरेको सन्दर्भमा सोको रोकथामका लागि आवश्यक कानूनी संयन्त्र तर्जुमा हुने क्रममा यो ऐन लागु गरिएको छ ।

नेपालको सन्दर्भमा सपुर्दगी सन्धि ऐन, २०७० लाई लागु गरी सोको प्रावधान अन्तर्गत ऐनमा उल्लेखित अपराधका कसूरदारलाई सपुर्दगीको माग गर्ने राष्ट्रमा सुम्पन वा पठाउनका लागि ऐनको दफा ३ ले सपुर्दगीको माग गर्ने मुलुक र नेपाल बीच सपुर्दगी सन्धि (Extradition Treaty) हुनु पर्ने र ऐनको दफा ४ मा उल्लेखित कसूर अपराधको सूचीमा परेको अपराध हुनु पर्ने पूर्ण शर्त (pre-requisite) लाई ऐनले अनिवार्य ठानेको छ । उल्लेखित कानूनी प्रावधानका आधारमा हेर्दा हालसम्म नेपाल र भारत बीच मात्र सपुर्दगी सन्धि सम्पन्न भएको र अन्य मुलुकहरु बीच सपुर्दगी सन्धि सम्पन्न हुन नसकेको अवस्था छ । ऐनले सन्धिलाई अनिवार्य माने पछि दुई देशहरु बीचको पारस्परिकता लाई त्यतिको महत्व दिएको छैन । यसको मुलभुत कारण हेर्दा सपुर्दगीको विषय नितान्त सवैधानिक हक अधिकारी, फौजदारी कानूनीको विषय तथा निश्चित तथा सुस्पष्ट कानूनी अभ्यासवाट सुनिश्चित हुने विषय हो जसको निर्धारण सपुर्दगी सन्धि तथा सम्बन्धीत मुलुकका कानूनी व्यवस्था बाहेक अन्य पारस्परिक सौहाद्रता (Mutual Comity) वाट निर्देशीत हुन सक्दैन । अब प्रश्न उत्पन्न हुन सक्दछ, नेपालले विदेशी मुलुक वा सोको सरकारवाट सपुर्दगी हुन सक्ने कसूर अपराधमा संलग्न नेपालमा रहे बसेका कसूरदारलाई सम्बन्धित मुलुकमा सपुर्दगी गर्नका लागि अनुरोध के कसरी गर्न सक्दछ ? र नेपालले त्यस्तो कसूरदार भनिएको व्यक्तिलाई माग भएको मुलुकमा के कसरी सुम्पन सक्दछ तथा सोको कानूनी प्रक्रिया के हो ?

सपुर्दगीको माग गर्ने राष्ट्र वा सोको सरकारले कसूरसंग सम्बन्धित कागज प्रमाण, कसूरदारलाई पक्राउ गर्न जारी गरिएको वारेण्ट वा सक्षम अदालत वा निकायको फैसलाको प्रतिलिपि, माग भएको कसूर बाहेक अन्य कसूरमा मुद्दा नचलाइने प्रतिवद्धता आदि कुराहरु खुलाई मूलतः कूटनीतिक माध्यम (दुतावास) मार्फत नेपाल सरकारलाई अनुरोध गर्नु पर्ने व्यवस्था छ । तथापि सो बमोजिम समय लाग्ने भई अभियुक्त वा कसूरदारलाई तत्काल नियन्त्रणमा नलिई भाग्ने वा वेपत्ता हुने संभावना भएमा कूटनीतिक माध्यम मार्फत अनुरोध नगरी सोभै मन्त्रालय समक्ष अनुरोध गर्न सक्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । यसरी विदेशी मुलुक वा सरकारवाट कुनै अभियुक्तको सपुर्दगीका लागि अनुरोध भई आएमा फरार अभियुक्त वा कसूरदार पक्राउ भई आएको थाहा पाएको मितिले ७ दिन भित्र कूटनीतिक माध्यमवाट सम्बन्धित मुलुकले नेपाल सरकारलाई निजको सपुर्दगीको लागि अनुरोध गर्नुपर्ने र त्यसरी अनुरोध नगरेको अवस्थामा त्यस्तो अभियुक्तलाई थुनामुक्त गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था छ । साथै कुनै विदेशी मुलुक वा सरकारवाट अभियुक्त वा कसूरदारलाई सपुर्दगी गर्नका लागि अनुरोध भई आएमा सो सम्बन्धमा ऐनले समेटेका अवस्थाहरुको अधिनमा रही तथ्यहरुको अध्ययन र जाँचबुझ गरी सपुर्दगीको प्रक्रिया अगाडी बढाउने वा नवढाउने सम्बन्धमा १५ दिन भित्र निर्णय

गरी सक्नु पर्ने भन्ने व्यवस्था छ । सम्पूर्ण तथ्य प्रमाण कसूरको प्रकृति यावत कुराहरुलाई हेर्दा सपुर्दगी गर्नु नपर्ने प्रकृतिको कसूर वा अभियुक्त भएमा सोको जानकारी नेपाल सरकारले कुटनीतिक माध्यमबाट सम्बन्धित विदेशी मुलुक वा सरकारलाई जानकारी गराउनु पर्दछ । यदि नेपाल सरकारले विदेशी मुलुकको अनुरोध बमोजिम सपुर्दगीको प्रक्रिया अगाडी बढाउने निर्णय गरेको अवस्था हो भने मन्त्रालयले सम्बन्धित जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय मार्फत फरार अभियुक्त वा कसूरदारलाई सपुर्दगी गर्न अदालतको अनुमतिका लागि सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा प्रतिवेदन पेश गर्न लगाउन सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई आदेश दिनु पर्ने हुन्छ र सो बमोजिम मन्त्रालयले आदेश दिदा सम्बन्धित मुलुकको अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट जारी भएको वारेण्ट समेत पठाई फरार अभियुक्तलाई पक्राउ गर्न लगाउनु पर्ने हुन्छ र सो वारेण्ट बमोजिम प्रमुख जिल्ला अधिकारीले पक्राउपुर्जी जारी गर्नु पर्ने हुन्छ । ऐनको दफा १२ ले प्रहरीले पक्राउ परेको अभियुक्तलाई बाटोको म्याद बाहेक २४ घण्टा भित्र जिल्ला अदालतमा पेश गर्नु पर्ने र अदालतको आदेशले मात्र थुनामा राख्नु पर्ने प्रावधान छ ।

माग गर्ने मुलुकबाट पेश भएका कागज विवरणका आधारमा सम्बन्धित कसूरदारको भनाई र बयान तथा थप प्रमाण समेत बुझी जिल्ला अदालतले सो सम्बन्धीत निर्णय गर्नु पर्ने हुन्छ । सो अवधिका लागि जिल्ला अदालतले त्यस्तो कसूरदारलाई बढिमा पैतालिस दिन सम्म थुनामा राख्न सक्दछ । ऐनको दफा १५ ले जिल्ला अदालतले सपुर्दगी गर्ने नगर्ने सम्बन्धमा गरेका निर्णय वा आदेशको जानकारी सरकारी वकिल मार्फत प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई दिने र सो आदेशको जानकारी मन्त्रालयले कुटनीतिक माध्यमबाट ३ दिन भित्र सम्बन्धित मुलुकलाई दिनु पर्ने भन्ने ऐनको व्यवस्था छ ।

यदि जिल्ला अदालतले माग गरिएको अभियुक्तलाई सपुर्दगी नगर्ने निर्णय गरेमा र जुन कसूरका सम्बन्धमा माग भएको हो सो कसूर नेपालमा समेत कसूर मानिने अवस्था भएमा निज उपर कारवाही अगाडी बढाउनु पर्ने र जिल्ला सरकारी वकिलले कानून हेर्ने निकायमा मुद्दा दायर गर्नु पर्ने गरी ऐनले Extradite or Try को अवधारणालाई अगालेको छ ।

साथै यदि कुनै अभियुक्तलाई एक भन्दा बढी मुलुकले सपुर्दगीको माग गरेमा जिल्ला अदालतले सपुर्दगी गर्न सक्ने अवस्था भएमा पहिले माग गर्ने राष्ट्रलाई सपुर्दगी गर्नु पर्ने भन्ने व्यवस्था ऐनमा रहेको देखिन्छ ।

क) पारस्परिक कानुनी सहायता ऐन, २०७०

न्यायिक काम कारवाहीका विषयमा नेपाल र विदेशी राज्य बीच पारस्परिक कानुनी सहायता आदान प्रदान गर्ने सन्दर्भमा प्रस्तुत ऐनको तर्जुमा भएको सो ऐनको प्रस्तावनाबाट देखिन्छ । ऐनको दफा २(ग) ले पारस्परिक कानुनी सहायता आदान प्रदान हुनका लागि कम्तिमा एक वर्ष कैद सजाय वा पचास हजार रुपैया जरिवाना र सोही बमोजिम विदेशी राज्यको कानूनमा ब्यवस्था भएको अवस्थामा पारस्परिक कानुनी सहायता आदान प्रदान गर्ने मूलत दुईवटा आधारहरु लिएको छ । सो अनुसार २(ञ) ले नेपाल र विदेशी राज्य बीच पारस्परिक

कानुनी सहायता उपलब्ध गराउने सन्दर्भमा द्विपक्षीय सन्धी (Bilateral Treaty) वा सो बमोजिमको सन्धी नभए तापनी कुनै न्यायिक काम कारवाहीका सन्दर्भमा पास्परिक कानुनी सहायता प्रदान गर्ने आश्वासन दिई कुटनैतिक माध्यमबाट कानुनी सहायताको माग भएमा reciprocity का आधारमा कानुनी सहायता आदान प्रदान गर्न सकिने अवधारणा ऐनले लिएको छ । तथापी फैसला कार्यान्वयनका सन्दर्भमा भने नेपाल र विदेशी मुलुक बीच सन्धिको व्यवस्था हुनु पर्ने कुरालाई ऐनले अनिवार्य मानेको छ । यसै गरी ऐनको दफा ४ ले पारस्परिक कानुनी सहायता आदान प्रदान नगरीने अवस्थाहरु (Negative Conditions) को व्यवस्था गरेको छ । सो बमोजिम (क) एक लाख रुपैया भन्दा कम विगो कायम रहेको न्यायिक कारवाही भएमा, (ख) एक वर्ष भन्दा कम वा पचास हजार रुपैया भन्दा कम जरिवाना भएको कसूर भएमा, (ग) विदेशी राज्यको अनुरोध बमोजिम पारस्परिक कानुनी सहायता आदान प्रदान गर्दा वा सोको कारणबाट नेपालको सार्वभौमसत्तामा खलल पुग्ने अवस्था भएमा ।

साथै अब कानुन मा प्रश्न उठ्न सक्दछ के कुन विषयमा पारस्परिक कानुनी सहायता उपलब्ध हुन सक्ने हो ? ऐनको दफा ५ ले खास गरी पारस्परिक कानुनी सहायता प्राप्त हुने विषयहरु सम्बन्धमा हेर्दा जस्तै: कुनै कागज वा प्रमाण बुझ्ने, संकलन गर्ने वा प्राप्त गर्ने, सम्बद्ध कागजातको संकलन वा प्रमाणित प्रति उपलब्ध गराउने, बरामदी खानतलासी र सनाखत गर्ने फौजदारी विषयमा कुनै व्यक्तिको उपस्थिति गराउने, म्याद तामेली, चल वा अचल, सम्पत्ति रोक्का गर्ने र फैसला कार्यान्वयन गर्ने गराउने आदि पर्दछन् । त्यसै गरी ऐनको दफा ६ ले पारस्परिक कानुनी सहायताका सन्दर्भमा केन्द्रीय अधिकारी नेपाल सरकारबाट तोकिएको व्यवस्था भए अनुरूप हाल कानुन न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालयलाई केन्द्रीय निकाय तोकिएको अवस्था छ ।

जहाँसम्म पारस्परिक कानुनी सहायता आदान (माग) गर्ने सन्दर्भमा अपनाइनु पर्ने प्रक्रियाको सन्दर्भ छ सो सम्बन्धमा ऐनको परिच्छेद ३ ले विभिन्न प्रक्रिया तथा चरणहरुको परिकल्पना गरेको छ । सोही परिच्छेदको दफा ७ हेर्दा कुनै मुद्दामा अनुसन्धान वा अभियोजनमा सहयोग पुग्ने बैंक, वित्तीय वा व्यापारिक अभिलेख वा सोको कागज सूचना वा वस्तु विदेशी मुलुकमा छ भन्ने पर्याप्त आधार भएमा सोका लागि केन्द्रिय अधिकारी समक्ष निवेदन गर्न सकिने र सो गर्नु भन्दा अगाडि अदालतको आदेशलाई ऐनले अनिवार्य मानेको छ ।

यसरी अदालतले अनुसन्धान वा अभियोजन अधिकारीलाई कुनै सवुत प्रमाण वा सुचना आवश्यक भएमा सोको लागि केन्द्रिय अधिकारी समक्ष अनुरोध गर्न सक्ने अवधारणा लिएको छ । साथै यदि कुनै संकित वा प्रमाण लाग्ने व्यक्ति वा वस्तु उपलब्ध हुनु आवश्यक देखेमा अदालतले सो सम्बन्धमा आदेश दिन र केन्द्रिय अधिकारी समक्ष अनुरोध गर्न सक्ने व्यवस्था समेत ऐनको दफा ८ ले गरेको छ ।

त्यस्तै अदालतको आदेश भएको अवस्थामा अदालतमा दायर भएको कुनै मुद्दामा कुनै म्याद वा न्यायिक लिखत तामेल गर्नका लागि वा प्रमाण बुझ्नका लागि साक्षी परीक्षण वा बन्द सवाल जारी गर्नका लागि सम्पत्ति रोक्का वा जफत गर्न अनुरोध गर्नका लागि वा फैसला

कार्यान्वयन गरी दिनका लागि नेपाल सरकारले विदेशी मुलुकलाई अनुरोध गर्ने सक्ने व्यवस्था ऐनका विभिन्न दफाहरुमा गरिएको देखिन्छ । नेपाल सरकारले केन्द्रिय अधिकारी मार्फत माग गर्न चाहेका विषयहरुसंग सम्बन्धित कागज, प्रमाण, लिखत, फैसला लगायतका तथ्य तथा विवरण उपलब्ध गराउनु पर्ने अनिवार्यतालाई ऐनले जोड दिएको छ ।

यसरी ऐनको दफा १५ बमोजिम गरिएको अनुरोध अनुरूप विदेशी राज्यले सो राज्यको कानून बमोजिम प्रमाण बुझी केन्द्रीय अधिकारी मार्फत अदालतमा प्राप्त भएको प्रमाण, कानून बमोजिम बुझिएको मानी प्रमाणमा लिन सक्ने व्यवस्था ऐनको दफा १६ ले गरेको छ । तथापी विदेशी राज्यको निकायबाट कानुनी सहायता मागिएको विषयमा प्रमाण प्राप्त नभएमा वा सो निकायले प्रमाण बुझ्न इन्कार गरेका कारणले मात्र उपलब्ध अन्य प्रमाणको परीक्षण गरी निर्णय गर्ने बाधा परेको नमानिने भनी ऐनले विशेष व्यवस्था गरेको छ । साथै विदेशमा भएको साक्षी परीक्षण वा बन्दसवाललाई नेपालको अदालतमा नै साक्षी परीक्षण वा बन्दसवाल भएको मानी प्रमाणमा लिन बाधा नपर्ने र विदेशी राज्यमा भएको म्याद तामेललाई समेत रितपूर्वक म्याद तामेल भएको मानिने भनी ऐनले न्यायिक काम कारवाहीलाई सहज तथा प्रभावकारी बनाउन खोजेको छ ।

ऐनले पारस्परिक कानुनी सहायता आदान प्रदान वा माग गर्दा अपनाइने माथि विवेचित कार्यविधि नै समान रूपमा पालना गरिने अवधारणा लिएको छ ।

सो बमोजिम ऐनको दफा ३८ ले पारस्परिक कानुनी सहायता उपलब्ध गराउने सन्दर्भमा महत्वपूर्ण व्यवस्था गरेको छ । पारस्परिक कानुनी सहायता सम्बन्धी कागज प्रमाण संकलन गर्ने तथा प्रमाण बुझ्ने लगायतका कार्य सम्पन्न भए पछि सोको विवरण अनुसन्धान अधिकारी, अदालत वा सम्बन्धीत जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयले केन्द्रिय अधिकारी समक्ष पठाउनु पर्ने र सोको विवरण केन्द्रिय अधिकारीले कुटनीतिक माध्यम मार्फत सम्बन्धित राष्ट्रलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने र सो बमोजिम सम्बन्धीत विदेशी राष्ट्रको निकायबाट सन्धि वा पारस्परिकताका आधारमा कानुनी सहायता उपलब्ध गराउने ऐनको व्यवस्था छ ।

माथि विवेचित प्राबधानहरु सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराधको रोकथाम नियन्त्रण र उपचारका सन्दर्भमा अत्यन्तै महत्वपूर्ण व्यवस्थाहरु हुन् । सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध कुनै देशको सीमा भित्र मात्रै घटीत नभई अन्तरदेशीय वा बहुदेशीय उत्पत्ति, असर र प्रभाव भएको कसूर हो । जस अनुसार कुनै मुलुकमा अपराधको योजना, अर्को मुलुकमा तयारी र तेस्रो मुलुकमा आपराधिक गिरोहवाट सो घटित हुन पुग्दछ र सो अपराधको असर विभिन्न मुलुकमा पर्दछ । संगठित प्रकृतिका अपराधहरु जस्तै: भ्रष्टाचार, हातहतियारको तस्करी, मानव वेचविखन, लागु औषधको कारोवार, प्राकृतिक सम्पदाको तस्करी, बैकिङ्ग वा राजश्व सम्बन्धी कसूर, सुचना प्रविधि वा कम्प्युटर अपराध घटेका हुन सक्दछन् र उल्लेखित अपराधहरुवाट सिर्जित कालो धनका लागि विभिन्न देशहरुमा अवस्थित बैंक, वित्तीय संस्था वा कम्पनीमा लगानी गरी अन्तमा तेस्रो मुलुकमा सो धनलाई विभिन्न प्रकारका किर्ते कागज खडा गरी कानूनी धन बनाउने प्रयास गरिन्छ । यसरी नेपालमा कुनै विदेशी मुलुकवाट कालो धन आउन सक्ने र सोको श्रोतका

सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्नु पर्ने अवस्थामा विभिन्न स्रोतबाट प्राप्त सूचना वा अनुसन्धानबाट खुली आएको विवरणको आधारमा सम्पत्ति शुद्धीकरण विभागबाट सम्बन्धित व्यक्तिको आम्दानीको स्रोत के रहेछ, कुन प्रकृतिको व्यापार व्यवसायबाट प्राप्त भएको हो ? संस्थाको प्रकृति कस्तो छ आदि प्रश्नहरूको जवाफ प्राप्त गर्नु सजिलो छैन । अतः त्यसका लागी अभियुक्त नेपालमै भएको अवस्थामा अपेक्षित रूपमा सजिलो हुने भएतापनि विदेशी राष्ट्रमा बसेको अभियुक्तका लागी त्यस्तो कसूरदारको सपुर्दगी हुनु पर्ने हुन्छ, र सो नहुन सकेको अवस्थामा पनि नेपालको सम्बन्धित अनुसन्धान निकायबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराधको अनुसन्धान गर्न अपराधको विवरण, तथ्य, सुचना वा सबुत प्रमाण, बैंक तथा वित्तीय संस्थामा भएको रकम, साक्षी प्रमाण, बैंक स्टेटमेण्ट र भौचर आदि कागज प्रमाण नेपालको अनुसन्धान र अभियोजन अधिकारीलाई उपलब्ध हुनु जरुरी हुन्छ । त्यती मात्रै नभई सो को लागी अनुरोध गर्नु परेमा केन्द्रिय अधिकारी समक्ष पारस्परिक कानुनी सहायताको निवेदन दिई कुटनीतिक माध्यमबाट सम्बन्धित विदेशी राष्ट्र वा सोको अधिकारी समक्ष बाट कागज, प्रमाण वा सूचनाहरू प्राप्त गरी मुद्दा चल्ने नचल्ने हुन सक्दछ । साथै मुद्दा चलिरहेको विषयमा समेत अदालत स्वयंले सो तथ्यहरू वारे एकिकन गर्न सक्दछ । यसर्थ सपुर्दगी र पारस्परिक कानुनी सहायता सम्बन्धी व्यवस्था कार्यान्वयनमा अनुसन्धान, अभियोजन र अदालतको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ ।

मुद्दामा अनुसन्धान गर्नुको मुलभुत उद्देश्य वारदातमा सत्य पत्ता लगाउनु र कसूरमा संलग्न व्यक्ति उपर अभियोजन गर्न बस्तु निष्ठ प्रमाण अभियोजन र अदालतलाई उपलब्ध गराउनु हो र अदालतले मुद्दामा बस्तुनिष्ठ आधारमा न्यायनिरोपण गर्नु हो ।

विदेशी राष्ट्र वा सरकारबाट नेपालमा बसेको कुनै व्यक्तिलाई सम्बन्धित मुलुकमा सपुर्दगी गर्ने क्रममा नेपाल सरकार समक्ष भैआएको अनुरोधलाई सरकारी निकायले सम्बन्धीत अदालतमा निवेदन पेश गर्नु पर्ने र अदालतले गरेको सपुर्दगी गर्ने नगर्ने आदेश बमोजिम सम्बन्धित व्यक्तिलाई सपुर्दगी गर्नु पर्ने हुन आउछ । तसर्थ यी दुईवटा कानूनहरूको प्रयोगमा सरकारी वकिलले अदालत र नेपाल सरकार बीच पुलको काम गर्दछ । साथै सपुर्दगी गर्ने माग गरिएकोमा व्यक्तिको सन्दर्भमा नेपाल सरकारले गरेको निर्णयको अन्तिम अनुमती अदालतबाट हुनु पर्ने सपुर्दगी ऐन, २०७० को व्यवस्था छ । यस क्रममा सरकारी वकिलले सपुर्दगीको माग गरिएको व्यक्तिका सन्दर्भमा संपुर्ण अवस्था खुल्ने आवश्यक कागजातहरू उपलब्ध गराई वास्तविक बस्तु स्थिति प्रष्ट्याउनु पर्ने जिम्मेवारी सरकारी वकिलको रहन्छ ।

कानुनी सहायता दिन मिल्ने नमिल्ने सम्बन्धमा अदालतमा निवेदन पेश गर्नु पर्ने हुन्छ र अदालतको आदेश भएका अवस्थामा मात्रै नेपालमा रहेको वित्तीय, सुचना, कागजात, सबुत, प्रमाण वा साक्षी लगायत, सम्पत्ति रोक्का गर्ने, खानतलासी, बरामदी वा सनाखत मुचुल्काहरू गरी कानून सहायतनाको माग गर्ने सरकार समक्ष पठाउन सक्ने अवस्था छ । यसैले पारस्परिक कानुनी सहायता उपलब्ध गराउँदा अदालतले सदैव प्रथमतः अनुरोध गरिएको विषय कानुनी सहायता दिन मिल्ने नमिल्ने के हो आफु समक्ष पेश भएका तथ्यगत विवरण कागज, प्रमाणको

अवस्था आदि विविध पक्षहरूलाई एकिकन गरी मात्र कानुनी सहायता दिन सक्ने व्यवस्था पारस्परिक कानुनी सहायता ऐन, २०७० ले गरेको छ ।

अदालतले विदेशी मुलुक वा सरकारलाई नेपालमा बसी आएको व्यक्तिलाई सपुर्दगी गर्ने नगर्ने वा पारस्परिक कानुनी सहायता उपलब्ध गराउने नगराउने सम्बन्धमा निर्णय गर्दा सबै जसो अवस्थामा अन्तर्राष्ट्रिय कानून र द्विपक्षिय सन्धिको व्यवस्था, संविधान कानून तथा सन्धिका प्रावधानहरू तथा अदालती अभ्यास आदि हेर्नुका आन्तरिक उल्लेखित दुई वटा कुरा सम्पन्न गर्नका लागि नेपालको सार्वजनिक व्यवस्था (Public Order) वा नेपालको सार्वभौमसत्ताको प्रतिकूल छ छैन एकिकन गरी आदेश गर्नु जरुरी हुन्छ ।

त्यसैले सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराधको रोकथाम र नियन्त्रणमा अदालतको भूमिका प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा महत्वपूर्ण रहन्छ । तसर्थ सम्पत्ति शुद्धीकरण मुद्दाको अनुसन्धान देखि नै काम कारवाहीमा गतिशिलता प्रभावकारीता र औचित्य देखिनु पर्दछ । नत्र भने अनुसन्धान र अभियोजन कमजोर हुन गई अपराधको नियन्त्रण हुन नसकि समाज नै आपराधिकरण तर्फ उन्मुख नहोला भन्न सकिन्छ ।

४. समस्या र समाधान

सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध एक संगठित प्रकृतिको अपराध भएकोले यसको जालो वा संजाल एक भन्दा बढी राष्ट्रमा रहने हुँदा राष्ट्रहरू बीच पारस्परिक कानुनी सहयोग र अभियुक्तको सपुर्दगी वा कारवाही हुनु पर्दछ । राष्ट्रहरू बीचको अन्तरदेशीय अपराध नियन्त्रण निकाय बीचको सहयोग, सहकार्य, समन्वय र सुचनाहरूको समयमा आदान प्रदान हुन नसक्दा सो अपराध नियन्त्रण गर्नमा चुनौती देखिएको छ । साथै सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराध नियन्त्रणका लागि राष्ट्रिय सरकारी निकायहरू जस्तै प्रहरी प्रशासन, अभियोक्ता र अदालती संयन्त्रका साथै कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूको सक्षमता, स्वच्छता, सवलता र निष्पक्षता तथा प्रभावकारी हुनु जरुरी छ । अन्यथा बर्तमान समयमा तर्जुमा भएका कानूनहरू केवल औपचारिकतामा सीमित हुन पुग्दछन् । सपुर्दगी तथा पारस्परिक कानुनी सहायता सम्बन्धी दुई वटै ऐनले राष्ट्रहरू बीचको सन्धी तर्जुमा भई लागु गर्नु पर्ने मान्यता स्वीकार गरिएको छ । सो बमोजिम हाल सम्म भारत बाहेक अन्य मुलुक संग नेपालको सपुर्दगी सन्धी सम्पन्न हुन सकेको छैन र पारस्परिक कानुनी सहायता सम्बन्धी सन्धि त कुनै पनि मुलुकसंग सम्पन्न हुन सकेको छैन । भारतसंगको सपुर्दगी सन्धि पनि निकै पुरानो भईसकेको अवस्था छ र यसमा समायानुकूल संशोधन र परिमार्जन हुनु जरुरी देखिन्छ ।

५. निष्कर्ष

सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराधको नियन्त्रणका लागि जवसम्म नीतिगत, संस्थागत र कार्यविधिगत पक्षहरू र सुचनाहरूको अभिलेखिकरण र व्यवस्थापन उचित ढंगबाट हुन सक्तैन,

तवसम्म यस क्षेत्रमा भएको प्रयास अपुरो नै रहन्छ । साथै सरकारी तथा गैरसरकारी वा वित्तीय क्षेत्रका प्रत्येक कामकारवाहीमा सुशासन, पारदर्शिता र जवाफदेहिता अपनाउनका साथै वित्तीय सुशासन र परिक्षण गर्न सकेको अवस्थामा सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध नियन्त्रण गर्न सकिन्छ । यसका लागि नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी, राष्ट्रिय अनुसन्धान विभाग, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय र मातहत सरकारी वकिल, केन्द्रिय कानुनी सहायता अधिकारी तथा अदालतको संस्थाग क्षमताको विकास हुन जरुरी छ । यसका लागि सम्बन्धित निकायमा छुट्टै सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्पत्ति सम्बन्धी विषयमा निरन्तर अनुसन्धान गर्ने, निगरानी राख्ने र सुचनाहरुको संकलन र व्यवस्थापन गर्ने इकाईको व्यवस्था हुनु जरुरी छ । साथै सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागका प्रदेश स्तरिय कार्यालय र सो मातहत आवश्यकतानुसार जिल्ला स्तरिय कार्यालयको समेत स्थापना गरिएको अवस्थामा सो अपराधको अनुसन्धान, अभियोजन र नियन्त्रणमा प्रभावकारीता हासिल हुनसक्ने आशा राख्न सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामाग्री

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन (दोश्रो संशोधन सहित), २०६४
- सपुर्दगी ऐन, २०७०
- पारस्परिक कानूनी सहायता ऐन, २०७०
- संगठित अपराध (निवारण) ऐन, २०७०
- कसूरजन्य सम्पत्ति तथा साधन (रोक्का नियन्त्रण र जफत) ऐन, २०७०
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०७३
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण (सूचीकृत व्यक्ति, समुह वा संगठनको सम्पत्ति वा कोष रोक्का) नियमावली, २०७०
- पारस्परिक कानूनी सहायता नियमावली, २०७०
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड एवं वित्तीय कारवाही कार्यदलको सिफारिशहरु

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण: एक विश्लेषण

जीवनप्रकाश सिटौला

महानिर्देशक, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

अपराधजन्य कार्यबाट सम्पत्ति आर्जन गरी त्यस्तो सम्पत्तिको उत्पत्तिको वास्तविक स्रोत लुकाई, छिपाई, स्वरूप तथा स्वामित्व परिवर्तन वा स्थानान्तरण आदि गरी नयाँ कानूनी स्रोत सिर्जना गरी अपराधिक आय (Criminal proceeds) लाई शुद्ध बनाउने प्रक्रिया नै सम्पत्ति शुद्धीकरणको हो। अपितु यो आफैमा स्वतन्त्र प्रकृतिको अपराध नभई मूल कसूरको सह-उत्पादन मात्र हो।

सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराध बहुआयामिक एवं बहिर्देशीय प्रभावयुक्त नवीन प्रकृतिको आर्थिक अपराध हो। अपराधिक आय उत्पत्तिको वास्तविक स्रोत लुकाउने, प्रकृति बदल्ने वा कारोवार छल्ने कार्य गरे पश्चात मूल अपराध लुक्न गई त्यही अपराधको आडमा आर्जित सम्पत्तिलाई वैध बनाउने प्रयास गरिएको हुन्छ। यसरी अवैध सम्पत्तिलाई वैध सम्पत्ति बनाउने प्रयास र प्रक्रियालाई कानूनको दायरामा ल्याउनु नै सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण हो जसले अपराधजन्य कार्यबाट आर्जित धन सम्पत्ति पहिचान गर्ने, कारवाही गर्ने र त्यस्ता आर्जनलाई नियन्त्रण गर्ने लगायतका एकिकृत प्रणालीलाई जनाउँछ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण एवं आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण गर्न अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रबाट थुप्रै प्रयासहरू हुँदै आएका छन्। यसै सन्दर्भमा सन् १९८९ मा जी-७ देशहरूको सक्रियतामा गठन भएको वित्तीय कार्यवाही कार्यदल (Financial Action Task Force-FATF) ले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी मार्गदर्शनका रूपमा सिफारिश गरेका ४० सिफारिशहरू मध्ये सिफारिश नं. ३ मा राष्ट्रहरूले सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई भियना महासन्धी र पालेर्मो महासन्धीको आधारमा अपराधको रूपमा परिभाषित गरी सम्बद्ध कसूरको फराकिलो दायरा समावेश गर्ने उद्देश्यले सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई सबै गम्भीर अपराध (Serious Crime) को हकमा लागू गर्न सिफारिस गरेको छ। एशिया प्रशान्त क्षेत्रका मुलुकहरूबीच सम्पत्ति शुद्धीकरण एवं आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी कार्यमा साझा अवधारणा विकास गरी ऐक्यवद्ध भई कार्यवाही अगाडि बढाउन सहज गराउने उद्देश्यले सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई सबै गम्भीर अपराध (serious crime) को हकमा लागू गर्न सिफारिस गरेको छ। एशिया प्रशान्त क्षेत्र समूह (Asia Pacific Group -APG AML) को स्थापना गरिएको छ। नेपाल APG को सदस्य राष्ट्र हो। यसै गरी FATF अन्तर्गत ९ वटा

क्षेत्रीय संगठनहरू (Financial Style Regional Bodies) रहेका छन् । संयुक्त राष्ट्र संघको तत्वावधानमा लागू औषध नियन्त्रण, आतङ्कवाद नियन्त्रण, भ्रष्टाचार निवारण, सङ्गठित अपराध नियन्त्रण लगायतका विभिन्न महासन्धिहरू सम्पन्न भएका छन् । दक्षिण एशियाली क्षेत्रीय सहयोग सङ्गठनस्तरमा समेत लागू औषध नियन्त्रण तथा आतङ्कवादको दमनका सम्बन्धमा क्षेत्रीय महासन्धिहरूको व्यवस्था गरिएको छ । त्यसैगरी बैङ्किङ्ग, बीमा, धितोपत्रसम्बन्धी क्षेत्रगत अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूले समेत उल्लेखित अपराधहरू नियन्त्रण गर्न विभिन्न मापदण्डहरूको विकास गरेका छन् । उपरोक्त बस्तुस्थितका आधारमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर एक जघन्य आर्थिक अपराध भएकाले यसको निवारणका लागि विश्वव्यापी साभा प्रयास र प्रतिवद्धताको जरुरी रहेको पुष्टि हुन आउँछ ।

सन् १९८९ मा सात प्रमुख औद्योगिक राष्ट्रहरूको समूह (जी सात) र युरोपेली संघको संयुक्त प्रयासबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण गर्ने उद्देश्यले अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग तथा सहकार्य प्रवर्द्धन गर्ने गरी स्थापना भएको अन्तरसरकारी वित्तीय कारवाही कार्यदल (Financial Action Task Force) सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी एक मात्र अन्तर्राष्ट्रिय छाता संस्था हो । यसको मुख्यालय फ्रान्सको पेरिसमा छ । सन् २००१ बाट यसको कार्यक्षेत्र अन्तर्गत आतङ्ककारी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानीलाई पनि समावेश गरिएको छ । यसले सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्यलाई नियन्त्रण गर्न कानूनी, वित्तीय र कार्यान्वयन एवं नियमन निकायहरूको संस्थागत सुधारका लागि सहयोग समेत पुऱ्याउँदै आएको छ । वित्तीय कारवाही कार्यदलले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणको विश्वव्यापी मापदण्ड निर्धारण गर्ने कार्यका अतिरिक्त सदस्य राष्ट्रहरूले उक्त मापदण्डहरू पालना गरे नगरेको एवं सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणको विश्वव्यापी प्रवृत्ति र तौरतरिकाको मूल्याङ्कन गर्ने जस्ता कार्यहरू पनि गर्दछ । वित्तीय कारवाही कार्यदलले पारित गरेको ४० वटा सिफारिसको आधारमा सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्ककारी कार्यमा हुने वित्तीय लगानीलाई अपराधीकरण गर्न, सो को कानूनी व्यवस्था र तिनको कार्यान्वयन गर्ने गराउने कार्यमा उपयोग भएको सुनिश्चितता गर्ने कार्य गर्दै आएको छ । विश्वव्यापी रूपमा हुने सम्पत्ति शुद्धीकरण एवं आतङ्कवादी कार्यहरूको पहिचान गर्ने तथा तिनको निरोध गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने गराउने कार्यमा खासगरी policy-making-body को रूपमा क्रियाशील छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणका लागि नेपालमा भएका प्रयासहरू:

हरेक वर्ष विश्वको कूल ग्राहस्थ उत्पादनको २ देखि ५ प्रतिशत हिस्सा सम्पत्ति शुद्धीकरण हुने गरेको एक अध्ययनबाट देखिएको छ । विकासोन्मुख देशहरूमा यस्तो प्रतिशत

अभ्र बढ्ने निष्कर्ष छ । हाम्रो सन्दर्भमा घरजग्गाको व्यवसाय, करछली, भ्रष्टाचार, सहकारी क्षेत्र एवं बहुमुल्य वस्तु (सुनचाँदी, जवाहरत) को व्यवसाय सम्पत्ति शुद्धीकरणको दृष्टिले बढी जोखिमयुक्त क्षेत्रका रूपमा रहेका छन् । अर्थतन्त्रमा अनौपचारिक क्षेत्रको व्यापकता हुनु, हुण्डी कारोवार, सुन तस्करी बढ्दो रूपमा रहेकाले कालोधनलाई शुद्धीकरण गर्ने वित्तीय अपराध बढिरहेको यथार्थ नकार्न सकिदैन । अपराधजन्य कार्यबाट आर्जित सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्यलाई निवारण गर्न कानूनी व्यवस्था गर्न सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउण्ड्रिङ) निवारण ऐन, २०६४ जारी भई २०६८ सालमा विभागको स्थापना भएको हो । यो ऐनका परिपुरक ऐन र नियमहरु निम्न अनुसार छन् ।

- पारस्परिक कानूनी सहायता ऐन, २०७०
- सपुर्दगी ऐन, २०७०
- पारस्परिक कानूनी सहायता नियमावली, २०७०
- कसूरजन्य सम्पत्ति तथा साधन (रोक्का, नियन्त्रण र जफत) ऐन, २०७०
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउण्ड्रिङ) निवारण नियमावली, २०७३
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउण्ड्रिङ) निवारण (सूचीकृत व्यक्ति, समूह वा संगठनको सम्पत्ति वा कोष रोक्का) नियमावली, २०७० ।

नेपालको सन्दर्भमा सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउण्ड्रिङ) निवारण ऐन, २०६४ अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्यलाई निवारण गर्न कानूनी व्यवस्था गर्न जारी भएको देखिन्छ । Financial Action Task Force को सिफारिश नं. ३ मा "Countries should criminalize money laundering on the basis of the Vienna Convention and the Palermo Convention. Countries should apply the crime of money laundering to all serious offences, with a view to including the widest range of predicate offences" भन्ने उल्लेख छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण सँग सम्बन्धित अपराधको बारेमा उल्लेख भएको यो सिफारिशले भियना र पालेर्मो महासन्धीका अधिनमा रही राष्ट्रहरुले सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरलाई अपराधीकरण गर्नु पर्ने र सबै जघन्य अपराधहरुलाई पनि सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरका दृष्टिकोणबाट हेर्नु पर्ने गरी दायित्व सिर्जना गरिदिएको छ । यसबाट सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर आफैमा स्वतन्त्र प्रकृतिको कसूर नभई अन्य अपराधको आडमा हुने कसूर अपराध हो भन्ने कुरा पुष्टि हुन आउँछ । अर्को तर्फ व्यक्तिको सम्पत्तिको अधिकार संविधान र कानूनले सिर्जना गरेको अनुल्घनीय मौलिक हक हो । व्यक्तिको सम्पत्तिमाथिको अधिकारको संरक्षण गर्ने दायित्व पनि राज्यकै हो । सम्पत्तिको अधिकार जीवनको अधिकार, सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार, पारिवारिक जीवनको अधिकार जस्ता मानव अधिकारसँग सम्बन्धित विषयहरुमा पनि जोडिन्छन् । हाम्रो वर्तमान कानून प्रणालीले व्यक्तिको

सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोगचलन गर्ने र सम्पत्ति सम्बन्धी अन्य कारोवार गर्न पाउने अधिकारका साथै पैतृक, स्वआर्जन र अपुताली र उत्तराधिकार जस्ता सम्पत्ति आर्जनका माध्यमलाई पनि संरक्षण गरेको देखिन्छ ।

यस अवस्थामा सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर के कसरी हुन्छ भन्ने बारेमा स्पष्ट हुनु जरुरी छ । के होइन भने सम्पत्तिको परिमाण अधिक हुनु नै सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर होइन । अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति यसका विभिन्न चरणहरूको प्रयोग गरी बैकिङ प्रणालीमा ल्याउने, त्यसलाई अन्यत्र लगानी गर्ने र त्यस्तो कार्यबाट लाभ लिने लगायतका कार्यहरू अर्थात् कसूरबाट आर्जित सम्पत्तिको प्राप्ति, धारण, प्रयोग, लुकाउने र स्थानान्तरण गर्ने कार्यहरू यो कसूरभित्र पर्दछन् तर त्यस्तो सम्पत्तिको स्रोत आपराधिक भनी कानूनले तोकेको हुनै पर्ने हुन्छ । नेपालको सन्दर्भमा देहायका कार्यहरू गरेमा सम्पत्ति शुद्धीकरण गरेको मानिने व्यवस्था रहेको छ ।

- क. सम्पत्तिको गैरकानूनी स्रोत लुकाउने वा छल्ले वा कसूरमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनी कारवाहीबाट बचाउन सहयोग गर्ने उद्देश्यले कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने थाहा पाउँदा पाउदै वा विश्वास गर्नु पर्ने मनासिव आधार हुदा हुदै त्यस्तो सम्पत्ति कुनै पनि प्रकारले रुपान्तरण वा हस्तान्तरण गर्ने ।
- ख. कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने थाहा पाउदा पाउदै वा विश्वास गर्नु पर्ने मनासिव आधार हुँदाहुदै त्यस्तो सम्पत्तिको सही प्रकृति, स्रोत, स्थान, निसर्ग, कारोवार स्वामित्व वा सो सम्पत्ति उपरको अधिकार लुकाउने, छल्ले वा बदल्ने वा
- ग. कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने जानी जानी वा विश्वास गर्नु पर्ने मनासिव आधार हुँदा हुँदै त्यस्तो सम्पत्ति प्राप्त गर्ने, प्रयोग गर्ने वा धारण गर्ने ।

सम्पत्ति शुद्धीकरणका चरण:

सम्पत्ति शुद्धीकरणका Placement, Layering र Integration गरी ३ वटा चरणहरू रहेका हुन्छन् । Placement, को चरणमा proceed of Crime लाई वैध बनाउन औपचारिक माध्यममा ल्याइन्छ । त्यस्ता माध्यमका रूपमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको प्रयोग गरी स्थानान्तरण गर्ने, वायरलेस ट्रान्सफर गर्ने जस्ता कार्यहरू गरिन्छ । दोश्रो चरणमा त्यस्तो आपराधिक आयलाई विभिन्न क्षेत्रहरू जस्तो घरजग्गा, शेयर, फर्म, कम्पनी, व्यापार, व्यवसाय आदि जस्ता प्रतिफल दिने क्षेत्रहरूमा लगानी गरिन्छ । तेस्रो चरणमा आएर राज्यले तोकेका करहरू भुक्तानी गरी लगानी अनुसार प्रतिफलको अपेक्षा गरिन्छ । यसप्रकार ३ वटा चरणहरू पुरा भैसकेपछि कालोधन विभिन्न माध्यमहरूबाट शुद्धीकरण भई वैधानिक एवं कानूनी स्रोतमा रुपान्तरण भएको हुन्छ । मूल कसूर लुक्सकेको हुन्छ । वास्तविक रूपमा सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर यही हो । कालोधनको अन्ततः हकदार राज्य नै हो । राज्यले Due Process of Law पुरा गरी आपराधिक क्रियाकलापबाट आर्जित सम्पत्ति आफ्नो कोषमा ल्याउनुको कुनै विकल्प छैन ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी प्रक्रियामा संलग्न हुने निकायहरु:

कानूनको विद्यमान व्यवस्था अनुसार सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी कार्यमा कुनै एक मात्र निकायको भूमिका रहेको देखिदैन । सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग अनुसन्धान तहकिकात गर्ने निकाय मात्र हो । विभागको कार्यप्रणाली कानूनमा तोकिए अनुसार अन्य निकायहरुमा निर्भर रहन्छ ।

ऐनको दफा ७क मा भएको व्यवस्था यसका लागि मुख्य आधार हो । सूचक संस्थाहरुले व्यवसायिक सम्बन्ध स्थापित गर्दा आफ्नो ग्राहकलाई विभिन्न आधारमा पहिचान गर्नु पर्ने हुन्छ र शंकास्पद कारोवारको विवरण तयार गरी वित्तीय जानकारी इकाईलाई दिई Financial Intelligence को प्रयोग वित्तीय जानकारी इकाईले गर्नु पर्दछ । यसप्रकार यस कार्यमा संलग्न हुने निकायहरु जस्तै: राष्ट्रिय समन्वय समिति, वित्तीय जानकारी इकाई, सूचक संस्था (वित्तीय र गैर वित्तीय पेशाकर्मी), नियमनकारी निकायहरु, कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरु, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग आदि रहेका छन् ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानी निवारणको महत्व

मुलुकलाई समृद्ध बनाउन, भयरहित वातावरणमा जीवनयापन गर्न पाउने नागरिकको अधिकारलाई संरक्षण गरी जनजीवनलाई सुखमय बनाउन सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानी निवारण सहायकसिद्ध हुने निर्विवाद छ । यस्ता क्रियाकलापको महत्व देहाय बमोजिम उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- आर्थिक, सामाजिक र कानुनी पक्षमा पर्ने नकारात्मक असरहरु न्यूनीकरण गरी स्वस्थ एवं गतिशील अर्थतन्त्रको निर्माण गर्न,
- राजनीतिको आपराधिकरण र अपराधको राजनीतिकरण अन्त्य हुने परिपाटीको विकासमा सहयोग पुर्यागई अपराधविहीन समाजको निर्माण गरी नागरिकको भयरहित वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकारलाई संरक्षण गर्न ।
- बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुलाई धरासायी बन्न नदिई स्वस्थ बैंकिङ प्रणालीको विकास गर्न,
- व्यापारिक फर्म तथा कम्पनीहरु प्रभावित बन्न नदिई अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा न्यूनीकरण गर्न ।
- वैदेशिक लगानी तथा विप्रेषणलाई संरक्षण गरी उत्पादनमुलक क्षेत्रमा लगाउन सहयोगी परिवेश निर्माण गर्न ।
- अर्थतन्त्रलाई परनिर्भरतातर्फ उन्मुख हुन नदिई आत्मनिर्भरता तर्फ अभिमुख गराउन ।

- सुशासन र स्वच्छ, गतिशील, दीगो एवं फराकिलो आधार सहितको अर्थतन्त्र निर्माण मा रहेका बाधा व्यवधानहरूको न्यूनीकरण गरी भ्रष्टाचार, आर्थिक अनियमितता र अपारदर्शिताको अन्त्य गर्न ।
- राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय सुरक्षा माथि चुनौती सिर्जना गर्ने अपराधिक क्रियाकलाप- हरुको पहिचान गरी निवारण गर्न ।
- विदेशी विनिमय दुरुपयोगको खतरा अन्त्य गर्न ।
- राज्यका कामकारवाही र क्रियाकलाप प्रति नागरिकस्तरबाट विश्वसनीयता अभिवृद्धी गरी जिम्मेवारी र जवाफदेहिता सहितको राज्य संयन्त्रको सवलीकरण गर्न र दण्डहिन्ताको संस्कृतिको अन्त्य गरी जिम्मेवारी र जवाफदेहिताको संस्कृतिको विकास गर्न ।
- अपराध र अपराधी शक्तिशाली बन्न जाने अवस्थाको अन्त्य गरी सबै प्रकारका अपराधलाई कानूनको दायरामा ल्याई अपराधमा संलग्न पक्षलाई दायित्व वहन गराई कानूनी राज्यको अवधारणालाई सफल बनाउन ।
- वित्तीय प्रणाली, कानूनी सुरक्षा, सामाजिक न्याय जस्ता क्षेत्रमा पर्ने नकारात्मक प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न ।

वर्षेनी Basel AML Index ले सम्पत्ति शुद्धीकरणको अवस्था वारे अध्ययन गरी पेश गरेको प्रतिवेदन अनुसार नेपाल विश्वको १४ औं Vulnerable देशको रुपमा रहेको र यहाँबाट अरवौ रुपैया हुण्डी र हवाला तथा अन्य तवरले विदेश पलायन भैरहेकोले यसलाई नियन्त्रण गरी सवल राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको निर्माण गर्दै देश विकासमा लगाउनु आजको अपरिहार्य आवश्यकता बनेको छ । अमेरिकामा सेप्टेम्बर ११, २००१ मा जुम्ल्याहा टावरमा भएको आतङ्कवादी आक्रमणले सम्पत्ति शुद्धीकरण का साथै आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानीको विषय समेत थपिन पुगेको छ साथै हाल आएर proliferation of the weapons of mass destruction सम्बन्धी विषयले पनि त्यतिकै महत्व पाएको छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणसँग सम्बन्धित निकायहरूको जिम्मेवारी

सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरको निवारणमा मूलतः सूचक संस्थाहरू, कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरू, नियमनकारी निकायहरू, वित्तीय जानकारी इकाई लगायत अन्य अनुसन्धान, अभियोजन गर्ने र न्याय निरूपण गर्ने निकायहरूको संलग्नता रहने गर्दछ । निम्न सबै निकायहरूले जिम्मेवारीका साथ दायित्व निर्वाह गरी वित्तीय कारवाही कार्यदलबाट जारी ४० सिफारिशहरू कार्यान्वयन गर्न अनुकूल हुने गरी कानूनी तथा संस्थागत ढाँचा तयार गरी प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्न सकेमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंकवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण हुने कुरामा विश्वास गर्न सकिन्छ ।

सूचक संस्थाको जिम्मेवारी

- शंकास्पद कारोवारको प्रतिवेदन दिनु पर्ने
- व्यवसायिक सम्बन्ध राख्ने ग्राहकको पहिचान गर्नु पर्ने
- स्वदेशी तथा विदेशी उच्च पदस्थ व्यक्तिको पहिचान गर्नु पर्ने
- उच्च जोखिमयुक्त ग्राहक पहिचान गर्नु पर्ने
- जोखिमको पहिचान, मूल्यांकन तथा विश्लेषण गर्नु पर्ने ।
- बृहत ग्राहक पहिचान सम्बन्धी उपायहरु अपनाउनु पर्ने ।
- अनुगमन गर्नु पर्ने ।

नियमनकारी निकायको जिम्मेवारी

- सुपरीवेक्षकीय दायित्व निर्वाह गरी कानून बमोजिम सबै सूचक संस्थाहरुलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्ने ।
- सूचक संस्थाको जोखिम पहिचान, मूल्यांकन तथा अनुगमन गर्ने जोखिम व्यवस्थापन गर्न उपायहरु अपनाउनु पर्ने । कानूनी दायित्व परिपालना नगर्ने सूचक संस्थालाई दण्डात्मक उपायहरु अवलम्बन गर्ने ।
- निवारणात्मक दायित्व
- प्रबर्द्धनात्मक दायित्व: सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणको महत्व र प्रभावको बारेमा अन्तर्गतका निकाय- हरुलाई जानकारी गराउने ।

कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायको जिम्मेवारी

- आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्रका कसूरको अनुसन्धान तथा अभियोजन गर्ने । उक्त अनुसन्धान तथा अभियोजनको क्रममा सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी जोखिमका दृष्टिकोणबाट हेरी सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर भएको वा हुन सक्ने आधार र कारण देखिएका बखत अबिलम्ब त्यस्ता सूचनाहरु विभागमा पठाइदिने ।
- आपसी समन्वय र साभेदारीता प्रभावकारी बनाउने ।
- हरेक सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धानमा सम्पत्ति शुद्धीकरणको संभावना विश्लेषण गर्ने ।
- AML/CFT को बुझाईमा एकरूपता कायम गर्ने । आफु अन्तर्गतका निकाय एवं व्यक्तिहरुलाई AML/CFT को विषयमा जानकार बनाउने । सम्बन्धित सबै निकाय एवं क्षेत्रहरुमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी जानकारीलाई सघन बनाउने ।

वित्तीय संस्थाहरूको नियमनकारी निकायहरूको दायित्व

- FATF का ४० मध्ये २५ वटा भन्दा बढी सिफारिसहरू राष्ट्र बैंक र वित्तीय संस्थाहरूसँग सम्बन्धित रहेछन् । सन् २०२०/२१ मा हुन गइरहेको पारस्परिक मूल्यांकन (Mutual Evaluation)मा नेपालको सफलता र असफलता यिनै सिफारिसहरूको कार्यान्वयनमा निर्भर हुने हुँदा नियमनकारी निकायहरू जस्तै ने.रा. बैंक, बीमा समिति, धितोपत्र बोर्ड हरुको जिम्मेवारी र जवाफदेहिता बढि हुने भएकाले आ-आफ्नो नियमनकारी कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने ।
- ग्राहक पहिचान, Beneficial ownership पहिचान, शंकास्पद कारोवारको जानकारी विभिन्न सूचक संस्थाहरूले FIU मा दिनु पर्ने । नदिएको पाईएमा NRB को नियमनकारी दायित्वलाई प्रभावकारी बनाई ऐन बमोजिम कारवाही गर्ने ।
- AML को सम्बन्धमा NRB ले BAFIA अन्तर्गत पनि कारवाही गर्न सक्ने हुनाले वित्तीय संस्थाहरूले AML Compliance गरेनन भने कारवाही गर्नु पर्ने ।
- वित्तीय संस्थाहरूले AML सम्बन्धी क्रियाकलापहरूलाई आफ्नो मुख्य कामको रूपमा राखी आफु अन्तर्गतको तल्लो तहसम्म यसको सचेतना वृद्धि एवं सबै सरोकारवाला निकायहरूलाई सघन रूपमा बढाउनु पर्ने ।
- AML सम्बन्धमा सघन तालिम दिनु पर्ने, यसका लागि NRB ले केन्द्रिय भूमिका निर्वाह गर्नु पर्ने ।
- FIU को शंकास्पद कारोवारका विवरण स्तरीय हुनु पर्ने । FIU ले उत्पादन गर्ने शंकास्पद कारोवारमा राष्ट्रिय इन्टेलिजेन्सलाई प्रयोग गर्न पहल गर्ने । Financial Intelligence लाई उपयोग गरी शंकास्पद कारोवारको विवरणको गुणस्तरीयता बढाउनु पर्ने ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीको सन्दर्भमा मुलतः बाह्य र आन्तरिक चुनौतीहरू छन् । वित्तीय कारवाही कार्यदलबाट प्रस्तुत भएका सिफारिसहरूको कार्यान्वयन गरी कसरी राम्रो अंक हासिल गर्ने र मुलुकमा सबल अर्थतन्त्रको निर्माण एवं वित्तीय सुशासन अब्बल राखी वैदेशिक लगानीको गन्तव्य मुलुक बनाउनु बाह्य चुनौती हो । यसको लागि राज्यका सूचक संस्थाहरू, नियमनकारी निकायहरू, कानुन कार्यान्वयन गर्ने निकायहरू, सक्षम सबल र प्रभावकारी हुनु नितान्त जरुरी छ । देहायका आन्तरिक चुनौतीहरू अझ व्यापक र संवेदनशील छन् ।

- सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐन तथा नियमावली र यसको परिपुरक रूपमा आएका ऐनका प्रावधानहरूले वृहत र जटिल अवधारणालाई आत्मसाथ गरेको अवस्था छ । सो अनुसार अझ पनि जोखिमका क्षेत्रहरूको पहिचान गर्न सकिएको छैन । कतिपय जोखिमका क्षेत्रहरू

जस्तो घरजग्गा कारोवार, सुनचाँदी व्यवसाय, सहकारी जस्ता क्षेत्रहरूलाई नियमन गर्ने नियमनकारी निकाय र कानून समेत बन्न सकेको छैन । फलस्वरूप राजश्व हिनामिना, कर हिनामिना र आर्थिक क्रियाकलापलाई देशको अर्थतन्त्रको वास्तविक दायरामा समावेश गर्न सकिएको छैन । यो विषय चुनौतीपूर्ण छ ।

- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण अभियानलाई राष्ट्रिय प्राथमिकतामा राखी यस विरुद्धको सूचना संकलन, कानून कार्यान्वयन गर्ने निकाय तथा सूचक संस्थाका नियमनकारी निकायहरूलाई अभि जागरुक बनाउनु पर्ने देखिन्छ । कानूनको पालना र कार्यान्वयन गर्ने संस्कृतिको विकासको अभावमा अपराधिक क्रियाकलापलाई कानूनको दायरामा ल्याउन जटिलताहरू छन् । वित्तीय सुशासनको पक्ष कमजोर छ । राज्य संयन्त्रको निष्क्रियताको फाइदा अनौपचारिक क्षेत्रहरूले लिइरहेका कारण औपचारिक राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको संरचनामा समेत संकुचन आएको छ । अनौपचारिक क्षेत्रको दर्बिलो उपस्थिति देखिदै गएको छ । यसलाई नियमन गर्ने विषय चुनौतीपूर्ण बन्दै गईरहेको छ ।
- बैंक तथा वित्तीय संस्थामा खाता खोल्दा नै व्यक्तिको पहिचान (KYC), रकमको स्रोत पुष्टि गर्ने र त्यसलाई समर्थन गर्ने कागज प्रमाण गर्नु पर्ने व्यवस्था लागू हुन सकेको छैन । यसले गर्दा अपराधजन्य कार्यबाट आर्जित रकम बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा शुद्धीकरण हुने गरेको छ । नक्कली मुद्राको कारोवार गरी हुने सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई निवारण गर्ने विषय चुनौतीपूर्ण देखिएको छ ।
- वैदेशिक रोजगारको क्षेत्रलाई मर्यादित र विश्वसनीय एवं पारदर्शी बनाउन सकिएको छैन । वैदेशिक रोजगारको आवरणमा हुने ठगी, भ्रष्टाचार तथा मानव तस्करी जस्ता जघन्य अपराधिक क्रियाकलापलाई कानूनको दायरामा ल्याउन सकिएको छैन । स्वदेश तथा विदेशका एजेन्ट तथा दलालहरू मार्फत हुने गरेको पूँजी पलायनलाई नियन्त्रण गर्न नसक्नु र यस क्षेत्रमा सरकारका नीति र कानूनहरू प्रभावकारी रूपले कार्यान्वयन गर्ने विषय चुनौतीपूर्ण बन्दै गईरहेको छ ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण विरुद्धको अनुसन्धान अभियोजन र न्याय निरूपण समेत अपराध नियन्त्रण, वित्तीय अनुशासन र अर्थतन्त्रको मजबुतीकरण सँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित विषय भएकाले यसको सफलता र सार्थकतामा समग्र राज्यको उद्देश्य नै निहित छ भन्ने तथ्यलाई हेरिएको छैन । तसर्थ यी सबै पक्षहरूलाई समायोजन गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण विरुद्धको अभियानलाई दर्बिलो बनाउने विषयलाई राजनीतिको अपराधीकरण र अपराधको राजनीतिकरणले प्रत्यक्ष र परोक्ष रूपमा प्रभाव पारेको छ । यसलाई अन्त्य गर्ने विषय अत्यन्त चुनौतीपूर्ण छ ।

- अनुसन्धान र अभियोजनलाई प्रभावकारी बनाउन कानून कार्यान्वयन गर्ने निकाय, सूचक संस्था तथा न्याय निरूपण गर्ने निकाय र सम्बद्ध कसूरमा कारवाही गर्ने प्राथमिक निकायहरु पनि सशक्त हुनु पर्ने विषय चुनौतीपूर्ण कमजोरीको रूपमा रहदै आएको छ। यी निकायहरुको सार्थक प्रयास, प्रभावकारी समन्वय र दृढ इच्छाशक्तिबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण एवं आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी जस्तो बहुआयामिक आर्थिक अपराध नियन्त्रण गर्न संभव छ।
- उच्च पदस्थ व्यक्तिहरु (Politically Exposed Persons) को सम्पत्तिको नियमन तथा अभिलेखीकरण अभै हुन सकिरहेको छैन।
- नेपाल र अन्य मुलुकहरुबीच पारिस्परिक कानूनी सहायता संभौता र सपुर्दगी सन्धी नहुँदा सम्पत्ति तथा साधन फिर्ता तथा कसूरमा संलग्नलाई सपुर्दगी गरी कसूरमा संलग्नलाई कानूनको दायरामा ल्याउने कार्य चुनौतिपूर्ण रहेको छ।
सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी समस्या- हरु जटिल र बहुआयामिक प्रकृतिका छन्। यी चुनौतीहरुको अलावा निम्न समस्याहरु समेत देखिएका छन्:-

समस्या

- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर सीमाविहिन आर्थिक अपराध भई Transnational चरित्र राख्ने हुँदा संजाल पत्ता लगाउन कठिनाई रहेको।
- ऐनको उद्देश्य अनुरूप सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान तहकिकातमा Control Delivery (नियन्त्रित भुक्तानी विधि) Undercover operation जस्ता आधुनिक अनुसन्धान पद्धति अबलम्बन गरी हरेक अनुसन्धानलाई प्रविधि तथा पद्धतिमा आधारित बनाई सार्थक नतिजा हासिल गर्नु पर्नेमा अनुसन्धान सम्बद्ध दक्ष जनशक्तिको अभाव, सकारात्मक सोच एवं उच्च मनोबलयुक्त उत्प्रेरित जनशक्तिको अभावका कारण विशेष प्रविधि र पद्धति अबलम्बन गर्न नसकिएको।
- व्यापारमा आधारित सम्पत्ति शुद्धीकरण (Trade based Money laundering) गर्न Under invoicing, Over invoicing गर्ने र Multiple invoicing गरी व्यापार गर्ने, सोको आधारमा कालोधनलाई कानूनसम्मत आर्जन भए गरेको देखाउने गरेको पाइन्छ।
- कसूरको गाम्भीर्यता, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको जोखिमको मूल्यांकन तथा सजायको मात्रा समेतका आधारमा फौजदारी कसूरमा दण्ड सजायको नीति अबलम्बन गर्न कानूनी व्यवस्था नभएको।

- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरलाई अपराधीकरण र दण्डित गर्ने कार्य सभ्य तथा न्यापूर्ण समाज निर्माणको आधारका रूपमा स्थापित हुन नसकेको ।
- हाल सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐनले स्थापित गरेको दायित्व अनुरूपको संरचना अपर्याप्त रहेको अनुभूति भैरहेको ।
- ऐनलाई सामयिक पुनरावलोकन गरी र हालसम्मको न्यायिक सफलता र असफलता समेतका आधारमा ऐनका कमजोरीहरूको उजागर गरी संशोधन परिमार्जनको कार्य नभएको ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण अभियानलाई राष्ट्रिय प्राथमिकतामा राखी यस विरुद्धको सूचना संकलन, कानून कार्यान्वयन गर्ने निकाय तथा सूचक संस्थाका नियमनकारी निकायहरूलाई अभि जागरुक बनाउनु पर्ने देखिन्छ । कानूनको पालना र कार्यान्वयन गर्ने संस्कृतिको विकासको अभावमा आपराधिक क्रियाकलापलाई कानूनको दायरामा ल्याउन जटिलताहरू छन् । वित्तीय सुशासन र वित्तीय समावेशीकरणको पक्ष कमजोर छ । राज्य संयन्त्रको निष्क्रियताको फाइदा अनौपचारिक क्षेत्रहरूले लिइरहेका कारण औपचारिक राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको संरचनामा समेत संकुचन आएको छ । अनौपचारिक क्षेत्रको दुर्बिलो उपस्थिति देखिदै गएको छ । यसलाई नियमन गर्ने विषय चुनौतीपूर्ण समस्याको रूपमा रहेको छ ।
- बैंक तथा वित्तीय संस्थामा खाता खोल्दा नै व्यक्तिको पहिचान रकमको स्रोत पुष्टि गर्ने र त्यसलाई समर्थन गर्ने कागज प्रमाण गर्नु पर्ने व्यवस्था लागू हुन सकेको छैन । यसले गर्दा अपराधजन्य कार्यबाट आर्जित रकम बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा शुद्धीकरण हुने गरेको छ । नक्कली मुद्राको कारोवार गरी हुने सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई निवारण गर्ने विषय चुनौतीपूर्ण देखिएको छ । बैंकहरूले आफ्ना शंकास्पद ग्राहकहरूको Enhance Due Diligence (सघन ग्राहक पहिचान) निरन्तर रूपमा गर्ने र सोको प्रतिवेदन वित्तीय जानकारी इकाईलाई दिने कार्य नहुनु पनि मुख्य समस्याको रूपमा रहेको छ ।
- वैदेशिक रोजगारको क्षेत्रलाई मर्यादित र विश्वसनीय एवं पारदर्शी बनाउन सकिएको छैन । वैदेशिक रोजगारको आवरणमा हुने ठगी, भ्रष्टाचार तथा मानव तस्करी जस्ता जघन्य आपराधिक क्रियाकलापलाई कानूनको दायरामा ल्याउन सकिएको छैन । स्वदेश तथा विदेशका एजेन्ट तथा दलालहरू मार्फत हुने गरेको पूँजी पलायनलाई नियन्त्रण गर्न नसक्नु र यस क्षेत्रमा सरकारका नीति र कानूनहरू प्रभावकारी रूपले कार्यान्वयन गर्ने विषय चुनौतीपूर्ण बन्दै गइरहेको छ ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण विरुद्धको अनुसन्धान अभियोजन र न्याय निरूपण समेत अपराध नियन्त्रण, वित्तीय अनुशासन र अर्थतन्त्रको मजबुतीकरण सँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित

विषय भएकाले यसको सफलता र सार्थकतामा समग्र राज्यको उद्देश्य नै निहित छ भन्ने तथ्यलाई हेरिएको छैन । तसर्थ यी सबै पक्षहरूलाई समायोजन गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण विरुद्धको अभियानलाई दर्बिलो बनाउने विषयलाई राजनीतिको अपराधीकरण र अपराधको राजनीतिकरणले प्रत्यक्ष र परोक्ष रूपमा प्रभाव पारेको छ । यसलाई अन्त्य गर्ने विषय अत्यन्त चुनौतीपूर्ण छ ।

- अनुसन्धान र अभियोजनलाई प्रभावकारी बनाउन कानून कार्यान्वयन गर्ने निकाय, सूचक संस्था तथा न्याय निरूपण गर्ने निकाय र सम्बद्ध कसूरमा कारवाही गर्ने प्राथमिक निकायहरू पनि सशक्त हुनु पर्ने विषय चुनौतीपूर्ण कमजोरीको रूपमा रहदै आएको छ । यी निकायहरूको सार्थक प्रयास, प्रभावकारी समन्वय र दृढ इच्छाशक्तिबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण एवं आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी जस्तो बहुआयामिक आर्थिक अपराध नियन्त्रण गर्न संभव छ ।
- उपरोक्त समस्या तथा चुनौतिहरूको पृष्ठभूमिमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानी निवारणका लागि देहायका व्यवस्थाहरूलाई रणनीतिक रूपमा लागू गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानी निवारणका लागि सञ्चालन हुने क्रियाकलापहरूको प्रभावकारी समन्वय सुनिश्चित गर्ने ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानी निवारणका लागि सबल कानूनी संरचनाको विकास गर्ने तथा अभियोजन र न्याय निरूपणको लागि प्रभावकारी व्यवस्था गर्ने ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापबाट वित्तीय क्षेत्रलाई जोगाउन रोकथाम सम्बन्धी विस्तृत तथा प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्ने तथा सबल र सक्षम सुपरीवेक्षकीय प्रणालीको व्यवस्था गर्ने ।
- Financial Information Unit लाई Financial Intelligence Unit को रूपमा रूपान्तरण गरी क्षमता र प्रभाकारिता अभिवृद्धि गर्ने ।
- सूचक संस्थाहरू, कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरू एवं नियमनकारी निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानी र सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धानसँग सम्बन्धित निकायको सक्षमता र अनुसन्धानको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्ने ।
- अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग तथा सहकार्यका लागि आवश्यक संयन्त्रहरूको व्यवस्था गर्ने ।

- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानीको जोखिम मूल्यांकन गर्ने ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी विद्यमान राष्ट्रिय क्षमताको सम्बन्धमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय अध्ययनबाट देखिएका कमी कमजोरीलाई सुधार गर्न समन्वयात्मक पद्धति अपनाउने ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानी निवारण गर्न सचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।
- वित्तीय कारवाही कार्यदल का ४० सिफारिशहरूलाई समन्वयात्मक र प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन गर्न सम्बद्ध सरोकारवाला निकायहरूलाई जवाफदेही बनाउने ।

निष्कर्ष

सम्पत्ति शुद्धीकरण एक जघन्य आर्थिक अपराध भएकोले सम्पत्ति शुद्धीकरणबाट प्रभावित हुने क्षेत्रहरूलाई प्रभावमुक्त राख्नुको अतिरिक्त यसको निवारण मूलतः शंकास्पद कारोवार पहिचान गरी सम्भावित अभियुक्तलाई अनुसन्धान, तहकिकात एवं अभियोजन गरी कानुनी दायरामा ल्याउन, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने लगानीलाई अपराध मानी कानुनी दायरामा ल्याउन, सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने अपराधीलाई कानुनको दायरामा ल्याई दण्ड सजाय गर्न, बैंक, वित्तीय क्षेत्र तथा आर्थिक क्रियाकलापहरूमा पारदर्शिता कायम गर्न सम्पत्ति शुद्धीकरणले राष्ट्रको सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक र कानुनी पक्षमा पर्ने नकारात्मक असरहरू हटाउन, सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी हुने कार्यबाट आर्जित सम्पत्ति जफत गर्न, सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा राष्ट्रिय, क्षेत्रीय एवं अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको आदानप्रदान गर्न, भविष्यमा अपराधीहरूले गैरकानुनी कार्यबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न नसक्ने वातावरण सिर्जना गर्न र राष्ट्रिय, क्षेत्रीय एवं अन्तर्राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको स्वस्थ ढंगले विकास गर्न समेत आवश्यक देखिएको छ । सम्बद्ध कसूरको स्रोत, कारण र परिणामलाई घटाई सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानी र सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान तथा तहकिकातको कार्यक्षमतालाई अभिवृद्धि गर्नु नेपालको सन्दर्भमा नवीन चुनौतीहरू पनि रहेका छन् । आर्थिक कारोवारमा विभिन्न जोखिमहरू हुन्छन् । सम्पत्ति शुद्धीकरणको आयामलाई दृष्टिगत गर्ने हो भने रकम हस्तान्तरण (Fund Transfer), Mobile internet banking, Shell Company मा भएको लगानी, Tax Heaven देशहरूमा भएको कारोवारको पहिचान अत्यन्तै जटिल प्रकृतिका हुन्छन् । यी जोखिम र समस्याहरू निवारण गर्न ग्राहक पहिचान (उच्च पदस्थ समेत), उच्च जोखिम भएको ग्राहकको प्रभावकारी व्यवस्थापन (Enhance Customer Due Deligence), AML Complainece बढाउने, जोखिममा आधारित अनुसन्धान प्रक्रिया प्रभावकारी बनाउनु अनिवार्य छ । यो Cross cutting र Multifaceted वित्तीय अपराध भएको हुनाले यसको

निवारण राज्यका सम्बन्धित निकायहरुको साझा जिम्मेवारी हो । अझ नियमनकारी निकायहरुको प्रभावकारी भूमिका बढि अपेक्षित हुन्छ । प्रविधिको उचित प्रयोग र विशेष अनुसन्धान पद्धति द्वारा सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीलाई निवारण गर्न जरुरी छ । राज्यका सबै निकायहरुको सक्रियता एवं प्रतिबद्धता बढ्यो भने सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण गर्ने कार्यमा सफलता प्राप्त गर्ने कुरामा सन्देह रहदैन । अर्को तर्फ सन् २०२०/२१ मा हुने पारस्परिक मूल्यांकनमा समेत सकारात्मक परिणाम प्राप्त हुने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामाग्री

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४
- वित्तीय कारवाही कार्यदलका ४० सिफारिशहरु
- www.dmlr.gov.np
- www.fatf.org
- www.Apgml.org

संघीय संरचनामा सम्पत्ति शुद्धीकरण नियन्त्रण

दामोदर रेग्मी

सह-महालेखा नियन्त्रक, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

गैरकानूनी कार्य गरी आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई कानूनी स्रोतबाट प्राप्त भएको देखाउन त्यस्तो सम्पत्तिको वास्तविक स्रोत लुकाउने, प्रकृति बदल्ने वा कारोवार छुल्ने कार्य सम्पत्ति शुद्धीकरण हो । गैरकानूनी रूपमा आर्जित आयलाई संकलन, कारोवार र संग्रहको रूपलाई विभिन्न चरणमा परिवर्तन वा रूपान्तरण मार्फत वैध बनाउने प्रयास वा प्रक्रिया सम्पत्ति शुद्धीकरण हो । सम्पत्ति शुद्धीकरण वित्तीय कारोवारको त्यस्तो डरलाग्दो पक्ष हो जसमा सामान्यतया कुनै कसूर वा आपराधिक कार्यबाट आर्जित आम्दानीलाई वैध सम्पत्तिमा बदलेर विभिन्न ढंगले कानूनी हैसियत दिने प्रयास गरिन्छ । यसरी हुने आय आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीको रूपमा प्रयोग हुने वा आतङ्कवादी क्रियाकलाप मा भएको वित्तीय लगानीले आयको अर्को नयां श्रृङ्खला जन्माउन सक्दछ । व्यक्तिगत वा सांगठनिक रूपमा हुने आतङ्कवादी क्रियाकलापहरूमा प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा आर्थिक सहयोग गर्ने कार्यलाई आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी हो । राज्य संयन्त्रको कमजोर पक्षलाई उपयोग गरी विभिन्न जटिल तथा बहुचक्रीय प्रक्रिया मार्फत यस्तो कारोवार गर्ने गरेको पाइन्छ ।

यस्तो क्रियाकलाप निश्चित क्षेत्र, वर्ग वा देशमा मात्र सीमित नरही यसले राज्यको समग्र कानूनी, वित्तीय र सुरक्षा प्रणालीलाई कमजोर बनाई अपराध र अपराधीलाई नै शक्तिशाली बनाउँछ । यसको अतिरिक्त मुलुकको वित्तीय प्रणालीको सकारात्मक अन्तर सम्बन्ध, सन्तुलन तथा विकासमा नकारात्मक असर पुर्याई समग्र विश्व वित्तीय प्रणालीमा समेत गम्भीर असर पुर्याउँछ । यसै कारणले सम्पत्ति शुद्धीकरण नियन्त्रण सर्व सरकारहरूको साभा सरोकारको विषय हो ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण प्रभावकारी रूपमा नियन्त्रण नभएसम्म मुलुकमा स्थिरता, स्थायित्व तथा समुन्नती कायम हुन नसक्ने भएकोले विश्वका अधिकांश मुलुकहरूले यस सम्बन्धमा विशेष रणनीति अवलम्बन गर्दै कानूनी, संरचनागत र अनुसन्धानात्मक व्यवस्था गरेका छन् । नेपालले पनि यस्ता अपराधहरूको प्रभावकारी निवारण गर्न रणनीतिक रूपमा निवारणात्मक, नियन्त्रणात्मक तथा दण्डात्मक व्यवस्था गर्दै आएको छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरणका प्रमुख सम्भाव्य क्षेत्रहरू

- लागू औषध कारोवार,
- भ्रष्टाचार,

- अवैध हातहतियारको कारोवार,
- सीमा तस्करी,
- चिठ्ठा ठगी,
- माफिया सञ्चालन,
- हुण्डी व्यापार,
- क्यासिनो,
- अपहरण र फिरौती,
- चोरी र डकैति (पाइरेसी),
- राजश्व छली
- आतङ्ककारी कार्य र आतङ्कवादमा भएको वित्तीय लगानी,
- मानव तस्करी तथा अमूल्य वस्तु, जनावर र बोटविरुवाको तस्करी,
- कुनै पनि गैर कानूनी कार्य वा कालो धन सेतो पार्ने कार्यहरु ।

सम्पत्ति शुद्धीकरणका तहहरु

(क) गैर कानूनी रुपमा प्राप्त आयको संग्रह गर्ने:

पहिलो चरणमा गैर कानूनी रुपमा प्राप्त आयलाई कुनै बैंक वा वित्तीय संस्थामा जम्मा हुने गर्दछ । यस्तो रकम विभिन्न रुप खास गरी निक्षेप, मनी अर्डर, धनादेश, द्रुत संदेश, तार स्थानान्तरण वा अन्य उपयुक्त विधिबाट बैंक तथा वित्तीय संस्थामा जम्मा हुने गर्दछ । सम्भावित आशंकाबाट वचनको लागि ठूलो मात्राको रकमलाई खण्ड खण्ड गरी विभिन्न बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुमा जम्मा गर्ने र आवश्यकता अनुसार प्रयोग गर्ने गरिन्छ ।

(ख) रकमको खण्डीकरण र तहीकरण गर्ने:

दोश्रो चरणमा त्यस्तो रकमको स्रोत एवं उत्पत्तिको जानकारी मेटाउने वा आशंका उत्पन्न नहोस भन्नका लागि थप अलग्याउने वा दुरी बढाउने प्रयास गरिन्छ । यसका लागि विभिन्न जटिल एवं बहु-चक्रीय वित्तीय कारोवारको सहारा लिने गरिन्छ । यस अन्तरगत शेयर, डिभेन्चरको खरिद-विक्री गर्ने, देश भित्रै वा बाहिरका विभिन्न देशमा आफ्नो वा आफन्तको नाममा रहेका खाताहरुमा दूरसंचार मार्फत रकम स्थानान्तरण गर्ने तथा अस्तित्वमा नभएका वस्तु तथा सेवाको भूक्तानी गर्ने जस्ता क्रियाकलापहरु देखाएर त्यस्तो रकमको तहकिकरण हुने गर्दछ ।

(ग) सम्पत्तिको एकीकरण र मूलप्रवाहीकरण गर्ने:

यस चरणमा विभिन्न क्षेत्रहरुमा छरेर राखिएको रकमलाई एकीकृत गरी बैधानिक क्षेत्रमा प्रवाह गर्ने गरिन्छ । यस क्रममा घरजग्गा कारोवार, व्यापार व्यवसाय, स्थायी सम्पत्ति वा

संस्थागत क्षेत्र आदिमा लगानी हुने गर्दछ । यसरी पटक पटकको स्थानान्तरण र वैध बनाउने प्रयास बाट गैर कानूनी आम्दानीलाई शुद्ध सम्पत्तिको रूपमा रूपान्तरण गरी शुद्धीकरण गर्ने कार्य सम्पन्न हुने गर्दछ । (तर माथि उल्लिखित चरणहरू क्रमसंग पार हुनु पर्छ भन्ने चाहिँ हैन । अधिपछि भएर पनि यी चरणका कार्यहरू हुने गर्छन् ।)

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण किन?

- सम्पत्ति शुद्धीकरण एक आर्थिक अपराध भएकोले त्यसलाई निरुत्साहित गर्न
- शंकास्पद कारोवार पहिचान गरी सम्भावित अभियुक्तलाई अनुसन्धान, तहकिकात एवं अभियोजन गरी कानूनी दायरामा ल्याईन, दण्ड सजाय गर्न
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने लगानीलाई नियन्त्रण गर्न,
- सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी को कसूर संग सम्बन्धित सम्पत्ति तथा उपकरण आदि जफत गर्न,
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा राष्ट्रिय, क्षेत्रीय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको विनिमय गर्न,
- भविष्यमा आपराधिक कृयाकलापबाट सम्पत्ति आर्जन गरी विभिन्न कार्य तथा प्रकृयाबाट त्यस्तो सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न नसक्ने वातावरण सिर्जना गर्न
- अर्थतन्त्रको स्वस्थ ढंगले विकास गर्न ।

कानूनी र संस्थागत व्यवस्थाहरू

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिंग) निवारण ऐन २०६४
- राष्ट्रिय समन्वय समिति र कार्यान्वयन समन्वय समिति
- सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग
- नेपाल राष्ट्र बैंकमा वित्तीय जानकारी इकाई (एफ.आई.यू.)
- सूचक संस्थाहरू : बैंक वित्तीय संस्था, सहकारी, मुद्रा सट्टी र विप्रेषण, बीमा, धितोपत्र, क्यासिनो, मालपोत, कम्पनी रजिष्ट्रार, भन्सार, कर लगायतका विभिन्न सरकारी निकाय, सुन चाँदी तथा बहुमुल्य धातु र पत्थर व्यवसायी, लेखा परीक्षक, कानून व्यवसायीका बैंक, वित्तीय संस्था, बीमा तथा धितोपत्र व्यवसायी जस्ता निकाय , पेशागत क्षेत्रहरू
- नेपाल प्रहरी तथा सशस्त्र प्रहरी बल (लागू औषध, आतङ्ककारी कार्य, संगठित अपराध, सीमा तस्करी तथा विदेशी विनिमय नियन्त्रण सम्बन्धी कार्य गर्ने गर्ने गरेको)
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी सवै मुद्दाहरू महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत अभियोग सहित विशेष अदालतमा दायर गरिन्छ ।

राष्ट्रिय समन्वय समितिको संरचना

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर निवारण गर्ने सम्बन्धमा अन्तर निकाय बीच समन्वय गर्न र नेपाल सरकारलाई आवश्यक सुझाव दिनको लागि देहाय बमोजिमको निम्नानुसारको राष्ट्रिय समन्वय समिति रहेको छ :-

१	सचिव, अर्थ मन्त्रालय	- संयोजक
२	सचिव, कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालय	- सदस्य
३	सचिव, गृह मन्त्रालय	- सदस्य
४	सचिव, परराष्ट्र मन्त्रालय	- सदस्य
५	सचिव, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	- सदस्य
६	नायव महान्यायाधिवक्ता, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	- सदस्य
७	सचिव, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	- सदस्य
८	डेप्युटी गर्भनर, राष्ट्र बैङ्क	- सदस्य
९	प्रहरी महानिरीक्षक, नेपाल प्रहरी	- सदस्य
१०	प्रमुख, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग	-सदस्य-सचिव

प्रमुख - FIU NCC को सचिवको रूपमा र FIU ले सचिवालयको रूपमा काम गर्ने छ ।

नेपालको संघीय शासन प्रणाली

नेपालको संविधानले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने तथा राज्यशक्तिको प्रयोग तीनै तहले संविधान र कानून बमोजिम गर्ने व्यवस्था गरेको छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका एकल अधिकारहरू संविधानको क्रमशः अनुसूची ५, ६ र ८ मा र संघ, प्रदेश र स्थानीयतहका साझा अधिकारलाई अनुसूची ७ र ९ मा समावेश गरिएको छ । यसरी यी अनुसूचीहरू मध्ये अनुसूची ५, ६ र ८ सम्बन्धित तहका सरकारको एकल अधिकार अर्थात् स्व शासन संग सम्बन्धित छन् भने अनुसूची ७ र ९ ती सरकारहरूको साझा अधिकार अर्थात् साझा शासन संग सम्बन्धित छन् । अधिकारको यो दुई तहमा भएको वाडफाडले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अन्तर सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा हातेमालो गर्दै अघि बढ्न अभिप्रेरित गरेको छ । संवैधानिक व्यवस्था अनुसार संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहको बहु सरकारको अवधारणा अनुरूप हुने र राज्य शक्तिको प्रयोग संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले संविधान तथा कानून बमोजिम गर्न सक्ने व्यवस्था भएको छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले नेपालको स्तन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, स्वाधिनता, राष्ट्रिय हित सर्वाङ्गीण विकास, बहुदलीय प्रतिस्पर्धात्मक लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संघीय शासन प्रणाली, मानव अधिकार तथा मौलिक हक कानुनी राज्य, शक्ति पृथकीकरण र नियन्त्रण तथा सन्तुलन बहुलता

र समानतामा आधारित समतामूलक समाज, समावेशी प्रतिनिधित्व र पहिचानको संरक्षण गर्ने दायित्व पाएका छन् । संघीयताको यो अवधारणात्मक र व्यवहारिक पक्ष नेपालको संघीयताको सुन्दर पक्षको रूपमा रहेको छ ।

संघीयता राज्यसत्ताको अधिकारको प्रयोग राज्यका बहु सरकारहरूबीच विनियोजन गरी शासकीय क्रियाकलापमा बढी भन्दा बढी जनतालाई संलग्न गराउने राजनीतिक प्रकृया हो । यसैले पनि संघीय शासन प्रणाली बढी प्रजातान्त्रिक र सहभागितामूलक हुन्छ । संघीय शासन प्रणाली बहु सरकारहरूबीचको एउटा साभा प्रतिज्ञापत्र हो जसले राष्ट्रिय उद्देश्यको प्राप्ति, स्वःशासन र साभा शासनको आदर्श परिकल्पना मार्फत जनताको निकटतम विन्दुमा रहेर जनकल्याणको क्षेत्रमा दत्तचित्त रहने अभिलाषा राखेको हुन्छ । यसै पृष्ठभूमिमा संघीयताले लोकतन्त्र र शासकीय अभ्यासमा सर्वसाधारण को सहभागिता र अवसरको सुनिश्चितता गर्ने संयन्त्र मात्र होइन समाजमा विद्यमान सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक विविधतालाई पनि सम्बोधन गरी शासन प्रणाली प्रति जन अपनत्व जुटाउने उद्देश्य राखेको हुन्छ ।

संघीयतामा सम्पत्ति शुद्धीकरण नियन्त्रण

सम्पत्ति शुद्धीकरण नियन्त्रण संघीय शासन प्रणालीमा अझ बढी सामयिक वन्ने देखिन्छ ।

नेपालको संविधानको अनुसूची ५, ६, ७, ८ र ९ मा उल्लेखित संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारहरूको कार्यविस्तृतिकरण सम्बन्धी नेपाल सरकार मं.प. वाट स्वीकृत प्रतिवेदन अनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहसंग सम्पत्ति शुद्धीकरण नियन्त्रण संग सम्बन्धित निम्न कार्यहरू रहेका छन् :-

संघको अधिकार तथा कार्य विस्तृतीकरण

- अन्तर्राष्ट्रिय प्रहरी संगठनहरूसंगको सम्पर्क, समन्वय, सूचना आदान प्रदान र कार्यान्वयन
- अन्तर सीमा अपराध, सीमा अतिक्रमण, सीमावर्ती क्षेत्रको भौतिक सामरिक स्थिति सम्बन्धी सूचना संकलन, विश्लेषण र उपयोग
- आतङ्कवाद तथा गम्भीर प्रकृतिका अपराधमा कृयाशील राष्ट्रिय, क्षेत्रीय एवं अन्तर्राष्ट्रिय संजालहरूको पहिचान र निगरानी
- बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, समन्वय र नियमन
- सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, कार्यान्वयन तथा नियमन
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी नियन्त्रण सम्बन्धी सूचना व्यवस्थापन

- वाणिज्य बैंक, विकास बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना, सुपरिवेक्षण र नियमन

साइबर सुरक्षा सम्बन्धी कार्य

- कर तथा भन्सार राजश्व, राजश्व चुहावट नियन्त्रण र सम्पत्ति शुद्धीकरण नियन्त्रण सम्बन्धी द्विपक्षीय, क्षेत्रीय, बहुपक्षीय समन्वय, सन्धि सम्झौता, कार्यान्वयन र नियमन
- बीमा सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड तर्जुमा, र नियमन
- पूँजी तथा कमोडिटी बजारसम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन र नियमन
- धितोपत्र सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन र नियमन
- सहकारी सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, कानून, मापदण्ड र नियमन
- राष्ट्रियस्तरमा स्थापना हुने सहकारी बैंकको अनुमति र नियमन
- सहकारी सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थासंग समन्वय र सहकार्य
- सहकारी सम्बन्धी राष्ट्रिय तथ्याङ्क व्यवस्थापन र अध्ययन अनुसन्धान
- सहकारी सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा केन्द्रीय विषयगत संघ संस्थासँग सम्बन्ध र सहकार्य
- अन्तरप्रादेशिक सहकारी समन्वय
- बचत तथा ऋण परिचालन सम्बन्धी मापदण्ड र नियमन
- राष्ट्रिय हित प्रतिकूल क्रियाकलाप सम्बन्धी सूचना संकलन, विश्लेषण र उपयोग
- हातहतियार, खरखजाना तथा बिस्फोटक पदार्थ उत्पादन र प्रयोग सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, कार्यान्वयन, नियन्त्रण तथा नियमन
- अपराध रोकथाम तथा नियन्त्रण सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजना कार्यान्वयन र नियमन
- अपराध तथा गैरकानूनी गतिविधिको सूचना संकलन, विश्लेषण, आदानप्रदान र नियन्त्रण

अपराध सम्बन्धी निगरानी

- गम्भीर प्रकृतिका अपराधको अनुसन्धान तथा कारवाही
- अपराध अनुसन्धानमा प्रदेशलाई दक्ष जनशक्ति, उपकरण, प्रविधि, विधिविज्ञान लगायतमा सहयोग
- अपराध नियन्त्रण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय, क्षेत्रीय समन्वय तथा पारस्परिक सहयोग
- अपराध सम्बन्धी राष्ट्रिय अभिलेख व्यवस्थापन
- ईन्टरपोल तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रहरी संगठनहरूसंगको सम्पर्क, समन्वय, सूचना आदान प्रदान र कार्यान्वयन

- संगठित अपराध, राज्य विरुद्धको अपराध, लागू औषध, जासूसी, आतङ्कवाद, मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार, बहुराष्ट्रिय प्रकृति वा मानव अधिकारको गंभीर उल्लंघन, राष्ट्रिय हित वा सरोकारको दृष्टिले संवेदनशील एवं गंभीर प्रकृतिका अपराध, दुई वा दुईभन्दा बढी प्रदेशको क्षेत्राधिकार जोडिएको वा कुनै पनि प्रदेशको क्षेत्राधिकारभित्र नपर्ने र प्रदेश प्रहरीले अनुरोध गरेका विशेष तथा गंभीर प्रकृतिका अपराधको अनुसन्धान तथा कारवाही

प्रदेशको अधिकार तथा कार्य विस्तृतीकरण

- प्रदेशभित्रको अपराध अनुसन्धान, रोकथाम तथा नियन्त्रण
- केन्द्रीय प्रहरी र अन्य प्रदेशका प्रहरी संगठनसंग सम्पर्क, सूचना आदान प्रदान र समन्वय
- अपराध अनुसन्धानमा अन्य प्रदेश र संघलाई सहयोग तथा समन्वय
- अपराध सम्बन्धी प्रादेशिक अभिलेख व्यवस्थापन
- वित्तीय संस्थाहरूको संचालन र सहजीकरण
- सहकारी संस्था सम्बन्धी प्रादेशिक नीति, कानून, मापदण्ड, कार्यान्वयन र नियमन
- प्रादेशिक सहकारी संस्था, सहकारी संघ, सहकारी बैंक सम्बन्धी अनुमति, सञ्चालन र नियमन
- सहकारी बचत तथा ऋण परिचालन सम्बन्धी प्रादेशिक मापदण्ड र नियमन
- सहकारी सम्बन्धी राष्ट्रिय, केन्द्रीय विषयगत र अन्तरप्रादेशिक संघसंस्थासँग समन्वय र सहकार्य
- सहकारी सम्बन्धी प्रादेशिक एवं स्थानीय तह भित्रका संघसंस्थासँग समन्वय र सहकार्य
- सहकारी सम्बन्धी प्रादेशिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन र अध्ययन अनुसन्धान
- घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर, पर्यटन, कृषि आयमा कर, सेवा शुल्क दस्तुर, दण्ड जरिवाना सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, नियमन, संकलन र बाडफाँड
- राजश्व चुहावट नियन्त्रण सम्बन्धी प्रादेशिक नीति, कानून, मापदण्ड, कार्यान्वयन र नियमन
- राष्ट्रिय हित विरुद्धका सूचना संकलन, विश्लेषण, उपयोग र प्रवाह
- जग्गादरता, रजिष्ट्रेशन, दाखिल खारेज, स्वामित्व हस्तान्तरण सम्बन्धी नीति र मापदण्ड निर्धारण
- अपराध सम्बन्धी सूचना संकलन, विश्लेषण, उपयोग, प्रवाह र प्रतिवेदन
- साभेदारी तथा एजेन्सी फर्म सम्बन्धी नीति तथा कानून निर्माण, व्यवस्थापन र नियमन

- संघीय कानून बमोजिम क्यासिनो तथा चिठ्ठा सम्बन्धी दर्ता, अनुमति र नियमन
- स्थानीय तहको अधिकार तथा कार्य विस्तृतीकरण
- अपराध रोकथाम तथा अनुसन्धानमा सहयोग
- सहकारी संस्था सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, कार्यान्वयन र नियमन
- स्थानीय सहकारी संस्था दर्ता, अनुमति, खारेजी र विघटन
- सहकारी बचत तथा ऋण परिचालन सम्बन्धी स्थानीय मापदण्ड, नियमन
- सहकारी सम्बन्धी राष्ट्रिय, केन्द्रीय विषयगत, प्रादेशिक र स्थानीय संघसंस्थासँग समन्वय र सहकार्य
- सहकारी सम्बन्धी स्थानीय तथ्याङ्क व्यवस्थापन र अध्ययन अनुसन्धान
- स्थानीय सहकारी सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि
- स्थानीय सहकारी क्षेत्रको प्रवर्द्धन र परिचालन
- सहकारी संस्थाको प्रवर्द्धन र विकास
- सम्पत्ति कर, घर बहाल कर, घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, सेवा शुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क, विज्ञापन कर, व्यवसाय कर, भूमिकर (मालपोत), दण्ड जरिवाना, मनोरञ्जन कर, मालपोत, बहाल विटौरी घर जग्गा कर, मृत वा मारिएको जीव जन्तुको हाड, सिंग, प्वाँख, छालामा कर, प्राकृतिक स्रोत साधन व्यवसायिक कर सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, कार्यान्वयन, बाँडफाँड, संकलन र नियमन
- स्थानीय बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण, प्रवर्द्धन र अभिलेखाङ्कन
- स्थानीय राजश्व सम्बन्धी नीति, कानून तर्जुमा कार्यान्वयन र नियमन

सम्पत्ति शुद्धीकरण नियन्त्रणमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको भूमिका

प्रवर्द्धनात्मक कार्य

- सचेतना कार्य
- नियमित अन्तरक्रिया
- जोखिमका क्षेत्रहरु पहिचान
- सुधारका कार्यहरु

निदानात्मक कार्य

- सूचना र उजुरी संकलन
- प्रारम्भिक जाँचबुझ
- अनुसन्धान

उपचारात्मक कार्य

- कानूनी परामर्श
- मुद्दा अभियोजन
- कारवाही

कार्य विनियोजन

- प्रवर्द्धनात्मक कार्यहरु खासगरी सचेतना कार्य, नियमित अन्तरक्रिया, जोखिमका क्षेत्रहरु पहिचान, सुधारका कार्यहरु तिनै तहवाट हुनु आवश्यक हुन्छ । यस कार्यमा तिनै अंगहरुबीच सहकार्य हुनु आवश्यक हुन्छ ।

- निदानात्मक कार्य अन्तरगतका सूचना र उजुरी संकलन र प्रारम्भिक जाँचबुझ गरिनु पर्दछ ।
- प्रारम्भिक जाँचबुझ पछि अनुसन्धान गर्नु पर्ने देखिएमा सो संघ र प्रदेशको अनुसन्धान गर्ने अधिकार प्राप्त निकाय वा पदाधिकारी वाट गर्न उपयुक्त हुन्छ । तदनुरूपको कानूनी परामर्श, मुद्दा अभियोजन र कारवाही वर्तमान व्यवस्था अनुरूप गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।
- केन्द्रमा रहेको वित्तीय जानकारी इकाइ संग सम्पर्क र समन्वय रहने गरी प्रदेश र स्थानीय तहमा आवश्यक संरचनाको व्यवस्था राखिनु पर्दछ ।
- प्रदेश तहको सम्पत्ति शुद्धीकरण नियन्त्रणका विषयको लागि प्रदेश आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयमा यस्तो निकाय वा इकाइको आवश्यकता पर्दछ ।

उपसंहार

सम्पत्ति शुद्धीकरण प्रभावकारी रूपमा नियन्त्रणका लागि हालको कानूनी, संस्थागत र प्रक्रियागत व्यवस्थालाई संघीय संरचना अनुरूप परिमार्जन गरिएमा संभावित अपराधहरूको प्रभावकारी रूपमा न्यूनीकरण र निवारण गर्न सहयोग पुग्ने र राज्य संयन्त्रको साझा प्रयासवाट सम्पत्ति शुद्धीकरण नियन्त्रणको कार्य समन्वयकारी र प्रभावकारी रूपमा अगाडी बढ्न सक्ने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- Blunden, B., 2001. The Money Launderers: How They Do It, and How to Catch Them at It. Chalford: Management Books.
- Lilley, P., 2000. Dirty Dealing: The Untold Truth about Global Money Laundering. London: Kogan Page.
- Madinger J. and Zalopany S., 1999. Money Laundering. A Guide for Criminal Investigators. United States of America
- Money Laundering & Terrorist Financing Risk Management Guidelines ,Bangladesh Financial Intelligence Unit Bangladesh Bank
- <http://www.fatf-gafi.org>
- International Standards On Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism and Proliferation The FATF Recommendations , updated February 2018, Financial Action Task Force Fe
- Blunden, B., 2001. The Money Launderers: How They Do It, and How to Catch Them at It. Chalford: Management Books.

- Lilley, P., 2000. Dirty Dealing: The Untold Truth about Global Money Laundering.
- London: Kogan Page.
- Madinger J. and Zalopany S., 1999. Money Laundering. A Guide for Criminal Investigators. United States of America
- Money Laundering & Terrorist Financing Risk Management Guidelines ,Bangladesh Financial Intelligence Unit Bangladesh Bank
- <http://www.fatf-gafi.org>
- International Standards On Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism and Proliferation The FATF Recommendations, updated February 2018, Financial Action Task Force
- नेपालको संविधानको अनुसूची ५,६,७,८ र ९ मा उल्लेखित संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारहरुको कार्यविस्तृतिकरण सम्बन्धी नेपाल सरकार मं.प. वाट स्वीकृत प्रतिवेदन
- सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागका प्रकाशनहरु
- आचार संहिता २०७२
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी आधारभूत जानकारी पुस्तिका, २०७२
- सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको संक्षिप्त परिचय

सुन र सम्पत्ति शुद्धीकरण

गजेन्द्र कुमार ठाकुर
उपमहानिर्देशक,
सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

१. पृष्ठभूमी

सम्पत्ति शुद्धीकरण बहुआयामिक, बहुदेशीय र जटिल प्रक्रिया हो । वित्तीय कार्यदल इकाईले उल्लेख गरे बमोजिम विभिन्न तरिकाबाट अवैध तवरले आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई वैध बनाई औपचारिक अर्थतन्त्रमा ल्याउन मुख्यतया ३ वटा उपायहरूको अवलम्बन गरिएको हुन्छ । पहिलो वित्तीय संस्थाहरूको प्रयोग गरेर, दोस्रो भौतिक रूपमा ठूलो मात्राको रकम वा बहुमूल्य धातुको ओसार पोसार गरेर र तेस्रो ब्यापारको माध्यमबाट सम्पत्ति एक देशबाट अर्को देशमा पुऱ्याएर ।

सुन एउटा बहुमूल्य धातु भएकोले सम्पत्ति शुद्धीकरणसँग यसको अनोन्याश्रित सम्बन्ध छ । सम्पत्ति ओसारपोसार गरी अन्तरराष्ट्रिय रूपमा सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्नेहरूका लागि सुन तस्करी सबैभन्दा पुरानो र भरपर्दो विधि हो । सुन सितिमिति क्षय नहुने, (खिया नलाग्ने), धेरै मूल्य पर्ने सुनले पनि सानो स्थान लिने, सजिलै रूपान्तरण गर्न सकिने जस्ता विशिष्ट स्वभावले गर्दा यो आफैमा एक महत्वपूर्ण वस्तु हुनुको साथै सम्पत्ति ओसार पोसारको सहज र भरपर्दो उपकरण पनि हो । यसलाई सम्पत्तिको भण्डरण गर्न प्रयोग गरिन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरणका तीन वटै अवस्था: Placement, layering र Integration मा सुनको प्रयोग भएको हुन सक्छ । सुन तस्कर तथा आतङ्कवादीहरूको लागी रकम ओसार पोसार गर्ने राम्रो माध्यमको रूपमा रहेको छ । बैकल्पिक रेमिटेन्स र छायाँ अर्थतन्त्रमा सुनको भूमिकालाई महत्वपूर्ण मानिन्छ ।

संसारका अन्य मूलकभै नेपाल पनि सुन तस्करी भैरहने देश भित्र पर्दछ । बि.सं २०४० साल देखिनै सुन तस्करी मौलाउदै आएको तथ्यांकबाट देखिन्छ ।

२. सम्पत्ति शुद्धीकरणकर्ताको लागि सुन एक महत्वपूर्ण साधन

सुनको विशिष्टगत विशेषताले गर्दा तस्कर, संगठित अपराधी तथा आतङ्कवादीहरूको लागि सुन एक भरपर्दो र आकर्षक साधनको रूपमा रहेको छ । सुनका विभिन्न विशेषताहरू मध्ये केहीलाई तल चित्रण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

- क) सांस्कृतिक महत्व- प्राचिनकाल देखिनै सुनलाई सम्पत्ति तथा शक्तिको महत्वपूर्ण मापकको रूपमा लिएको देखिन्छ । “इन्का” समाजमा सुनलाई सूर्यको रगतको रूपमा लिईन्छ, त्यस्तै दक्षिणी एशिया र चाइनीज संस्कृतीमा पनि सुन लाई विशिष्ट महत्व दिइएको छ । हिन्दु संस्कृतीमा पनि शरीरमा सुन पानी छर्किँदा चोखो हुने र प्रत्येक धार्मिक कार्यमा चाहिने महत्वपूर्ण बस्तुको रूपमा लिएको पाइन्छ ।
- ख) विश्वव्यापी मुद्राको रूपमा मान्यता- सुनलाई संसार भरि नै खरिद बिक्री गर्न सकिने भएकोले अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा बैकल्पिक मुद्राको रूपमा पनि स्वीकार गरिएको छ । यसलाई स्थिर पूजी (Stable Capital) को रूपमा लिइएको छ । राजनितिक र आर्थिक अस्थिरताको समयमा पनि सुनको मूल्यमा अभिवृद्धि हुन सक्ने भएकोले यसलाई राष्ट्रिय मुद्राको तुलनामा बढी विश्वासिलो र भरपर्दो मुद्रा मानिन्छ । त्यसैगरी सम्पत्ति ढुवानी (Bulk Smuggling) को माध्यम भएकोले सुन तस्करहरूको लागि महत्वपूर्ण बस्तुको रूपमा रहेको छ ।
- ग) सुन एक नाफामुलक व्यवसाय- सुनको मूल्य (Value) तुलनात्मक रूपमा स्थिर रहने र समयको अन्तरालमा मूल्यमा केहि मात्रामा भएपनि वृद्धि नै हुने प्रवृत्ति देखिएको हुँदा सर्वसाधारण जनताहरूले पनि सुन किनेर आवश्यक पुँजी, सम्पत्तिको रूपमा भण्डारण गर्ने गरेको देखिन्छ । व्यवसायीहरूको लागि पनि सुन एक नाफामुलक, सुरक्षित, कम जोखिमयुक्त व्यवसायिक वस्तुको रूपमा रहेको छ । तस्करहरूले थप मुनाफा आर्जन गर्न सुनसंग अरु धातुहरू मिलाई बिक्री गर्ने, कम तौल दिने खालका अवैध क्रियाकलापहरू गर्दै आइरहेको देखिन्छ ।
- घ) स्वरूप परिवर्तनीय - भौतिक र रसायनिक गुणको कारणले गर्दा सुनको स्वरूप सजिलैसंग आफूले चाहिने बस्तु-यान्त्रिक पार्ट पुर्जा, नट वोल्ट, कप प्लेट, गरगहना आदिको रूपमा रुपान्तरण गरी आवश्यकता अनुसार सो माथि विभिन्न रङ्ग वा अन्य धातुको जलप लगाई सजिलैसंग तस्करी गर्न सक्ने बस्तुको रूपमा परिवर्तन गरी विभिन्न स्थान, देशहरूमा लैजान सक्ने भएकोले अपराधीहरूको लागि एउटा महत्वपूर्ण माध्यमको रूपमा बिकास हुँदै गएको देखिन्छ ।
- ङ) नगदमा आधारित व्यवसाय - सुन व्यवसाय नगदमा आधारित र जहाँ पनि बिक्री गर्न सक्ने भएकोले यसको Transaction को रेकर्डको पहिचान, पुष्टी र अनुगमन गर्न साह्रै अप्ठ्यारो भएको हुँदा तस्करहरूको लागि उपयुक्त वस्तुको रूपमा रहेको छ ।

- च) Virtual Trade based Money laundering को भरपर्दो माध्यम -ब्यापार गर्दा भौतिक रुपमा सुन आयात निर्यात नभएतापनि कागजी रुपमा आयात गरेको तथा बिक्री बितरण देखाइ ठूलो रकम देश बाहिर लाने माध्यम बनेको छ ।

३. नेपालमा हुने तस्करीको कारण र अवस्था

नेपालमा सुन तस्करीको व्यवसाय पंचायत काल देखि सुरु भएतापनि बहुदलीय व्यवस्थामा यो सतहमा आएको देखिन्छ । अहिले आएर नेपाल सुन तस्करीको ट्रान्जिट रुटको रुपमा विकास हुँदै गएको कुरा समय समयमा विभिन्न स्थानमा प्रहरी द्वारा बरामद गरिएको सुनको परिमाण र पत्रपत्रिकामा प्रकाशित खबरबाट पुष्टी हुन आएको छ । यहाँको सुन तस्करीमा देशी विदेशी संगठित अपराधिक समूहको हात रहेको विभिन्न अध्ययनहरूले देखाएका छन् । नेपालमा सुन तस्करी हुने आधार कारणहरू देहाय बमोजिम हुन सक्छन्:

- क) आन्तरिक माग र आपूर्तीको अवस्था - सुनचाँदी व्यवसायीका अनुसार बैवाहिक सिजनमा सुनको माग दैनिक करिब ३० किलोग्राम रहेकोमा औपचारिक रुपमा सुनको आपूर्ती २० किलोग्राम प्राप्त हुने भएकोले माग बमोजिम सुनको आपूर्ती गर्न तस्करी मौलाएको भनाई छ ।
- ख) सुन तस्करीको लागि नेपाल Transit point को रुपमा विकास हुँदै गरेको अवस्था (सुन सबभन्दा बढी माग हुने देशहरू मध्ये भारत अग्रपंक्तिमा रहेको तथ्यांकबाट देखिन्छ । भारतमा बर्षेनि करिब ८५० टन सुन खपत हुने गरेकोमा सो मध्ये करिब १७५ टन सुनको आपूर्ति तस्करीको माध्यम बाट हुन्छ (श्रोत -WGC, 2014) । नेपालको भौगोलिक अवस्थिति, भारतसंगको करिब १८०० किलोमिटरको खुला बोर्डर भएकोले सहज पहुँचको अवस्था, भारतीय संस्कृतिमा साधारण जनताद्वारा पनि सुन खरिद गरी गरगहना बनाई सम्पत्तिको रुपमा राख्ने प्रचलन, विदेशी गुणस्तरीय सुनको उच्च माग, कमजोर प्रशासनिक क्षमताले गर्दा चीन तथा अरु देश (दुबइ, थाइलैन्ड आदी) बाट भारतमा हुने सुन तस्करीको नेपाल मुख्य Transit Point को रुपमा विकास हुँदै गएको समय समयमा नेपाल तथा भारतबाट प्रकाशित पत्रपत्रिकामा छापिएका समाचारहरू चित्रण गरेको पाइन्छ । Nepal becoming a hub for gold Smuggling out of China भन्ने लेखमा चीनबाट मात्र नेपालका विभिन्न रुटहरू मार्फत प्रतिदिन अन्दाजी ७० देखि ८० किलो सुन अवैध रुपमा भारत निकासी भइरहेको उल्लेख छ । समय समयमा सुन तस्करीमा चीनियाँ र भारतीय नागरिक समेत पक्राउ पर्दै आएको देखिँदा यसको जालो स्वदेशमा मात्र नभई विदेशसम्म पनि फैलिएको पुष्टी भएको छ ।
- ग) कमजोर शासन प्रणाली-नेपालको कमजोर भन्सार तथा अन्य सुरक्षा व्यवस्था प्रणाली, बढ्दो भ्रष्टाचार, सुन तस्करीमा सरकारी कर्मचारीको समेत संलग्नता, कमजोर अनुगमन प्रणाली आदिले गर्दा पनि सुन तस्करीमा सघाउ पुगको देखिन्छ ।

- घ) सुनको मूल्यमा भिन्नता (एशियाली अन्तर्राष्ट्रिय सुन बजार (दुबइ, हङ्कङ्ग, सिंगापुर आदि) र नेपाली तथा भारतीय बजारमा सुनको मूल्यबीचको फरक प्रति किलो करिब रु पाँच लाख बढी भएको र सुनमा अरु पहुँलो धातु मिसाई कमसल सुन तयार गरी उही मूल्यमा बिक्रीवितरण गर्ने गरेकोले सुनबाट बढी मुनाफा हुने देखि तस्करहरु अबैध सुन व्यवसायमा संलग्न भएको देखिन्छ ।

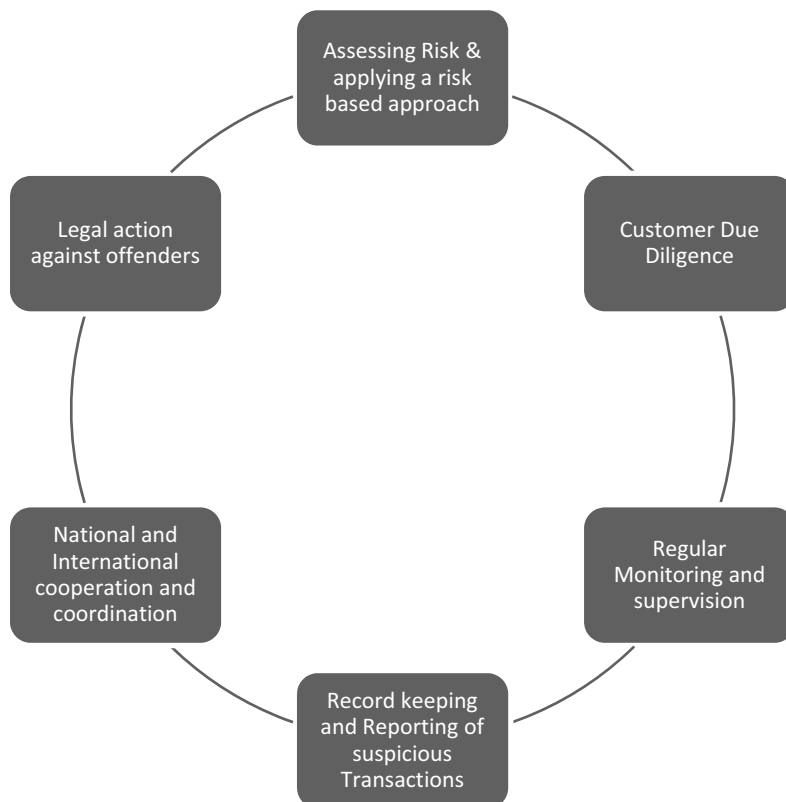
४. सुन तस्करी र हुन्डी बीचको सम्बन्ध

हुन्डी बैकल्पिक रेमिटेन्सको माध्यम भएकोले सुन तस्करहरुलाई विदेशमै रकमको जोहो गर्न सजिलो भएको छ । करिब ३० लाख नेपालीहरु अरब मुलुकहरुमा काम गरिरहेका हुनाले उनीहरुबाट तस्करहरुले आफ्नो प्रतिनिधि मार्फत ती कामदारहरुको घरमा सजिलैसँग नेपाली रुपैयाँ पुर्याउने सर्तमा स्थानीय मुद्रा वा US dollar संकलन गरी सुन खरिद गरेर विभिन्न माध्यमद्वारा नेपाल भित्र्याउने गरिन्छ । नेपालमा कर छली, भ्रष्टाचार तथा अन्य अवैध तरिकाबाट आर्जन गरेको रकम त्यस्ता विदेशी कामदारहरुको नेपाल स्थित घरमा पुर्याइ दिने काम गरिरहेको अवस्था छ । जसले गर्दा एकातिर विदेशी मुद्रा आर्जनमा कमी भइरहेको छ, भने अर्को तिर समाजमा विभिन्न आपराधिक कृत्याकलापहरुमा वृद्धि भइरहेको पनि देखिन्छ ।

५. सुन मार्फत गरिने सम्पत्ति शुद्धीकरण क्रियाकलापका सूचकहरु

सुन तस्करी मार्फत गरिने सम्पत्ति शुद्धीकरण विषयको अनुसन्धान गर्दा देहाय बमोजिमका सूचकहरु फेला परेमा सम्पत्ति शुद्धीकरणका क्रियाकलापहरुमा संलग्न रहेको विश्वास गर्न सकिन्छ ।

- क) उपभोक्ताको व्यवहार (Consumer behavior) -उपभोक्ताले बढी मात्रामा सुन खरिद गर्नु , आकस्मिक रुपमा सुनको माग अत्यधिक बढ्नु ।
- ख) कम्पनीको व्यवहार (Company behavior) (कम्पनीको Transaction बारे वित्तिय जानकारी इकाई लाई सूचना नदिनु, एउटै प्राकृतिक व्यक्तिको नाममा विभिन्न कम्पनीहरु खोल्नु, नगदमा बढी कारोबार गर्नु, बैकखातामा Unusual deposit of withdrawal हुनु, कम्पनीसँग असम्बन्धित विभिन्न खाताहरुबाट समेत कारोबार भएको देखिनु, वास्तविक आम्दानीको अनुपातमा कम कर तिर्नु ।
- ग) व्यापारमा आधारित व्यवहार (Trade based behavior) (बढी मूल्यको कारोबार समेत नगदमा हुनु, सुनको शुद्धता र तौलमा कमी, विभिन्न Shell companies द्वारा कारोबार गरिनु, विविधिकरणका उपायहरु अबलम्बन गरेको हुनु ।
- घ) भुक्तानी व्यवहार (Payment behavior) (सोभै भुक्तानी नगरी विभिन्न Chain प्रयोग गरी भुक्तानी गरेको, Shell companies मार्फत भुक्तानी गरेको, बढी मूल्यको भुक्तानी समेत नगदमा हुनु, धेरै रकम विदेश पठाउनु र पठाएको केही बेरमै रकम निकाल्नु आदि ।

६. नियन्त्रणका उपायहरु

सम्पत्ति शुद्धीकरण र सुन तस्करी बीच अनोन्याश्रित सम्बन्ध भएकोले सुन तस्करीलाई नियन्त्रण गर्न Financial Action Task Force द्वारा दिइएका सुझावहरु मध्ये विभिन्न Tools को यथोचित प्रयोग गर्न सकिन्छ। केही उपायहरु देहाय बमोजिम रहेका छन्।

- क) सुनसँग सम्बन्धित जोखिमका अवस्था, क्षेत्रहरु पहिचान, मूल्यांकन तथा बोध गरी प्रभावकारी रूपमा न्यूनीकरण गर्नका लागि जोखिममा आधारित क्रियाकलापहरु संचालन गर्नु पर्छ।
- ख) सुन व्यवसायमा संलग्न व्यापारी तथा ग्राहकहरुको पहिचान (customer due diligence) गर्नु पर्छ।
- ग) सुन व्यवसायीहरुको नियामक निकाय तोक्यो त्यस्ता नियामक निकायहरुबाट नियमित तथा आकस्मिक रूपमा अनुगमन गरी प्रचलित ऐन कानूनहरुको परिपालना गराउन सुन व्यवसायीहरुलाई निरन्तर पृष्ठपोषण दिई कानून कार्यान्वयन प्रणालीको समेत अनुगमन गरिनुपर्दछ।

- घ) सुन व्यवसायी तथा ग्राहकहरूको सूचना, अभिलेख व्यवस्थापन गरी तिनीहरूको संकास्पद गतिविधि बारे Suspicious Transaction Report वित्तीय जानकारी इकाईलाई समयमा उपलब्ध गराउन आवश्यक प्रवन्ध मिलाइनु पर्छ ।
- ङ) सुन तस्करीमा स्वदेशी नागरिकहरू मात्र संलग्न नभई विदेशी नागरिकहरू समेत संलग्नता हुने गरेको देखिएकाले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा नियामक निकाय तथा अन्य सरोकारवालाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी नियन्त्रण गर्नुपर्छ ।
- च) सुन तस्करीको जालो समेत पत्ता लगाउने गरी विस्तृत अनुसन्धान गर्ने र दोषीलाई प्रचलित ऐन कानून बमोजिम कडा भन्दा कडा कारवाही गर्नुपर्छ ।

७. निष्कर्ष

सुन तस्करी र सम्पत्ति शुद्धीकरण बीच अनोन्याश्रित सम्बन्ध रहेको छ । सुन तस्करहरूको जालो संगठित रूपमा नेपाल देखि अन्तर्राष्ट्रिय स्तरसम्म नै फैलिएकोले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा कानून कार्यान्वयन गर्ने निकाय, नियामक निकाय, अन्य सरोकारवाला तथा साभेदार निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्दै विभिन्न प्रवर्द्धनात्मक तथा कडा सजाय सहितको उपचारात्मक उपायहरू अवलम्बन गरेमा सुन तस्करी नियन्त्रण गरी देशको छायाँ अर्थतन्त्रमा कमि ल्याउन र समग्रमा देशको गरिमा नै बढाउन सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

1. Adhikari D. 02Nov,2017.“ Nepal takes a central role in China-India gold smuggling”, Asian Review, <https://asia.nikkei.com>
2. Emmanuel M., and Bert F.Aug2014 “Implementing AML/CFT Measures in the Precious Mineral Sector: Preventing Crime While Increasing Revenue “Technical notes and manuals, Legal Department IMF.
3. FATF, Feb 2013. “Methodology for Assessing Technical Compliance with the FATF Recommendations and the Effectiveness of AML/CFT Systems.
4. FATF, July2015. “Money Laundering/terrorist financing risks and vulnerabilities associated with gold”.
5. Himalyan Times, Jan31, 2017
6. John A. Cassara, 2016. “Trade Dased Money Laundering “ Wiley and sons publication, Canada
7. Rebecca B “Prospect of bigger profit gives lustre to India gold smuggling”, The National Business,
8. Sharma C., 23Jan 2014 “Nepal becoming a hub for gold smuggling out of China”, www.Asianews.it.

सम्पत्ति शुद्धीकरणको बुझाई र सम्बद्ध कसूरसँगको सहसम्बन्ध : विश्लेषण

तेज प्रकाश प्रसाई
निर्देशक

सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

पृष्ठभूमि :

संसारमा सम्पत्ति वा धन भन्ने शब्द प्रायः सबैका लागि निकै प्रिय र प्राथमिकतामा पर्ने विषय हो । धन देखेपछि महादेवका पनि तीन नेत्र भन्ने उखानले अभै पनि स्थान पाएकै छ । धन सम्पत्तिको प्राप्तीका लागि वा आफुसँग भइरहेको सम्पत्ति क्षयहुन नदिनका लागि सामान्य घर भग्गडा देखि ठूलठूला युद्ध पनि भएका घटना हामीले सुनेकै छौं । कानून बमोजिम वैध मानिने कार्यहरु गरी सम्पत्ति आर्जन गर्नु वा सोको प्राप्तीका लागि प्रयत्न गर्नु अस्वभाविक पनि होइन । नेपालको संविधान २०७२ मा सम्पत्तिको हक, स्वतन्त्रताको हक र गोपनियताको हक जस्ता मौलिक हकहरुको व्यवस्था गरिनुले यसै कुरालाई आत्मसात गरेको देखिन्छ । तर छिटो छिटो सम्पत्ति आर्जन गर्ने र मोज मस्तिमा जीवन विताउने उत्कण्ठाको कारण जसरी पनि सम्पत्ति आर्जन गर्ने होडबाजी चल्ला राष्‍ट्रिय तथा अन्तर्राष्‍ट्रिय आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा राजनैतिक प्रणाली मै नकारात्मक असर देखिँदै गएको छ । त्यसैले त गैरकानूनी रूपले आर्जन गरेको सम्पत्तिको हकमा त्यस्तो सम्पत्ति उपर राज्यले अधिकारको सिर्जना गर्न वा त्यस्तो सम्पत्ति अधिग्रहण गर्न सक्ने संवैधानिक व्यवस्था पनि साथसाथै गरेको पाइन्छ । Transnational Organized Crime को रूपमा परिभाषित सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराध दिनानुदिन फैलिँदै, भाँगिँदै गइरहेको छ । एक वर्षमा विश्वको कूल गार्हस्थ उत्पादनको २-५ % सम्पत्ति शुद्धीकरण भइरहेको भन्ने UNODC को अनुमानले यसलाई पुष्टी गर्दछ । त्यसैले सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणका लागि राष्‍ट्रिय स्तरको प्रयास मात्र पर्याप्त हुन नसक्ने देखी G-7 राष्ट्रहरुबाट Financial Action Task Force नामक एक अन्तर सरकारी निकायको सन् १९८९ मा स्थापना गरीयो । मुख्यतः नीति निर्माताको रूपमा रहेको यस निकायले गरेका सिफारिस बमोजिम Associate Member भएको नाताले नेपालले AML/CFT सम्बन्धी मूल कानूनको रूपमा सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ समेत तर्जुमा गर्नुकोसाथै संस्थागत, संरचनागत व्यवस्था समेत तयार गरी कानून कार्यान्वयन गरिरहेको अवस्था छ ।

सम्बद्ध कसूर, Proceeds of Crime र सम्पत्ति शुद्धीकरण :

कसैले प्रचलित कानून बमोजिम अपराध गरेको मानिने कुनै कार्य गरी आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई फोहरी धन (Dirty Money) भनिन्छ । त्यसरी फोहरी धन वा सम्पत्ति आर्जन गर्न

शुरुमा गरिएको कसूरलाई सम्बद्ध कसूर (Predicate Offence) भनिन्छ । यस्तो सम्बद्ध कसूर गरी आर्जन वा प्राप्त गरेको फोहोरी धनलाई Proceeds of Crime भनिन्छ भने यस्तो धनलाई शुद्ध वा सफा बनाउने दोस्रो चरणको कार्य वा प्रकृयाचाहीं सम्पत्ति शुद्धीकरण हो । यस्तो कार्यलाई अंग्रेजीमा Money Laundering भन्ने शब्द समूहवाट शुरुमा परिभाषित गरिएको हुनाले हामीले “सम्पत्ति शुद्धीकरण” र “Money Laundering” लाई एकै अर्थमा बुझ्नु पर्दछ । सम्पत्ति शुद्धीकरण एक वित्तीय अपराध भएकोले सम्बद्ध कसूरमा पनि अपराध (Crime) तत्व मात्र भएर पुग्दैन सो अपराधवाट कालो धन (Proceeds) पनि आर्जन भएको देखिनुपर्छ । FATF ले प्रथम पटक सिफारिस गरेका ४० सिफारिसहरूको प्रयोजन नै ड्रगको कारोबारवाट आर्जित फोहोरी धनलाई शुद्धीकरण गर्ने कार्यलाई रोक्ने वा नियन्त्रण गर्ने रहेको कुरा उल्लेख गर्नुले यसलाई पुष्टी गर्दछ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरणको बुझाई :

सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी छलफल तथा अन्तरकृयाका क्रममा एक व्यापारी मित्रले भन्नुभयो सरकारले हामीलाई एक पटक सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने मौका दिनु प्यो, नत्र त हामीलाई यो कानूनको पालना गर्न कठिन हुने भयो । त्यस्तै अर्का एक सहभागीले भन्नुभयो— सम्पत्ति शुद्धीकरण हुनु ठीकै होइन र ? फोहोरीकरण गर्नु पो खराब कार्य हो त ? अर्का सहभागी मित्रले थप्नु भयो “Money Laundering” र “सम्पत्ति शुद्धीकरण” ले एउटै अर्थ दिन्छन् त ? एक उच्चपदस्थ सरकारी कर्मचारीले जिज्ञासा राख्नुभयो राष्ट्रसेवक कर्मचारीको सम्पत्तिको अनुसन्धान अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले र अन्य व्यक्तिहरूको सम्पत्तिको अनुसन्धान सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले गर्छ हैन त ? आम जनतामा पनि कि त यही बुझाई रहेको पाइन्छ कि त अनभिज्ञता नै । त्यसैगरी पत्रपत्रिका, लेखहरूमा र प्रस्तुतिकरणको सिलसिलामा समेत सम्पत्ति शुद्धीकरण विभाग भनी विभागको न्वारान गरेको समेत देखिने सुनिने गरेकोछ ।

माथि उल्लेखित जिज्ञासा, प्रश्न, माग आदि सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी विविध विषयहरूमा सरोकारवाला तथा साभेदार निकाय तथा अन्य संघ संस्थासँग सञ्चालन गरिएका छलफल तथा अन्तरकृया कार्यक्रमका सहभागी कर्मचारीहरू तथा व्यवसायीवाट राखिएका हुन् । यी प्रतिनिधि प्रश्न, जिज्ञासा, तथा मागहरू हुन् । नौलो र फरक विषय भएर नै होला बौद्धिक व्यक्तित्व, कर्मचारी, पत्रकार, राजनितिक पदाधिकारी, उद्योगी, व्यवसायी, पेशाविद् आदिमा पनि यस विषय प्रति अभै पनि अनभिज्ञता रहेको पाइन्छ । सर्वसाधारणले त सहजै बुझ्ने कुरै भएन । अतः यस्ता प्रतिनिधि प्रश्न, जिज्ञासा तथा अनभिज्ञताको सम्बोधन गर्दै यस लेखमा मुख्यरूपमा सम्बद्ध कसूर र सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर बीचको सहसम्बन्धलाई उजागर गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

जहाँसम्म “सम्पत्ति शुद्धीकरण” शब्द समूह नमिलेको हो कि भन्ने जिज्ञासा छ त्यस सम्बन्धमा निम्न कुरा बुझ्नु पर्दछ । सम्पत्ति शुद्धीकरण दुई शब्दहरूको समूह हो । पहिलो शब्द सम्पत्ति र दोस्रो शब्द शुद्धीकरण हो । साधारणतया सम्पत्ति भन्नाले शुद्ध वा सफा सम्पत्ति नै

भन्ने बुझिन्छ तर यहाँ प्रयोग भएको सम्पत्ति शब्दले फोहोरी वा कालो धन भन्ने बुझ्नु पर्दछ । कुनै शब्दको पछि शुद्धीकरण शब्द जोडिएमा अघिल्लो शब्द फोहोरी हुनैपर्छ । त्यसैले सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई फोहोरी सम्पत्तिको शुद्धीकरणको रूपमा बुझ्नु पर्छ तब यसको सही अर्थ लाग्छ । अर्को तर्फ के पनि बुझ्न आवश्यक छ भने कुनै चिज फोहोरी भएकै कारणले गर्दा त्यसलाई शुद्ध बनाउन थप प्रयास गर्नु परेको हो । शुरु मै शुद्ध भए किन पुनः शुद्धीकरण गर्नु पर्छ्यो र ? अपराधबाट आर्जित कालो फोहोरी धन (Proceeds Of Crime) प्राप्त गर्नाको कारणले नै व्यक्तिले त्यसलाई शुद्ध बनाउन वा शुद्ध जस्तो देखाउन विभिन्न थप तिकडम गर्नु परेको हो । अतः सम्पत्ति शुद्धीकरण शब्द समूह नमिलेको भन्ने भ्रम राख्न आवश्यक छैन । अंग्रेजी शब्द Money Laundering मा पनि Money को अर्थ Dirty Money भनेर नै बुझ्नुपर्छ । Money शब्दले Clean Money बुझाउने भए किन Laundering गरी शुद्ध गर्नु पर्छ्यो र ? सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई बुझाउन शुरुमा प्रयोग भएको शब्द समूह हो Money Laundering । यहाँ उल्लेख भएको Money शब्दले Property or Asset लाई बुझाउँदछ । त्यसैले “Money Laundering” र “सम्पत्ति शुद्धीकरण” बीच कुनै भेद छ भनेर ठान्नुहुन्न ।

व्यवसायिक मित्रहरुको एक पटक सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने अवसर पाउनु पर्छ्यो भन्ने मागवाटै बुझिन्छ कि सम्पत्ति शुद्धीकरणको अर्थ कसरी बुझिएको रहेछ अर्थात कति धेरै गलत बुझाई रहेछ । सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्नु अपराध भएकाले एक पटक सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न दिनु पर्छ्यो भनेको एक पटक अपराध (Crime) गर्ने मौका दिनु पर्छ्यो भनेको हो, जुन कानूनतः बोल्न पनि मिल्ने कुरा होइन । अतः यो माग सहजै सम्बोधन हुने कुरै भएन ।

विभागको नाम उल्लेख गर्दा सम्पत्ति शुद्धीकरण विभाग भन्नु वा लेख्नु पनि अर्को गम्भिर त्रुटी हो किनकि सम्पत्ति शुद्धीकरण विभाग भनीयो भने सम्पत्ति शुद्धीकरण जस्तो वित्तीय अपराध गर्ने विभाग भन्ने अर्थ लाग्छ । त्यसैले पत्रपत्रिका, लेखहरुमा र अभिव्यक्ति दिने क्रममा पनि विभागको नाम सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग भनेर सम्बोधन गर्न कसैले पनि विर्सनुहुन्न ।

राष्ट्रसेवकले भ्रष्टाचार गरे नगरेको सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले अनुसन्धान गर्ने कुरा सही हो तर सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले निजिक्षेत्रको मात्र अनुसन्धान गर्छ भन्नु चाहीं गलत हो । सम्पत्ति शुद्धीकरणको अनुसन्धानको लागि विभिन्न सम्बद्ध कसूरहरु मध्ये भ्रष्टाचार एक हो भनेर बुझ्न हामीले विर्सनुहुन्न । अर्कोतर्फ सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको कार्यक्षेत्र अन्तर्गत सार्वजनिक क्षेत्र तर्फ कार्यपालिका, व्यवस्थापिका तथा न्यायपालिका तीनवटै अङ्ग तथा अन्य सार्वजनिक संस्था, समिति, बोर्ड, आयोग, कोष, जस्ता निकायमा कार्यरत तथा अवकाश प्राप्त कर्मचारी तथा पदाधिकारी वा निजी क्षेत्र तर्फ जुनसुकै पेशा, रोजगारी वा उद्योग व्यवसाय गर्ने वा नगर्ने, स्वदेशी तथा विदेशी सबै व्यक्ति पर्दछन् ।

विदेशी भूमीमा कसैले त्यहाँको कानून अनुसार सम्बद्ध कसूर मानिने कार्य गरी सम्पत्ति आर्जन गरेको तर नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण गरेको वा गरिरहेको समबन्धमा समेत नेपालमा अनुसन्धान गर्ने विशेष प्रकृतीको अधिकार सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागलाई छ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण र सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरबीच के फरक छ ?

कसूरवाट प्राप्त गैर कानूनी श्रोत (Illicit origin) भएको सम्पत्तिलाई बैंक तथा वित्तीय संस्थामा जम्मा गरी त्यस्तो सम्पत्तिको वास्तविक श्रोत लुकाउन, छिपाउनका लागि सम्पत्तिको स्वरूप बदल्ने, स्थानान्तरण गर्ने वा सो गर्न सहयोग, षड्यन्त्र आदि गर्ने कार्य वा प्रकृया सम्पत्ति शुद्धीकरण हो र यस्तो कार्य स्वतः सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर अन्तर्गत पर्न आउँछ नै। तर सम्पत्ति शुद्धीकरणको प्रकृया शुरु हुनुपूर्व नै कसैले कसूरवाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने जानी जानी वा विश्वास गर्नु पर्ने मनासिव आधार हुँदाहुँदै त्यस्तो सम्पत्तिको प्राप्ती (Acquisition), प्रयोग (Use) र धारण (Possession) गर्ने कार्य गरेमा पनि सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर गरेको मानिन्छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३(१)ग मा यस्तो कार्य पनि कसूर अन्तर्गत नै राखिएकोछ। पालेर्मा कन्भेन्सनको Article - 6(1)b(i) मा पनि “The acquisition, possession or use of property, knowing, at the time of receipt, that such property is the proceeds of crime.” भन्ने समान व्यहोरा नै उल्लेख गरिएको देखिन्छ।

सम्बद्ध कसूर र सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरको सहसम्बन्धको विश्लेषण

नेपाल पक्षराष्ट्र भएको United Nations convention Against Transnational Organized Crime, 2000 को Article -6 मा सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरको व्याख्या गरिएको छ र यसै Convention को Article-5 (Criminalization of Participation in an Organized Criminal Group), Article- 8 (Criminalization of Corruption) र Article- 23(Criminalization of Obstruction of Justice) अनुसार स्थापितहुने कसूर तथा सबै गम्भिर अपराध (Serious Crimes) समावेश गरी सकेसम्म सम्बद्ध कसूर (Predicate Offences) को सूचीलाई सबै सदस्य राष्ट्रले फराकिलो बनाउनु पर्ने कुरा उल्लेख गरिएकोछ। यसै Convention को Article- 2 मा गरिएको परिभाषा अनुसार Serious Crime, Proceeds of Crime र Predicate Offence को परिभाषा निम्नानुसार गरिएको छ।

- क) “Serious Crime” shall mean conduct constituting an offence punishable by a maximum deprivation of liberty of at least four years or a more serious penalty.
- ख) “Proceeds of Crime” shall mean any property derived from or obtained, directly or indirectly, through the commission of an offence.

ग) “Predicate Offence” shall mean any offence as a result of which proceeds have been generated that may become the subject of an offence defined in Article 6 of this convention (i.e. Money Laundering Offence).

पक्ष राष्ट्रको Domestic Law सँग नबाभिने वा असंगत नहुनेगरी राष्ट्रको कानूनले Serious crimes को रूपमा परिभाषित गरेका कसूरहरु तथा Palermo Convention का Articles 5, 8, 23 ले Criminalized गरेका कसूरहरु मध्ये बढी भन्दा बढी कसूरहरुलाई सम्बद्ध कसूर (Predicate Offences) मा समावेश गर्नुपर्ने दायित्व सबै पक्षराष्ट्रमाथि रहन्छ ।

Vienna Convention को Article 3 (1),(b) र (c) तथा Palermo Convention 6(1) का आधारमा FATF ले सम्पत्ति शुद्धीकरणको कार्य वा प्रकृतिलाई Criminalize गर्न सुझाएको छ र सम्पत्ति शुद्धीकरणका लागि सम्बद्ध कसूरमा सबै Serious Offences समावेश गरिएको हुनुपर्ने र प्रत्येक कसूरका तोकिएका Categories मा कसूरहरुको एउटा Range समावेश भएको हुनु पर्ने उल्लेख गरेको छ । यसप्रकारले कसूरहरु समावेश गर्दा Palermo Convention मा उल्लेख भए बमोजिम प्रत्येक राष्ट्रले दुई विकल्प मध्ये कित छुट्टै (Separate) कसूर गरेको कित त्यस्तो कुनै कसूर गर्न सहयोग/षड्यन्त्र (Conspiracy) गरेको आधारमा गरे पुग्ने कुरा समेत उल्लेख गरिएको छ ।

FATF Methodology Recommendation - 3 अन्तर्गत अझ स्पष्ट रूपमा सम्बद्ध कसूरको बारेमा उल्लेख गरिएको छ, जस अनुसार Threshold Approach वा Threshold Approach समावेश गरिएको Combined Approach लागू गरिएका राष्ट्रमा कम्तिमा पनि निम्न कसूरहरुलाई Predicate Offences भित्र समावेश गर्नु पर्नेछ, भन्ने उल्लेख गरिएको छ :

- क) राष्ट्रको कानून अन्तर्गत Serious Offences को Category भित्र पर्ने सबै कसूरहरु वा,
- ख) एक वर्षको जेल सजाय भन्दा बढी हुने गरी अधिकतम सजाय हुने (Punishable) कसूरहरु वा,
- ग) छ महिना भन्दा बढीको न्यूनतम जेल सजाय भइसकेका (Punished) कसूरहरु ।

FATF Methodology Recommendation- 3 बुँदा नं. ३.७ मा “The ML offence should apply to persons who commit the predicate offence, unless this is contrary to fundamental principles of domestic law.” उल्लेख गरिएको छ ।

FATF को यो सिफारिसले के कुरालाई स्पष्ट पारेको छ भने राष्ट्रको आन्तरिक कानूनको मौलिक सिद्धान्तसँग नबाभिए वा बेमेल नभएसम्म सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर त्यस्ता व्यक्तिका लागि मात्र लागू गरिनु पर्छ, जसले सम्बद्ध कसूर गरी कालो वा फोहोरी धन अर्थात् Proceeds of Crime आर्जन/प्राप्त गरेको हुन्छ ।

नेपाली सन्दर्भ

नेपालमा सम्बद्ध कसूरबाट प्राप्त कालो धनको शुद्धीकरण सम्बन्धी सूचनाको जाँचबुझ तथा अनुसन्धान सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले गर्दछ भने सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान तथा अभियोजन भने सम्बन्धित Predicate Agencies ले गर्दछन् । अतः सम्बन्धित सबैले बुझ्नु

पर्ने विषय के छ भने सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले कुनै अपराध गरी प्राप्त गरेको सम्पत्तिलाई चोख्याउने वा शुद्ध पार्ने दोश्रो चरणको कार्य वा प्रकृया (कसूर) को मात्र अनुसन्धान तथा अभियोजन गर्ने कार्य गर्दछ । उदाहरणका लागि कसैले ड्रगको कारोबार गरी रु. १ अर्ब आर्जन गर्नु सम्बद्ध कसूर हो, यसको अनुसन्धान नेपाल प्रहरीवाट हुन्छ । यो प्रथम चरणको कसूर भयो । यदि रु. १ अर्ब आर्जनको गैरकानूनी श्रोत लुकाउन, छिपाउन उक्त रकम बैंक तथा वित्तीय संस्थामा जम्मा गर्ने, स्थानान्तरण गर्ने, स्वरूप बदल्ने (कहिले सून खरीद गरी रु. १ अर्बलाई सूनमा परिणत गर्ने, कहिले जग्गा खरीद गरी जग्गामा परिणत गर्ने) आदि जस्ता Layering को कार्य गर्न शुरु गरेसँगै सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरमा अनुसन्धान शुरु गरिन्छ । यसरी नेपाल प्रहरीले ड्रग सम्बन्धी सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान गरी रु. १ अर्ब फोहोरी धन अर्थात् Proceeds of Crime भएको यकिन पुष्टी गरे पश्चात उक्त सम्पत्तिको शुद्धीकरण गरी सम्पत्ति बढेबढाएको सम्बन्धी दोश्रो चरणको अनुसन्धान भने विभागले गर्दछ । त्यसैले नेपाल प्रहरी वा सशस्त्र प्रहरीबल वा अन्य कुनै निकायले नगद वा सून आदि बरामद गर्नासाथ त्यस्तो सम्पत्ति हतार हतार विभागमा बुझाउने भन्दा पनि के कुन सम्बद्ध कसूरसँग त्यस्तो सम्पत्ति सम्बन्धित छ सोको प्रारम्भिक जाँचबुझ गरी सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान गर्ने सम्बन्धित निकाय जस्तै भन्सार विभाग वा राजश्व अनुसन्धान विभाग वा नेपाल प्रहरी वा वन विभाग वा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग आदिमा बुझाई प्रथम चरणको अनुसन्धान गरिनु पर्दछ । सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को दफा २५क मा सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर बाहेक अन्य कसूर सम्बन्धी सूचना वा उजुरी विभागमा प्राप्त भएमा वा कुनै कसूरको अनुसन्धान गर्दै जाँदा अन्य कसूर भए गरेको देखिएमा विभागले सो सम्बन्धी प्रमाण कागजात सहितको सूचना प्रचलित कानून बमोजिमको अनुसन्धान तहकिकात गर्ने निकाय वा अधिकारीलाई लेखी पठाउनु पर्ने व्यवस्था गरी विभाग र अन्य कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरुबीचको कार्यक्षेत्रलाई स्पष्ट पारेको देखिन्छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को अनुसूचीमा सम्बद्ध कसूर अन्तर्गत प्रकरण नं. (१) भित्र विभिन्न ३२ Categories जस्तै वातावरण सम्बन्धी, निर्वाचन सम्बन्धी, भ्रष्टाचार तथा घुस सम्बन्धी, हातहतियार खरखजनाको गैरकानूनी ओसारपसार सम्बन्धी आदि जस्ता सम्बद्ध कसूर उल्लेख गरिएको छ । त्यसै गरी प्रकरण नं. (२) मा ऐ ऐनको दफा ४ बमोजिमका आतङ्कवादी कृयाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर, प्रकरण नं. (३) मा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिदिएका अन्य कसूर र प्रकरण नं. (४) माथि उल्लेखित तीन वटै प्रकरण बमोजिम कसूर मानिने कुनै कार्य विदेशमा भए गरेको र त्यस्तो कार्य सम्बन्धित मुलुकको कानून बमोजिम समेत अपराध मानिने रहेछ भने त्यस्तो कसूर भनी उल्लेख गरिएको पाइन्छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने कार्यलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ वाट Criminalize गरिएको छ । अर्थात् आपराधिक कृयाकलाप (सम्बद्ध कसूर) वाट प्राप्त गरेको फोहोरी धनलाई विभिन्न उपायले शुद्ध तथा सफा बनाउने कार्य वा प्रकृया पनि अपराध नै हो भन्ने मान्यता कानूनले स्थापित गरेकोछ । FATF ले कस्ता कस्ता कसूरहरुलाई सम्बद्ध

कसूरमा समावेश गर्ने भन्ने सम्बन्धमा विभिन्न विकल्प सहितका विभिन्न Approaches प्रस्तुत गरेको देखिन्छ। ती विकल्प तथा Approaches तर्फ ध्यान दिँदा नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ जारी भई लागू भएको र उक्त ऐनको अनुसूचीमा उल्लेखित सम्बद्ध कसूरहरु Listing वा Threshold वा Combined Approach मध्ये के कुन पद्धती अनुसार यकिन तथा समावेश गरिएकाहुन् सो स्पष्ट हुन नसक्नु, करछली जस्तो ठूलो दायरा भएको कसूरलाई कुनै Threshold बेगर सम्बद्ध कसूरमा समावेश गरिनु, उल्लेखित Categories अन्तर्गत कतिमा कानून नै बनिनसक्नु, बनेका कानूनहरुमा पनि कतिपयमा कसूरहरु Criminalize गरेको नदेखिनु, प्रचलित कानूनले Criminalize गरेका कसूरहरुतर्फ पनि त्यस्ता कसूरहरुवाट आपराधिक आय आर्जन वा प्राप्त हुने प्रकृतीका भन्दा पनि आर्थिक कारोबार गर्दा पुऱ्याउनु पर्ने प्रकृया वा रीत नपुऱ्याइएका कारणले कसूर स्थापित हुन जाने वा Civil Liability को विषय बन्ने प्रकृतीका कसूरहरुकै बाहुल्यता देखिनुले सम्बद्ध कसूरको By-product को रूपमा रहेको वा Dependent रहेको सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान तथा अभियोजनको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन कठिन भइरहेको अवस्थाछ।

कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरुसँगको सह-सम्बन्ध :

हामीले के बुझ्नु पर्दछ भने सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को अनुसूचीमा सूचिकृत गरिएका सबै सम्बद्ध कसूरसँग सम्बन्धित कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरु तथा सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग सबैले आ-आफ्नो जिम्मेवारी पुरा गर्दै गर्दा सबैले प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी कृयाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरकै अनुसन्धान गरिरहेका हुन्छन्। कसैलाई भ्रम हुन सक्छ कि यो कार्य त सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले मात्र गरिरहेको छ तर त्यसो होइन। यदि कुनै सम्पत्ति कुनै कसूर अपराध गरी प्राप्त भएको हो भनेर कुनै एक सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान गर्ने निकायले सूचना दिएनन् वा अनुसन्धानवाट सम्बद्ध कसूर गरी आर्जन भएको Proceeds of Crime हो भन्ने पुष्टी हुन सकेन भने दोश्रो चरणको सम्पत्ति शुद्धीकरणको अनुसन्धान नै हुँदैन। फेरी सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान गर्ने निकायहरुबीच पनि यस्तै नजिकको सम्बन्ध रहन्छ। उदाहरणको लागि: कुनै व्यक्तिले साथमा लिई हिँडेको शंकास्पद रकम रु. १० करोड बारेमा नेपाल प्रहरीले सूचना पाई प्रारम्भिक जाँचबुझ गर्दा प्राप्त प्रमाणको आधारमा जङ्गली जनावरको छाला बेची सो रकम प्राप्त गरेको देखिन आएमा नेपाल प्रहरीले वन विभागमा सो सूचना पठाउँदछ र वन विभागले अनुसन्धान गर्दैजाँदा उक्त रकम रु. १० करोड मध्ये रु. ८ करोड चाहीं जङ्गली जनावरको छाला बेची प्राप्त गरेको नै पुष्टी हुन आयो तर बाँकी रु. २ करोड चाहीं सून तस्करी गरी आर्जन गरेको देखिन आएमा उक्त रकम रु. २ करोड भने तस्करी सम्बन्धी कसूरको शुरु अनुसन्धान गर्ने सम्बद्ध निकाय भन्सार विभाग भएकोले वन विभागले ताहाँ सूचना पठाउँदछ। ती दुवै सम्बद्ध निकायवाट अनुसन्धान गर्दैजाँदा उक्त जम्मा रकम

रु. १० करोडलाई शुद्धीकरण गरेको वा आतङ्कवादी कृत्याकलापमा वित्तीय लगानी गर्ने प्रयोजनका लागि प्रयोग गरेको विश्वास मान्नु पर्ने मनासिव आधार देखेमा दुवै विभागहरूले सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागमा पठाउँदछन् र सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागबाट सो रकमको सम्बन्धमा जाँचबुझ तथा अनुसन्धान हुँदा पनि सोहीकुरा पुष्टी हुन आएमा विभागले अभियोजनको प्रकृया अघि बढाउँदछ । यस्तो अवस्थामा सम्बद्ध निकायहरूले पनि Predicate कानून बमोजिम छुट्टै सजाय गर्न भने सक्छन् । यसरी सबै कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूबीचको समन्वय, सहकार्य र साभेदारितालाई प्रभावकारी बनाउन सकेमात्र सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी कृत्याकलापमा वित्तीय लगानीको निवारण गर्ने सरकारको प्रतिबद्धता पुराहुने देखिन्छ । Government as a Whole को सिद्धान्त अनुसार कार्य गर्न सके मात्र AML/CFT को कार्यान्वयनमा Effectiveness आई नेपाल कालो सूचीमा पर्नबाट बच्नेछ अन्यथा Mutual Evaluation को समयमा हामीमाथि प्रश्नहरू ओझरिनेछन् र तिनको विश्वासयोग्य जवाफ दिन नसकी हामी निरिह र लाचार बनी उभिनुपर्नेछ ।

विषयसँग सम्बन्धित कानूनी अस्पष्टता :

कानूनमा भएका अस्पष्ट व्यवस्थाको कारण पनि कानून कार्यान्वयनमा कठिनाई उत्पन्न हुने गरेकोछ । विगतमा (दोश्रो संसोधन हुनु अघि) सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को दफा २८ मा सम्पत्तिको स्रोत प्रमाणित गर्ने भार प्रतिवादीमाथि राख्दै निजले सो प्रमाणित गर्न नसकेमा उक्त ऐन अन्तर्गतको कसूर गरेको मानिने भन्ने उल्लेख भएकोले सोही आधारमा सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरको अनुसन्धान तथा अभियोजन हुँदै आएकोमा ऐनको उक्त दफा २८ मा गरिएको दोस्रो संशोधनले त्यसरी स्रोत प्रमाणित गर्न नसके प्रमाणित गर्न नसकेकोजति सम्पत्ति जफत सम्म हुने गरी Civil Liability को व्यवस्था गरिएकोहुँदा उक्त कार्य विभागको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने देखिँदैन । अर्कोतर्फ त्यसरी श्रोत नखुलेको रकम के कसरी कुन निकायबाट जफतको कारवाही अघि बढाउने हो सो पनि स्पष्ट भएको देखिँन्न । त्यसो त ऐ.ऐनको दफा ३० को उपदफा (९) बमोजिम बिगो जफत र जरिवाना हुने सजायको मागदावि कुन निकायले लिने हो सो बारेमा पनि अस्पष्टता कायमै रहेको देखिँन्छ ।

त्यसैगरी ऐ.ऐनको दफा २९ मा “प्रचलित कानून बमोजिम सम्बद्ध कसूरमा मुद्दा नचलेको वा चलेकोमा पनि नठहरेको कारणले मात्र कुनै सम्पत्ति कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति भएको देखिएमा सोको सम्बन्धमा सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरमा मुद्दा चलाउन र सजाय गर्न बाधा पर्ने छैन” भन्ने उल्लेख भएको छ । उक्त कानूनी व्यवस्थाको अध्ययन गर्दा सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरको अनुसन्धानको लागि प्रचलित कानून बमोजिम कुनै सम्बद्ध कसूर गरी कालो धन आर्जन गरेको हुनै पर्दछ तर त्यस्तो सम्बद्ध कसूरमा अगाडि नै मुद्दा चलि सकेको (Prosecuted) हुनुपर्छ भन्ने छैन भन्ने प्रावधान उल्लेख छ जुन स्पष्ट र स्वभाविक लाग्दछ । अर्कोतर्फ सम्बद्ध कसूरमा

मुद्दा चलेको तर नठहरेको भए पनि सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरमा मुद्दा चलाउन र सजाय गर्न बाधा पर्ने छैन भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरिएवाट भने थप संसय र द्विविधा उत्पन्न गराएको छ, किनकी सम्बद्ध कसूरमा मुद्दा चलाएको तर सो ठहर नभए पछि कुन सम्पत्ति (Proceeds of Crime) को शुद्धीकरण भएको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्ने त ? सम्बन्धीत मुद्दा नै नठहरेपछि त्यसवाट आर्जित धनको शुद्धीकरण गरेको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा सम्मानीत अदालतको निर्णयको विपरित पनि हुने देखिन्छ । कालो धनसँग सम्बन्धित कसूर नठहरेपछि बिउको रुपमा रहेको कालो धन नै कसूरसँग नजोडिँदा सो बेगर शुद्धीकरण गरी बढ्ने, फैलने बिरुवाको कल्पना गर्ने कुरापनि भएन । यस तर्फ न्यायाधिकारी तथा कानूनविद् लगायत सम्बन्धित सबैको राय परामर्स लिई उक्त प्रावधानमा संशोधन हुन वाञ्छनीय देखिन्छ ।

विभागमा सूचना वा उजुरीको प्राप्ती सम्बन्धी व्यवस्था

सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरको जाँचबुझ तथा अनुसन्धानका लागि पठाइने सूचना वा उजुरीका सम्बन्धमा FATF Methodology Recommendation- 3 बुँदा नं. ३.७ मा भएको व्यवस्था- “The ML offence should apply to persons who commit the predicate offence, unless this is contrary to fundamental principles of domestic law.” ले धेरै कुरा निर्देशित गरेकोछ । सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को प्रस्तावनामा पनि अपराधजन्य कार्यवाट प्राप्त सम्पत्तिको शुद्धीकरण गर्ने कार्यलाई निवारण गर्ने भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ । यसवाट के बुझ्नु पर्दछ भने विभागमा पठाइने सूचना तथा उजुरीमा सम्बद्ध कसूरको बारेमा स्पष्टसँग उल्लेख गरिएको हुनपर्दछ । त्यसै गरी FATF को Recommendation- 29 मा सूचकसंस्थावाट शंकास्पद कारोबारको विवरण (STRs) प्राप्त गर्ने , विश्लेषण गर्ने र सूचना प्रवाह गर्ने कार्यका लागि Financial Intelligence Units (FIU) स्थापना गर्नुपर्नेमा नेपालमा Financial Information Unit को स्थापना गरिएको कारणले STRs (Suspicious Transaction Record) को पर्याप्त विश्लेषण हुन नसकेको भन्ने तर्क गर्ने गरेको सुनिन्छ । सम्बद्ध कसूरका बारेमा रहेको अस्पष्टता, कुन कानून कुन निकायले कार्यान्वयन गर्छ भन्ने कुराको जानकारीको अभाव तथा STRs विश्लेषणका लागि पर्याप्त जनशक्ति नहुनाले अन्य निकायसँग सम्बन्धित सूचनाहरू पनि विभागमा प्राप्त हुने गरेको सुन्न पाइन्छ । विभागले सम्बद्ध कसूर भएगरे पछिको दोश्रो चरणको सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान तथा तहकिकात गर्ने भएकोले सूचनाको अभावही विश्लेषण गरिनु पर्दछ । अर्कोतर्फ सर्वसाधारणवाट विभागमा प्राप्त हुनेगरेका व्यक्तिगत सूचना तथा उजुरीमा के कुन सम्बद्ध कसूरगरी सम्पत्ति आर्जन गरेको हो, कसूर गर्दाको समय वा स्थान वा प्रकृति के कुन हो, सम्बद्ध कसूर गरी प्राप्त सम्पत्ति के कसरी कहाँ राखिएको छ, सम्पत्ति के कसरी शुद्धीकरण गरेको वा गरिरहेको अवस्थाछ आदि व्यहोरा नखुलाइदिने र खुलाएकोमा पनि असङ्गत पाराले घटनाको परिस्थिति, समय, स्थान

लगायतका प्रमाण पेश नगरी शंकामात्र गरी ५-७ वटा कसूरहरु एउटै व्यक्तिले गरेको उल्लेख गरी वा गैरकानूनी कृत्याकलाप गरी अकूत सम्पत्ति आर्जन गरेको भन्ने जस्ता अस्पष्ट आरोप लगाइने गरिएको कारणले विभागबाट गरिने अनुसन्धान तथा तहकिकातको कार्यमा फगत लागत बढ्ने तर परिणाम ननिस्कने अवस्थाको सिर्जना भएको छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरणकण अनुसन्धानको प्रभावकारिताका लागि सुभावहरु:

सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी सूचनाको अनुसन्धान तथा अभियोजनको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि गरिनुपर्ने सुधारहरु मध्ये केही मुख्य सुधारहरु तल प्रस्तुत गरेको छु ।

- १) सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ नयाँ र विशेष प्रकृतिको कानून भएकोहुँदा सर्वसाधारण जनता, कर्मचारी, राजनितिक पार्टीका पदाधिकारी, उद्योगी, व्यवसायी, पत्रकार पेशाविद्, बुद्धिजिवी तथा अन्य संघसंस्थाका कर्मचारी तथा पदाधिकारी आदि सबैलाई यस विषयमा जानकारी दिई सचेतनाको विकास गर्न अपरिहार्य भएको देखिँदा पर्याप्त बजेटको व्यवस्था गर्दै सघन रुपमा यस विषयमाथि छलफल तथा अन्तर्कृत्याका कार्यक्रमहरु देशव्यापी रुपमा संचालन गरिनुपर्छ । साथै निकट भविष्यमा FATF का AML/CFT सम्बन्धी सिफारिसहरुसँगको Compliance र Effectiveness को स्तरको सम्बन्धमा नेपालको Mutual Evaluation हुन गइरहेको हुनाले दक्ष जनक्तिको विकास गर्न कर्मचारीहरुलाई स्वदेशी एवं विदेशी तालिम दिने व्यवस्था गर्ने ।
- २) सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन २०६४ का अस्पष्ट वाक्यांश वा प्रावधानलाई संशोधन मार्फत स्पष्ट पार्नु पर्छ । यस ऐनको अनुसूचीमा उल्लेखित सम्बद्ध कसूरका Categories मध्ये नेपालको सन्दर्भमा सान्दर्भिक देखिएका Categories मात्र समावेश गर्नु व्यवहारिक हुनेछ । ठूला र धनी राष्ट्रले नै यसतर्फ सतर्कता अपनाएको देखिएकाले नेपालले चाहीं चाहिने भन्दा बढी हौसिएर भए भरका शिर्षक उल्लेख गर्नु बुद्धिमानी हुने छ । प्रत्येक Category भित्र गम्भीर अपराध (Serious Crime) को रुपमा राखिनुपर्ने अपराधको सूची तयार गरी तिनलाई मात्र प्रथम चरणमा सम्बद्ध कसूर अन्तर्गत राखिनु नेपालको सन्दर्भमा हरेक दृष्टिकोणले उपयुक्त देखिन्छ । सम्बद्ध कसूरमा गम्भीर अपराध बाहेकका थप कसूरहरु समावेश गर्ने परे पनि Threshold सहितको Combined Approach अबलम्बन गरी कम्तिमा १ वर्ष भन्दा बढी कैद सजायहुने तथा ६ महिना भन्दा बढी कैद सजाय भैसकेका कसूरहरुलाई जोखिमको अवस्था, संगठन संरचना, श्रोतसाधनको उपलब्धता तथा व्यवहारिकता आदि समेतको आधारमा रकमको उपयुक्त Threshold समेत तोकी समावेश गर्न औचित्यपूर्ण हुनेछ । कम जोखिम भएका क्षेत्रमा तथा Threshold भन्दा मुनि रही भएगरेका कसूरमा सम्बद्ध निकायवाटै अनुसन्धान तथा तहकिकात हुने व्यवस्था गरिनु उपयुक्त हुन्छ ।
- ३) नेपालमा हुण्डी कारोबार बढ्दै गएको, दक्षिण कोरिया, खाडी मूलुक लगायतका विभिन्न देशहरुवाट अझै पनि सर्वसाधारण नेपाली कामदारले समेत ठूलो रकम हुण्डी मार्फत

नेपाल पठाइरहेको कुरा विभिन्न पत्रपत्रिका तथा अध्ययनहरुबाट सुन्न बुझ्नमा आएको छ। हुण्डी सम्बन्धी छुट्टै कानूनको अभावमा विदेश तथा स्वदेशमा आर्जित बैध धन हुण्डी मार्फत पठाउनेलाई कस्तो सजाय हुने, गैरकानूनी आर्जनको रकम पठाउनेलाई कस्तो सजाय हुने, रकम प्राप्त गर्नेलाई सजाय हुने वा नहुने, हुने भए कस्तो सजाय हुने, हुण्डी कारोबारी वा एजेन्ट(गिरोह) लाई कस्तो सजाय हुने, नेपाल भित्र मात्रै हुण्डी कारोबार गरेकोमा के कस्तो सजाय हुने, के कस्तो कसूर गरेमा सम्पत्ति जफत मात्र हुने वा कर वा जरिवाना आदि मात्र असूली हुने र के कस्तो कसूर गर्दा अपराध (Crime) गरेको मानिने र कस्तो अपराध सम्पत्ति शुद्धीकरणको अनुसन्धानका लागि विषय बन्ने भन्ने कुराको सम्बोधन हुने गरी यथाशीघ्र हुण्डी कारोबार (कसूर तथा सजाय) सम्बन्धी कानून निर्माण गरी लागू गरिनु पर्दछ।

- ४) प्राय कसूरहरु कर छलीसँग कुनै न कुनै रुपमा सम्बन्धित हुनेहुनाले धेरै देशहरुमा कति रकम सम्मको करछलीलाई कर असूली तथा जरिवाना मात्र गर्नेगरी देवानी दायित्व अन्तर्गत राख्ने (Threshold Approach) अर्थात् कति रकम भन्दा बढीको करछलीको रकम फौजदारी दायित्व अन्तर्गत पर्ने र सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर हुने भन्ने तय गरिएको पाइन्छ। भारतले हालसम्म भारतीय कानून The Customs Act, 1962 को दफा १३५ बमोजिम Evasion of duty or Prohibitions लाई मात्र Predicate Offence मा समावेश गरेको देखिन्छ। त्यसमा पनि निश्चित भा.रु. रकम (सामान भए बजार मूल्य १ करोड भन्दा माथि, कर छली रकम भए ३० लाख भन्दा माथि) को भन्सार छलीलाई मात्र Criminalize गरिएको देखिन्छ। नेपालमा भने कर, राजश्व, भन्सार, अन्तशुल्क सबैलाई सम्बद्ध कसूरमा राखिएको हुँदा के कस्ता र के कति रकम सम्मको कर छलीलाई देवानी दायित्व र कस्ता र कति रकम सम्मको कर छलीलाई फौजदारी दायित्व अन्तर्गत राख्ने हो सो स्पष्ट गरी कर कानूनमा संशोधन गर्नु पर्दछ। साथै सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन, २०६४ सँग बाभिएका कानूनमा वा यस ऐनमा भएको व्यवस्था र भावनासँग मिल्नेगरी अन्य कानूनहरुमा पनि यथाशीघ्र संशोधन गर्नुपर्दछ।
- ५) कसैले सम्पत्तिको श्रोत खुलाउन नसक्नुको पछाडि कुनै न कुनै कसुर गरी त्यस्तो सम्पत्ति आर्जन गरेको हुनसक्छ। उक्त सम्बद्ध कसूर (अपराध) गरेको पुष्टी नहुँदासम्म श्रोत नखुलेकै कारणले मात्र सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराध गरेको मानिँदैन। आपराधिक कार्यबाट सम्पत्ति आर्जन वा प्राप्त गरी त्यस्तो सम्पत्तिलाई शुद्ध वा सफा बनाउन अवलम्बन गरिएका कार्य वा प्रकृया तथा सोबाट बढे बढाएको सम्पत्तिको मात्र विभागले अनुसन्धान गर्ने गरी कानूनले क्षेत्राधिकार तोकिदिएको छ। त्यसैले त AML Regime भित्र धेरै देशले श्रोत खुलाउन नसकेको रकमलाई जफत गर्ने गरी कानून बनाएको देखिन्छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन (दोश्रो संशोधन) २०६४ को दफा २८ मा पनि आयश्रोत वा आर्थिक अवस्थाको तुलनामा अश्वभाविक देखिएको कसैको सम्पत्ति के कस्तो स्रोतबाट आर्जन गरेको हो सो प्रमाणीत गर्नु पर्ने र सो गर्न नसकेमा स्रोत

- प्रमाणित गर्न नसकेको जति त्यस्तो सम्पत्ति जफत हुने व्यवस्था गरेको देखिएकोले सो कार्यका लागि आवश्यक कानूनी र संस्थागत व्यवस्था पनि यथाशीघ्र गर्नु पर्दछ ।
- ६) हामीले सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणका लागि एकमात्र निकायको रूपमा रहने गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको स्थापना भएको हो भन्ने भ्रम पाल्नुहुन्न । FATF ले पनि FIU, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान गर्ने निकाय, सम्बद्ध कानून कार्यान्वयन निकायहरु, नियामक निकायहरु, सूचक व्यक्ति/संस्थाहरु आदिको छुट्टाछुट्टै दायित्व तथा जिम्मेवारी रहने तर सबैको संयुक्त प्रयासबाट उपलब्धी हासिल गर्नकालागि उपयुक्त AML/CFT Measures अबलम्बन गर्न सुझाएकोछ । नेपालको सन्दर्भमा सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी मुद्दाको अभियोजनको निर्णय महान्यायाधिवक्ता/विशेष सरकारी वकिलबाट हुने हुँदा सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी अनुसन्धान तथा अभियोजनलाई थप प्रभावकारी बनाउन उक्त निकाय लगायत सम्बन्धित सबै निकायहरुबीच सहयोग, समन्वय, सहकार्य र साभेदारिता कायम रहने गरी एकिकृत कार्यप्रणाली को विकास गरिनुपर्दछ ।

अन्त्यमा :

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणका लागि नेपाल पक्ष राष्ट्र भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धी/अभिसन्धी/महासन्धी तथा FATF का सिफारिस बमोजिम नेपालले कानूनी तथा संस्थागत-संरचनागत व्यवस्था गरेको देखिन्छ । कानून कार्यान्वयनको पक्षमा पनि केही उपलब्धी हासिल भएकै देखिन्छ, तथापी वर्तमान कानूनी र संस्थागत व्यवस्थाको अध्ययन गर्दा केही द्विविधा र अस्पष्टता कायमै रहेको, सूचक संस्थाहरुबाट गुणस्तरीय STRs Generate हुननसकेको, प्राप्त STRs को पनि FIU बाट पर्याप्त विश्लेषण हुननसकेको, कसूरको समय, स्थान, परिस्थिति, प्रमाण नखुलेका व्यक्तिगत उजुरीको बाहुल्यता, परम्परागत शैलीको अनुसन्धान पद्धतीको अनुशरण, पर्याप्त श्रोतसाधनको अभाव, सम्बन्धित निकायहरुबीचमा प्रभावकारी समन्वयको अभाव, पारस्परिक कानूनी सहायताको लागि विदेशी राष्ट्रहरूसँग संभौता हुन नसकेको कारण अन्तर्राष्ट्रिय जगतबाट सहजरूपमा सहयोग प्राप्त हुन नसक्ने अवस्था आदि कारणहरुले गर्दा कानूनको कार्यान्वयन पक्ष अपेक्षित रूपमा प्रभावकारी हुन नसकेको यथार्थतालाई स्विकार गर्नेपर्ने हुन्छ । फलतः यही अवस्था कायम रहेमा सन् २०२०/२०२१ मा हुन गइरहेको नेपालको FATF ले गरेका सिफारिस संगको Compliance र Effectiveness सम्बन्धमा हुने Mutual Evaluation पछि नेपाल कालोसूचीमा पर्ने संभावना उत्तिकै प्रवल छ । अतः नेपालले AML/CFT सम्बन्धी माथि प्रस्तुत गरिए बमोजिमका सुधारहरु गर्नसकेमा अपराधजन्य कृयाकलापबाट आर्जित सम्पत्तिको शुद्धीकरण र आतङ्कवादी कृयाकलापमा वित्तीय लगानीको निवारण हुनगई सुशासन कायम हुने, देश समृद्धिको मार्गमा अधि बढ्ने र विश्वजगतसँग आफ्नो छुट्टै छवी र सम्बन्ध बनाउन सफल हुने कुरामा कसैको दुईमत नहोला ।

सन्दर्भ सूची

१. The United Nations Convention against Transnational Organized Crime 2000
२. The United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances 1988
३. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism and Proliferation (February 2012)
४. Methodology for Assessing Technical Compliance with the FATF Recommendations and the Effectiveness of AML/CFT Systems (February 2013)
५. सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ (दोश्रो संशोधन अधि र पछि)
६. सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण विद्यमावली, २०७३
७. सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले समय समयमा साभेदार तथा सरोकारवाला निकाय र अन्य पेशाविद्, व्यवसायी, संघसंस्थाहरूसँग संचालन गरेका विभिन्न छलफल, अन्तरकृया, गोष्ठी कार्यक्रमका प्रतिवेदनहरु

सम्पत्ति शुद्धीकरणबाट अर्थतन्त्रमा पर्ने प्रभाव र निवारणका मूल पक्ष

✍ किसन सिंह बस्नेत
उपसचिव

आर्थिक नीति विश्लेषण महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय

१. विषयप्रवेश

अवैद्य किसिमले आर्जन गरिएको सम्पत्तिलाई वैद्य तवरमा आर्जन भएको देखाउन गरिने प्रयासलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण मानिन्छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण एक जटिल प्रकृतिको आर्थिक अपराध हो। यसबाट समाजका राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक लगायतका बहु आयामहरूमा नकारात्मक प्रभाव परेको हुन्छ। मूल रूपमा सम्पत्ति शुद्धीकरणका कारणले अर्थतन्त्रमा उत्पादनशील क्रियाकलाप हतोत्साहित हुँदै जाने र रोजगारीका आधारहरू खुम्चिँदै जानुका साथै समग्र अर्थतन्त्र नै गतिहीन बन्न गई आर्थिक विश्रृंखलताको स्थिति सृजना हुने भएकोले यसलाई गम्भीर अपराधको रूपमा लिन थालिएको हो। यस अनुरूप सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणका प्रयासलाई विश्वव्यापी रूपमा प्राथमिकतापूर्वक अगाडि सारिएको छ।

२. सम्पत्ति शुद्धीकरणको आकार गणना

समाजमा आर्थिक उपार्जनका लागि वैद्य आर्थिक क्रियाकलापका अतिरिक्त अवैद्य क्रियाकलाप समेत हुँदै आएको देखिन्छ। यस्ता अवैद्य क्रियाकलापमा भ्रष्टाचार, कर छुली, लागू औषध ओसारपसार, आतङ्कवादी क्रियाकलाप, मानव बेचबिखन लगायतका अपराधिक कार्यहरू पर्दछन्। अपराधबाट आर्जित सम्पत्तिको परिचालनका लागि वित्तीय क्षेत्रका साथै गैर वित्तीय व्यवसाय एवं पेशाकर्मको क्षेत्र समेत उपयोग भएको पाइन्छ। यसक्रममा अवैद्य रूपमा आर्जित सम्पत्तिलाई ती क्षेत्रमा राख्ने, स्थानान्तरण गर्ने र अन्ततः एकीकरण गरी वैद्य स्रोतबाट आर्जन भएको देखाउने प्रयास भएको हुन्छ। यसरी अवैद्य आर्जनको स्रोतलाई वैद्य आर्थिक क्रियाकलापको आडमा लुकाउने प्रयास हुने गर्दछ। यस किसिमको जटिल प्रक्रियाबाट सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराध हुने भएकोले अर्थतन्त्रमा हुने सम्पत्ति शुद्धीकरणको आकार गणना गर्ने कार्य अत्यन्त कठिन मानिन्छ। Financial Action Task Force (FATF) का अनुसार “It is absolutely impossible to produce a reliable estimate of the amount of money laundered.” भनी उल्लेख गरिएको छ। यद्यपि संयुक्त राष्ट्र संघ, अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष, यूरोपियन युनियन

लगायतका संगठनहरुबाट FATF सँग समन्वय गरेर यस विषयमा अध्ययन एवं विश्लेषणको प्रयास भएको छ ।

अवैद्य तवरमा आर्जित सम्पत्ति परिचालनको आयतन मापनका सम्बन्धमा सामान्यतया देहायका विधि अवलम्बन गरी अध्ययन एवं विश्लेषण गर्ने गरिएको छ:

❖ **Crime Statistics Approach**

यस पद्धतिमा Crime Statistics तथा Expert Perception Surveys संकलन गरी bottom-up base मा विश्लेषण गर्दै सम्पत्ति शुद्धीकरणको Figures गणना गरिन्छ । यसमा Domestic level को Crimes का अतिरिक्त Cross Boarder Crimes को प्रवृत्तिको पनि विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । यस विधिबाट सर्वप्रथम सन् १९९५ मा Australian Financial Intelligence Unit ले अष्ट्रेलियाको सम्पत्ति शुद्धीकरणको आकार गणना गरेको थियो। यद्यपि आर्थिक अपराधको यथार्थपरक तथ्याङ्कको उपलब्धता र यसको गणनामा रहने जटिलताका कारण यस विधिबाट निकालिएका नतिजाको आलोचना हुने गरेको छ । John Walker द्वारा गरिएको अष्ट्रेलियाको सम्पत्ति शुद्धीकरण गणनाको निष्कर्षलाई सन् १९९६ मा FATF मा पेश गरी यस्तो अध्ययन एक प्रकारको आधार बन्न सक्ने विश्लेषण गरिएको थियो।

❖ **Suspicious Transaction Reports Approach**

यस पद्धतिमा वित्तीय प्रणालीमा हुने शंकास्पद कारोवारको प्रवृत्ति विश्लेषण गरेर आर्थिक अपराधको अनुमान गरिन्छ । शंकास्पद कारोवार पहिचानका आधार अर्थतन्त्रको सन्दर्भ अनुसार फरक फरक हुने गर्दछ । सन् २०१० मा European Union (EU) बाट Eurostat मा Suspicious Transaction Reports (STRs) लाई EU Action Plan को रणनीतिको रूपमा अंगीकार गरी आर्थिक अपराधको आयतन पत्ता लगाउने प्रयास भएको छ । FATF द्वारा जारी गरिएको Recommendations मा पनि सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको महत्वपूर्ण पक्षको रूपमा Financial Intelligence Unit द्वारा STRs को विश्लेषण गरी Competent Law Enforcement Agency मा पठाउनुपर्ने विषयलाई समेटिएको छ ।

❖ **Macroeconomic Approach**

यस प्रारूपमा National Account Statistics का विभिन्न Macroeconomic Variables को अनुपात तुलना गरेर अपराधजन्य आर्थिक क्रियाकलापको गणना गरिन्छ । यस क्रममा Printed Money र Currency in Circulation को अन्तर पहिचान गर्ने तथा ब्याज दर र विनिमय दरमा आर्थिक अपराधबाट परेको प्रभावको स्तर विश्लेषण गरिन्छ । Schneider ले सन् २००६ मा अनौपचारिक अर्थतन्त्रको आकार गणना गर्न Dynamic multiplier-indicators causes (DYMIMIC) पद्धति अवलम्बन गरेका थिए । यस पद्धतिबाट सम्पत्ति शुद्धीकरणको स्थिति पहिचान गर्ने आधार मिल्ने देखिएको छ । यद्यपि DYMIMIC पद्धतिमा अनौपचारिक आर्थिक

क्रियाकलाप मध्ये पनि वैद्य आर्थिक क्रियाकलाप तर Unreported and Untaxed Activities र Corruption, fraud, drug trafficking जस्ता अपराधिक क्रियाकलापबीच फरक छुट्याई विश्लेषण गर्ने कार्य जटिल रहने गरेको छ । यस किसिमको स्थिति विद्यमान हुने भए पनि Macroeconomic Variables को विश्लेषणबाट अनौपचारिक अर्थतन्त्रका साथै सम्पत्ति शुद्धीकरणको आकार गणनामा समेत केही आधार बन्न सक्ने देखिन्छ ।

उपरोक्त विधिका आधारमा विभिन्न मुलुकको सम्पत्ति शुद्धीकरणको आकार आँकलन गर्ने गरिएको छ । यसक्रममा अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषले विश्वको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको करीब २ देखि ५ प्रतिशतसम्म सम्पत्ति शुद्धीकरण हुने गरेको अनुमान गरेको छ । यद्यपि यस किसिमको तथ्याङ्कमा सरोकारवाला बीच मतैक्यता रहेको छैन । यसर्थ सम्पत्ति शुद्धीकरणको आकार पहिल्याउने कार्यलाई अत्यन्त जटिल एवं चुनौतिपूर्ण मानिएको छ ।

३. सम्पत्ति शुद्धीकरणबाट अर्थतन्त्रमा पर्ने प्रभाव

आर्थिक अपराधको क्षेत्रमा सन् १९८० को दशकको उत्तरार्द्धसम्म यसलाई मूलतः विषयगत कानून परिपालना स्तरको कसीमा विश्लेषण गरिन्थ्यो। तर भ्रष्टाचार, कर छली, आतङ्कवाद जस्ता अपराधबाट अर्थतन्त्रमा पर्दै गएको नकारात्मक प्रभावको स्तरलाई विश्लेषण गरी गम्भीर रूपमा लिन थालियो । यसक्रममा सन् १९८९ मा औद्योगिक राष्ट्रहरूको संगठन G7 को फ्रान्सको पेरिसमा सम्पन्न बैठकबाट आर्थिक अपराधले अर्थतन्त्रमा पारिरहेको गम्भीर नकारात्मक प्रभावलाई सम्बोधन गर्न FATF नामक अन्तर सरकारी संगठन गठन गरियो । सम्पत्ति शुद्धीकरणका सम्बन्धमा FATF ले “Successful money laundering damages the integrity of the entire society and undermines democracy and rule of law.” भनी व्याख्या गरेको छ । सम्पत्ति शुद्धीकरणले समाजको आर्थिक पाटोलाई अविश्वसनीय र अस्थिर तुल्याउँदै समग्र समाजलाई नै विश्रुखलित तुल्याउँछ । सम्पत्ति शुद्धीकरणबाट अर्थतन्त्रमा पर्ने मुलभूत प्रभाव यस प्रकार रहेका छन्:

- अपराधजन्य आर्थिक क्रियाकलापका कारण पूँजी, श्रम, भूमि, प्रविधि लगायतका उत्पादनका साधनहरू अनुत्पादक क्षेत्रतर्फ केन्द्रित हुने गर्दछ । यसबाट एकातिर अनौपचारिक अर्थतन्त्रको बिस्तार हुने र अर्कोतर्फ उत्पादनशील क्रियाकलाप निरुत्साहित बन्दै जाने वातावरण सृजना हुन्छ । अर्थतन्त्रमा देखिने यस किसिमको व्यवहारबाट आर्थिक वृद्धि संकुचित बन्न गई कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको आकार अपेक्षित स्तरमा अभिवृद्धि हुन सक्दैन ।
- अवैद्य आर्थिक क्रियाकलापले अर्थतन्त्रमा उपभोग, बचत तथा लगानीमा Distortions उत्पन्न गर्दछ । कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अधिकांश हिस्सा उपभोगमा खर्च हुने र यसबाट

कुल गार्हस्थ्य बचत न्यून हुन जान्छ । न्यून बचत परिचालनका कारण लगानीका लागि आवश्यक पूँजी निर्माणमा कमी हुने गर्दछ ।

- उत्पादनका आधारहरू कमजोर बन्दै जाँदा रोजगारीका अवसरहरूमा संकुचन आउँछ । सीमित उत्पादनको समेत न्यायिक वितरण हुन नसक्दा आर्थिक असमानता बढ्दै जान्छ ।
- गैर कानुनी आर्थिक क्रियाकलापबाट बजारमा बढ्ने मुद्रा प्रदायले Demand Pull Inflation सृजना गर्दछ । यसरी सृजना भएको मुद्रास्फितीले खासगरी न्यून आय भएका वर्गलाई प्रताडित तुल्याउँछ । अर्थतन्त्रमा वैद्य आर्जन गर्नेले अवैद्य तवरमा आर्जन गर्नेसँग अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्दा व्यापक असन्तोषको स्थिति उत्पन्न हुन्छ ।
- भ्रष्टाचार, करछली लगायतका आर्थिक अपराधबाट करको दायरा साँघुरो हुनुका साथै कर परिपालनाको स्तर समेत घट्ने भएकोले राजस्व परिचालन अभिवृद्धि हुन सक्दैन ।
- अपराधजन्य आर्थिक अभ्यासले सार्वजनिक खर्चको कुशलतम विनियोजन तथा परिचालन हुन नसकि दुर्लभ सार्वजनिक स्रोतको दुरुपयोग बढ्दछ ।
- बढ्दो सार्वजनिक खर्चको आवश्यकता परिपूर्ति गर्न सार्वजनिक ऋण परिचालन गर्नुपर्ने हुन्छ । अपराधजन्य आर्थिक गतिविधिको कारण यस्तो स्रोतको दुरुपयोग हुन पुगि अर्थतन्त्र नै Debt Trap मा फस्न सक्छ ।
- अर्थतन्त्रमा देखापर्ने आर्थिक अपराधका कारण अर्थतन्त्रको विस्तारका लागि आवश्यक पर्ने मुद्रा प्रदायको प्रक्षेपण गर्न कठिनाई हुन्छ । यसबाट अर्थतन्त्रमा तरलता व्यवस्थापन, व्याज दर निर्धारण, विनिमय दर निर्धारणका साथै मौद्रिक उपकरणका माध्यमबाट गरिने मुद्रास्फिती नियन्त्रणको कार्य जटिल बन्न पुग्दछ ।
- अवैद्य आर्थिक आर्जनलाई वैद्य स्रोतको रूपमा देखाउन गरिने सम्पत्ति शुद्धीकरणको अभ्यास मूलतः वित्तीय क्षेत्रमै केन्द्रित रहेको हुन्छ । यसबाट बैंक तथा वित्तीय संस्था, पूँजी बजार, बीमा, सहकारी लगायतका वित्तीय क्षेत्रका सेवामा अस्थिरता उत्पन्न हुन्छ । यसले गर्दा बचत तथा लगानीकर्ता हतोत्साहित बनि समग्र लगानीको वातावरण खल्बलिन पुग्दछ ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरणका कारण वैदेशिक व्यापारमा असन्तुलन पैदा हुन्छ । खासगरी कमजोर आन्तरिक उत्पादन क्षमताका कारण आयात बढ्न गई व्यापार घाटा फराकिलो हुने र अन्ततः शोधान्तर घाटाको स्थिति उत्पन्न हुन्छ ।

यसरी सम्पत्ति शुद्धीकरणको प्रगाढता बढ्दै जाँदा अर्थतन्त्रका उत्पादनका क्षेत्र, सार्वजनिक वित्त, मौद्रिक क्षेत्र र बाह्य क्षेत्र गरी सबै क्षेत्रका बृहत् आर्थिक परिसूचकहरू नकारात्मक दिशातर्फ उन्मुख हुन्छन् । यसबाट अर्थतन्त्रमा वित्तीय संकटका साथै क्रमशः आर्थिक संकटको स्थिति पैदा हुन्छ ।

४. सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणका मूल पक्ष

FATF ले अवैद्य आर्जनलाई वैद्य आर्जनको रूपमा बदल्न हुन सक्ने प्रयासको निवारणका लागि नीतिगत, कानूनी, संस्थागत, प्रविधिगत लगायतका शासनका सबै आयाममा सम्बन्धन गर्न Frameworks निर्माण गरी लागू गरेको छ। FATF ले लागू गरेको Anti-Money Laundering सम्बन्धी Recommendations तथा Methodologies को निर्माण तथा आवधिक परिमार्जनमा संयुक्त राष्ट्र संघ, विश्व बैंक, अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष, FATF Style Regional Bodies (FSRBs) लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय एवं क्षेत्रीय संगठनहरूले सहकार्य गरेका छन्। यस अनुरूप सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणको कार्यलाई अगाडि बढाइएको छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीलाई कार्यमूलक तुल्याउन देहाय अनुसारका उपाय अबलम्बन गर्नुपर्दछ:

- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणका लागि FATF, FSRBs, संयुक्त राष्ट्र संघ, अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष लगायतका संगठनहरूले तय गरेका International Frameworks लाई शासकीय प्रणालीसँग सम्बन्धित नीति एवं कानूनका प्रारूपहरूमा आन्तरिकीकरण गर्नुपर्छ।
- बहु आयामिक Incentive Systems अबलम्बन गरेर अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई साँघुरो तुल्याउँदै औपचारिक अर्थतन्त्रको आकार अभिवृद्धि गर्नुपर्छ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरणका लागि मूल रूपमा वित्तीय क्षेत्रको उपयोग हुने भएकोले नवीनतम प्रविधिको उपयोगबाट अर्थतन्त्रमा नगदको प्रयोग घटाउँदै Digital Economy लाई प्रश्रय दिनुपर्छ। यसरी अर्थतन्त्रमा क्रमशः पारदर्शितालाई प्रगाढ तुल्याउँदै लैजानुपर्छ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणका Preventive, Promotional र Curative Measures को अधिकतम उपयोग गर्नुपर्छ। यसका लागि यस क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिको दक्षता अभिवृद्धि गर्दै समग्र रूपले Institutional Capacity Enhance गर्नुपर्छ।
- आर्थिक अपराधका कारण समाजमा आईपर्ने नकारात्मक प्रभाव र सुधारका उपायका सम्बन्धमा औपचारिक एवं अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीका पाठ्यक्रममा समावेश गरेर आमस्तरमा पारदर्शिता र नैतिकताको प्रवर्द्धन गर्नुपर्छ।
- गम्भीर आर्थिक अपराधको रूपमा रहेको सम्पत्ति शुद्धीकरणका विषयमा आम नागरिकलाई जागरुक तुल्याउँदै यसका विरुद्ध व्यापक नागरिक सहभागिता जुटाई अनुकूल एवं सबल वातावरणको निर्माण गर्नुपर्छ।

५. निष्कर्ष

सम्पत्ति शुद्धीकरणबाट अर्थतन्त्रमा उत्पादनशील संस्कृति निरुत्साहित बन्न जाने र मिहिनेत विना अर्थोपार्जन गर्ने परिपाटीको अभिवृद्धि हुन जाने भएकोले यसबाट अन्ततोगत्वा समग्र मानव समाजलाई मूल्यहीन तुल्याउँछ। यसै यथार्थलाई केन्द्रमा राखेर FATF तथा FSRBs लगायतका अन्तर सरकारी संगठनको गठन गरी विश्वस्तरमा सम्पत्ति शुद्धीकरण

निवारण प्रणालीको विकास र क्रमिक रूपमा बिस्तार गर्दै लिएको हो । यस प्रणालीमा लागू गरिएको Frameworks ले मुलुकको शासन प्रणालीलाई पारदर्शी एवं उत्तरदायी तुल्याउन सहजीकरण गरेको छ । यद्यपि यस प्रणालीको अबलम्बन अत्यन्त जटिल तथा बहु आयामिक प्रकृतिको रहेकोले शासन प्रणालीमा उच्च प्राथमिकताका साथ अंगीकार गरिनुपर्छ । अग्रसरता, दक्षता र पारदर्शिता नै यस प्रणाली अबलम्बनका सफलताका आधार भएकोले सरोकारवाला सबैले यसप्रति सचेतता पूर्वक अनुसरण गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसो गर्न सकिएमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा सकारात्मक नतिजा हासिल गर्दै अर्थतन्त्रलाई गतिशील तुल्याएर नागरिकको जीवन स्तरमा अपेक्षित सुधार गर्न सकिनेछ ।

सन्दर्भ सामाग्री

- कानून किताब व्यवस्था समिति, “सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४”, बबरमहल, काठमाडौं ।
- कानून किताब व्यवस्था समिति, “सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०६६”, बबरमहल, काठमाडौं ।
- Financial Action Task Force Secretariat, “Methodology for Assessing Technical Compliance with the FATF Recommendations and the Effectiveness of AML/CFT Systems”, 2 rue André Pascal 75775 Paris Cedex 16, France
- The World Bank, “Ill-gotten Money and the Economy - Experiences From Malawi and Namibia”, 1818 h Street, NW, Washington, DC 20433, United States of America
- International Monetary Fund, “The IMF and the Fight Against Money Laundering and the Financing of Terrorism - FACTSHEET”, October 2017, 1900 Pennsylvania Ave NW, Washington, D.C., 20431, United States of America

आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणका प्रयास र चुनौती

रमेश अर्याल
उपसचिव, अर्थ मन्त्रालय

१. आतङ्कवाद, आतङ्ककारी कार्य, आतङ्ककारी व्यक्ति र आतङ्ककारी संगठनको परिचय

आतङ्कवाद विश्वमा एक प्रमुख चुनौतीको रूपमा रहेको छ। संयुक्त राष्ट्रसंघीय सुरक्षा परिषदले आतङ्कवादलाई आम जनतामा त्रास उत्पन्न गराउने वा सरकार वा कुनै अन्तर्राष्ट्रिय संगठनलाई कुनै काम गर्न वा नगर्न बाध्य पार्ने उद्देश्यले गरिने त्यस्तो काम हो जसमा सर्वसाधारण जनता वा निशस्त्र व्यक्तिहरूको हत्या वा अंगभंग गराइन्छ भनी परिभाषित गरेको छ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ अनुसार आतङ्ककारी कार्य भन्नाले सन् १९९९ मा सम्पन्न भएको आतङ्कवादमा वित्तीय लगानीको दमन सम्बन्धी महासन्धिको धारा २ को उपधारा (१) को खण्ड (क) द्वारा कसूरको रूपमा परिभाषित कुनै कार्य, सन्दर्भ तथा प्रकृतिले सर्वसाधारणलाई त्रसित पार्ने वा कुनै सरकार वा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनलाई कुनै कार्य गर्न वा नगर्न बाध्य तुल्याउने उद्देश्यले कुनै गैरसैनिक व्यक्ति वा सशस्त्र द्वन्द्वका बखत शत्रुतापूर्ण कार्यमा संलग्न नभएको व्यक्तिको ज्यान लिने वा अङ्गभङ्ग गर्ने अन्य कुनै कार्य, नेपाल पक्ष भएका सन् १९६३ मा सम्पन्न भएको वायुयानभिन्न भएका कसूर तथा अन्य केही कार्य सम्बन्धी टोकियो महासन्धि, सन् १९८७ मा सम्पन्न भएको आतङ्कवादको दमन सम्बन्धी सार्क क्षेत्रीय महासन्धि तथा आतङ्कवादी काम कारवाहीको विरुद्धमा नेपाल पक्ष भएको अन्य कुनै महासन्धि अन्तर्गत कसूर मानिने कार्यलाई बुझिन्छ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ मा गैरकानूनी रूपले तथा जानीजानी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा जुनसुकै माध्यमबाट आतङ्ककारी कार्य गर्ने वा गर्न उद्योग गर्ने, आतङ्ककारी कार्य गर्न मतियारको रूपमा सहभागी हुने, आतङ्ककारी कार्य गर्न अरूलाई संगठित पार्ने वा निर्देशन दिने, वा आतङ्ककारी कार्य गर्ने सामूहिक उद्देश्य राख्ने समूहले आतङ्ककारी कार्य गर्छ वा गर्ने मनसाय राखेको छ भन्ने जानकारी हुँदाहुँदै वा आफूले गर्ने सहयोग वा योगदानले आतङ्ककारी कार्यलाई बढावा दिन्छ, भन्ने जानकारी हुँदाहुँदै त्यस्तो समूहलाई आतङ्ककारी कार्य गर्न सहयोग गर्ने वा योगदान पुर्याउने व्यक्तिलाई आतङ्ककारी व्यक्ति भनी परिभाषित गरिएको छ।

आतङ्ककारी सङ्गठन भन्नाले गैरकानूनी तथा जानीजानी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा जुनसुकै माध्यमबाट आतङ्ककारी कार्य गर्ने वा गर्न उद्योग गर्ने, आतङ्ककारी कार्य गर्न मतियारको

रूपमा सहभागी हुने, आतङ्ककारी कार्य गर्न अरूलाई संगठित पार्ने वा निर्देशन दिने वा आतङ्ककारी कार्य गर्ने सामूहिक उद्देश्य राख्ने समूहले आतङ्ककारी कार्य गर्छ वा गर्ने मनसाय राखेको छ, भन्ने जानकारी हुँदा हुँदै वा आफूले गर्ने सहयोग वा योगदानले आतङ्ककारी कार्यलाई बढावा दिन्छ, भन्ने जानकारी हुँदाहुँदै यस्तो समूहलाई आतङ्ककारी कार्य गर्नलाई सहयोग गर्ने वा योगदान पुर्याउनेकुनै संगठित वा असंगठित समूह वा संगठन सम्भन्नु पर्छ भनी परिभाषित गरिएको छ ।

आतङ्कवादको प्रमुख उद्देश्य भनेको नागरिकहरूलाई आतङ्कित पारेर सरकार वा कुनै पनि संघसंस्थालाई काम गर्न वा नगर्न बाध्य बनाउने हुन्छ । उदाहरणको लागि अलकायदा, आइएसआइएस, बोको हराम, लस्कर ए तोयवा, लिबरेशन टायगर अफ तामिल इलमले गरेका हिंसात्मक घटनालाई आतङ्कवादको रूपमा लिने गरिन्छ ।

२. आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी

व्यक्तिगत वा सांगठनिक रूपमा हुने आतङ्कवादी क्रियाकलापहरूमा प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा आर्थिक सहयोग गर्ने कार्यलाई आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी मानिन्छ । निश्चित क्षेत्र, वर्ग वा देशमा मात्र सीमित नरहने यस्ता अपराधले राज्यको समग्र कानूनी, वित्तीय तथा सुरक्षा प्रणालीलाई कमजोर बनाई अपराध र अपराधीलाई नै शक्तिशाली बन्न थप मद्दत पुर्याउँछ । साथै, यसले मुलुकको वित्तीय प्रणालीको स्वरूप, अस्तित्व, साख, सन्तुलन तथा विकासमा नकारात्मक असर पुर्याई अन्ततः समग्र विश्व वित्तीय प्रणालीमा समेत गम्भीर असर पुर्याउँछ । ओइसिडीका अनुसार आतङ्कवादीले सन् २००४ मार्च ११ मा मेड्रिड रेलमा भएको आक्रमणमा १० हजार अमेरिकी डलर, सन् २००२ अक्टोबर १२ मा बालीमा भएको बमकाण्डमा ५० हजार अमेरिकी डलर प्रत्यक्ष रूपमा वित्तीय लगानी गरेका थिए । त्यस्तै सन् २००१ सेप्टेम्बर ११ मा न्यूयोर्कमा भएको ट्वीन टावर आक्रमणमा आतङ्कवादीले ४ लाख अमेरिकी डलर प्रत्यक्ष रूपमा वित्तीय लगानी गरेका थिए ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को दफा (४) मा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्न नहुने भनी देहाय अनुसार उल्लेख छः

- कुनै व्यक्तिले आतङ्ककारी कार्यमा वा आतङ्ककारी व्यक्ति वा आतङ्ककारी सङ्गठनले पूर्ण वा आंशिक रूपमा प्रयोग गर्ने वा गर्न सक्ने कुरा थाहा पाउँदा पाउँदै गैरकानूनी मनसायले स्वेच्छापूर्ण कुनै पनि माध्यमबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सम्पत्ति वा कोष उपलब्ध गराउन वा सङ्कलन गर्न हुँदैन र यस्तो कार्यको उद्योग गर्न हुँदैन ।

- कुनै व्यक्तिले आतङ्ककारी कार्य गर्नको लागि वा आतङ्ककारी व्यक्ति वा आतङ्ककारी सङ्गठनलाई प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा कुनै पनि माध्यमबाट भौतिक सहयोग वा साधन स्रोत उपलब्ध गराउन वा सोको षड्यन्त्र गर्न हुँदैन ।
- कुनै व्यक्तिले माथि उल्लेखित कुनै कार्यको सम्बन्धमा मतियारको रूपमा काम गर्ने, त्यस्तो कार्य गर्न अन्य व्यक्तिलाई संगठित गर्ने वा निर्देशन दिने, त्यस्तो कार्य गर्ने वा त्यस्तो कार्य गर्ने सामूहिक उद्देश्य राख्ने व्यक्तिहरूको समूहलाई आपराधिक कार्यमा बढवा दिन वा त्यस्तो उद्देश्य हासिल गर्न जानी जानी योगदान दिने लगायतका कार्य गर्नु हुँदैन ।

३. आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी नियन्त्रणका लागि भएका प्रयासहरू

३.१ अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा भएका प्रयास

- वायुयान भित्र भएका कसूर तथा अन्य केही कार्य सम्बन्धी टोकियो महासन्धि, १९६३
- वायुयानको गैर कानूनी कब्जाको दमन सम्बन्धी हेग महासन्धि, १९७०
- गैरसैनिक हवाई उडानको सुरक्षा विरुद्ध गरिने गैरकानूनी कारवाहीको दमन सम्बन्धी महासन्धि, १९७१
- कुटनैतिक प्रतिनिधि लगायत अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा संरक्षित व्यक्तिहरू विरुद्धको अपराध निवारण तथा सजाय सम्बन्धी महासन्धि, १९७३
- शरीर बन्धक लिने विरुद्धको महासन्धि, १९७९
- आतङ्कवादको दमन सम्बन्धी सार्क क्षेत्रीय महासन्धि, १९८७
- आतङ्कवादी क्रियाकलाप हुने वित्तीय लगानी रोक्न तथा मुद्रा निर्मलीकरणबाट उत्पन्न समस्या समाधान गर्न सन् १९८९ मा पेरिसमा वित्तीय इकाई कार्यदल (Financial Action Task Force) गठन भएको,
- आतङ्कवादको लगानी दमनका सम्बन्धमा व्यवस्था भएको अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९९९
- संयुक्त राष्ट्रसंघको सुरक्षा परिषदले सन् २००१ सेप्टेम्बर १२ मा प्रस्ताव नं. १३६८ पारित गरी २००१ सेप्टेम्बर ११ मा अमेरिकाको World Trade Center मा भएको आतङ्ककारी क्रियाकलापको भर्त्सना गर्दै आतङ्कवाद विरुद्ध सहकार्यको लागि सबै राष्ट्रलाई आव्हान गरेको । त्यस्तै सन् २००१ को सेप्टेम्बर २८ मा प्रस्ताव नं. १३७३ पारित गरी आतङ्कवादलाई गम्भीर अपराधको रूपमा घोषणा गर्नुपर्ने, आतङ्कवादमा संलग्न व्यक्तिहरूको चल अचल सम्पत्ति जफत गर्ने, आतङ्कवादमा लगानी गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गर्ने, आतङ्कवादलाई सहयोग गर्ने राष्ट्रलाई

निरुत्साहित गर्ने जस्ता विषयमा सदस्य राष्ट्रले कानून बनाउने कुरालाई जोड दिएको ।

- आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी, आमविनासका हातहतियारको निर्माण तथा विस्तार लगायतका अपराध र लागू औषध नियन्त्रणका लागि संयुक्त राष्ट्रसंघ अन्तर्गत United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) को स्थापना भएको छ ।

आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धमा प्रत्यक्ष रूपमा देहायका अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय संघ संस्थाहरू कार्यरत छन्:-

(क) वित्तीय कारवाही कार्यदल (Financial Action Task Force)

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग तथा सहकार्य प्रवर्द्धन गर्ने गरी अन्तर्राष्ट्रिय छाता संस्थाको रूपमा वित्तीय कारवाही कार्यदल को स्थापना सन् १९८९ मा भएको हो । यसको मुख्यालय फ्रान्सको पेरिसमा छ । वित्तीय कारवाही कार्यदलले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणको विश्वव्यापी मापदण्ड निर्धारण गर्ने कार्यका अतिरिक्त सदस्य राष्ट्रहरूले उक्त मापदण्डहरू पालना गरे नगरेको एवं सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणको विश्वव्यापी प्रवृत्ति र तौरतरिकाको मूल्याङ्कन गर्ने जस्ता कार्यहरू गर्दछ । यो कार्यदलले आपराधिक कार्यबाट आर्जित सम्पत्तिलाई कानूनको दायरामा ल्याउने उद्देश्यले ४० वटा सिफारिश र ९ वटा विशेष सिफारिशहरू जारी गरेको छ । सिफारिश १ देखि ३ सम्म कानूनी व्यवस्था, सिफारिशहरू ४ देखि २५ सम्म रोकथामका उपाय, सिफारिश २६ देखि ३४ सम्म सक्षम संस्थागत संयन्त्रको व्यवस्था र सिफारिश ३५ देखि ४० सम्म अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगसँग सम्बन्धित विषय उल्लेखित छन् ।

आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी रोक्नेसँग सम्बन्धित नौवटा सिफारिशहरू सन् २००१ को सम्प्रेम्बर पछि प्रतिपादन भएका सिफारिश हुनाथी सिफारिशहरूमा संयुक्त राष्ट्रसंघका महासन्धि पारित गरी लागू गर्नुपर्ने, आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीलाई अपराधीकरण गर्नुपर्ने, आतङ्कवादीको सम्पत्ति रोक्का र जफत गर्नुपर्ने, शंकास्पद कारोवारको प्रतिवेदन गर्नुपर्ने, अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग गर्नुपर्ने, वैकल्पिक विप्रेषणको व्यवस्थामा निगरानी गर्नुपर्ने, सम्पत्ति स्थानान्तरणमा निगरानी बढाउनुपर्ने, गैर नाफामुखी संगठनहरूमा निगरानी बढाउनुपर्ने र राज्यका सीमानामा नगदको आप्रवाहको घोषणा र त्यस्ता कार्य गर्ने उपरको निगरानी गर्नुपर्ने उल्लेख छ ।

(ख) एगमण्ट समूह

बेल्जियमको ब्रसेल्समा स्थापना भई हाल क्यानडामा सचिवालय रहेको एगमण्ट समूह विश्वभरका वित्तीय सूचना इकाईहरूको साभा संगठन हो । यसले सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीलाई नियन्त्रण गर्ने उद्देश्यले त्यस्ता सूचनाहरूको संकलन, विश्लेषण, अन्तरदेशीय सम्प्रेषण र वित्तीय जानकारी इकाई बीच सहयोगको आदान प्रदान गर्ने कार्य गर्दछ । वित्तीय जानकारी इकाईहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा पनि एगमण्ट समूहले सहयोग आदानप्रदान गर्ने गर्दछ ।

(ग) एशिया प्रशान्त क्षेत्र समूह (Asia Pacific Group)

अष्ट्रेलियाको सिड्नीमा मुख्य कार्यालय रहेको एशिया प्रशान्त क्षेत्र समूह (APG) एशिया प्रशान्त क्षेत्रमा कार्यरत छ । यसको प्रमुख कार्य भनेको एशिया तथा प्रशान्त क्षेत्रीय तहका वित्तीय कारवाही कार्यदलले पारित गरेका सिफारिशहरूको कार्यान्वयन गराउन सदस्य देशहरूलाई सहयोग गर्नु हो । नेपाल सन् २००२ मा यसको सदस्य बनेको हो । यसले सदस्य राष्ट्रहरूले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको मापदण्ड हरुको पालना मूल्याङ्कन गर्ने, तालिम र प्राविधिक सहायतामा सहयोग गर्ने, अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा सम्पत्ति शुद्धीकरण संजालमा सहभागी र समन्वय गर्ने, सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी मार्फत देखापर्ने नविन प्रकृति र तरिकाको अध्ययन अनुसन्धान गर्ने, सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी रोक्न अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा नीति निर्माणमा सहयोग गर्ने लगायतका कार्य गर्दछ ।

३.२ राष्ट्रिय स्तरमा भएका नीतिगत तथा संस्थागत व्यवस्थाहरू:

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०७३
- संगठित अपराध निवारण ऐन, २०७०
- सपुर्दगी ऐन, २०७०
- कसूरजन्य सम्पत्ति तथा साधन (रोक्का, नियन्त्रण र जफत) ऐन, २०७०
- पारस्परिक कानूनी सहायता ऐन, २०७०
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण (सूचीकृत व्यक्ति, समूह वा संगठनको सम्पत्ति वा कोष रोक्का) नियमावली, २०७०
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण रणनीति तथा कार्ययोजना (२०६६-२०७३)

- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण राष्ट्रिय समन्वय समिति र कार्यान्वयन समन्वय समिति ।
- नेपाल राष्ट्र बैंकमा वित्तीय जानकारी इकाई गठन गरिएको छ ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको स्थापना भई सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी अनुसन्धान गर्ने प्रमुख निकायको रूपमा कार्यरत छ ।
- सन् २०१८ को जुलाईमा काठमाडौंमा एशिया प्रशान्त क्षेत्रको बैठक हुने कार्यक्रम रहेको छ ।
- सन् २०२० र २१ मा हुने पारस्परिक मूल्यांकनमा समन्वय गर्न अर्थ मन्त्रालयमा सम्पत्ति शुद्धीकरण इकाईको स्थापना गरिएको छ ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी सबै मुद्दाहरू महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत अभियोग सहित विशेष अदालतमा दायर गरिन्छन् ।
- आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी विरुद्धका विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय महासन्धिको सदस्य भई नेपाल आतङ्कवाद र आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी नियन्त्रणका लागि सक्रिय छ ।

४. आतङ्ककारी व्यक्ति, समूह वा संगठनको सम्पत्ति वा कोष रोक्का सम्बन्धी व्यवस्था

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को परिच्छेद ६ (ख) मा आतङ्ककारी व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको सम्पत्ति वा कोष रोक्का सम्बन्धी व्यवस्था निम्नानुसार छः

४.१ आतङ्ककारी व्यक्ति, समूह वा संगठन सम्बन्धी सूचनाको प्रवाह

- आतङ्कवादी क्रियाकलापमा संलग्न व्यक्ति, समूह वा सङ्गठन वा आमविनासका हातहतियारको निर्माण तथा विस्तार वा त्यसमा लगानी गर्ने व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको सम्पत्ति वा कोष रोक्का राख्ने सम्बन्धमा संयुक्त राष्ट्र संघको सुरक्षा परिषदबाट पारित निर्णय बमोजिम सूचीकृत भएका व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको अद्यावधिक सूची परराष्ट्र मन्त्रालयले अविलम्ब आफ्नो वेबसाइटमा राख्नुपर्छ र सोको जानकारी विद्युतीय माध्यम मार्फत् गृह मन्त्रालयमा पठाउनु पर्दछ ।
- गृह मन्त्रालयले सो सूचीमा रहेको आतङ्ककारी व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको सम्पत्ति वा कोष तत्काल रोक्का राख्न आदेश जारी गर्नु पर्दछ ।

- गृह मन्त्रालयले माथि उल्लेख भए बमोजिम जारी गरेको आदेश सहितको सूची अविलम्ब आफ्नो वेबसाइटमा प्रकाशित गर्नु पर्दछ ।
- अर्थ मन्त्रालय, नियमनकारी निकाय, सम्बन्धित निकाय, वित्तीय जानकारी इकाई, सूचक संस्था, कानूनी व्यक्ति तथा प्राकृतिक व्यक्तिले उक्त प्रकाशित सूची नियमित रूपमा वेबसाइट हेरी त्यस्तो सूचीमा उल्लिखित व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको बारेमा अद्यावधिक जानकारी हासिल गर्नु गराउनु पर्दछ ।

४.२ आतङ्ककारी व्यक्ति, समूह वा संगठनको रूपमा सूचीकृत गर्ने:

- आतङ्कवादी क्रियाकलापसँग सम्बन्धित भएको वा सोको शङ्का गर्नु पर्ने मनासिव आधार भएको भनी कुनै व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको सम्पत्ति रोक्का राखिदिन कुनै मुलुकबाट नेपाल सरकारलाई अनुरोध भई आएमा परराष्ट्र मन्त्रालयले सोको जानकारी अविलम्ब गृह मन्त्रालयलाई दिनु पर्दछ ।
- नेपाली वा विदेशी नागरिक वा अन्य कुनै व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनले नेपाल वा नेपाल बाहिर कुनै मुलुकमा आतङ्ककारी कार्य वा सोमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्यमा संलग्न भएको वा संलग्न हुन सक्ने मनासिव आधार भएमा आफैले वा कुनै मुलुकबाट अनुरोध भई आएमा त्यस्तो व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको सम्बन्धमा गृह मन्त्रालयले आवश्यक जाँचबुझ गर्नु पर्दछ ।
- कुनै व्यक्ति, समूह वा सङ्गठन नेपाल बाहिर कुनै मुलुकमा आतङ्कवादी क्रियाकलाप मानिने कुनै कार्यसँग सम्बन्धित व्यक्ति, समूह वा सङ्गठन भएको देखिएमा नेपाल सरकारले त्यस्तो व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनलाई आतङ्कवादी क्रियाकलापसँग सम्बन्धित व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको सूचीमा सूचीकृत गरी त्यस्ता व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको सम्पत्ति वा कोष रोक्का राख्ने आदेश जारी गर्न सक्छ ।
- सूचीकृत व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनलाई सूचीकृत गरीराख्ने आधार नभएमा नेपाल सरकारले त्यस्तो व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको नाम त्यस्तो सूचीबाट हटाउन सक्छ ।
- सूचीकृत व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको नाम त्यस्तो सूचीबाट हटाइएमा सोको जानकारी गृह मन्त्रालयले अविलम्ब आफ्नो वेबसाइटमा प्रकाशित गर्नु पर्दछ ।

४.३ सम्पत्ति तथा कोष अविलम्ब रोक्का राख्नुपर्ने

- प्राकृतिक व्यक्ति, कानूनी व्यक्ति, सम्बन्धित निकाय वा सूचक संस्थाले सूचीमा उल्लिखित आतङ्कवादी क्रियाकलापमा संलग्न व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको सम्पत्ति वा कोष विना पूर्व सूचना तत्काल रोक्का राख्नुपर्छ ।
- सम्पत्ति वा कोष रोक्का राख्दा त्यस्तो सम्पत्ति वा कोष कसैलाई हस्तान्तरण गर्न, धितो वा बन्धक लिन वा दिन, बिक्री वितरण गर्न वा कारोबार गर्न नहुने गरी रोक्का राख्नुपर्छ ।

- सम्पत्ति वा कोष रोक्का राखेको विवरण सो कार्य गरेको मितिले तीन दिनभित्र प्राकृतिक व्यक्ति, कानूनी व्यक्ति र सम्बन्धित निकायले अर्थ मन्त्रालयमा र सूचक संस्थाले आफ्नो नियमनकारी निकायमा पठाउनुपर्छ ।
- नियमानकारी निकायले सूचक संस्थाबाट प्राप्त विवरण ३ दिनभित्र अर्थ मन्त्रालयमा पठाउनुपर्छ ।
- आतङ्कवादी क्रियाकलापमा संलग्न व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको सम्पत्ति वा कोष तत्काल रोक्का राख्नुपर्नेमा यस्तो उल्लंघन गर्ने सूचक संस्थालाई नियमनकारी निकायले सोको गाम्भीर्यका आधारमा क्यासिनो व्यवसायी तथा वित्तीय संस्थालाई दश लाखदेखि पाँच करोड रूपैयाँसम्म र अन्य सूचक संस्थालाई एक लाख देखि एक करोड रूपैयाँसम्म जरिवाना र उल्लंघन गर्ने प्राकृतिक व्यक्ति वा कानूनी व्यक्तिलाई गृह मन्त्रालयले दश लाख रूपैयाँसम्म जरिवाना गर्ने व्यवस्था छ । साथै, उल्लंघन गर्ने सम्बन्धित निकायको जिम्मेवार पदाधिकारीलाई अख्तियारवालाले प्रचलित कानून बमोजिम विभागीय सजाय गर्ने व्यवस्था छ ।

४.४ अन्य व्यवस्था

आतङ्कवादी क्रियाकलापसँग सम्बन्धित भएकाको नाम हटाउने वा सम्पत्ति तथा कोष फुकुवा गर्ने सम्बन्धमा प्राप्त हुन आएका निवेदनको छानवीन गरी उचित ठहरिएमा परराष्ट्र मन्त्रालय मार्फत् संयुक्त राष्ट्र संघ र सम्बन्धित मुलुकमा पठाउने व्यवस्था छ । नेपाल सरकार आफैँले प्रकाशित गरेको आतङ्ककारी व्यक्ति, समूह वा संगठनको सूचीसँग सम्बन्धित देखिएमा गृह मन्त्रालयले आवश्यक छानवीन गरी गराई त्यस्तो व्यक्ति, समूह वा संगठनको नाम त्यस्तो सूचीबाट हटाउन वा निजको रोक्का रहेको सम्पत्ति वा कोष फुकुवा गर्नेछ । संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद्को निर्णय प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनको लागि आतङ्ककारी व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको नाम सूचीमा समावेश गर्ने, सूचीकृत आतङ्ककारी व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको नाम सूचीमा समावेश गर्ने वा सूचीबाट हटाउने, रोक्का राखेको सम्पत्ति वा कोष फुकुवा गर्ने, सूचीकरण वा सम्पत्ति वा कोष रोक्का विरुद्ध उजुरी गर्ने, निर्दोष व्यक्ति (बोनाफाइड थर्ड पार्टी) को कानूनी अधिकारको समुचित संरक्षण गर्ने, सम्पत्ति तथा कोष रोक्का राखेको व्यक्तिको भरणपोषणका लागि आवश्यक न्यूनतम खर्च फुकुवा गर्ने लगायत त्यस्तो निर्णय कार्यान्वयन गर्न वा गराउन आवश्यक अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुने व्यवस्था छ ।

५ आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्नेलाई दण्ड सजाय सम्बन्धी व्यवस्था

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ मा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्नेलाई हुने सजाय निम्नानुसार छ :

- कुनै व्यक्तिले आतङ्ककारी कार्यमा वा आतङ्ककारी व्यक्ति वा आतङ्ककारी सङ्गठनले पूर्ण वा आंशिक रूपमा प्रयोग गर्ने वा गर्न सक्ने कुरा थाहा पाउँदा पाउँदै गैरकानूनी मनसायले स्वेच्छापूर्ण कुनै पनि माध्यमबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सम्पत्ति वा कोष उपलब्ध गराउन वा सङ्कलन गर्न नहुने र यस्तो कसूर गर्ने व्यक्तिलाई बिगो खुलेकोमा बिगोको पाँच गुणा र बिगो नखुलेकोमा एक करोड रूपैयाँसम्म जरिवाना र कसूरको गाम्भीर्य हेरी तीन वर्षदेखि बीस वर्षसम्म कैद हुने व्यवस्था छ ।
- आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी कार्यको उद्योग गर्न नहुने, आतङ्ककारी कार्य गर्नको लागि वा आतङ्ककारी व्यक्ति वा आतङ्ककारी सङ्गठनलाई प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा कुनै पनि माध्यमबाट भौतिक सहयोग वा साधन स्रोत उपलब्ध गराउन वा सोको षड्यन्त्र गर्न नहुने, कुनै व्यक्तिले आतङ्ककारी कार्य गर्न मतियारको रूपमा काम गर्ने, त्यस्तो कार्य गर्न अन्य व्यक्तिलाई संगठित गर्ने वा निर्देशन दिने, वा त्यस्तो कार्य गर्ने सामूहिक उद्देश्य राख्ने व्यक्तिहरूको समूहलाई अपराधिक कार्यमा बढवा दिन वा त्यस्तो उद्देश्य हासिल गर्न जानी जानी योगदान दिने कार्य गर्न नहुने उल्लेख छ । यस्तो कार्य गर्नेलाई माथि उल्लेखित सजायको आधा सजाय हुने व्यवस्था छ ।
- कुनै राष्ट्रसेवक वा सूचक संस्थाको पदाधिकारी वा कर्मचारीले आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कुनै कसूर गरेमा त्यस्तो व्यक्तिलाई थप दश प्रतिशत सजाय हुन्छ ।
- आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर मानिने काम कारबाहीसँग सम्बन्धित प्रमाण लुकाउने वा नष्ट गर्ने व्यक्तिलाई कसूरको मात्रा अनुसार एक महिनादेखि तीन महिनासम्म कैद वा पचास हजारदेखि एक लाख रूपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ र त्यस्तो कार्य गर्न सहयोग गर्नेलाई सो सजायको आधा सजाय हुन्छ ।
- अनुसन्धान सम्बन्धी काम कारबाहीमा कसैले बाधा विरोध गरेमा निजलाई अनुसन्धान अधिकृतको प्रतिवेदनको आधारमा मुद्दा हेर्ने अधिकारीले छ महिनासम्म कैद वा पाँच हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय गर्न सक्छ ।
- कसैले उजुरी दिनु पर्ने मनासिव कारण नभई कसैलाई कुनै किसिमको हानि नोक्सानी पुर्याउने वा दुःख, हैरानी वा भ्रूणभट दिने नियतले भ्रूट्टो उजुरी दिएको प्रमाणित भएमा अनुसन्धान अधिकृतको प्रतिवेदनका आधारमा मुद्दा हेर्ने अधिकारीले त्यस्तो व्यक्तिलाई दश हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्छ ।
- आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर प्रमाणित भएमा कसूरसँग सम्बन्धित जो सुकैको नाम, भोग, स्वामित्व वा कुनै पनि प्रकारको स्वार्थ रहे भएको आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति, आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीको लागि वा आतङ्ककारी कार्य वा आतङ्ककारी व्यक्ति, आतङ्ककारी सङ्गठनले प्रयोग गरेको वा प्रयोग गर्न छुट्याइएको वा प्रयोग गर्न खोजिएको

सम्पत्ति र आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर गर्न प्रयोग गरिएको वा प्रयोग गर्न खोजिएको साधन जफत हुने व्यवस्था छ ।

६. आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणका लागि चाल्नुपर्ने कदम

आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीको निवारण गर्न र हुन नदिनका लागि देहायका कार्य गर्नुपर्दछः

- आतङ्कवाद नियन्त्रण सम्बन्धी छुट्टै ऐनको तर्जुमा गर्ने ।
- आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणमा राष्ट्रिय, क्षेत्रीय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको अदानप्रदान गर्ने ।
- आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणमा संलग्न राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूबीच प्रभावकारी समन्वय कायम गर्ने ।
- आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणमा आवश्यक कानूनी संरचनाको विकास गर्ने, कार्यविधि र रणनीति तयार गरी लागू गर्ने ।
- आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी न्यूनीकरणका लागि सचेतना अभिवृद्धि गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- सम्भावित जोखिम क्षेत्रको पहिचान, निगरानी गरी सबल र सक्षम सुपरीवेक्षकीय प्रणालीको व्यवस्था गर्ने ।
- शंकास्पद कारोवार पहिचान गरी सम्भावित अभियुक्तलाई अनुसन्धान, तहकिकात एवं अभियोजन गरी कानूनी दायरामा ल्याउने र दण्ड सजाय गर्ने ।
- बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धमा दिइएका निर्देशनको पालना गर्न कडाइ गर्ने ।
- आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणसँग सम्बन्धित निकायको सक्षमता र अनुसन्धानको प्रभावकारीतामा अभिवृद्धि गर्ने ।
- आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणको अनुसन्धान कार्यमा अत्याधुनिक सूचना तथा प्रविधिको प्रयोग गर्ने ।
- आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणसँग सम्बन्धित निकायलाई स्रोतसाधनको पर्याप्त व्यवस्था गर्ने ।
- अवैध कारोवारलाई नियन्त्रण गर्ने ।
- आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय निकायले दिएका सुझाव कार्यान्वयन गर्ने ।
- आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणसँग सम्बन्धित ऐन नियमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।

६. निष्कर्ष

आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी संगठित अपराध हो । यसले गर्दा विश्वमा अराजकता फैलिन्छ, अस्थिरता सिर्जना हुन्छ, संस्थागत सुशासनको अभाव हुन्छ, अर्थतन्त्र धराशायी हुन्छ र अन्ततोगत्वा देश नै ध्वस्त हुन्छ । यसको निवारणमा कुनै एक देश र निकायको पहल मात्र पर्याप्त नहुने भएकोले सबै मिलेर यसको निवारण गर्नुपर्छ । नेपालमा यसको निवारण गर्ने दायित्व प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, अर्थ मन्त्रालय, नेपाल राष्ट्र बैंक र सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको मात्रै हो भन्ने बुझाई छ । तर यसको निवारणमा सबै निकायको उत्तिकै दायित्व छ । त्यसैले सबै निकायले यससँग सम्बन्धित ऐन, नियम, प्रस्ताव एवं महासन्धिको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु टड्कारो आवश्यकता छ ।

सन्दर्भ सामाग्री

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४, कानून किताव व्यवस्था समिति ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०७३, कानून किताव व्यवस्था समिति
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी जानकारी पुस्तिका, २०७२, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग
- सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको संक्षिप्त परिचय, २०६८, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग ।
- सम्पत्ति पत्रिकाका विभिन्न अंक, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग ।
- वित्तीय कारवाही कार्यदलका सिफारिसहरु, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग ।
- अर्याल, रमेश (२०७४), समसामयिक विषयहरू, काठमाण्डौ: गुडलक पब्लिकेशन ।
- Financial Action Task Force, Terrorist Financing, 29 february 2008, FATF Secretariat, OECD, France.
- [www.cfr.org/terrorist-financing/tracking-down-terrorist-financing/ p 10356](http://www.cfr.org/terrorist-financing/tracking-down-terrorist-financing/p10356)
- www.wikipedia.org/wiki/terrorism-financing
- www.unodc.org

सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरमा अनुसन्धान र अभियोजन

गुरु प्रसाद वाग्ले

उप-न्यायाधिवक्ता

सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

परिचय

सामान्य अर्थमा कानूनले अनुमति नदिएको गैरकानूनी कार्य गरी आर्जन गरिएको त्यस्तो सम्पत्तिलाई वैध वा शुद्ध बनाउने कार्य वा प्रक्रियालाई सम्पत्ति शुद्धीकरण भनिन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराधजन्य गैरकानूनी वित्तीय अपराध हो । त्यस्तो अपराध बहुआयामिक, बहुराष्ट्रिय प्रकृतिको हुन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरणको कार्यले मूल रूपमा समाज र मूलुकको आर्थिक क्षेत्रमा क्षति र असर पुर्याउने कुरा त छदैंछ त्यसका साथै यसले मूलुकको हरेक क्षेत्रमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा नकारात्मक असर पुर्याउछ ।

कसैले गैरकानूनी कार्य गरी प्राप्त गरेको सम्पत्ति वा आपराधिक क्रियाकलापमा संलग्न रही वा लगानी गरी दुवै प्रकृयाबाट आर्जन गरेको त्यस्तो गैरकानूनी स्रोतको आयलाई बदल्नको निमित्त धोकाधडी गरी कानून मुताविकको सम्पत्तिमा परिवर्तन गर्न गरिने क्रियाकलापलाई नै सम्पत्ति शुद्धीकरणको रूपमा लिईने र बुझ्ने गरिन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरणको चक्रीय आर्थिक प्रणालीले मुल रूपमा त्यो मुलुक र त्यहाँको वित्तीय प्रणालीमा गम्भीर नकारात्मक असर पुर्याउछ । वास्तवमा सम्पत्ति शुद्धीकरण मुलुकको लागि घातक र चुनौति को रूपमा देखिएको छ ।

USA को Treasury department ले सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई यसरी परिभाषित गरेको पाईन्छ । "Money laundering is the process of making illegally gained proceeds appears legal. Typically, it involves three steps, Placement, layering and integration. First, the illegitimate funds are furtively introduced in to the legitimate financial systems. Then, the money is moved around to created confusion, sometimes by wiring or transferring through numerous accounts. Finally it is integrated in to the financial systems through additional transaction until theæ dirty moneyæ appears clean.

त्यस्तै गरी Money laundering is a scheme whereby the proceeds of an illegal activities are the transacted and made to appear to have originated from legitimate source.

त्यसै गरी FATF ले गरेको सम्पत्ति शुद्धीकरणको परिभाषामा The processing of criminal proceeds to disguise their illegal origin in order to legitimize the ill-gotten gains of crime.

त्यसैगरी गैरकानूनी क्रियाकलापबाट आर्जन गरेको Dirty money लाई त्यस्को वास्तविक श्रोत (origin) लुकाई छिपाई वैध बनाउने कार्यलाई नै सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money laundering) भनि भन्ने गरिन्छ । कानूनले निषेधित गैरकानूनी कार्य गरी आर्जन गरेको फोहोर सम्पत्तिलाई कानूनी स्रोतबाट प्राप्त भएको देखाउन वित्तीय प्रणालीको चरम दुरुपयोग गरी कारोवारका विभिन्न चरणहरू पार गर्दै मुलुकको वित्तीय प्रणालीमा समाहित गराउने कार्य प्रकृया नै सम्पत्ति शुद्धीकरण हो ।

सम्पत्ति शुद्धीकरणमा विश्वव्यापी चासो ।

अमेरिकाको Twin towers मा सन् २०११ सेप्टेम्बर महिनामा आतङ्कवादीहरूले हमला गरे पश्चात सम्पत्ति शुद्धीकरण मात्र होइन आतङ्कवादी क्रियाकालपमा वित्तीय लगानीको सम्बन्धमा समेत विश्वव्यापी रूपमा चासो र सरोकार बढ्न गएको पाइन्छ । यस्तो अपराधलाई विश्वव्यापी सिमरहित अपराधको रूपमा परिभाषित गरेर अगाडि बढाउँदै लगी वित्तीय लगानी निवारण गर्ने कार्यमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमानै सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकालपमा एकताबद्ध हुनुपर्छ भन्ने विषयमा सबै राष्ट्रहरू बीच समन्वय र सहकार्य गर्नु पर्ने कुरा महसूस गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणका सन्दर्भमा विश्वव्यापी सहयोग र सहकार्य प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले जी-७ राष्ट्रहरू र युरोपेली संघले संयुक्त रूपमा सन् १९८९ मा अन्तरसरकारी निकायको रूपमा वित्तीय कार्यवाही कार्यदल (Financial action task force (FATF)) को स्थापना भएको पाइन्छ ।

यो संस्थाले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्यलाई नियन्त्रण गर्न कानूनी, वित्तीय र कार्यान्वयन एवं नियमन निकायहरूको संस्थागत सुधारका लागि सहयोग गर्ने गर्दछ । यसले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणका लागि विश्वव्यापी मापदण्ड निर्धारण गर्ने सदस्य राष्ट्रहरूले उक्त मापदण्ड पालना गरे नगरेको अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्नुकासाथै सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणको प्रवृत्ति मूल्याङ्कन गर्ने गर्दछ ।

वित्तीय कारवाही कार्यदल (FATF) ले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणका लागि सन् २०१२ मा विभिन्न ४० वटा मापदण्डहरू पारित गरेको छ । यी मापदण्डहरू कार्यान्वयन गर्ने गराउने कार्यमा सहयोग पुर्याउन विश्वभर विभिन्न ८ वटा क्षेत्रीय संस्थाहरू स्थापना भई क्रियाशिल रहेका छन् । यी क्षेत्रीय संस्थाहरू सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी अन्य सहयोग समेत गर्ने गर्दछन् । यस्ता क्षेत्रीय संस्थाहरू मध्ये सिड्नी (अष्ट्रेलिया)मा मुख्यालय रहेको एशिया प्रशान्त क्षेत्र समूह (Asia pacific group on money laundering (APG)) एशिया प्रशान्त क्षेत्रमा कार्यरत रहेको

संस्था हो । जसमा नेपाल समेत सदस्य रहेको छ र हाल सम्म ४१ मुलुकहरु यसमा सदस्यका रुपमा रहेका छन् ।

सम्पत्ती शुद्धीकरणका चरणहरु

(क) जम्मा गर्ने (Placement)

यो सम्पत्ति शुद्धीकरणको पहिलो चरण हो । यस चरणमा गैर कानूनी श्रोतबाट आर्जित सम्पत्तिलाई कुनै बैंक वा वित्तीय संस्थामा जम्मा गर्ने, आर्थिक गतिविधिमा समाहित गराउने गरिन्छ । जसमा बैंकिङ् क्षेत्रका अलावा आर्थिक कारोबार गर्ने संस्थाहरुमा निक्षेप गर्ने, लगानी गर्ने, आर्थिक क्षेत्र परिवर्तन गर्ने वैधानिक क्षेत्र एवं व्यापारिक फाटमा लगानी देखाई कारोबार गर्ने जस्ता विधि र प्रकृयाहरु अवलम्बन गरिन्छ । यस्तो रकम निक्षेपको रुपमा बैंकमा जम्मा गरी वित्तीय संस्थाको उपयोग गर्ने गरिन्छ ।

(ख) तह वृद्धि (Layering)

यो सम्पत्ति शुद्धीकरणको दोस्रो चरण हो । यस चरणमा त्यसरी placement गरिएको सम्पत्तिलाई विभिन्न किसिमका व्यवसाय कारोबारमा लगानी गर्ने, शेयर खरिद विक्री गर्ने, आफन्त र आफ्ना विश्वासिला मानिसका नाममा रहेका खाताहरुमा रकम Transfer गर्ने अस्तित्वमा नभएका वस्तु वा सेवा खरिद गरेको देखाई भुक्तानी गर्ने, आर्थिक गतिविधिमा रकमहरु एक पछि अर्कोमा रुपान्तरण गर्ने आफ्नो लगानी गरी खरीद गरिएका अचल सम्पत्तिहरु विक्री वितरण गर्ने कामहरु गरिन्छ ।

(ग) एकीकरण गर्ने (Integration)

यो सम्पत्ति शुद्धीकरण तेस्रो चरण हो । यस चरणमा विभिन्न बैंक वित्तीय संस्था वा अन्य निकाय र क्षेत्रमा लगानी गरेर राखेको रकमलाई एकीकृत गरी वैधानिक क्षेत्रमा प्रवेश गराईन्छ । यो चरणमा खासगरी घर जग्गाको खरिद विक्री ठूला ठूला व्यापार व्यवसाय स्थायी सम्पत्तिमा लगानी गर्ने गरिन्छ । यसरी चरणबद्ध रुपमा विविध आर्थिक कारोवारहरु गर्दै Dirty money लाई वैध बनाउने कार्य गरी सम्पत्तिलाई शुद्धीकरण गरिन्छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण गरिने क्षेत्रहरु

गैरकानूनी कामधन्दा गरेर आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई विभिन्न किसिमका तौरतरिकाहरु अवलम्बन गरी वैध सम्पत्तिको रुपमा रुपान्तरण गर्दै कानूनी र वैधानिक बनाउने, त्यस्तो सम्पत्तिलाई विभिन्न स्वरुपमा बदलेर वैध बनाउन र त्यस्तो सम्पत्तिको स्रोत (Source) र उत्पत्ति (origin) समेतलाई लुकाउने, बदल्ने जस्ता उपायहरु अवलम्बन गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण

गर्ने गर्दछन् । सम्पत्ति शुद्धीकरणको विषय बन्नका लागि सम्बद्ध कसूर बाट आपराधिक धन (criminal proceeds) प्राप्त भएको हुनु पर्दछ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को अनुसूचीमा निम्न बमोजिमका सम्बद्ध कसूरहरु (Predicate offence) रहेका छन् ।

- (१) संगठित आपराधिक समूह र गैरकानूनी तथा धूर्त्याईपूर्वको असुलीमा सहभागी हुने सम्बन्धी,
- (२) विध्वंसात्मक कार्य लगायत आतङ्कवादी सम्बन्धी,
- (३) जुनसुकै प्रकारको मानव बेचबिखन ओसारपसार सम्बन्धी,
- (४) बाल यौन शोषण लगायत जुनसुकै प्रकारको यौन शोषण सम्बन्धी ,
- (५) लागू औषध तथा मनोद्विषक पदार्थको गैरकानूनी ओसारपसार सम्बन्धी,
- (६) हातहतियार खरखजानाको गैरकानूनी ओसारपसार सम्बन्धी,
- (७) चोरी गरिएको वा अन्य वस्तुको गैरकानूनी ओसारपसार सम्बन्धी,
- (८) भ्रष्टाचार तथा घुस सम्बन्धी ,
- (९) ठगी सम्बन्धी,
- (१०) कीर्ते सम्बन्धी,
- (११) खोटा सिक्का तथा मुद्रासम्बन्धी,
- (१२) नक्कली वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादनको गैरकानूनी प्रतिलिपि एवं चोरी सम्बन्धी
- (१३) वातावरण सम्बन्धी,
- (१४) ज्यान लिने तथा अंगभंग सम्बन्धी,
- (१५) अपहरण, गैरकानूनी थुना तथा शरीर बन्धक सम्बन्धी,
- (१६) चोरी तथा डकैती सम्बन्धी ,
- (१७) तस्करी: (भन्सार, अन्तशुल्क तथा कर सहित) सम्बन्धी,
- (१८) आपराधिक लाभ सम्बन्धी,
- (१९) सामुन्द्रिक डकैती सम्बन्धी ,
- (२०) धितो पत्र वा क्मोडिजिट, बजारलाई प्रतिकूल प्रभाव पार्ने वा भित्री कारोबार सम्बन्धी,
- (२१) प्राचीन स्मारक संरक्षण सम्बन्धी,
- (२२) बन, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु सम्बन्धी ,
- (२३) मुद्दा, बैकिङ, वित्तीय, विदेशि विनिमय, विनिमय अधिकार पत्र विमा वा सहकारी सम्बन्धी,
- (२४) कालो बजार, उपभोक्ता संरक्षण, प्रतिस्पर्धा वा आपूर्ति सम्बन्धी,

- (२५) निर्वाचन सम्बन्धी ,
- (२६) सञ्चार, प्रशारण, विज्ञापन सम्बन्धी,
- (२७) यातायात व्यवसाय, शिक्षा, स्वास्थ्य, औषधि तथा वैदेशिक रोजगार ठगी सम्बन्धी,
- (२८) फर्म, साभेदारी कम्पनी वा संघ संस्था सम्बन्धी ,
- (२९) घर जग्गा र सम्पत्ति सम्बन्धी,
- (३०) चिह्न, जुवा वा चन्दा सम्बन्धी,
- (३१) नागरिकता, अध्यागमन वा राहदानी सम्बन्धी र
- (३२) आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी ।

सम्पत्ति शुद्धीकरणको असर र प्रभाव

सम्पत्ति शुद्धीकरणले हरेक क्षेत्रमा वित्तीय प्रभाव छाड्ने गर्दछ । यस्तो वित्तीय अपराधको प्रभाव आफ्नो मुलुकमामात्र नभएर विश्वव्यापी रूपमा पर्ने गर्दछ । जसले गर्दा राज्यको सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक र वित्तीय बजार प्रणाली नराम्रोसँग प्रभावित हुन पुग्दछन् । त्यसै गरी बैकिङ् क्षेत्रहरु, वित्तीय संघ सस्थाहरुको आर्थिक पकड कमजोर बन्ने गर्दछ । परिणामस्वरूप राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा नकारात्मक प्रभाव पर्ने गर्दछ । सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्नेहरुको नियन्त्रणमा अर्थव्यवस्था रहन पुग्दछ । राज्य सञ्चालनका अवयवहरुमा सम्पत्ति शुद्धीकरणका ठालुहरुको बलमिच्याईपूर्ण हस्तक्षेप र वित्तीय प्रणालीमा दबदबा बढ्ने गर्दछ । सुशासनका क्षेत्रहरु कमजोर हुन पुग्दछन् । त्यसैगरी राष्ट्रिय, क्षेत्रीय एवं अन्तर्राष्ट्रिय सुरक्षामा नयाँ नयाँ चुनौतिहरु थपिने अवस्था सृजना हुन पुग्दछ । अपराधको राजनीतिकरण र राजनीतिको अपराधिकरणले प्रश्रय पाउछ । परिणामस्वरूप सम्पत्ति शुद्धीकरणकर्ताहरुको प्रभावमा परेको मुलुकलाई विश्व समुदायले हेर्ने, व्यवहार गर्ने र मूल्याङ्कन गर्ने दृष्टिकोणमा व्यापक परिवर्तन आउने गर्दछ ।

गैरकानूनी तथा अपराधजन्य कार्यबाट आर्जित सम्पत्तिलाई नियन्त्रण गर्न र त्यस्तो आयबाट सम्पत्ति प्राप्त गर्ने कार्यलाई कानूनी कारवाहीको दायरामा ल्याउन र दण्डित गर्नकासाथै भविष्यमा त्यस्तो गतिविधिहरु हुन नदिन सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण गर्ने कार्यमा सफलता प्राप्त गर्नको लागि पर्याप्त प्रयासहरु हुन आवश्यक छ ।

मूलतः सम्पत्ति शुद्धीकरणको गैर कानूनी कार्यबाट पर्ने नकारात्मक असरहरुलाई निम्नानुसार औल्याउन सकिन्छ ।

- (१) मुलुकमा भ्रष्टाचारले प्रोत्साहन पाउने,
- (२) वित्तीय प्रणालीलाई नराम्रोसँग धरासायी बनाउने,
- (३) अपराध र अपराधीको हैकम चल्ने ,
- (४) मुलुकको अर्थतन्त्र कमजोर बन्ने ,

- (५) आर्थिक लगानीका क्षेत्रहरुमा जोखिम बढ्ने ,
- (६) सरकार कमजोर भै सुशासनमा संकट आउने ,
- (७) विदेशी विनिमयको सँचिती घट्दै जाने ,
- (८) मुलुकमा अपराधिक क्रियाकलापका चरणहरु फष्टाउदै जाने,
- (९) मुलुकको कानूनी प्रणाली कमजोर बन्न पुग्ने ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धमा नेपालमा भएका कानूनी व्यवस्थाहरु

विश्व जगत सँग एकाकार हुँदै सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी कृयाकलापमा वित्तीय लगानी को निवारण गर्ने सिलसिलामा नेपालले पनि विविध कानूनी तथा संस्थागत व्यवस्था गरेको छ । त्यस्ता कानूनी व्यवस्थाहरु मुख्य निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ ।

- (क) सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४
- (ख) संगठित अपराध निवारण ऐन, २०७०
- (ग) पारस्परिक कानूनी सहायता ऐन, २०७०
- (घ) सपुर्दगी ऐन, २०७०
- (ङ) कसूरजन्य सम्पत्ति तथा साधन (रोक्का नियन्त्रण र जफत) ऐन, २०७०
- (च) भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९
- (छ) सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउन्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०७३
- (ज) सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउन्डरिङ्ग) निवारण (सूचिकृत व्यक्ति, समूह वा संगठनको सम्पत्ति कोष रोक्का) नियमावली, २०७३
- (झ) पारस्परिक कानूनी सहायता नियमावली, २०७०
- (ञ) वित्तीय कार्यवाही कार्यदल (FATF), का सिफारिसहरु

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी मुद्दाका जाँचबुझ तथा अनुसन्धान र अभियोजन सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३ (१) अनुसार कुनै व्यक्तिले देहायको कुनै कार्य गर्न वा गराउन हुँदैन गरेमा सम्पत्ति शुद्धीकरण गरेको मानिने कानूनी व्यवस्था रहेको छ ।

- (क) सम्पत्तिको गैरकानूनी श्रोत लुकाउने वा छल्ने वा कसूरमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनी कारवाहीबाट बचाउन सहयोग गर्ने उद्देश्यले कसूरबाटै प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने थाहा पाउँदा पाउँदै वा विश्वास गर्नुपर्ने मानसिव आधार हुदा हुँदै त्यस्तो सम्पत्ति कुनै पनि प्रकारले रुपान्तरण वा हस्तान्तरण गर्ने ।

- (ख) कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने थाहा पाउँदा पाउँदै वा विश्वास गर्नु पर्ने मानसिव आधार हुदाहुँदै त्यस्तो सम्पत्तिको सही प्रकृति,स्रोत, स्थान, निसर्ग, कारोबार, स्वामित्व वा सो सम्पत्ति उपरको अधिकार लुकाउने, छल्ले वा बदल्ने ।
- (ग) कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने जानी जानी वा विश्वास गर्नु पर्ने मनासिव आधार हुँदाहुँदै त्यस्तो सम्पत्ति प्राप्त गर्ने, प्रयोग गर्ने वा धारण गर्ने ।
- (२) कुनै व्यक्तिले उल्लेखित कुनै कार्यको षड्यन्त्र, मद्दत, दुरुत्साहन, सहजीकरण मतसल्लाह वा उपयोग गर्न वा सम्बद्धता वा सहभागिता जनाउन वा मतियार हुनहुँदैन ।
- (३) कसैले उपदफा (१) वा (२) मा उल्लेखित कुनै कार्य गरेमा त्यस्तो कार्य सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर हुनेछ ।

आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्न नहुने

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ४ (१) अनुसार कुनै व्यक्तिले आतङ्ककारी कार्यमा वा आतङ्कवादी व्यक्ति वा आतङ्कवादी संगठनलाई पूर्ण वा आंशिक रुपमा प्रयोग गर्ने वा गर्न सक्ने कुरा थाहा पाउँदा पाउँदै गैरकानूनी मनसायले स्वेच्छापूर्ण कुनैपिन माध्यमबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा सम्पत्ति वा कोष उपलब्ध गराउन वा संकलन गर्न हुँदैन गरेमा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गरेको मानिने कानूनी व्यवस्था गरेको छ ।

- (२) कुनै व्यक्तिले उपदफा (१) मा उल्लेखित कुनै कार्यको उद्योग गर्न हुँदैन ।
- (३) कुनै व्यक्तिले आतङ्ककारी कार्य गर्नकोलागि वा आतङ्ककारी व्यक्ति वा आतङ्ककारी संगठनलाई प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा कुनै पनि माध्यमबाट भौतिक सहयोग वा साधन स्रोत उपलब्ध गराउन वा सो को षड्यन्त्र गर्न हुँदैन ।
- (३) यी माथि उल्लेखित कार्यका अलावा त्यस्तो कार्य गर्नमा मतियारको रुपमा काम गर्न अन्य व्यक्तिलाई त्यस्तो कार्य गर्नकोलागि संगठित गर्ने वा निर्देशन दिने अपराधिक कार्य गर्न बढवा वा योगदान दिने समेतका कार्यहरु गर्न हुँदैन ।
- अनुसन्धान सम्बन्धी कार्य प्रणाली :-

१) उजुरी वा सूचना प्राप्त गर्ने

उक्त ऐनको दफा १३ अनुसार उजुरी वा सूचना लिखित वा मौखिक रुपमा दिन सकिने व्यवस्था उक्त ऐनले गरेको छ । मौखिक उजुरीलाई पनि लिखित रुपमा दर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । उजुरीकर्ताले आफ्ना नाम, ठेगाना गोप्य राख्न चाहेमा कुनै गोप्य संकेत राखी दर्ता गरिने व्यवस्था रहेको छ । कसैले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर गरेको, गर्न लागेको वा

गरिरहेको भन्ने कुरा विभाग वा विभागको कुनै कर्मचारीलाई कुनै व्यहोराले थाहा हुन आएमा त्यस्तो व्यहोरालाई उजुरीको रूपमा दर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था सो ऐनमा रहेको छ ।

(२) प्रारम्भिक जाँचबुझ गर्ने

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको उजुरी कुनै पनि माध्यमबाट प्राप्त भएमा अनिवार्य रूपमा दर्ता गरी ऐनको दफा १४ अनुसार सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको प्रमुखले उजुरीको प्रकृति हेरी उपयुक्त समय दिई मातहतको कुनै अधिकृतलाई प्रारम्भिक जाँचबुझ अधिकृत खटाई जाँचबुझ गराउनु पर्दछ । प्रारम्भिक जाँचबुझ गर्दा प्रारम्भिक जाँचबुझ अधिकृतले अनुसन्धान अधिकृतलाई भए सरहको अधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछ । यसरी जाँचबुझ गर्दा सम्पत्ति शुद्धीकरण गरेको वा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गरेको देखिने अवस्था तत् सम्बन्धी प्रमाण नदेखिएमा जाँचबुझ अधिकृतको प्रतिवेदनका आधारमा उजुरीलाई तामेलीमा राख्ने व्यवस्था रहेको छ । प्रारम्भिक जाँचबुझबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर भएको वा हुन सक्ने मानसिव आधार भई अनुसन्धान अगाडि बढाउनु पर्ने देखिएमा जाँचबुझ अधिकृतको प्रतिवेदनका आधारमा विभागको प्रमुख आफैले अनुसन्धान गर्न वा आवश्यकता अनुसार विभागको कुनै अधिकृत कर्मचारी, अन्य सरकारी अधिकृत कर्मचारी वा सार्वजनिक संस्थाको कुनै अधिकृत कर्मचारीलाई अनुसन्धान अधिकृत नियुक्त गर्न वा तोक्न सक्ने व्यवस्था छ ।

(३) अनुसन्धान अधिकृत नियुक्त गर्ने वा तोक्ने

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर भएको वा हुन सक्ने मनासिव आधार भई अनुसन्धान कार्य अगाडि बढाउनु पर्ने कुरा प्रारम्भिक जाँचबुझ अधिकृतको प्रतिवेदनबाट देखिएमा विभागको प्रमुखले अनुसन्धानको कारवाही अगाडी बढाउन सक्दछ । यसरी अनुसन्धान गर्नु पर्दा ऐनको दफा १५ अनुसार विभागको प्रमुखले आफैले अनुसन्धान गर्ने वा अनुसन्धान अधिकृत नियुक्त गर्ने वा तोक्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । यस्तो अनुसन्धानको लागि सरकारी निकायमा कार्यरत अधिकृत तथा सार्वजनिक संस्थामा कार्यरत अधिकृतलाई समेत अनुसन्धान अधिकृत तोक्न सक्ने अधिकार विभागको प्रमुखलाई रहेको छ । अन्य निकायका अधिकृतलाई अनुसन्धानको कार्य गर्ने अधिकार प्रदान गर्दा ती निकायको प्रमुखसँग परामर्श गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यसको साथै सम्बन्धित निकाय वा संस्था सँग समन्वय तथा परामर्शमा एक वा एक भन्दा बढी सरकारी वा सार्वजनिक निकायलाई समेत अनुसन्धानको कार्य सुम्पन सकिने व्यवस्था छ ।

एक भन्दा बढी निकायलाई अनुसन्धानको जिम्मेवारी दिँदा संयुक्त अनुसन्धान टोलीले अनुसन्धान अधिकृतले प्रयोग गरेको सम्पूर्ण अधिकार प्रयोग गर्न पाउने व्यवस्था रहेको छ ।

४) अनुसन्धान अधिकृतको काम, कर्तव्य र अधिकार

अनुसन्धान अधिकृत नियुक्त भए पछि अनुसन्धानको काम गर्दा कसूरको पुष्टि हुने खालका पर्याप्त प्रमाण जुटाउने जिम्मेवारी अनुसन्धानकर्ताको हुने गर्दछ । अनुसन्धानकर्ताले अनुसन्धान गर्दा कसूरको प्रकृतिको सूचना संकलन गर्नु पर्दछ । कसूरको प्रकृतिको सूचना संकलन भए पछि कसूरदारको संलग्नता देखिने प्रमाण जुटाउनु पर्दछ । अनुसन्धान अधिकृतले कुनै सरकारी निकाय, नियमनकारी निकाय सूचक संस्था वा सम्बन्धित व्यक्तिसँग रहेको सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरसँग सम्बन्धित कागजात, अभिलेख विवरणको जानकारी पेश गर्न आदेश दिन सक्दछ । त्यस्ता कसूर सँग सम्बन्धित चीज, वस्तु रहे भएको जुनसुकै निकाय वा व्यक्ति वा स्थानबाट बरामद गर्नु परेमा सूचना दिई खानतलासी लिने बरामद गर्ने अधिकार रहेको छ । कसूरको आरोप लागेको व्यक्तिलाई पक्राउ गरी प्रचलित कानून बमोजिम थुनामा राख्ने बयान गराउने अधिकार रहेको छ । त्यसैगरी हाजिर जमानतमा छाड्ने, जमानत माग गर्ने, जमानत नदिएमा थुनामा राख्ने, कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति वा कसूरसँग सम्बन्धित साधन रोक्का राख्ने, नियन्त्रणमा लिन त्यस्तो साधन वा सम्पत्तिको परिचालन गर्ने, पत्ता लगाउने लगायतका अधिकारहरु अनुसन्धान अधिकृतले प्रयोग गर्न पाउँछ ।

४.१ आदेशको पालना नगर्नेलाई सजाय गरिने:

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर सम्बन्धमा भएको अनुसन्धानको सिलसिलामा अनुसन्धान अधिकृतले दिएको आदेश पालना नगर्ने व्यक्तिलाई अनुसन्धान अधिकृतको प्रतिवेदनको आधारमा विभागको प्रमुखले पाँच लाख रुपैयासम्म जरिवाना गर्न सक्ने व्यवस्था उक्त ऐनको दफा १६(२) मा रहेको छ । यसकासाथै कसूरसँग सम्बन्धित सम्पत्ति वा साधन रोक्का राख्न आदेश दिएकोमा सोको पालना नगर्ने व्यक्तिलाई समेत मुद्दा चलाउन पाउने व्यवस्था गरी अनुसन्धान अधिकृतलाई अधिकार सम्पन्न बनाएको देखिन्छ ।

४.२ अनुसन्धानका लागि थुनामा राख्न पाउने व्यवस्था

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को दफा १७ मा थुनामा राख्ने सम्बन्धी व्यवस्था छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलाप मा

वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको आरोप लागेको वा कसूरमा संलग्न भएको वा सोको शंका गर्नुपर्ने मनावसिव आधार भएको व्यक्तिलाई थुनामा राख्दा प्रचलित कानून बमोजिमको थुनुवा पुर्जि दिई थुनामा राख्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ। थुनामा राखेको व्यक्तिलाई २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई निजको आदेश बमोजिम मात्र थुनामा राख्न सकिन्छ। उक्त ऐनको दफा १७ (४) बमोजिम अनुसन्धानको क्रममा थुनामै राखी अनुसन्धान गर्न माग गरिएकोमा मुद्दा हेर्ने अधिकारीको अनुमतिले एकै पटक वा पटक पटक गरी ३० दिनमा नबढ्ने गरी नब्बे दिनसम्म थुनामा राख्न पाउने व्यवस्था छ।

४.३ रोक्का राख्ने वा नियन्त्रण लिने व्यवस्था

ऐनको दफा १८ मा यस सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ। अनुसन्धानको सिलसिलामा अनुसन्धान अधिकृतले शुद्धीकरण गरिएको सम्पत्ति वा साधन, आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति वा कोष रोक्का राख्न वा नियन्त्रणमा लिन सक्ने व्यवस्था रहेको छ। कसूरको अनुसन्धाको क्रममा उपस्थित हुन दिएको सूचना वा म्याद भित्र उपस्थित नहुने व्यक्तिको सम्पत्ति निज अनुसन्धान अधिकृत समक्ष उपस्थित नभए सम्मको लागि रोक्का राख्न आदेश दिन सक्नेछ। रोक्का राखिएको सम्पत्तिको सम्बन्धमा अन्य प्रचलित कानूनले गरेको विक्री वितरण वा हस्तान्तरण गर्न अन्य कुनै कारोबार गर्न वा लाभ लिन नपाउने व्यवस्था गर्न सक्नेछ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान गर्दा रोक्का राख्नुपर्ने वा नियन्त्रणमा लिनु पर्ने देखिएको कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति वा साधन विदेशमा रहे भएको देखिएमा अनुसन्धान अधिकृतले त्यस्तो व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का राख्न वा नियन्त्रणमा लिन तत्काल परराष्ट्र मन्त्रालय मार्फत सम्बन्धित मुलुकमा लेखी पठाउनु पर्नेछ।

त्यसैगरी सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरमा अनुसन्धान भैरहेको व्यक्तिको नाममा राहदानी वा ट्राभलर डकुमेन्ट जारी नगर्न वा जारी भईसकेको भए रोक्का राख्न सम्बन्धित निकायमा अनुसन्धान अधिकृतले लेखि पठाउन सक्ने र सम्बन्धित निकायले समेत अनुसन्धान अधिकृतबाट लेखि आए बमोजिम गर्नुपर्नेछ।

४.४ कारोबारको नियमित अनुगमन गर्ने र विशेष अनुसन्धानबाट प्रविधि अवलम्बन गर्ने व्यवस्था

यस सम्बन्धी व्यवस्था ऐनको दफा १९ (क) र १९ (ग) मा रहेको छ। अनुसन्धान अधिकृतले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी

कसूरको अनुसन्धान भईरहेको कुनै व्यक्तिको कारोबारको नियमित रूपमा अनुगमन गरी प्रतिवेदन पेश गर्न सूचक संस्थालाई निरन्तर अनुगमन आदेश दिन सक्नेछ । त्यसरी आदेश भएमा सूचक संस्थाले सम्बन्धित व्यक्तिको कारोबार नियमित रूपमा अनुगमन गरी त्यस्तो व्यक्तिको कारोबार सम्बन्धी प्रतिवेदन विभागमा पठाउनु पर्नेछ ।

त्यसै गरी अनुसन्धान अधिकृतले विभागको प्रमुखको प्रत्यक्ष निगरानीमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान गर्न प्रत्यक्ष भुक्तानी प्रविधि (कन्ट्रोल डेलिभरी) तथा सुराकी परिचालन (अन्डरकभर अपरेशन) गर्न सक्नेछ । कसूरको अनुसन्धानको सिलसिलामा कसूरमा संलग्न रहेको वा सोको शंका गर्नुपर्ने मनासिव आधार भएको व्यक्तिलाई तत्काल पक्राउ गर्नु भन्दा पक्राउ नगर्दा कसूरसँग तथा कसूरदारको सम्बन्धमा थप प्रमाण तथा सूचना हासिल हुन सक्ने भए त्यस्तो व्यक्तिलाई तत्काल पक्राउ नगरी निजको गोप्य निगरानी मात्र गर्न सक्ने गरी आदेश दिन सक्नेछ ।

(५) अनुसन्धान अधिकृतले अनुसन्धान प्रतिवेदन पेश गर्ने

ऐनको दफा १५ बमोजिम नियुक्त भएको वा तोकिएको अनुसन्धान अधिकृतले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको आरोप लागेको व्यक्तिको अनुसन्धान कार्य समाप्त गरी आफ्नो राय सहितको प्रतिवेदन सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण नियमावली, २०७३ को नियम ३६ बमोजिम सोही नियमावलीको अनुसूची १४ बमोजिम अनुसन्धान अधिकृतको राय सहित अनुसन्धान प्रतिवेदन विभागको प्रमुख समक्ष पेश गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस्तो अनुसन्धान प्रतिवेदनमा अनुसन्धान अधिकृतले को कुन व्यक्ति उपर के कुन कसूरमा के कुन सजायको मागदावी लिई मुद्दा दायर गर्ने हो सोको स्पष्ट तथ्यगत विवरण, मुद्दा चलाउनुपर्ने भए सोको आधार कारण र प्रमाण तथा त्यस सम्बन्धी अन्य विवरण समेत स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नुपर्छ ।

(६) मुद्दा दायर गर्ने र वहस पैरवी तथा प्रतिरक्षा गर्ने

अनुसन्धान अधिकृतले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको सम्बन्धमा अनुसन्धान समाप्त भएपछि, राय सहितको प्रतिवेदन विभागको प्रमुख समक्ष पेश गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । यसरी आफूसमक्ष प्राप्त हुन आएको अनुसन्धान प्रतिवेदन विभागको प्रमुखले आफ्नो राय सहित मुद्दा चल्ने वा नचल्ने निर्णयका लागि विशेष सरकारी वकिल कार्यालय, काठमाडौंमा सम्बन्धित मिसिल एवं प्रमाण सहित पेश गर्नु पर्दछ । महान्यायाधिवक्ताबाट अधिकार प्रत्यायोजन भएबमोजिम विशेष सरकारी वकिल कार्यालयका सरकारी वकिलले प्राप्त मिसिल अध्ययन गरी प्रमाणको विश्लेषण गरेर मुद्दा चल्ने नचल्ने निर्णय गर्नुकासाथै अनुसन्धान अपुरो, अधुरो र थप प्रमाण संकलन गर्नु पर्ने देखेमा थप

अनुसन्धान गर्नकोलागि निर्देशनसहित मिसिल फिर्ता पठाउन सक्ने सम्मको कानूनी अधिकार रहेको छ। विभागको प्रमुखले कसूरदारहरु उपर मुद्दा चलाउने गरी आफ्नो राय सहित विशेष सरकारी वकिल कार्यालयमा लेखी पठाएकोमा मुद्दा चलाउने गरी निर्णय भई आएमा अनुसन्धान अधिकृतको नामबाट विभागले विशेष अदालत काठमाडौंमा अभियोगपत्र तयार गरी मुद्दा दायर गर्ने व्यवस्था सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को दफा २२ मा रहेको छ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागबाट दायर भएका मुद्दाहरुमा नेपाल सरकारको मिति २०७०।०७।२५ गतेको निर्णय अनुसार विशेष सरकारी वकील कार्यालयले बहस पैरवी र प्रतिरक्षा गर्ने गरी उक्त कार्यलय स्थापना भई उक्त कार्यहरु विशेष सरकारी वकिल कार्यालयबाट सम्पादन हुदै आईरहेका छन्। सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी विशेष अदालतबाट भएका फैसलाउपर पुनरावेदन गर्नुपरेमा सरकारी वकिल सम्बन्धी नियमावली २०५५ को नियम १९ बमोजिम विशेष सरकारी वकिल कार्यालयबाट पुनरावेदनको मस्यौदा तयार गरी पुनरावेदन म्याद शुरु भएको १० दिनभित्र पठाउनुपर्दछ र यस्तो मुद्दामा पुनरावेदन लाग्ने म्याद ३५ दिन भित्रै महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पुनरावेदन- को मस्यौदा पठाउनुपर्ने र उक्त पुनरावेदन पत्रमा आवश्यक संशोधन परिमार्जन गरि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन दायर गरी महान्यायाधि- वक्ताको कार्यालयबाट त्यस्ता मुद्दामा बहस, पैरवी र प्रतिरक्षा हुने व्यवस्था रहेको छ।

(७) दण्ड सजाय सम्बन्धी व्यवस्था

- दफा ३ को उपदफा १ मा उल्लेखित सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर गर्ने व्यक्तिलाई विगोको दोब्बर जरिवाना र कसूरको गाम्भीर्यता हेरी दुई वर्षदेखि दश वर्षसम्म कैद हुनेछ।
- दफा ३ को उपदफा २ मा उल्लेखित सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर मध्ये षड्यन्त्र गर्ने व्यक्तिलाई उपदफा १ बमोजिम र अन्य कसूर गर्ने व्यक्तिलाई उपदफा १ मा उल्लिखित सजायको आधा सजाय हुनेछ।
- दफा ४ को उपदफा १ मा उल्लिखित आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर गर्ने व्यक्तिलाई विगो खुलेमा विगोको पाँच गुणा र विगो नखुलेमा एक करोड रुपैयाँसम्म जरिवाना र कसूरको गाम्भीर्यता हेरी तीन वर्ष देखि बीस वर्ष सम्म कैद हुनेछ।
- दफा ४ को उपदफा २, ३ वा ४ मा उल्लिखित आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर गर्ने व्यक्तिलाई उपदफा ३ मा उल्लिखित सजायको आधा सजाय हुनेछ।

- कानुनी व्यक्ति वा सोको प्रयोग गरी कुनै व्यक्तिले सम्पत्ति शुद्धीकरण वा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कुनै कसूर गरेमा त्यस्तो कसूर गर्ने व्यक्ति पदाधिकारी वा कर्मचारीलाई उपदफा १, २, ३ वा ४ बमोजिम सजाय हुनेछ।
- उपदफा ५ बमोजिम व्यक्ति पदाधिकारि वा कर्मचारी पहिचान हुन नसकेमा त्यस्तो कसूर हुँदाको वखत प्रमुख भई कामकाज गर्ने पदाधिकारीलाई प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही हुनेछ।
- कुनै राष्ट्रसेवक वा सूचक संस्थाको पदाधिकारी वा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कुनै कसूर गरेको त्यस्तो व्यक्तिलाई उल्लेखित सजायमा थप १० प्रतिशत सजाय हुने व्यवस्था गरी राष्ट्रसेवक र सूचक संस्थालाई थप जिम्मेवार बन्ने बनाउने र कसूर गरेमा थप सजाय गरी दण्डित गर्ने व्यवस्था उक्त ऐनले गरेको छ।
- कुनै कानुनी व्यक्तिले सम्पत्ति शुद्धीकरण वा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कुनै कसूर गरेमा त्यस्तो कानुनी व्यक्तिलाई प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कसूरको गाम्भीर्यताका आधारमा देहायका कुनै वा सबै सजाय हुनेछ :
 - उपदफा (१), (२), (३) वा (४) बमोजिम हुन सक्ने जरिवानाको पाँच गुणासम्म जरिवाना गर्ने,
 - अवधि तोकी सार्वजनिक खरिदमा निषेध गर्ने,
 - अवधि तोकी उत्पादन वा सेवाको खरिद गर्न रोक लगाउने,
 - हानी नोक्सानीको क्षतिपूर्ती भराउने,
 - इजाजतपत्र वा अनुमतिपत्र खारेज गर्ने, वा
 - त्यस्तो कानूनी व्यक्तिलाई खारेज गर्ने।
- उपदफा (१) देखि (८) सम्म लेखिए बाहेक कसैले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम उल्लङ्घन गरेमा बिगो खुलेकोमा बिगो जफत गरी बिगो बमोजिमको जरिवाना र बिगो नखुलेकोमा दश लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ।

(८) सम्पत्ति शुद्धीकरणको क्षेत्रमा रहेका समस्याहरू

- ८.१ सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी कार्यविधि अद्यावधिक हुन सकेको छैन।
- ८.२ सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी अपराधका क्षेत्रमा उपयोग गरिएका नविन शैलीका पद्धतिलाई पत्ता लगाउन सक्ने जनशक्ति विभागमा उपलब्ध छैन।

- ८.३ विभागमा कार्यरत जनशक्तिको सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीसँग सम्बन्धित ज्ञान, सीप, अपेक्षित रूपमा अभिवृद्धि हुन नसकेको ।
- ८.६ सर्वसाधारणमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी अपराधका बारेमा आवश्यक जानकारी प्रवाह गर्न सकिएको छैन ।
- ८.८ विभागमा कार्यरत जनशक्तिले जुनसुकै समयमा पनि अनुसन्धानमा खटिनुपर्ने भएतापनि कर्मचारीलाई उत्प्रेरित गर्न सकिएको छैन ।
- ८.९ सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न उपयोग गरिने सम्बद्ध कसुरका सम्बन्धमा अनुसन्धान तथा कारवाही गर्ने निकाय र विभागको बीचमा समन्वय र सहकार्य तथा सूचना आदान प्रदानको संयन्त्र विकास गर्न सकिएको छैन ।

समस्या समाधानकालागि केही सुभावहरू

- ९.१ सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ र नियमावली, २०७३ बमोजिमको अनुसन्धान प्रणालीको विकास गर्न विभाग स्वतन्त्र निकायको रूपमा रहनुपर्छ ।
- ९.२ सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागलाई स्वतन्त्र रूपमा कार्य सम्पादन गर्न सक्ने गरी सक्षम बनाउने र हरेक क्षेत्रमा राजनीतिक हस्तक्षेपमुक्त बनाउने परिपाटी हुन जरुरी छ ।
- ९.३ सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी अपराधमा अनुशरण गरिएको नविनतम शैली उपाय र पद्धतिलाई खोजवीन गरी अनुसन्धान प्रकृत्यामा अवलम्बन गर्ने प्रणालीको विकास गर्नु जरुरी छ ।
- ९.४ सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी स्वदेश तथा विदेशी तालीम र प्रशिक्षणको व्यवस्था मिलाई कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली लागू गर्ने तर्फ अगुवाई एवं सक्रिय पहल हुन आवश्यक छ ।
- ९.५ सरोकारवाला निकायहरू संग निरन्तर सम्पर्कमा रही ती निकायहरूबाट सूचना प्राप्त गर्ने विश्लेषण गर्ने र सूचना संजालको व्यवस्था गर्ने तर्फ भरपर्दो संयन्त्र खडा गरी कार्य प्रारम्भ गर्न ढिला भएकोले त्यसतर्फ अग्रसर हुन आवश्यक छ ।

निष्कर्ष

अपराधजन्य कार्य गरी आर्जन गरेको सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्नाले अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय प्रणाली कै दुरुपयोग हुन पुगी नकारात्मक असर परेको देखिँदा FATF नामक अन्तर सरकारी निकायको सिफारिस बमोजिम नेपालमा पनि सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंकवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण गर्ने प्रयोजनमा कानूनको निर्माण भई लागू भइरहेको अवस्था छ । अन्ततः माथि उल्लेखित समस्याहरूको समुचित समाधान गर्न सकेमा देशमा सुशासनको अभिवृद्धि हुन गई राष्ट्रको उच्च छवि कायम हुने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- १) कानून किताब व्यवस्था समिति, काठमाडौं, सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४
- २) कानून किताब व्यवस्था समिति, काठमाडौं, सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउन्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०७३
- ३) नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालय, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, ललितपुरको सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको संक्षिप्त परिचय, २०६८
- ४) नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालय, काठमाडौं, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण रणनीति तथा कार्य योजना (२०६८(७३) २०६८
- ५) Anti money laundering journal (सम्पत्ति) सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागबाट प्रकाशित विभिन्न अंकहरू ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा बैंक वित्तीय संस्थाको भूमिका

हरिकुमार नेपाल*

उपनिर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक, हाल AML cell, अर्थ मन्त्रालय

परिचय

कालो धनलाई सेतो बनाउने कार्य सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) हो। गैरकानूनी कार्यबाट आर्जित कुनै पनि सम्पत्ति कालो धन हो। यो सम्पत्ति राज्य र जनताको भागको ठगी हो। धार्मिक विश्वासमा भने अर्को जन्ममा समेत भोग्नु पर्ने पाप हो। यस्तो धन मुलुकका लागि विष हो। विष रोपेर अमृत कहिल्यै उम्रदैन। बरु वातवरण नै विषाक्त हुन्छ। असल र यथार्थको चीरहरण गर्छ। विश्वासलाई जबरजस्त टुटाउँछ। अस्वभाविक आर्जनमा युवा र समाजलाई उकास्छ। अन्त्यहीन अस्तव्यस्तता ल्याउँछ। र मुलतः वित्तीय प्रणाली र पारदर्शिता ध्वस्त पार्छ। अपचलन, अस्थिरता र अस्तव्यस्तता ल्याउँछ। लगानी विकर्षण गर्छ। व्यापार घाटा बढाउँछ। पुँजी पलायन गराउँछ। नियमन, निरीक्षण, सुपरिवेक्षणलाई कमजोर बनाउँछ। अन्ततः सामाजिक मुल्य, मान्यता र मानसिकतामा नै व्यापक विचलन र हास ल्याउँछ। देशलाई वित्तीय अपराधको क्रिडास्थल बनाउँछ।

गैरकानूनी तथा आपराधिक आर्जनको मात्रालाई अध्ययन गर्दा UNODC Report, October, 2011 हेर्नु पर्ने हुन्छ। यसले विश्वमा राजश्व छली बाहेकको अन्य सम्पूर्ण गैर कानूनी आर्जनको मात्रा विश्वको कुल ग्राहस्थ उत्पादनको ३.६ प्रतिशत रहेको जनाएको छ। सो मध्ये २.७ प्रतिशत वित्तीय क्षेत्र मार्फत शुद्धीकरण हुने अनुमान छ। यसमा राजश्व छली र सोबाट आर्जित रकम समावेश गरिएको छैन। तर अचम्म लाग्दो तथ्यांक के छ भने राजश्व छली मात्रको मात्रा अन्य सम्पूर्ण (सयौं) अपराधको हाराहारी ३.६ प्रतिशत वा बढी रहेको अनुमान छ। यो दुर्भाग्यपूर्ण पनि छ किनकी राजश्व छली गरिव दुखीले होइन समाज र राज्यले इज्जत प्रतिष्ठा दिएका देशका सबै भन्दा सक्षम र वृद्धिमानले योजनाबद्ध तवरले गरेका छन्। साथै विकासशिल देशहरूमा सोको अनुपात विकसित देशको तुलनामा दोब्बर हुने अनुमान छ।

उल्लिखित मात्राको गैर कानूनी आर्जन कुनै न कुनै रूपमा वित्तीय क्षेत्रमा पुगी उक्त क्षेत्रलाई शुद्धीकरणको साधन बनाइएको छ। त्यसमा पनि विश्वमै कमजोर र अविकसित देशहरू स्वदेशी वा विदेशी यस्ता कार्यका गतिला गन्तव्य हुन गएका छन्। भ्रष्टाचार, करछली, द्रन्द,

* Advocate/certified AML Specialist (CAMS) (Ph.D. Research Scholar on AML/ CFT/Legal Aspects) यस लेखमा पूर्व लेखका सान्दर्भिक अंशहरू समेत राखिएको छ।

दण्डहीनता र अस्थिरता यस अपराधका लागि आकर्षणका केन्द्र मानिन्छन् । त्यसैले विश्वमा यसबारे स्पष्ट धारणा छैन । विकास र वित्तीय अपराध नियन्त्रण एकै सिक्काका दुई पाटा हुन । एकको अभावमा अर्को संभव नभएको विश्वले प्रमाणित गरिसकेको छ । नेपालको विकासको प्रयास र असफलताको कथा खोतल्ने हो भने वित्तीय अपराध नियन्त्रणमा असफलताको प्रमुख कारण देखिन्छ । यद्यपि नेपालमा यस सम्बन्धमा केही भ्रम छ । केही भ्रम डरले छरिएको पनि छ । केहीमा समग्र प्रणाली नै जिम्मेवार छ । यो विषय आम सर्वसाधारण विरुद्ध होइन मुलतः गलत कार्य गरी आर्जन गर्ने विरुद्ध हो र राज्य सबल र सम्बृद्ध बनाउने हो भन्ने विश्वास स्थापित गर्ने बाँकी छ । असिमित प्राकृतिक साधन स्रोतले सम्पन्न हुदाँहुँदै दुनियाँको तन्नम हुनु र नियमितरूपमा अस्थिरता, द्वन्द, पछ्यौटेपन, दण्डहीनता भोग्नु यसैका उपज हुन की भनी सोच्नै बाँकी छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड

सम्पत्ति शुद्धीकरणको इतिहास करिब एक शताब्दीको रहेको छ । खासगरी सन १९२० को दशकमा असिमित धनको स्रोत सोध्न थालिएपछि यो देखा परेको छ । तत्कालिन अवस्थामा यस सम्बन्धी कानून नभएकाले यस्ता अपराधमा प्रथम पटक १९३१ मा करछलीमा कारवाहीबाट शुरु गरिएको थियो । सम्पत्ति शुद्धीकरण रोक्न निश्चित तर विषेश खालको कानूनी, संस्थागत र कार्यगत संरचना आवश्यक पर्दछ । यही आवश्यकतालाई पूर्ति गर्न आवश्यक मापदण्डहरु विकास गरिएका छन् । यसमा संयुक्त राष्ट्र संघ लगायत विश्व बैंक, अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोष, एशियाली विकास बैंक र मुलतः Financial Action Task Force, Egmont Group र सो सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरुको महत्वपूर्ण भुमिका रहेको छ । हाल विश्वका १८६ देश र सबैजसो विश्व संस्था यस प्रणालीमा आबद्ध रहेका छन् ।

खासगरी Financial Action Task Force १९८९ को कालो धन शुद्धीकरण र आतङ्कारी कार्यमा वित्तीय लगानी विरुद्धका ४० (१९९०) र ९ (२००१) सिफारिस नै यी सबै पक्षलाई समेटी निर्माण गरिएका पहिला एकिकृत अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरु हुन । यद्यपि सन २०१२ मा यी दुवै मापदण्डहरुलाई परिमार्जन तथा एकिकरण गरी ल्याएको छ । नयाँ मापदण्डले मूलतः विगतका अधिकांश मापदण्डहरुलाई परिमार्जित रूपमा स्वीकार गर्दै जोखिम मुल्यांकन, राजश्व छलि सम्बन्धी अपराधलाई सम्बद्ध कसूरमा समावेश, आम विनासका हातहतियार निर्माण, स्वदेशी तथा अन्तर्राष्ट्रिय उच्चपदस्थ व्यक्ति, वास्तविक धनीको पहिचान तथा कार्यान्वयनको प्रभावकारीता मुल्याङ्कन जस्ता विषयलाई थप गरी मापदण्डलाई देहाय बमोजिमका भागमा विभाजन गरेको छः-

- Identify the risks, and develop policies and domestic coordination;

- Pursue money laundering, terrorist financing and the financing of proliferation;
- Apply preventive measures for the financial sector and other designated sectors;
- Establish powers and responsibilities for the competent authorities e.g., investigative, law enforcement and supervisory authorities and other institutional measures;
- Enhance the transparency and availability of beneficial ownership information of legal persons and arrangements; and
- Facilitate international cooperation.

यसबाट सन् १९९० र सन् २००१ मा जारी भएका फरक फरक मापदण्ड र सन् २००४ मा जारी भएको Assessment Methodology खारेज भएका छन् । परिमार्जित मापदण्ड र नयाँ Assessment Methodology, जारी भएसँगै यस अभियानले एक अर्थमा पूर्णता पाएको मान्न सकिन्छ, भने अर्कोतर्फ बदलिँदो जटिलता अनुरूपका गंभिर चुनौतिहरूको सामना गर्न सक्ने प्रणाली निर्माणको अपेक्षा गरिएको छ । तर सन् २०१२ मा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी परिमार्जित एवम् एकिकृत मापदण्ड र सन् २०१३ मा परिमार्जित मापदण्डको प्रभावकारी पालना तथा कार्यान्वयन सम्बन्धी नयाँ Assessment Methodology जारी भएपछि विश्वमा नयाँ तरङ्ग आएको छ । प्राविधिक अर्थात् कानूनी तथा संस्थागत क्षेत्रमा अधिक केन्द्रित मुल्यांकन अब कार्यान्वयन प्रभावकारिताको मुल्यांकनमा समेत आधारित रहनेछ । फलतः कार्यान्वयनको प्रभावकारितामा केन्द्रीत हुने मुल्यांकन Output नभई Outcome Centered हुने भएकाले सारभूत रूपमा प्रगति हासिल गर्न बृहत्तर प्रयासको आवश्यकता देखिन्छ ।

नेपालको अवस्था

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी आधारभूत व्यवस्था अत्यन्त कमजोर भएका कारण सन् २०१० देखि विश्वको निगरानी सूचिमा परेको नेपाल २०१४ को मध्यमा आएर बाहिरिन सफल भएको छ । आधा दशकको कठोर प्रयासबाट नेपालले कानूनी र संस्थागत क्षेत्रमा निकै ठूलो फड्को मारेको छ । मुलुकमा वित्तीय अनुशासन कायम गर्न, वित्तीय प्रणालीमा स्थायित्व ल्याउन र अपराधबाट आर्जित सम्पत्ति जफत गरी राष्ट्र सम्बृद्ध बनाउने यस विषयले ढिलो चाडो राज्यका हरेक क्षेत्रको सहयोग पाएको छ । यद्यपि विषयको व्यापकता र आवश्यकताको बोधको अभाव, व्यक्तिगत स्वार्थ र मुलतः पद्धतिको स्थापनाका कारण हुन सक्ने संभावित कारवाहीको त्रासले आम आवश्यकतालाई विदेशीको दबाव वा सार्वभौम अधिकार माथिको प्रहार भन्ने आरोप समेत बेलाबखत देखापरे । नितान्त आफ्नो आन्तरिक कारणले यस्तो परिस्थिति आएको, वित्तीय अपराध नियन्त्रण र विकास एकै सिक्काका दुई अभिन्न पाटा भएकाले राज्यको

लागि अति आवश्यक कुरा समेत समय मै गर्न सकिएन भन्ने बोध र पश्चाताप भन्दा विवाद र विरोध नै बढी आए ।

नेपालको कानूनी व्यवस्था र वित्तीय क्षेत्र

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को दोस्रो संशोधन २०७० ले वित्तीय संस्था तथा सोका नियमनकारी निकाय माथि गहकिलो जिम्मेवारी थपेको छ । तुलनात्मक रूपमा संभवतः यो दायित्व आजसम्म यस्ता निकायले निभाइरहेको भूमिकाको हाराहारीमा छ । दायित्व मात्र यसले थप गरेको छैन, वित्तीय संस्थाहरूलाई मुलुकको वित्तीय स्थायित्व, पारदर्शिता र अपराध नियन्त्रणमा प्रमुख हिस्सेदार मानेको छ । नियमनकारी निकायलाई सुपरीवेक्षणको इतिहासमा सबै बढी अधिकार सम्पन्न बनाएको छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको इन्जिनको रूपमा वित्तीय संस्था र सोको चालकको स्थानमा नियमनकारी निकायलाई विराजमान गराएको छ । राज्यले वित्तीय क्षेत्र वा संस्थालाई वित्तीय अपराध निरोध, पहिचान, नियन्त्रण र कारवाहीको लागि मुल प्रवाहमा ल्याएको छ । यस्तो व्यवस्था नभएसम्म सरकारी संयन्त्र मात्र निरिह हुने महशुस सरकारले गरेको छ । यस्तो राज्यको महत्वपूर्ण दायित्वमा वित्तीय क्षेत्रलाई सहभागी गराई निजी नाफाका लागि व्यवसाय मात्र गर्ने भन्ने आरोपलाई राज्यले नै चिरीदिएको छ । सरकारी निकाय सरह नै वित्तीय (निजी) क्षेत्रको जिम्मेवारी हो भन्ने कानूनी आधार सिर्जना गर्दै राज्यको मुल प्रवाहमा ल्याएर गौरव समेत महशुस गराएको छ ।

वित्तीय संस्थाहरूमा हाल सम्म पनि व्यवसायिक कार्य र सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी कार्य फरक फरक हो कि भन्ने दुविधा अबै यदाकदा देखिन्छ । वास्तवमा नेपालमा वित्तीय क्षेत्रको विकासक्रम, अभ्यास, प्रतिस्पर्धा र आवश्यक तालिम वा क्षमता विकासका कार्यक्रमहरूको अभावमा यस्तो भएको पनि हुन सक्छ । शुरुवातमा यस्तो देखिनु स्वभाविक पनि हो । तर यथार्थ कुरा के हो भने जे कार्य वित्तीय संस्थाहरूमा हुन्छ सोही कार्यमा सम्पत्ति शुद्धीकरण लगायतका अपराधिक कार्यको प्रयास हुने हो । यस्तो कार्य निक्षेपमा हुन सक्छ, कर्जामा हुन सक्छ, बीमामा हुन सक्छ वा धितोपत्रको कारोवारमा हुन सक्छ । यसर्थ व्यवसायीक कार्य र सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण लगायतको विषयलाई नितान्त फरक र तालमेल नै मिलाउन नसकिने विषयमा हेर्न सकिदैन । व्यवसायीक विषयको शुन्यतामा यस्ता कार्यहरू हुदैनन् । यद्यपि यो विषय नौलो, प्राविधिक प्रकृतिको, केही खर्चालु र आम जनसमुदायसंग सरोकार राख्ने समेत भएकाले एक समयमा सबै कार्य सम्पन्न हुन सक्छ भन्ने अनुमान गर्न सकिदैन । विषय नेपालको परिप्रेक्षमा नौलो भएका कारणले समेत यस लेखमा सम्बद्ध विषयको विश्लेषण नगरी ऐनमा रहेका आधारभुत व्यवस्था वा जिम्मेवारीको जानकारी प्रस्तुत गरिएको छ । तर यसलाई प्राथमिकतामा राखेर कार्य गर्दै जानु अति आवश्यक छ ।

वित्तीय संस्थासँग सम्बन्धित मुख्य व्यवस्था

संशोधित ऐनले वित्तीय संस्थाको परिभाषा विगत जस्तो संस्था वा वर्गका आधारमा नगरेर कार्यका आधारमा गर्दै वित्तीय संस्थालाई सूचक संस्थाको रूपमा समेत परिभाषित गरेको छ । यस्ता संस्थाहरूसँग सम्बन्धित मुख्य मुख्य कानूनी व्यवस्था देहायबमोजिम रहेका छन् ।

(क) वित्तीय संस्था: ऐनले वित्तीय संस्थाको परिभाषा वृहत रूपमा गरेको छ । वित्तीय संस्था भित्र व्यावसायिक रूपमा आफ्नो ग्राहकको लागि वा निजको तर्फबाट (१) निक्षेप स्वीकार गर्ने वा सर्वसाधारणबाट भुक्तानी गर्नु पर्ने गरी अन्य रकम लिने, (२) प्राइभेट बैंकिङ्ग सम्बन्धी कार्य गर्ने, (३) जुनसुकै किसिमको कर्जा दिने, (४) उपभोग्य वस्तु बाहेकको वित्तीय लिजिङ्ग सम्बन्धी कार्य गर्ने, (५) मुद्रा वा मूल्य स्थानान्तरण गर्ने, (६) चेक, ड्राफ्ट, धनादेश, डेबिट कार्ड, क्रेडिट कार्ड लगायतका विद्युतीय वा अन्य जुनसुकै प्रकारका भुक्तानी उपकरण जारी वा व्यवस्थापन गर्ने, (७) वित्तीय जमानत वा प्रतिबद्धता दिने, (८) (क) चेक, बिल्स, निक्षेप प्रमाणपत्र, डेरिभेटिभ्स लगायतका मुद्रा बजार उपकरण विदेशी मुद्रा विनिमय सट्टी, व्याजदर वा अन्य त्यस्तै मूल्य वा रकम भएको उपकरण हस्तान्तरणयोग्य धितोपत्र वा वस्तु विनिमय (कमोडिटिज मार्केट) सम्बन्धी उपकरणको व्यवसाय गर्ने, (९) धितोपत्र निष्कासन वा सो सम्बन्धी वित्तीय सेवा दिने, (१०) एकल वा सामूहिक पोर्टफोलियो व्यवस्थापन गर्ने, (११) अन्य व्यक्तिको तर्फबाट नगद वा तरल सम्पत्ति व्यवस्थापन वा सेफ डिपोजिट (लकर) को व्यवस्थापन गर्ने, (१२) जीवन बिमा र बिमासँग सम्बन्धित अन्य लगानीको प्रत्याभूति तथा प्लेसमेण्ट गर्ने, (१३) रकम वा मुद्रा सट्टी गर्ने, (१४) अन्य व्यक्तिको तर्फबाट फण्ड लगानी गर्ने, सोको प्रशासन तथा व्यवस्थापन गर्ने, वा (१५) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिएको कार्य गर्ने जुनसुकै निकाय वा संस्था समेटिएको छ ।

परिभाषामा समाहित केही कार्य नौला जस्ता लागेता पनि भोलिका कुनै पनि दिनमा सहजै शुरुवात हुन सक्ने प्रकृतिका भएकाले ऐन संशोधन नगरीकनै व्यवस्थापन गर्न यो व्यवस्था गरिएको छ । साथै केही कार्यहरू हाल संचालनमा रहेता पनि सोको नियमन र सुपरीवेक्षण कसले वा कसरी गर्ने भन्ने विषय उपर बहस चल्यै बाँकी छ ।

(ख) नीति तथा कार्यविधि: वित्तीय संस्थाले आफ्नो संस्थाको कार्याधिकार, कार्यक्षेत्र, भूगोल, व्यवसायको आकार, प्रकार, उपकरण, सेवा, ग्राहक, कारोबार तथा जोखिमका आधारमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी कृत्याकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी नीति तथा कार्यविधि बनाई लागू गर्नु पर्नेछ । यस्तो नीति तथा कार्यविधिमा ग्राहकको पहिचान, व्यावसायिक सम्बन्ध, निरन्तर तथा विशेष अनुगमन, कारोबारको सूचना, अभिलेख, उच्च मर्यादा भएका पदाधिकारी वा कर्मचारीको नियुक्ती र व्यवस्थापन, नियमित तालीम तथा

पुनर्ताजगी सम्बन्धी व्यवस्था, आन्तरिक नियन्त्रण, संस्थागत काम कारवाहीको स्वतन्त्र अनुगमन, निरीक्षण, लेखापरीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था, शङ्कास्पद कारोबारको पहिचान, जानकारी लगायत ऐन, नियम वा निर्देशन बमोजिमको अन्य दायित्व प्रभावकारी रूपमा पुरा गर्ने र सोको मूल्याङ्कन गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(ग) **कार्यान्वयन अधिकारी (कम्प्लायन्स अफिसर):** वित्तीय संस्थाले यस ऐन बमोजिमको जिम्मेवारी कार्यान्वयन गर्न गराउन केन्द्रीय स्तरमा व्यवस्थापन तहको एक उच्च अधिकारीलाई कार्यान्वयन अधिकारीको रूपमा नियुक्त गर्नुपर्ने छ । त्यस्तो अधिकारलाई आफ्नो कार्य सम्पादनको सिलसिलामा संस्था भित्रको कुनै पनि अभिलेख, हिसाब किताब र लेखा सम्बन्धी कागजातहरु उपर पहुँच प्राप्त गर्ने, सम्बन्धित कर्मचारीसँग कुनै सूचना, जानकारी, विवरण वा कागजात माग गर्ने र ऐन, नियम, निर्देशन वा नियमनकारी निकायले तोकेका अन्य कार्य गर्न सक्ने अधिकार सुनिश्चित गर्नु पर्नेछ । साथै उल्लिखित कार्यहरु सम्पन्न गर्न गराउन आवश्यक साधन स्रोतको व्यवस्था गर्नु संस्था वा मुलतः संचालक समितिको दायित्वको रूपमा तोकिएको छ ।

(घ) **जोखिम मुल्यांकन:** संशोधित ऐनले वित्तीय संस्थाले आफ्नो कार्य क्षेत्र, ग्राहक, उपकरण, सेवा, भुगोल, नयाँ वा विद्युतिय प्रविधिमा आधारित उपकरण तथा अभ्यास, आफैँ उपस्थित नहुने ग्राहक वा कारोबार, वितरण प्रणाली, सेवा प्रवाह गर्ने माध्यम, कारोबार आदि सबै पक्ष लगायत वाह्य वातावरणलाई समेत पहिचान तथा विश्लेषण गरी संस्थागत जोखिम मुल्यांकन गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । यस्तो मुल्यांकनबाट जोखिमलाई उच्च, मध्यम र सामान्य जोखिममा वर्गिकरण गरी सो सापेक्ष जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरु अवलम्बन गर्नु पर्ने र आवश्यकता अनुसार अद्यावधिक गर्दै जानु पर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । साथै नयाँ वा विद्युतिय प्रविधिमा आधारित उपकरण वा सेवा जारी गर्नु अगावै सोको जोखिम मूल्याङ्कन गरी देखिएको जोखिमको व्यवस्थापनका पर्याप्त उपाय अपनाउनु पर्ने व्यवस्था ऐनमा रहेको छ ।

(ङ) **ग्राहक पहिचान:** संशोधित ऐनले ग्राहकलाई वित्तीय संस्थाको व्यवसायीक पाटनर वा पक्षको रूपमा हेरेको छ । सोही कारण आफ्नो व्यवसायीक पाटनरको पहिचान तथा सोको संपुष्टी गर्ने सम्पूर्ण जिम्मेवारी वित्तीय संस्थाको भनी किटान गरेको छ । ऐनको समग्र संरचनालाई अध्ययन गर्दा वित्तीय संस्थाले ग्राहक भित्र्याउने समयमा ग्राहकसँग प्रत्यक्ष गर्ने व्यवहारलाई थप सरल र सहज बनाई ग्राहकसँग सम्बन्धित अन्य जानकारी आफैँले गोप्य रूपमा खोज्ने तथा अनुगमन गरी यर्थाथ पत्ता लगाउदै जाने मनसाय राखेको छ । वित्तीय संस्थाले ग्राहक पहिचान र सोको संपुष्टी भरपर्दो स्रोतबाट स्वतन्त्रपूर्वक गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । यसै सिलसिलामा वित्तीय संस्थाले ग्राहकको कारोबार वा

व्यावसायिक सम्बन्धको उद्देश्य वा लक्षित प्रकृतिको बारेमा उपयुक्त सूचना तथा जानकारी लिने लगायत कानूनी व्यक्तिको हकमा सोको स्वामित्व तथा नियन्त्रण पद्धतिको बारेमा जानकारी लिनु पर्नेछ । के कस्ता ग्राहक कसरी स्वीकार गर्ने वा नगर्ने स्पष्ट खाका वित्तीय संस्थासँग हुन आवश्यक छ ।

ग्राहक पहिचान गर्दा के कस्ता कागजात चाहिन्छ नियममा तोक्ने र विवरणको हकमा नियमनकारी निकायले तोक्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । ग्राहक पहिचान जोखिममा आधारित भएर गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनले गरेकाले वित्तीय संस्थाले निकै राहत महशुस गर्ने अवस्था रहेको छ । जोखिममा आधारित भएर ग्राहक पहिचान हुन शुरु भएपछि अधिक जोखिम रहेका ग्राहक तथा कारोवार बाहेक अन्यको हकमा सामान्य पद्धति अवलम्बन गर्न सकिने छ । अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासलाई हेर्दा उच्च जोखिममा सामान्यतया दुई देखि पाँच प्रतिशत ग्राहक वा कारोवार पर्न सक्ने भएकाले एक पटक जोखिम मुल्यांकन भैसकेपछि वित्तीय संस्थाहरुले उच्च जोखिममा परेका ग्राहक वा कारोवार बाहेक अन्यको हकमा ग्राहक पहिचानका सामान्य उपाय मात्र अवलम्बन गर्न सक्नेछन । उच्च जोखिमको वर्गमा पर्ने ग्राहक वा कारोवारमा आफ्नो साधन स्रोत खर्च गर्न सकिने छ । यसबाट हाल ग्राहक पहिचानमा देखिएका धेरै समस्या स्वतः समाधान हुनेछन । हालकै जनशक्तिलाई तथा क्षमतामा थप केही अभिवृद्धि गरी आफ्नो दायित्व सहजै पुरा गर्न सकिनेछ ।

वृहद पहिचान: ऐनले कानूनी व्यवस्था वा जोखिम मुल्यांकनको कारणले उच्च जोखिमको वर्गमा परेका, आर्थिक वा कानूनी उद्देश्य स्पष्ट नदेखिने जटिल, ठूलो वा अस्वभाविक प्रवृत्तिको कारोवार गर्ने, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी कृत्याकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड पालना नगर्ने वा आंशिक रुपमा मात्र पालना गर्ने भनी अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा पहिचान भएका देशका ग्राहक, उच्च जोखिमयुक्त नयाँ उपकरण वा सेवा प्रयोग गर्ने ग्राहक, उच्चपदस्थ व्यक्ति र त्यस्तो व्यक्तिको परिवारको सदस्य तथा निजसँग सम्बद्ध व्यक्ति वा ग्राहक, वा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी कृत्याकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर वा अन्य कुनै कसूरमा शङ्का लागेका ग्राहकका हकमा वृहद ग्राहक पहिचानका मापदण्ड अवलम्बन गर्न अनिवार्य गरेको छ । तर यस्ता ग्राहकको संख्या स्वाभावतः कम हुने र सबै ग्राहकलाई एकै खालको व्यवहार गर्न नपरी थोरै संख्यामा मात्र लागत लगाउनु पर्ने भएकाले वित्तीय संस्थाहरुले थप राहत महशुस गर्ने अवस्था रहेको छ ।

उच्च पदस्थ व्यक्तिको पहिचान: ऐनले स्वदेशी, विदेशी र अन्तर्राष्ट्रिय गरी तीन वर्गका उच्च पदस्थ व्यक्तिको व्यवस्था गरी सोमा नेपाल सरकारले थप गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, मन्त्र, व्यवस्थापिका संसदका सदस्य,

संवैधानिक निकायको पदाधिकारी, नेपाल सरकारका विशिष्ट श्रेणी वा सो सरहको वा सोभन्दा माथिका पदाधिकारी, पुनरावेदन अदालतको न्यायाधीश वा सोभन्दा माथिल्लो तहको न्यायाधीश, उच्च राजनीतिज्ञ, राष्ट्रियस्तरको राजनीतिक दलको केन्द्रीय पदाधिकारी, नेपाल सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व भएका संस्थाको उच्च पदाधिकारी वा त्यस्तो जिम्मेवारी भएको वा पाएको व्यक्तिलाई स्वदेशी उच्चपदस्थ व्यक्ति भनी परिभाषित गरिएको छ। त्यस्तै विदेशी राष्ट्र प्रमुख, सरकार प्रमुख, उच्च राजनीतिज्ञ, राष्ट्रियस्तरको राजनीतिक दलको केन्द्रीय पदाधिकारी, उच्च प्रशासक, उच्च न्यायिक अधिकारी, उच्च सुरक्षा अधिकारी तथा राज्य नियन्त्रित संस्थाको उच्चपदाधिकारी वा त्यस्तो जिम्मेवारी भएको वा पाएको व्यक्ति विदेशी उच्चपदस्थ व्यक्ति र अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाको व्यवस्थापनको उच्च जिम्मेवारी पाएका सञ्चालक सदस्य, व्यवस्थापक, निर्देशक, उपनिर्देशक वा सो सरहको जिम्मेवारी भएको वा पाएको व्यक्तिलाई अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाको उच्चपदस्थ व्यक्ति भनी परिभाषित गरिएको छ।

वित्तीय संस्थाले आफ्नो ग्राहक वा वास्तविक धनी वा ग्राहक बन्न खोज्ने व्यक्ति उच्चपदस्थ व्यक्ति भए वा नभएको यकिन गर्न आवश्यक पद्धतिको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ। ग्राहक वा वास्तविक धनीको रूपमा रहेको विदेशी उच्चपदस्थ व्यक्ति र व्यावसायिक कारणले उच्च जोखिमयुक्त देखिएको अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाको उच्चपदस्थ व्यक्ति वा स्वदेशी उच्चपदस्थ व्यक्तिसँग व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्दा वा कारोबार गर्दा व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्नु अघि वा त्यस्तो जानकारी हुन आएमा संस्थाको व्यवस्थापन हेर्ने उच्च अधिकारीको स्वीकृति लिने, त्यस्तो ग्राहक वा वास्तविक धनीको सम्पत्ति, धन तथा कोषको स्रोत पहिचान गर्न पर्याप्त उपाय अवलम्बन गर्ने, ग्राहक तथा निजसँगको व्यावसायिक सम्बन्ध वा कारोबारको सम्बन्धमा निरन्तर रूपमा अनुगमन गर्ने, बृहत् ग्राहक पहिचान सम्बन्धी उपाय अवलम्बन गर्ने र यस्तो कार्य उच्चपदस्थ व्यक्तिको परिवारको सदस्य तथा निजसँग सम्बद्ध व्यक्तिको हकमा समेत लागू गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ।

सरलीकृत पहिचान तथा वित्तीय समावेशिकरण: जोखिम मुल्यांकन अध्ययनबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी कृत्याकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी जोखिम कम देखिएको ग्राहक वा कारोबारका सम्बन्धमा वित्तीय संस्थाले सरलीकृत ग्राहक पहिचान तथा सम्पुष्टि सम्बन्धी व्यवस्था अपनाउन सक्नेछन। यसबाट न्यून आय भएका, ग्रामिण बासिन्दा, शिक्षाको अवसरबाट बन्चित नागरिक लगायत वित्तीय समावेशिकरण अन्तर्गत समेट्न सकिने जो कसैलाई सामान्य सोधपुछबाट मात्र पनि वित्तीय संस्थाले ग्राहक

बनाउन सक्नेछन् । यसबाट राज्यको सबैलाई बैकमा पहुँच गराउने उद्देश्य समेत पुरा गर्न मद्दत मिल्नेछ र वित्तीय संस्था गाँउ गाँउमा पुग्न आकर्षण बढ्न सक्नेछ ।

आतंककारी नभएको पुष्टी: वित्तीय संस्थाले आफूसँग सम्बन्ध राख्न वा कारोबार गर्न चाहने व्यक्ति वा संस्था नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयले आफ्नो वेवसाइट मार्फत आतङ्कवादी व्यक्ति, समूह वा सङ्गठन वा आमविनासका हातहतियारको निर्माण तथा विस्तार वा सोमा लगानी गर्ने व्यक्ति, समूह वा सङ्गठन वा सो सँग सम्बद्ध व्यक्ति, समूह वा सङ्गठन हो होइन एकिन गर्नु पर्नेछ ।

पहिचान समय: वित्तीय संस्थाले ग्राहकसँग व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्दा, खाता खोल्दा, तोकिएको रकमभन्दा बढीको आकस्मिक कारोबार गर्दा, विद्युतीय माध्यमबाट कोष स्थानान्तरण (वायर ट्रान्सफर) गर्दा, ग्राहकको पहिचानको लागि पहिले नैलिएको जानकारीको सत्यता वा पर्याप्ततामा शङ्का लागि थप सम्पुष्टि गर्नु पर्दा, सम्पत्ति शुद्धीकरण वा आतङ्कवादी कृत्याकलापमा वित्तीय लगानी भएको शङ्का लागि थप सम्पुष्टि गर्नु पर्दा, उच्च जोखिमयुक्त ग्राहक वा उच्चपदस्थ व्यक्तिले प्रत्येक कारोबार गर्दा, वा नियमनकारी निकायले तोकिएको अन्य कुनै कार्य गर्दा ग्राहक पहिचान तथा संपुष्टीका कार्यहरु गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनमा रहेको छ ।

विद्यमान ग्राहकको पहिचान: वित्तीय संस्थाले संशोधित ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत खाता सञ्चालन गरिरहेका वा व्यावसायिक सम्बन्ध कायम रहेका विद्यमान ग्राहक तथा वास्तविक धनीको सम्बन्ध पहिचान, सम्पुष्टि र सोको पर्याप्तताको संशोधित ऐन बमोजिम मिलाउन पुनरावलोकन गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस्तो पुनरावलोकन ग्राहक तथा वास्तविक धनीको प्रकार र प्रकृति, व्यावसायिक सम्बन्ध, कारोबार, उत्पादन वा सेवा, देश वा भौगोलिक क्षेत्र वा वितरण प्रणालीको जोखिमका आधारमा गर्नु पर्नेछ । यस्तो पहिचान तथा सम्पुष्टि गर्ने अवधि नियमनकारी निकायले तोकिएको बमोजिम हुनेछ ।

(च) वास्तविक धनीको पहिचान: ऐनले “वास्तविक धनी” भन्नाले ग्राहक, कारोबार, सम्पत्ति, कानूनी व्यक्ति वा कानूनी प्रबन्ध उपर प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा स्वामित्व हुने, नियन्त्रण राख्ने, निर्देशन दिन वा प्रभाव पार्न सक्ने अन्तिम हिताधिकारी वा धनीको रूपमा रहेको प्राकृतिक व्यक्ति सम्भन्धु पर्छ भनी परिभाषित गरेको छ । यसर्थ वित्तीय संस्थाले ग्राहक पहिचान गर्दा ग्राहक वा निजले गर्ने कारोबार पछ्याडि कुनै प्राकृतिक व्यक्ति वास्तविक धनीको रूपमा रहे नरहेको समेत पहिचान गर्नु पर्ने छ । यो कार्य वित्तीय संस्थाको लागि हाल जटिल देखिएतापनि अपराध गर्ने मान्छे सिधै आफै नआउने भएकाले सोको पहिचान गर्न प्रणालीको विकास गर्दै लानु आवश्यक छ ।

- (छ) **सम्बन्ध र कारोबारमा रोक:** वित्तीय संस्थाले ऐन बमोजिमको ग्राहक पहिचान तथा सम्पुष्टि गर्न आवश्यक कागजात, विवरण तथा जानकारी उपलब्ध नगराउने वा उपलब्ध गराएको कागजात, विवरण तथा जानकारीका आधारमा ग्राहकको पहिचान तथा सम्पुष्टि हुन नसक्ने अवस्था रहेका ग्राहकसँग सम्बन्ध स्थापित गर्न नपाउने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । र सम्बन्ध स्थापना भैसकेको विद्यमान ग्राहक भएमा समेत उक्त सम्बन्धलाई निरन्तरता दिन नहुने व्यवस्था रहेको छ ।
- (ज) **अनुगमन:** वित्तीय संस्थाले जोखिमको स्तर अनुरूप ग्राहक तथा कारोबारको अनुगमन गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । यस अन्तर्गत वित्तीय संस्थाले ग्राहकका सम्बन्धमा आफूसँग प्राप्त जानकारी, निजको व्यवसाय वा जोखिम सम्बन्धी विवरण अनुरूप कारोबार भए वा नभएको सुनिश्चित गर्न निजसँग व्यावसायिक सम्बन्ध कायम रहेसम्म सुक्ष्म परीक्षण गर्ने, आवश्यक परे सम्पत्तिको स्रोत माग वा परिक्षण समेत गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनमा रहेको छ । त्यसैगरी उच्चपदस्थ व्यक्ति वा उच्च जोखिमयुक्त ग्राहक तथा निजसँगको व्यावसायिक सम्बन्ध, कारोबार तथा वास्तविक धनीसँग सम्बन्धित कागजात तथा विवरण अद्यावधिक गर्ने, सीमापार करेस्पोंडिङ्ग बैङ्किङ तथा वायर स्थानान्तरण सम्बन्धी कारोबार तथा उल्लिखित ग्राहकका सम्बन्धमा नियमित रूपमा अनुगमन गर्ने लगायतका प्रणालीको व्यवस्था वित्तीय संस्थाले गर्नु पर्नेछ । उच्च जोखिमयुक्त ग्राहक, वास्तविक धनी वा कारोबारको हकमा भने निरन्तर अनुगमन (अनगोइड ड्यू डिलिजेन्स) को व्यवस्था गर्नु पर्नेछ । साथै कुनै ग्राहकसँग आतङ्कवादी कृयाकलापमा संलग्न व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको सम्पत्ति वा कोष प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपले रहे नरहेका समेत पहिचान हुन सक्ने अनुगमनको व्यवस्था वित्तीय संस्थाले गर्नु पर्नेछ ।
- (भ) **सम्पत्ति तथा कोष रोकका सम्बन्धी विशेष व्यवस्था:** वित्तीय संस्थाले नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयले आफ्नो वेवसाइट मार्फत आदेश तथा अद्यावधिक गरे बमोजिमका आतङ्कवादी व्यक्ति, समूह वा सङ्गठन वा आमविनासका हातहतियारको निर्माण तथा विस्तार वा सोमा लगानी गर्ने व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको सम्पत्ति वा कोष तत्काल रोकका राख्नु पर्ने छ । यस्तो रोककाको जानकारी नियमनकारी निकाय र वित्तीय जानकारी इकाईलाई दिनु पर्नेछ । साथै ग्राहक पहिचान तथा कारोबारका सिलसिलामा समेत त्यस्ता व्यक्ति, समूह वा सङ्गठन वा निजहरूसँग सम्बद्ध परे नपरेको एकिकन गर्ने जिम्मेवारी वित्तीय संस्थामा रहेको छ । यसरी सम्पत्ति रोकका राख्दा देहाय बमोजिमको कुनै पनि प्रकारको सम्पत्ति वा कोष समेत रोकका राख्नु पर्ने व्यवस्था ऐनमा रहेको छ ।
- त्यस्तो व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपले एकल वा संयुक्त स्वामित्व, भोग वा नियन्त्रणमा रहेको सबै सम्पत्ति वा कोष,

- त्यस्तो सम्पत्ति वा कोषबाट बढे वा बढाएको अन्य सम्पत्ति वा कोष,
- त्यस्तो व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको तर्फबाट वा निर्देशनमा रही काम गर्ने जुनसुकै व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको सम्पत्ति वा कोष ।

(ज) **अभिलेख सुरक्षित राख्नु पर्ने:** वित्तीय संस्थाले ग्राहक तथा वास्तविक धनीको पहिचान तथा सम्पुष्टि, सोको विश्लेषणको निष्कर्ष, लेखा तथा व्यावसायिक कागजात, विवरण, अभिलेख र नियमनकारी निकायले तोकिएका बमोजिमका अन्य कागजात, विवरण तथा अभिलेख कानूनी कारवाहीको सिलसिलामा प्रमाणको रूपमा उपलब्ध गराउन र सहजै प्रयोग गर्न सकिने गरी व्यावसायिक सम्बन्ध वा कारोबार समाप्त भएको मितिले कम्तीमा पाँच वर्षसम्म व्यवस्थित तथा सुरक्षित रूपले राख्नु पर्नेछ । नियमनकारी निकायले थप समय राख्नु पर्ने भनि तोकिएका कागजात तथा विवरण सोही बमोजिम राख्नु पर्नेछ ।

(ट) **सीमा तथा शंकास्पद कारोबार प्रतिवेदन:** वित्तीय संस्थाले राष्ट्र बैङ्कले तोकेको रकम वा सो भन्दा बढीको कारोबारको जानकारी कारोबार भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र वित्तीय जानकारी इकाईमा पठाउनु पर्नेछ । साथै कुनै सम्पत्ति वा कारोबार सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी कृयाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर वा अन्य कसूरसँग सम्बन्धित भएको शङ्का लागेमा वा शङ्का गर्नु पर्ने मनासिब आधार भएमा वा आतङ्ककारी कार्य, आतङ्ककारी व्यक्ति वा आतङ्ककारी सङ्गठन वा आतङ्कवादी कृयाकलापमा वित्तीय लगानीसँग सम्बन्धित वा जोडिएको वा त्यस्तो कार्यमा वा त्यस्तो व्यक्ति वा सङ्गठनबाट प्रयोग हुन सक्ने शङ्का लागेमा वा शङ्का गर्नु पर्ने मनासिब आधार भएमा वा त्यस्तो कुराको प्रयास भएको पाएमा समेत तीन दिनभित्र यथासक्य चाँडो वित्तीय जानकारी इकाईलाई शंकास्पद कारोबार सम्बन्धी प्रतिवेदन दिनु पर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । शंकास्पद कारोबारको पहिचान र प्रतिवेदन समग्र प्रणालीको उद्देश्य र सरकारले वित्तीय संस्थाबाट खोजेको प्रमुख परिणाम हो । यसको अभावमा सामान्यतया वित्तीय संस्थामा यस विषयको काम कारवाही नै नभएको महशुस सरकार वा नियमनकारी निकायले गर्न सक्ने प्रमुख आधार बन्दछ । यसर्थ सरकार र नियमनकारी निकायले वित्तीय संस्थाको मुल्यांकन, सुपरीवेक्षण र कारवाहीमा गर्दा यसलाई प्रमुख आधार मान्ने भएकाले सोमा वित्तीय संस्था अत्यन्त सवेदनशिल हुन आवश्यक छ । अन्यथा दुर्भाग्यपूर्ण परिणाम समेत आउन सक्छ ।

(ठ) **अन्य व्यावसायिक कार्यहरू:** वित्तीय संस्थाले बेनामी वा काल्पनिक नाममा खाता खोल्न वा कारोबार गर्न नहुने, शेल बैङ्क वा शेल बैङ्कलाई कारोबार गर्न दिने कुनै पनि वित्तीय वा अन्य संस्थासँग व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्न वा त्यस्तो व्यावसायिक सम्बन्धलाई निरन्तरता दिन नहुने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । तेस्रो पक्षबाट ग्राहक पहिचान तथा सम्पुष्टि गराएमा सोको सम्पूर्ण जिम्मवारी आफैले लिने, वायर स्थानान्तरण (ट्रान्सफर) र

सीमापार करेस्पोण्डिङ्ग बैङ्किङ्ग सम्बन्धी कार्य गर्दा विशेष पद्धति अवलम्बन गर्ने लगायत ऐन कानून बमोजिमका अन्य कार्यहरू गर्ने प्रणालीको विकास वित्तीय संस्थाले गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ ।

(ड) गोपनीयता: वित्तीय संस्था वा सोका कर्मचारी र पदाधिकारीले सीमा वा शंकास्पद कारोवारको प्रतिवेदन दिएको, कसैको कारोबारको निरन्तर अनुगमन गरिरहेको वा अधिकारप्राप्त अधिकारीको आदेश बमोजिम दिएको वा दिन लागेको व्यहोरा ग्राहक वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई जानकारी दिनु नहुने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । साथै कानून बमोजिम यस्तो सूचना दिने पदाधिकारी वा संस्थालाई सूचना दिए वापत देवानी, फौजदारी, प्रशासकीय वा अनुशासन सम्बन्धी कुनै पनि प्रकारको कारवाही तथा सजाय नहुने र शंकास्पद कारोवारको प्रतिवेदन दिने वित्तीय संस्थाका पदाधिकारी वा संस्थाको नाम समेत वित्तीय जानकारी इकाई बाहेक अदालतमा समेत खोल्न नहुने व्यवस्था ऐनले गरेको छ ।

(ण) क्षमता विकास: वित्तीय संस्थाले ऐन, नियम वा निर्देशन वा तोकिएका शर्त तथा मापदण्ड पालना गर्न संस्थागत प्रणालीको विकास गर्नु पर्ने, संस्थागत र कर्मचारीको क्षमता नियमित रूपमा अभिवृद्धि गर्दै जानु पर्ने र यस विषयको पालना संस्कार कै रूपमा विकास गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । यसकालागि स्पष्ट बजेट, वार्षिक कार्यक्रम, उच्च प्राथमिकता र कार्यान्वयनको मुल्यांकन हुने नियमित व्यवस्था आवश्यक छ । साथै कर्मचारी तथा पदाधिकारीको उपयुक्तताको मापन हुनु पर्ने व्यवस्था ऐनमा गरिएको छ ।

(त) आन्तरिक नियन्त्रण तथा मुल्यांकन: वित्तीय संस्थाले आन्तरिक कार्य गर्दा कानून तथा नीति नियम बमोजिम हुने वातावरण सुनिश्चित गर्नु पर्नेछ । यसकालागि कार्यान्वयन स्तरमा हुने कार्यको विभिन्न तह र चरणमा अनुगमन तथा मुल्यांकन हुने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ । कैफियत देखिएमा सुधार गर्ने र गलत गर्ने कर्मचारी वा पदाधिकारीलाई कारवाही गर्ने व्यवस्था हुनु पर्नेछ । केन्द्रमा रहेको कार्यान्वयन विभागले समेत समय समयमा अनुगमन गर्ने व्यवस्था हुनु राम्रो हुनेछ । यो विषय लेखापरीक्षण तथा संस्थाको वार्षिक प्रतिवेदनको समेत अभिन्न अंग बनाई यस सम्बन्धी नीति तथा कार्यको कम्तीमा पनि वार्षिक रूपमा मुल्यांकन गरी अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ ।

(थ) बैंक वित्तीय संस्थाका मुख्य समस्या

- ग्राहक पहिचान न्यूनतम रूपमा पनि ऐनले खोजे बमोजिमको नरहेको
- सबै ग्राहकलाई एकै किसिमको ग्राहक पहिचान फारम प्रयोग गरेकाले ठूलो मात्रामा रहेको तर जोखिम कम भएको सर्वसाधारण ग्राहकलाई अनावश्यक समस्या भएको

र जोखिम रहेका ग्राहकको जोखिम नै चिन्न नसक्ने अवस्था सिर्जना भई समग्र प्रणाली नै उत्पादनमूलक हुन नसकेको

- एक व्यक्तिले फरक फरक सेवा लिदा सेवासँग सम्बन्धित कुनै अतिरिक्त जानकारी चाहिएमा सोमात्र लिनु पर्ने र पहिचान अद्यावधिक गर्दा नयाँ सूचना भएमा मात्र सो संकलन गर्नु पर्ने मा पुरा नयाँ ग्राहक भै व्यवहार गरेर आतङ्क सिर्जना भएको
- ग्राहक पहिचान नियमित र सबै सम्बद्ध पदाधिकारीबाट सदाको लागि हुनु पर्नेमा एक पटक वा अपडेट भनी पटके मात्र गर्ने गरेको
- ग्राहक पहिचान अद्यावधिक गर्दा विगतमा भएको वा लिएको कागजात विवरण नलिई नयाँ थप मात्र लिई अद्यावधिक गर्नु पर्नेमा आम ग्राहकसँग माग गरेको देखिएकाले प्रणाली नभएको देखिएको
- अद्यावधिक गरे पनि ग्राहक पहिचान विवरण कारोवार अनुगमनका लागि प्रयोग हुने प्रणाली नरहेको
- वृहद ग्राहक पहिचानको व्यवस्था नै कमजोर र ग्राहक पहिचानको विवरण ग्राहकको कारोवारको अनुगमनको लागि प्रयोग नगरेको
- सम्बन्धित व्यक्ति नै नभै अर्काको कागजले अर्काले खाता खोली चलन सक्ने अवस्था रहेको
- केही बाणिज्य बैंकको अपूरो प्रयास बाहेक उच्च पदस्थ व्यक्ति र आतङ्ककारी व्यक्तिको सूची व्यवस्थित नभएको,
- उपकरण, सेवा, ग्राहक, कारोवार, वितरण प्रणाली लगायत संस्थागत जोखिम सम्बन्धमा गर्नु पर्ने जोखिम मुल्यांकनको कार्य नै शुरु नभएको
- वास्तविक धनी पहिचान गर्ने संयन्त्र नरहेको
- निरन्तर अनुगमन गर्ने प्रणाली नै नरहेको वा अनुगमनको व्यवस्था अति सामान्य रहेको
- विप्रेषणको नाममा हुण्डी कारोवार भएको पहिचान हुने व्यवस्था नरहेको
- व्यक्तिगत बचत खाता मान्यता विपरित व्यापक रूपमा व्यवसायका लागि प्रयोग भई अत्याधिक राजश्व छली भएको
- व्यवसाय भनी ग्राहक पहिचानमा उल्लेख गरी करौडौको कारोवार भई राजश्व छली र हुण्डी भएको हेर्ने अनुगमन प्रणाली कमजोर रहेको
- खास कारोवारमा विशेष तरिकाले हेर्नु पर्ने संयन्त्र विकास नभएको
- कर्जा तर्फ AML हेर्ने प्रणाली अत्यन्त कमजोर रही तहाँबाट नै शुद्धीकरण भैरहेको

- बैंक वित्तीय संस्थाको नीतिका कागजात नै ऐन, नियम, निर्देशन पालना गराउने स्तरको नरहेको
- यस प्रणालीको सबै भन्दा बढी अपेक्षित विषय शंकास्पद कारोबार पहिचान र Reporting हुनु पर्नेमा त्यस्तो संयन्त्र विकास नभई एका दुई मात्र Report गर्ने गरिएकाले प्रणाली नै Paralyzed भएको
- यस विषयसँग सम्बन्धित अभिलेख सजिलै Retrieve गर्न सकिने अवस्था नरही इकाई र अनुसन्धानकारी निकायले गर्ने काममा गंभिर समस्या आएको AML Automation नभएको
- समग्रमा गर्नु पर्ने कामको न्यून हिस्सा मात्र काम भएकोले प्रणाली नै Paralyzed भएको जस्तो देखिएको ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीका अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता, नेपालको वर्तमान कानूनी व्यवस्था, वित्तीय क्षेत्रले गरेको पालना स्थिति, कर छली लगायतका वित्तीय अपराधको मात्रा र त्यस्ता कार्यमा बैंक वित्तीय संस्थाको दुरुपयोगको अवस्थालाई मननु गर्दा नेपालको वित्तीय क्षेत्रमा यो प्रणालीको पालनाको अवस्था दयनीय नै मान्नु पर्ने हुन्छ । यस्तो अवस्थालाई तत्कालै सुधार नगरिएमा सम्बन्धित संस्था र मुलुक ले निकै ठूलो क्षति बेहोर्ने निश्चित छ ।

(द) कारवाही तथा सजाय: (१) नियमनकारी वा प्रशासनिक कारवाही: यस विषयलाई राज्यले वित्तीय स्थायित्व, पारदर्शिता र अपराध नियन्त्रणको आधार स्तम्भ मानेको छ । उद्देश्य अनुरूप वित्तीय संस्थाहरुको भूमिका र गौरवलाई निर्धारण समेत गरेको छ । साथै वित्तीय क्षेत्र कै स्थायित्वलाई केन्द्र विन्दुमा राखेर यस अभियानबाट राज्यलाई एउटा नयाँ दिशा दिने लक्ष्य राखेको छ । सोका लागि वित्तीय संस्थाबाट उच्च अपेक्षा मात्र होइन राज्यले म वित्तीय क्षेत्र माथि नै निर्भर रहँ भन्ने मनसाय राखेको देख्न सकिन्छ । तर राज्य कै प्रथमिकता र विकसित नेपालको लक्ष्य रहेको अभियानमा अन्यथा गर्ने वित्तीय संस्थालाई नियमनकारी निकायले प्रभावकारी, अनुपातिक तथा निरोधात्मक हुने गरी कडा सजाय गनु पर्छ भन्ने व्यवस्था समेत ऐनले गरेको छ । त्यस्तो अवस्थामा नियमनकारी निकायले कुनै वित्तीय संस्था उपर देहाय बमोजिमको कुनै वा सबै कारवाही तथा सजाय गर्न सक्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ:

- लिखित रुपमा सचेत गराउने,
- ऐन, नियम, आदेश वा निर्देशनको उल्लङ्घनमा सोको गाम्भीर्यका आधारमा शुरु दश लाखदेखि पाँच करोड रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्ने,
- कारोबार, पेशा वा व्यवसाय गर्न आंशिक वा पूर्ण रुपमा रोक लगाउने,

- अनुमतिपत्र, इजाजतपत्र वा दर्ता निलम्बन गर्ने,
- अनुमतिपत्र, इजाजतपत्र वा दर्ता खारेज गर्ने,
- उल्लिखित सजाय पर्याप्त नहुने देखिएमा नियमनकारी निकायले प्रचलित कानून बमोजिमको अन्य उपयुक्त थप सजाय गर्न सक्ने,
- आवश्यक सूचना वा प्रतिवेदन वित्तीय जानकारी इकाईमा नपठाएमा इकाईले दश लाख सम्म र सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले मागेको विवरण नदिएमा पाँच लाखसम्म अतिरिक्त जरिवाना हुने ।

(२) **फौजदारी सजाय:** कुनै कानूनी व्यक्ति नै सम्पत्ति शुद्धीकरण वा आतङ्कवादी कृत्याकलापमा वित्तीय लगानीमा संलग्न भएको देखिएमा त्यस्तो व्यक्ति विरुद्ध नियमनकारी कारवाहीका अतिरिक्त फौजदारी कसूरमा समेत मुद्दा चलन सक्ने नवीन व्यवस्था ऐनले गरेको छ । यस्तो अवस्थामा कसूरको गाम्भीर्यका आधारमा देहायका कुनै वा सबै सजाय हुने व्यवस्था ऐनले गरेको छ:

- सम्पत्ति शुद्धीकरणमा कुनै कानूनी व्यक्ति संलग्न भएको पाइएमा सम्बद्ध सबै सम्पत्ति जफत गरी सोको १० गुणा सम्म र आतङ्कवादी कृत्याकलापमा वित्तीय लगानी गरेको पाइएमा सम्पत्ति जफत गरी सोको २५ गुणा सम्म जरिवाना गर्ने,
- अवधी तोकी सार्वजनिक खरीदमा निषेध गर्ने,
- अवधी तोकी उत्पादन वा सेवाको खरीद गर्न रोक लगाउने,
- हानि नोक्सानीको क्षतिपूर्ति भराउने,
- इजाजतपत्र वा अनुमतिपत्र खारेज गर्ने, वा
- खारेज गर्ने ।

यसैगरी गृह मन्त्रालयको आदेश बमोजिम आतङ्ककारीको सम्पत्ति वा कोष रोकका नराख्ने संस्थालाई माथि उल्लिखित नियमनकारी र फौजदारी कसूर वापतको दुवै सजाय हुन सक्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । उल्लिखित सजायहरु संस्थागत रहेका र कुनै प्रकृतिक व्यक्ति यस्ता कसूर वा कार्यमा संलग्न भएको पाइएमा हुने कारवाही तथा सजाय फरक रहेका छन् ।

उपसंहार:

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा वित्तीय क्षेत्र सबै भन्दा बढी संवेदनशील क्षेत्र हो । कुनै पनि गैर कानूनी आर्जनको शुद्धीकरण सामान्यतया वित्तीय संस्था वा क्षेत्रको सम्पर्क वा प्रयोगमा नआई हुदैन । यसै तथ्यलाई मध्यनजर गरी सरकारले यस क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिनुको साथै आफ्नो गौरवपूर्ण अंग मानेको छ । वित्तीय संस्थालाई Structure र सरकारी संयन्त्रलाई Super Structure जस्तो मानी यस अभियानमा वित्तीय क्षेत्रले जति योगदान अन्य कसैले दिन सक्दैन भन्ने महशुस गरेको छ ।

आर्थिक काम कारोवारमा पारदर्शिता ल्याउने, वित्तीय प्रणालीमा स्थायित्व कायम गर्ने, वित्तीय अपराध नियन्त्रण गर्ने एवम् राजश्वमा व्यापक वृद्धि ल्याई राष्ट्रको आर्थिक विकासमा रणनीतिक आम सुधार ल्याउने विषयमा मजबुत कानूनी आधारशीला प्राप्त भएको छ । यद्यपि सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीका अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता, नेपालको वर्तमान कानूनी व्यवस्था, वित्तीय क्षेत्रले गरेको पालना स्थिति, कर छली लगायतका वित्तीय अपराधको मात्रा र त्यस्ता कार्यमा बैंक वित्तीय संस्थाको दुरुपयोगको अवस्थालाई मनन गर्दा नेपालको वित्तीय क्षेत्रमा यो प्रणालीको पालनाको अवस्था दयनीय नै मान्नु पर्ने हुन्छ । यस्तो अवस्थालाई तत्कालै सुधार नगरिएमा सम्बन्धित संस्था र मुलुक ले निकै ठूलो क्षति बेहोर्ने निश्चित छ ।

त्यसैगरी सन २०२०/२०२१ मा नेपालको तेस्रो मुल्यांकन हुने र सो मुल्यांकन २०१२ मा आएका नयाँ मापदण्ड र मुलतः कार्यान्वयन र प्रभावकारीतामा आधारित हुने भएकाले हालको प्रगतिले प्राविधिक पक्षको मुल्यांकन बाहेक अन्य कुरामा सहयोग गर्न सक्ने छैन । संशोधित मापदण्ड, मुल्यांकन आधार, नेपालको वर्तमान कानूनी र संस्थागत संरचना, संस्थागत कार्य सबलता र क्षमतालाई अध्ययन गर्दा नेपालले कार्यान्वयन पक्षलाई हालै देखि तिव्रता नदिएमा नेपालको मुल्यांकन २०१० को भन्दा कमजोर देखिने संभावना प्रवल छ । परिणामतः मुलुकले आन्तरिक र बाह्य दुवै क्षेत्रमा लाभ लिन नसकी पुनः यस्तै चक्रव्युहमा फस्न सक्ने छ । यसर्थ प्रभावकारी कार्यान्वयन अभावका कारण आगामी दिनमा नेपाल माथि आउन सक्ने संभावित समस्यामा राष्ट्रलाई पर्न नदिन कानूनी, नियमनकारी तथा अनुसन्धान क्षेत्र र मुलतः वित्तीय क्षेत्रको परिणाममुखी उच्च सक्रियता अपरिहार्य छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध : एक विश्लेषण

✍ निमा घिमिरे

शाखा अधिकृत

सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

विषय प्रवेश

१.१. पृष्ठभूमि

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानी अहिले समग्र विश्वको जल्दोबल्दो विषय बनेको छ । भूमिगत अर्थतन्त्रले विश्वव्यापी वित्तीय संरचनामा पार्ने असर बढिरहेको सन्दर्भमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानी निवारणमा सबैको ध्यान केन्द्रित भएको हो । सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानी सम्बन्धी आपराधिक सञ्जालको भूगोल सीमाविहीन हुने भएकोले पनि यो कुनै एउटा मुलुकको समस्या मात्र नभएर अन्तर्राष्ट्रिय साभा समस्याका रूपमा हेरिन थालिएको छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण भनेको के हो ?

सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) भन्नाले गैर कानूनी कार्य गरी आर्जन गरेको, सम्पत्ति लाई सामान्यतया: कानून द्वारा निषेधित उपायहरू अवलम्बन गरी कमाएको कुनै पनि आम्दानी लाई विभिन्न चरणमा बदलेर चोख्याउने वा शुद्ध पार्ने वा कानूनी रूपमा कारोवार योग्य बनाउनु नै सम्पत्ति शुद्धीकरण हो । सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न राज्य संयन्त्रको दुरुपयोग गरी विभिन्न जटिल एवं बहुचक्रीय प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने गरेको पाइन्छ । त्यसैगरी सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण भन्नाले गैर कानूनी कार्यबाट आर्जित धन सम्पत्ति शुद्धीकरण गरेको कागजात प्रमाणबाट पुष्टी गरी त्यस्तो कार्य गर्नेलाई कारवही गर्न लगाउनु हो । सम्पत्ति शुद्धीकरण कालो धनलाई सेतो धनमा परिणत गराउने गैरकानूनी प्रकृया हो । यो अपराधमा विशेष गरी सम्पत्तिको वास्तविक स्रोत प्रकृति र स्वामित्व परिवर्तन गरेर गैरकानूनी सम्पत्तिलाई कानूनी आवरण दिईन्छ ।

Money Laundering शब्द सर्वप्रथम अमेरीकी पत्रकारहरूले सन् १९७३ को वाटरगेट काण्डको रिपोर्टिङ गर्दा प्रयोग गरेका थिए भन्ने कुरा अध्ययनबाट खुलेको छ । यो कसूरको ऐतिहासिक प्रमाण फेला पार्न नसकिएको भएपनि दोस्रो विश्वयुद्धताका अमेरीकी सैनिकहरूले

अवैध मदिराको विक्री वितरण गर्ने, गैरकानुनी जुवा खेल्ने आदी कार्यबाट ठुलो मात्रामा रकम जम्मा गरी स्वित्जरल्याण्ड स्थित स्वीस बैंकमा रकम जम्मा गरेको समयदेखि सुरु भएको मानिन्छ। स्वीस बैंकको गोपनीयता सम्बन्धि नीतिका कारण यो कसूर संचालन गरी ठुलो मात्रामा कालो धन आर्जन गरी बैंकमा जम्मा गर्ने आकर्षण बढदै गएको देखिन्छ।

(श्वेतग्रीवी) अपराध (White Collar Crime) संग सम्बन्धित शब्दहरुको परिभाषा गर्ने क्रममा अमेरीकास्थित National Institute या Justice ले एक वा धेरै बैकल्पिक प्रकृयाबाट गैरकानुनी आर्जनलाई लुकाइ कानुनी आर्जनमा परिवर्तन गर्ने प्रक्रियालाई सम्पत्ति शुद्धीकरण भनी परिभाषा गरेको पाइन्छ।

Interpol को १९८५ को साधारण सभाले अंगीकार गरेको परिभाषा अनुसार सम्पत्ति शुद्धीकरण भन्नाले त्यस्तो कार्य हो जसमा अवैधानिक रुपबाट प्राप्त भएको धनको स्रोत लुकाइन्छ वा रुप परिवर्तन गरिन्छ जसको कारणबाट त्यस्तो धन वैधानिक स्रोत बाट आएको जस्तो देखिन्छ।

Black's law Dictionary ले सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई अवैधानिक तरिकाले प्राप्त आयलाई मौलिक स्रोत लुकाउन कानुनी व्यक्ति वा लेखा प्रणालीको प्रयोग गरेर वैध आयमा रुपान्तरण गर्ने क्रिया हो भनी परिभाषा गरेको छ।

अचल सम्पत्तिको खरिद विक्रि, गैरकानुनी सम्पत्तिलाई कानुनी सम्पत्तिमा मिसाउने, वित्तीय संस्थाहरुको प्रयोग, बहुमुल्य बस्तुहरुको खरिद विक्रि, क्यासिनो प्रयोग, तस्करी, सरकारी नीति (स्वेच्छिक कर घोषणा) शेयर विक्रि, बैंकमा जम्मा (स्वदेशी र विदेशी) ठेक्का पट्टाबाट भएको आय देखाउने, उद्योगधन्दा लगाणी गर्ने लगाएतका कार्यहरु सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने तरिकाहरु हुन।

सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने तरिका देश अनुसार फरक फरक हुन्छ तर सामान्यतया विश्वभरि नै तीन चरणहरु को माध्यमद्वारा नै सम्पत्तिको शुद्धीकरण गरिन्छ।

१. स्थापित गरेर (Placement) : यो सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने पहिलो चरण हो। अपराधजन्य कार्यबाट आर्जित धनलाई बैंक वित्तीय संस्थामा जम्मा गर्ने कार्य नै Placement हो। अवैध धनलाई विभिन्न आर्थिक कृयाकलापमा लगाणी गरेर घरजग्गा खरिद गरेर बैकिङ क्षेत्रमा मुद्रा संचित गरिन्छ।
२. तह मिलान गरेर (Layering): दोस्रो चरणमा यो चरण पर्दछ जसमा वास्तविकतालाई ढाकछोप गरि सम्पत्तिको स्रोत नखुलोस भन्ने उद्देश्य ले अवैध मुद्रालाई शेयर, ट्राभलर चेक, गलत कागजको सिर्जना, गलत सम्पत्तिबाट खरीद गरेको सम्पत्ति पुनः विक्रि वितरण गरेर तहगत रुपमा मिलान गर्दै कानुनी सम्पत्तिमा परिणत गरिन्छ।

३. एकाकार गर्ने (Integration): यो सम्पत्तिको शुद्धीकरण गर्ने अन्तिम चरण हो जसको माध्यमबाट अचल सम्पत्ति खरिद र विदेशी बैकमा लगानी गरिएका कार्य वैध र अवैध सम्पत्तिलाई एकै ठाउँमा मिसाएर वैध बनाउने र एकिकृत गर्ने ।

यसरी उल्लेखित चरणद्वारा सम्पत्तिको शुद्धीकरण गरेर कानून बमोजिमको धन बनाईन्छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण गर्नको लागि हाम्रो देशमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन, २०६४ को व्यवस्था गरिएको छ । जसको प्रस्तावनामा नै अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने कार्यलाई निवारण गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न तर्जुमा गरिएको हो भनी उल्लेख गरिएको छ । जसमा सम्पत्ति शुद्धीकरणको सोभै परिभाषा नदिए पनि कसैले पनि सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न नहुने भनी निम्न प्रावधान राखेको छ:-

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३ अनुसार कुनै व्यक्तिले देहायको कुनै कार्य गर्न वा गराउन हुँदैन:-

- सम्पत्तिको गैरकानूनी स्रोत (इलिसिट अरिजिन) लुकाउने वा छुल्ने वा कसूरमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनी कारवाहीबाट बचाउन सहयोग गर्ने उद्देश्यले कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने थाहा पाउँदा पाउँदै वा विश्वास गर्नु पर्ने मनासिब आधार हुँदा हुँदै त्यस्तो सम्पत्ति कुनै पनि प्रकारले रूपान्तरण वा हस्तान्तरण गर्ने,
- कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने थाहा पाउँदा पाउँदै वा विश्वास गर्नु पर्ने मनासिब आधार हुँदा हुँदै त्यस्तो सम्पत्तिको सही प्रकृति, स्रोत, स्थान, निसर्ग (डिस्पोजिसन), कारोबार (मुभमेण्ट), स्वामित्व वा सो सम्पत्ति उपरको अधिकार लुकाउने, छुल्ने वा बदल्ने, वा कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने जानी जानी वा विश्वास गर्नु पर्ने मनासिब आधार हुँदा हुँदै त्यस्तो सम्पत्ति प्राप्त गर्ने, प्रयोग गर्ने वा धारण गर्ने ।
- कुनै व्यक्तिले माथि लेखिएबमोजिमको कुनै कार्यको षडयन्त्र, मद्दत, दुरुत्साहन, सहजीकरण, मतसल्लाह वा उद्योग गर्न वा सम्बद्धता वा सहभागिता जनाउन वा मतियार हुन हुँदैन र उल्लिखित कुनै कार्य गरेमा त्यस्तो कार्य सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर हुनेछ ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रबाट विभिन्न प्रयासहरु हुँदै आएका छन् । एशिया प्रशान्त क्षेत्रका मुलुकहरुको सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणसँग सम्बन्धित काम एशिया प्रशान्त क्षेत्र समूह (ए.पी.जी.)ले गर्ने गरेको छ । सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई अपराध घोषणा गर्नुका कारणहरु निम्नलिखित छन् ।
 - आतङ्कवादी क्रियाकलापहरुलाई रोकथाम गर्ने कार्यमा सहयोग पुर्याउन,

- अन्तर्राष्ट्रिय संगठित अपराधिक क्रियाकलापलाई रोकथाम गर्न,
- वित्तीय अनुशासन र सदाचार कायम राख्न,
- वित्तीय अपराध नियन्त्रण गर्न,
- अर्थतन्त्रबाट माफियातन्त्र र तस्करतन्त्र समाप्त गर्न,
- राजनीतिमा अपराधीकरण बढ्न नदिन,
- निर्दोष व्यक्तिलाई लाइ अपराधी बन्नबाट जोगाउन,
- अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय समक्ष राष्ट्रिय छवि उच्च राख्न ।

विश्वव्यापी मान्यता अनुरूप व्यक्तिगत वा सांगठनिक रूपमा हुने आतङ्कवादी क्रियाकलापमा प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा सहयोग गर्ने कार्यलाई आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी (Terrorist Financing) को रूपमा बुझिन्छ । निश्चित क्षेत्र, वर्ग वा मुलुकमा मात्र सिमित नरहने यस्ता अपराधले राज्यको समग्र कानुनी, वित्तीय तथा सुरक्षा प्रणालीलाई कमजोर बनाई अपराध र अपराधीलाई शक्तिशाली बन्न थप मद्दत पुर्याउँछ । यस्ता अपराधिक क्रियाकलापले मुलुकको वित्तीय प्रणालीको स्वरूप, अस्तित्व, साख, सन्तुलन तथा विकासमा नकारात्मक असर पुर्याई अन्ततः विश्व वित्तीय प्रणालीमा समेत गम्भीर असर पुर्याउँछ । सम्पत्ति शुद्धीकरण एवं आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीको प्रभावकारी रूपमा नियन्त्रण नभएसम्म मुलुकमा स्थिरता, स्थायित्व, विकास, समृद्धि तथा समुन्नतिको मार्ग तय गर्न कठिन हुने भएकोले विश्वका अधिकांश मुलुकहरूले यस सम्बन्धमा कानुनी तथा नीतिगत, संरचनागत तथा अनुसन्धानगत उपायहरूको व्यवस्था गरी यस्ता अपराधहरूको रोकथाम नियन्त्रण एवं निवारणका लागि निरोधात्मक, उपचारात्मक र प्रवर्द्धनात्मक लगायतका विधिहरू अवलम्बन गर्ने गरेका छन् ।

विषयगत गाम्भीर्यतालाई मनन गर्दै सम्पत्ति शुद्धीकरण एवं आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रबाट विभिन्न प्रयासहरू हुँदै आएका छन् । यसै सन्दर्भमा गठन भएको वित्तीय कार्यवाही कार्यदल (Financial Action Task Force-FATF) ले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी मार्गदर्शनका रूपमा ४९ वटा मापदण्डहरू सिफारिस गरेको छ । एशिया प्रशान्त क्षेत्रका मुलुकहरूबीच सम्पत्ति शुद्धीकरण एवं आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी कार्यमा साझा अवधारणा विकास गरी ऐक्यवद्ध भई कार्यवाही अगाडि बढाउन सहज गराउने उद्देश्यले एशिया प्रशान्त क्षेत्र समूह (Asia Pacific Group- APG) को स्थापना गरिएको छ । सयुक्त राष्ट्र संघको तत्वावधानमा लागू औषध नियन्त्रण, आतङ्कवाद नियन्त्रण, भ्रष्टाचार निवारण, सङ्गठित अपराध नियन्त्रण लगायतका विभिन्न महासन्धिहरू सम्पन्न भएका छन् । दक्षिण एशियाली क्षेत्रीय सहयोग सङ्गठनस्तरमा समेत लागू औषध नियन्त्रण तथा आतङ्कवादको

दमन सम्बन्धमा क्षेत्रीय महासन्धिहरूको व्यवस्था गरिएको छ । त्यसैगरी बैङ्किङ्ग, बीमा, धितोपत्रसम्बन्धी क्षेत्रगत अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूले समेत उल्लेखित अपराधहरू नियन्त्रण गर्न विभिन्न मापदण्डहरूको विकास गरेका छन् ।

हाम्रो मुलुक पनि सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी अपराधजन्य गतिविधिबाट मुक्त नभएकोले यसको निवारण सम्बन्धमा कानूनी तथा नीतिगत, संरचनागत, कार्यप्रणालीगत लगायतका विभिन्न प्रयासहरू भएका छन् । यसै सन्दर्भमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर निवारण गर्न सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ (संशोधन सहित), सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) निवारण नियमावली, २०६६, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण रणनीति तथा कार्ययोजना, २०६८/२०७३ आदि तर्जुमा भई लागू भएका छन् । यी नीतिगत तथा कानूनी प्रावधानहरूको कार्यान्वयन तथा यी प्रावधानहरूले व्याख्या गरेका अपराधसँग सम्बन्धित कसूरहरूको अनुसन्धान गर्नका लागि सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग वि.स. (२०६८) मा गठन भएको छ । शंकास्पद कारोबारको सूचना व्यवस्थापनका लागि नेपाल राष्ट्र बैंकमा वित्तीय जानकारी इकाईको गठन गरिएको छ । आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी नियन्त्रण सम्बन्धी कार्यमा गृह मन्त्रालयलाई समेत जिम्मेवार बनाइएको छ ।

यसको अलावा सूचनाहरू र शंकास्पद कारोबारहरू पहिचान गर्न विभिन्न निकायहरूसँग सूचना आदान प्रदान तथा सहयोग तथा समन्वयको लागि MOU सम्झौता समेत भएको छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी गतिविधिमा अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूसँग साभेदारी गर्ने समेत प्रवन्ध मिलाइएको छ । यसैक्रममा नेपाल सयुक्त राष्ट्र संघको लागु औषध नियन्त्रण, आतङ्कवादमा वित्तीय लगानी नियन्त्रण, भ्रष्टाचार निवारण, सङ्गठित अपराध नियन्त्रण सम्बन्धी महासन्धिहरूको पक्ष राष्ट्र भएको छ भने सार्क क्षेत्रीयस्तरमा समेत लागु औषध तथा आतङ्कवाद नियन्त्रण सम्बन्धी क्षेत्रीय महासन्धिहरूको पक्ष राष्ट्र बनिसकेको छ ।

उपसंहार

सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर गम्भीर प्रकृतिको फौजदारी अपराध हो । यो एक किसिमको संगठित अपराध पनि हो । यस अपराधले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा अनेकौ समस्या सिर्जना गरेको छ । नेपाल पनि यो समस्याबाट अछुतो छैन । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण गर्ने कार्य राज्यको प्राथमिकता र चासोको विषय बन्दै गएको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा पर्याप्त कानूनी व्यवस्था उपयुक्त सूचना प्रणाली दक्ष मानव संसाधनको व्यवस्था कार्यान्वयनका लागि उपयुक्त

संस्थागत संरचना र सही कार्य पद्धती एवं अन्तरनिकाय समन्वय तथा क्षेत्रीय र अन्तराष्ट्रिय सहयोगको आदानप्रदान हुन जरुरी छ ।

सन्दर्भ समाग्री:

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) ऐन, २०६४
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) निवारण नियमावली, २०६६,
- सुशासन (व्यवस्थापन र संचालन) नियमावली, २०६४
- सुशासन (व्यवस्थापन र संचालन) ऐन, २०६४
- सम्पत्ति: Anti Money laundering Journal), २०७३, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग
- Organized Crime Ek Parichaya Sroth Samagri-NJA Nepal
- भ्रष्टाचार बिरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धि, २००३

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणको प्रयासमा ग्राहक पहिचान सम्बन्धी व्यवस्थाको महत्व

प्रकाशचन्द्र सापकोटा

नायव सुब्बा

सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

पृष्ठभूमि

अपराधजन्य कार्यबाट सम्पत्ति आर्जन गरी त्यस्तो सम्पत्तिको उत्पत्तिको वास्तविक स्रोत लुकाई, छिपाई, स्वरूप तथा स्वामित्व परिवर्तन वा स्थानान्तरण आदि गरी नयाँ कानूनी स्रोत सिर्जना गरी आपराधिक आय (Criminal proceeds) लाई शुद्ध बनाउने प्रक्रिया नै सम्पत्ति शुद्धीकरण हो । अपितु यो आफैमा स्वतन्त्र प्रकृतिको अपराध नभई मूल कसूरको सह-उत्पादन मात्र हो । आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी भन्नाले कसैले आतङ्ककारी कार्यमा वा आतङ्ककारी व्यक्ति वा आतङ्ककारी संगठनले पूर्ण वा आंशिकरूपमा प्रयोग गर्ने वा प्रयोग गर्न सक्ने कुरा थाहा पाउदा पाउदै गैरकानूनी मनसायले स्वेच्छापूर्ण कुनै पनि माध्यमबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सम्पत्ति वा कोष उपलब्ध गराउने, यस्ता कार्यको उद्योग गर्ने, आतङ्ककारी कार्य व्यक्ति वा संगठनलाई प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा कुनै पनि माध्यमबाट भौतिक सहयोग वा साधन उपलब्ध गराउन वा सोको षडयन्त्र गर्ने, मतियारको रूपमा काम गर्ने, त्यस्तो कार्य गर्न अरुलाई संगठित गर्ने वा त्यस्तो कार्य गर्ने सामुहिक उद्देश्य राख्ने व्यक्तिहरुको समूहलाई आपराधिक कार्यमा बढवा दिने समेतका कार्यहरु गर्न गराउन सम्पत्ति वा कोष वैधानिक वा अवैधानिक जुनसुकै स्रोत वा माध्यमबाट संकलन गरिएको वा उपलब्ध गराइएको भए पनि त्यस्तो कार्य आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर हुन आउँछ । आपराधिक आय उत्पत्तिको वास्तविक स्रोत लुकाउने, प्रकृति बदल्ने वा कारोवार छल्ने कार्य गरे पश्चात मुल अपराध लुक्न गई कालोधन वैध जस्तो देखिन जान्छ । यिनको निवारणका लागि ग्राहक पहिचान प्रमुख आधार हो । यसरी वैध बनाउने प्रयास र प्रक्रियालाई निरुत्साहित गर्दै कानूनको दायरामा ल्याउनु नै सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण हो जसले अपराधजन्य कार्यबाट आर्जित धन सम्पत्ति पहिचान गर्ने, कारवाही गर्ने र त्यस्ता आर्जनलाई नियन्त्रण गर्ने लगायतका एकीकृत प्रणालीलाई जनाउँछ । आपराधिक कार्यबाट आर्जित कालोधनको वास्तविक स्रोत, स्वामित्व र नियन्त्रण लुकाउने प्रक्रिया नै सम्पत्ति शुद्धीकरण हो भने वित्तीय कारवाही कार्यदलको सिफारिशमा उल्लेख

भए अनुसार सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरको सम्बद्ध कसूरमध्ये आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्य पनि एक हो ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी केही परिभाषाहरु:

Money laundering is the process of creating the appearance that large amounts of money obtained from criminal activity, such as drug trafficking or terrorist activity, originated from a legitimate source. The money from the illicit activity is considered dirty, and the process "launders" the money to make it look clean.

International Compliance Association का अनुसार: Money laundering is the generic term used to describe the process by which criminals disguise the original ownership and control of the proceeds of criminal conduct by making such proceeds appear to have derived from a legitimate source.

आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कार्य:

वित्तीय कारवाही कार्यदलको सिफारिश नं.४ मा उल्लेख भए अनुसार - Countries should criminalise terrorist financing on the basis of the Terrorist Financing Convention, and should criminalise not only the financing of terrorist acts but also the financing of terrorist organisations and individual terrorists even in the absence of a link to a specific terrorist act or acts. Countries should ensure that such offences are designated as money laundering predicate offences.

आतङ्ककारी कार्य:

- देहायका क्रियाकलापहरुलाई हाम्रो ऐनले परिभाषित गरेको देखिन्छ ।
- क. सन् १९९९मा सम्पन्न भएको आतङ्कवादमा वित्तीय लगानीको दमन सम्बन्धी महासन्धी को धारा २ को उपधारा (१) को खण्ड (क) द्वारा कसूरको रुपमा परिभाषित गरिएको कुनै कार्य,
 - ख. सन्दर्भ तथा प्रकृतिले सर्वसाधारणलाई त्रसित पार्ने वा कुनै सरकार वा अन्तर्राष्ट्रिय संगठनलाई कुनै कार्य गर्न वा नगर्न बाध्य तुल्याउने उद्देश्यले कुनै गैरसैनिक व्यक्ति वा सशस्त्र द्वन्दका बखत शत्रुतापूर्ण कार्यमा संलग्न भएको व्यक्तिको ज्यान लिने वा अंगभंग गर्ने अन्य कुनै कार्य,
 - ग. नेपाल पक्ष भएका सन् १९९३ मा सम्पन्न भएको बायुयानभिन्न भएका कसूर तथा अन्य केही कार्यसम्बन्धी टोकीयो महासन्धी, सन् १९८७ मा सम्पन्न भएको आतङ्कवादको दमन सम्बन्धी सार्क क्षेत्रीय महासन्धी अन्तर्गत कसूर मानिने कार्यहरु ।

माथिका परिभाषाहरुबाट गैरकानूनी स्रोतबाट आर्जित कालोधनको रूपमा रहने सम्पत्तिको उत्पतिको वास्तविक स्रोत लुकाउन छिपाउन कालोधनको स्वरूप स्वामित्व परिवर्तन, स्थानान्तरण र हस्तान्तरण गरी त्यसलाई बैध एवं कानूनी स्रोतको बनाउन गरिने क्रियाकलाप सम्पत्ति शुद्धीकरण हो भन्ने कुरा स्पष्ट हुन आउँछ। यसै गरी आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्य भन्नाले राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय कानूनले कसूर भनी तोकेका आतङ्ककारी कार्य गर्ने व्यक्ति समूह वा संगठनलाई त्यस्ता कसूर अपराधमा सहयोग पुर्याउनका लागि गरिने लगानी रकम हो भन्ने देखिन आउँछ।

सन् १९७८ मा सात प्रमुख औद्योगिक राष्ट्रहरुको समूह (जी सात) र युरोपेली सघको संयुक्त प्रयासबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण गर्ने उद्देश्यले अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग तथा सहकार्य प्रवर्द्धन गर्ने गरी स्थापना भएको अन्तरसरकारी वित्तीय कारवाही कार्यदल (एफ.ए.टी.एफ.) सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी एक मात्र अन्तर्राष्ट्रिय छाता संस्था हो। यसको मुख्यालय फ्रान्सको पेरिसमा छ। सन् २००१ बाट यसको कार्यक्षेत्र अन्तर्गत आतङ्ककारी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानीलाई पनि समावेश गरिएको छ। यसले सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्ककारी वित्तीय लगानी गर्ने कार्यलाई नियन्त्रण गर्न कानूनी, वित्तीय र कार्यान्वयन एवं नियमन निकायहरुको संस्थागत सुधारका लागि सहयोग समेत पुऱ्याउँदै आएको छ। वित्तीय कारवाही कार्यदल ले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणको विश्वव्यापी मापदण्ड निर्धारण गर्ने कार्यका अतिरिक्त सदस्य राष्ट्रहरुले उक्त मापदण्डहरु पालना गरे नगरेको एवं सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणको विश्वव्यापी प्रवृत्ति र तौरतरिकाको मूल्याङ्कन गर्ने जस्ता कार्यहरु पनि गर्दछ। वित्तीय कारवाही कार्यदलले पारित गरेको ४० वटा सिफारिशका आधारमा सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्ककारी कार्यमा हुने वित्तीय लगानीलाई अपराधीकरण गर्न, सो को कानूनी व्यवस्था र तीनको कार्यान्वयन गर्ने गराउने कार्यमा उपयोग भएको सुनिश्चितता गर्ने कार्य गर्दै आएको छ। विश्वव्यापी रूपमा हुने सम्पत्ति शुद्धीकरण कार्यहरुको पहिचान गर्ने तथा तिनको निरोध गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न गराउने क्षेत्रमा वित्तीय कारवाही कार्यदल क्रियाशिल रहेको छ।

नेपालको सन्दर्भमा सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्यलाई निवारण गर्न कानूनी व्यवस्था गर्न जारी भएको देखिन्छ। यो ऐनका परिपुरक ऐनका रूपमा अन्य पारिस्परिक कानूनी सहायता ऐन, २०७०, सपुर्दगी ऐन, २०७०, कसूरजन्य सम्पत्ति तथा साधन (रोक्का, नियन्त्रण र जफत) ऐन, २०७० समेत जारी भएका छन्। सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी कार्यको अनुसन्धान गर्ने निकायको रूपमा तत्कालीन समयमा अर्थ मन्त्रालय अन्तर्गत रहने गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण

अनुसन्धान विभागको स्थापना भएकोमा हाल यो विभाग प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय अन्तर्गत रहेको छ ।

प्रस्तुत लेख सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणको प्रयासमा ग्राहक पहिचान सम्बन्धी व्यवस्थाको महत्वका बारेमा रहेको हुनाले अब लेखलाई त्यस तर्फ केन्द्रित गरिएको छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्यलाई निवारण गर्न कानूनी व्यवस्था गर्न बनेको शुद्धीकरण (मनि लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ वित्तीय कारवाही कार्यदलको सिफारिशमा आधारित छ । उक्त कार्यदलको ४० सिफारिशबाट सिर्जना भएको दायित्वलाई राष्ट्रिय कानून प्रणालीमा समायोजन गरी शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कार्यलाई अपराधीकरण गर्नका लागि ग्राहक पहिचान सम्बन्धी व्यवस्थाका लागि उक्त कार्यदलको सिफारिश नं. १० ले देहाय बमोजिम व्यवस्था गरेको देखिन्छ ।

Financial institutions should be prohibited from keeping anonymous accounts or accounts in obviously fictitious names. Financial institutions should be required to undertake customer due diligence (CDD) measures when:

- i. Establishing business relations;
- ii. Carrying out occasional transactions: (i) above the applicable designated threshold (USD/EUR 15000); or (ii) that are wire transfers in the circumstances covered by the Interpretive Note to Recommendation 16;
- iii. There is a suspicion of money laundering or terrorist financing; or
- iv. The financial institution has doubts about the veracity or adequacy of previously obtained customer identification data.

The principle that financial institutions should conduct CDD should be set out in law. Each country may determine how it imposes specific CDD obligations, either through law or enforceable means.

The CDD measures to be taken are as follows:

- (a) Identifying the customer and verifying that customer's identity using reliable, independent source documents, data or information.
- (b) Identifying the beneficial owner, and taking reasonable measures to verify the identity of the beneficial owner, such that the financial institution is satisfied that it knows who the beneficial owner is. For legal persons and arrangements this should include financial institutions understanding the ownership and control structure of the customer.
- (c) Understanding and, as appropriate, obtaining information on the purpose and intended nature of the business relationship.

- (d) Conducting ongoing due diligence on the business relationship and scrutiny of transactions undertaken throughout the course of that relationship to ensure that the transactions being conducted are consistent with the institution's knowledge of the customer, their business and risk profile, including, where necessary, the source of funds.

Financial institutions should be required to apply each of the CDD measures under (a) to (d) above, but should determine the extent of such measures using a risk-based approach (RBA) in accordance with the Interpretive Notes to this Recommendation and to Recommendation 1. Financial institutions should be required to verify the identity of the customer and beneficial owner before or during the course of establishing a business relationship or conducting transactions for occasional customers. Countries may permit financial institutions to complete the verification as soon as reasonably practicable following the establishment of the relationship, where the money laundering and terrorist financing risks are effectively managed and where this is essential not to interrupt the normal conduct of business. Where the financial institution is unable to comply with the applicable requirements under paragraphs (a) to (d) above - subject to appropriate modification of the extent of the measures on a risk-based approach, it should be required not to open the account, commence business relations or perform the transaction; or should be required to terminate the business relationship; and should consider making a suspicious transactions report in relation to the customer. These requirements should apply to all new customers, although financial institutions should also apply this Recommendation to existing customers on the basis of materiality and risk, and should conduct due diligence on such existing relationships at appropriate times.

उपरोक्त अनुसार वित्तीय कारवाही कार्यदलको सिफारिशको प्रावधानलाई ग्राहक पहिचान गर्ने सम्बन्धमा नेपालको सन्दर्भमा सम्पत्ति शुद्धीकरण(मनि लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ ले कसरी आन्तरिकीकरण गरेको छ भन्ने तर्फ हेर्दा यस ऐनको परिच्छेद (३) का व्यवस्थाहरु यससँग सम्बन्धित देखिन्छन् । जसलाई यसप्रकार उल्लेख गरिएको छ ।

दफा	शीर्षक	व्यवस्था
६	बेनामी वा काल्पनिक नामबाट कारोवार गर्न नहुने	■ सूचक संस्थाले बेनामी वा काल्पनिक नाममा खाता खोल्न वा कुनै प्रकारको कारोवार गर्न वा गराउन नहुने ।
७	शेल बैंक स्थापना वा संचालन गर्न नहुने	■ नेपालमा वा नेपालको कुनै भूभाग मार्फत शेल बैंक स्थापना वा संचालन गर्न नहुने ।

		<ul style="list-style-type: none"> ■ नेपालको कुनै पनि वित्तीय संस्थाले शेल बैंक वा शेल बैंकलाई कारोवार गर्न दिने कुनै पनि वित्तीय वा अन्य संस्थासँग व्यवसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्न वा त्यस्तो व्यवसायिक सम्बन्धलाई निरन्तरता दिन हुदैन ।
७क.	ग्राहकको पहिचान गर्नु पर्ने	<ul style="list-style-type: none"> ■ सूचक संस्थाहरुले व्यवसायिक सम्बन्ध स्थापित गर्दा, खाता खोल्दा, तोकिएको रकम भन्दा बढि रकमको आकस्मिक कारोवार गर्दा, विद्युतीय माध्यमबाट कोष स्थानान्तरण गर्दा, विद्युतीय पहिचानको लागि पहिले लिएको जानकारीको सत्यता वा पर्याप्ततामा शंका लागि थप सम्पुष्टि गर्नु पर्दा, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी भएको शंका लागि थप सम्पुष्टि गर्नु पर्दा, उच्च जोखिमयुक्त ग्राहक वा उच्च पदस्थ व्यक्तिले कारोवार गर्दा ग्राहकको सही रुपमा पहिचान तथा सोको सम्पुष्टि भरपर्दो स्रोतबाट प्राप्त कागजात तथ्यांक वा जानकारीका आधारमा गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । ■ सूचक संस्थाले ग्राहकको सही रुपमा पहिचान तथा सोको सम्पुष्टि गर्न देहायका आधारहरु अपनाउनु पर्ने देखिन्छ । <ul style="list-style-type: none"> ● कारोवार वा व्यवसायिक सम्बन्ध तथा सोको उद्देश्य वा लक्षित प्रकृतिको बारेमा उपयुक्त सूचना तथा जानकारी लिने । ● ग्राहक प्राकृतिक व्यक्ति भएमा अन्य कुराका अतिरिक्त नाम, ठेगाना र जन्ममिति लगायतका कागजातहरु लिने । ● ग्राहक कानूनी व्यक्ति वा कानूनी प्रबन्ध भएमा कागजातका अतिरिक्त सोको स्वामित्व तथा नियन्त्रण पद्धतिको बारेमा जानकारी लिने ।

		<ul style="list-style-type: none"> ● अन्य व्यक्तिका तर्फबाट व्यवसायिक सम्बन्ध स्थापना वा कारोवार गर्ने भए जसको तर्फबाट कारोवार गर्न खोजिएको हो निज तथा निजको तर्फबाट काम गर्ने व्यक्तिको पहिचान तथा सम्पुष्टि गर्ने अख्तियारनामा सहितको कागजात लिने । ● ग्राहकको कारोवार वा व्यवसायको प्रकार तथा प्रकृतिका सम्बन्धमा आवश्यक सूचना तथा जानकारी लिने । ● आफ्ना ग्राहकको सहीरूपमा पहिचान गर्ने जिम्मेवारी सूचक संस्थाको हुने ।
७ख.	उच्च पदस्थ व्यक्तिको पहिचानसम्बन्धी विशेष व्यवस्था	<ul style="list-style-type: none"> ■ सूचक संस्थाले आफ्नो ग्राहक वास्तविक धनी वा ग्राहक बन्न खोज्ने व्यक्ति उच्च पदस्थ व्यक्ति (Politically Exposed Person, PEPS) भए नभएको यकिन गर्न जोखिम व्यवस्थापन प्रणाली को व्यवस्था गर्नु पर्ने । ■ सूचक संस्थाले ग्राहक वा वास्तविक धनीको रूपमा रहेको विदेशी उच्च पदस्थ व्यक्ति र व्यवसायिक कारणले उच्च जोखिमयुक्त देखिएको अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाको उच्च पदस्थ व्यक्ति वा स्वदेशी उच्च पदस्थ व्यक्तिसँग व्यवसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्दा वा कारोवार गर्दा देहायका अतिरिक्त उपायहरु अपनाउनु पर्ने । <ul style="list-style-type: none"> ● व्यवसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्नु अघि सूचक संस्थाको व्यवस्थापन हेर्ने उच्च अधिकारीको स्वीकृति लिने । ● विद्यमान ग्राहक उच्च पदस्थ व्यक्ति भएको थाहा हुन आएमा तत्काल स्वीकृति लिने । ● ग्राहक वा वास्तविक धनीको सम्पत्ति तथा कोषको स्रोत पहिचान गर्न पर्याप्त उपाय अवलम्बन गर्ने ।

		<ul style="list-style-type: none"> ● ग्राहक तथा निजसँगको व्यावसायिक सम्बन्ध वा कारोवारको सम्बन्धमा निरन्तर रूपमा अनुगमन गर्ने ।
७ग.	वास्तविक धनीको पहिचान गर्नुपर्ने	<ul style="list-style-type: none"> ■ सूचक संस्थाले व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापित गर्दा वा कारोवार गर्दा वास्तविक धनीको पहिचान तथा सम्पुष्टि गर्नको लागि आवश्यक उपायहरु अवलम्बन गर्नु पर्ने । ■ सूचक संस्थाले कुनै व्यक्तिले अन्य व्यक्तिको तर्फबाट व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्दा वा कारोवार सम्बन्धी काम कारवाही गरे वा नगरेको सम्बन्धमा यकिन गर्नु पर्ने ।
७घ.	जोखिमको पहिचान मूल्यांकन तथा व्यवस्थापन गर्नुपर्ने	<ul style="list-style-type: none"> ■ सूचक संस्थाले आफ्नो देश, भौगोलिक क्षेत्र, व्यवसाय वा पेशा, कार्यक्षेत्र, ग्राहक, सेवा वा उत्पादन कारोवार तथा वितरण माध्यम समेतका आधारमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी जोखिमको पहिचान तथा मूल्यांकन गर्नु पर्ने । ■ यसरी जोखिमको मूल्यांकन तथा पहिचान गर्दा सूचक संस्थाले राष्ट्रिय जोखिम मूल्यांकन वा नियमनकारी निकायले गरेको जोखिम मूल्यांकन समेतलाई आधार बनाउनु पर्ने । ■ सूचक संस्थाले जोखिमको मूल्यांकन गर्दा जोखिमसँग सम्बन्धित सबै पक्षहरुको विश्लेषण गरी जोखिमको स्तर निर्धारण गर्नु पर्ने । ■ सूचक संस्थाले गरेको जोखिमको मूल्यांकन सम्बन्धी सम्पूर्ण विवरण सूचना तथा प्राप्त निष्कर्ष सम्बन्धी अभिलेख लिखित रूपमा राख्नु पर्ने । ■ सूचक संस्थाले गर्ने जोखिमको मूल्यांकन आवधिक रूपमा गरी त्यसलाई आवश्यकता अनुसार अद्यावधिक गर्नु पर्ने ।

		<ul style="list-style-type: none"> ■ सूचक संस्थाले यस्तो अभिलेख सम्बन्धित नियमनकारी निकायलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने र त्यस्तो अभिलेख अन्य सम्बद्ध निकायले माग गरेमा त्यस्तो निकायलाई समेत उपलब्ध गराउनु पर्ने । ■ सूचक संस्थाले पहिचान भएको जोखिमको स्तर अनुरूप ग्राहक पहिचान, व्यवस्थापन तथा जोखिमको न्यूनीकरण गर्नको लागि आवश्यक पर्ने नीतिगत, कार्यविधिगत तथा नियन्त्रणात्मक व्यवस्था मिलाई त्यस्तो व्यवस्थालाई समय-समयमा अद्यावधिक गर्नु पर्ने । ■ यस्तो जोखिम सम्बन्धी नीतिगत, कार्यविधिगत तथा जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा नियमित रूपमा अनुगमन गर्नु पर्ने ।
७३.	वृहत् ग्राहक पहिचान सम्बन्धी व्यवस्था	<ul style="list-style-type: none"> ■ सूचक संस्थाले जोखिम युक्त देखिएका ग्राहक, आर्थिक वा कानूनी उद्देश्य स्पष्ट नदेखिने जटिल, ठुलो वा अस्वभाविक प्रवृत्तिको कारोवार गर्ने ग्राहक, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड पालना नगर्ने वा आंशिक रूपमा मात्र पालना गर्ने भनी अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा पहिचान भएको मुलुकको ग्राहक, उच्च पदस्थ व्यक्ति र त्यस्तो व्यक्तिको परिवारको सदस्य तथा निजसँग सम्बद्ध व्यक्ति वा ग्राहक, उच्च जोखिमयुक्त नयाँ उपकरण वा सेवा प्रयोग गर्ने ग्राहक, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर वा अन्य कुनै कसूरमा शंका लागेको ग्राहक वा नियमनकारी निकायले तोकिएको अन्य कुनै ग्राहकको पहिचान गर्दा वृहत् ग्राहक पहिचान सम्बन्धी उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नु पर्ने ।

७च.	सरलीकृत ग्राहक पहिचान सम्बन्धी व्यवस्था:	<ul style="list-style-type: none"> ■ सूचक संस्थाले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी जोखिम कम देखिएको ग्राहक वा कारोबारमा सम्बन्धमा सरलीकृत ग्राहक पहिचान तथा सम्पुष्टि सम्बन्धी व्यवस्था अपनाउन सक्नेछ । ■ उच्च जोखिमयुक्त ग्राहक, कारोबार वा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीको आशंका देखिएको कारोबारको हकमा उपदफा (१) बमोजिमको सरलीकृत ग्राहक पहिचान तथा सम्पुष्टि सम्बन्धी व्यवस्था अपनाउन पाइने छैन ।
७ट.	विद्यमान ग्राहकको पहिचान सम्बन्धी व्यवस्था	<ul style="list-style-type: none"> ■ सूचक संस्थाले यो दफा प्रारम्भ हुँदाका बखत खाता सञ्चालन गरिरहेका वा व्यावसायिक सम्बन्ध कायम रहेका विद्यमान ग्राहक तथा वास्तविक धनीको सम्बन्धमा भएको ग्राहकको पहिचान तथा सम्पुष्टि र सोको पर्याप्तताको पुनरावलोकन गरी त्यस्ता ग्राहक तथा वास्तविक धनीको प्रकार र प्रकृति, व्यावसायिक सम्बन्ध, कारोबार, उत्पादन वा सेवा, देश वा भौगोलिक क्षेत्र वा वितरण प्रणालीको जोखिमका आधारमा यस परिच्छेद बमोजिम ग्राहकको पहिचान तथा सम्पुष्टि गर्नु पर्नेछ ।
७ज	ग्राहकको पहिचान गर्नु पर्ने समय:	<ul style="list-style-type: none"> ■ सूचक संस्थाले खाता खोल्नु वा व्यावसायिक सम्बन्ध कायम गर्नु अगावै, व्यावसायिक सम्बन्ध कायम रहेको अवस्थामा तथा आकस्मिक कारोबार (अकेजनल ट्रान्जेक्सन) गर्दा ग्राहक तथा वास्तविक धनीको पहिचान तथा सोको सम्पुष्टि गर्नुपर्नेछ । ■ देहायको अवस्था विद्यमान भएमा सूचक संस्थाले ग्राहकको पहिचानको सम्पुष्टि व्यावसायिक

		<p>सम्बन्ध स्थापना वा कारोबार गरेपछि पनि गर्न सक्नेछः-</p> <ul style="list-style-type: none"> ● व्यावहारिक रूपमा कुनै पनि बखत पहिचानको सम्पुष्टि हुन सक्ने कुरामा सूचक संस्था विश्वस्त भएमा, ● व्यावहारिक कारणले तत्काल ग्राहक पहिचानको सम्पुष्टि गर्न सम्भव नभएको तथा पहिचानको सम्पुष्टि गर्दा व्यवसायको नियमित सञ्चालनमा अवरोध सृजना हुन सक्ने र त्यस्तो अवरोध गर्नु आवश्यक नदेखिएमा, र ● सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी क्रियाकलापशमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी जोखिमलाई प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थित गर्न सकिने अवस्था विद्यमान भएमा । ■ उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सूचक संस्थाले देहायका ग्राहक तथा कारोबारका सम्बन्धमा उपदफा (१) बमोजिम ग्राहक तथा वास्तविक धनीको पहिचानको सम्पुष्टि गर्नु पर्नेछः- <ul style="list-style-type: none"> ● ग्राहक जोखिमयुक्त वा उच्चपदस्थ व्यक्ति वा त्यस्तो व्यक्तिको परिवारको सदस्य तथा सम्बद्ध व्यक्ति भएको देखिएमा, वा ● ग्राहकको काम कारवाही शङ्कास्पद देखिएमा ।
७३६.	निरन्तर अनुगमन गर्ने:	<ul style="list-style-type: none"> ■ सूचक संस्थाले देहायको कार्य गरी ग्राहक, वास्तविक धनी वा कारोबारका सम्बन्धमा निरन्तर अनुगमन (अनगोइड ड्यू डिलिजेन्स) गर्नु पर्नेछः- <ul style="list-style-type: none"> ● ग्राहकका सम्बन्धमा आफूसँग प्राप्त जानकारी, निजको व्यवसाय वा जोखिम सम्बन्धी विवरण अनुरूप कारोबार भए वा

		<p>नभएको सुनिश्चित गर्न निजसँग व्यावसायिक सम्बन्ध कायम रहेसम्म सूक्ष्म परीक्षण गर्ने,</p> <ul style="list-style-type: none"> ● यसरी सूक्ष्म परीक्षण गर्न आवश्यक भए निजसँग सम्पत्तिको स्रोत समेत माग गर्ने वा परीक्षण गर्ने, ● उच्चपदस्थ व्यक्ति वा उच्च जोखिमयुक्त लगायतका ग्राहक तथा निजसँगको व्यावसायिक सम्बन्ध, कारोबार तथा वास्तविक धनीसँग सम्बन्धित कागजात तथा विवरण अद्यावधिक भएको सुनिश्चित गर्न मौजुदा कागजात तथा विवरणको पुनरावलोकन गरी अद्यावधिक गर्ने, ● सीमापार करेस्पोण्डिङ्ग बैकिङ्ग तथा वायर स्थानान्तरण सम्बन्धी कारोबार तथा ग्राहकका सम्बन्धमा नियमित रूपमा अनुगमन गर्ने, ● नियमनकारी निकायले तोकिएका बमोजिम को अन्य कार्य गर्ने, र ● सूचक संस्था आफैले उपयुक्त ठानेका अन्य कार्य गर्ने ।
७३.	तेस्रो पक्षबाट ग्राहक पहिचान तथा सम्पुष्टि गराउन सकिने:	<ul style="list-style-type: none"> ■ देहायको अवस्थामा सूचक संस्थाले ग्राहक पहिचान तथा सम्पुष्टि सम्बन्धी केही कार्य तेस्रो पक्षबाट गराउन सक्नेछः <ul style="list-style-type: none"> ● ग्राहकको पहिचान तथा सम्पुष्टि यस परिच्छेद बमोजिम हुने कुरामा सूचक संस्था विश्वस्त भएमा, ● यस परिच्छेद बमोजिम आवश्यक ग्राहकको पहिचान तथा सम्पुष्टि गर्न प्रयोग गरिएका सम्पूर्ण कागजात तथा विवरण सम्बन्धी

		<p>जानकारी सूचक संस्थालाई तत्काल प्राप्त भएमा, र</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ग्राहक पहिचान तथा सम्पुष्टि गर्न प्रयोग गरिएका सम्पूर्ण कागजात, विवरण तथा जानकारी सूचक संस्थाले मागेका बखत बिना कुनै विलम्ब प्राप्त हुने सुनिश्चित भएमा । ■ देहायको तेस्रो पक्षको रूपमा रहेको संस्थाबाट भएको ग्राहकको पहिचान तथा सम्पुष्टिलाई सूचक संस्थाले स्वीकार गर्न पाउने छैन:- <ul style="list-style-type: none"> ● त्यस्तो संस्था सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड पालना नगर्ने वा आंशिक रूपमा मात्र पालना गर्ने भनी पहिचान भएको मुलुकको भएमा, ● त्यस्तो संस्थामा ग्राहकको पहिचान तथा सम्पुष्टि सम्बन्धी यस परिच्छेद बमोजिमको व्यवस्था विद्यमान नभएमा, वा त्यस्तो संस्था सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी नियमन, निरीक्षण, सुपरीवेक्षणको दायरा अन्तर्गतको नभएमा । ● उपदफा (१) बमोजिम तेस्रो पक्षबाट ग्राहकको पहिचान तथा सम्पुष्टि गरिएको भए तापनि यस परिच्छेद बमोजिम ग्राहक पहिचान तथा सम्पुष्टि सम्बन्धी अन्तिम दायित्व सूचक संस्थाको हुनेछ ।
७८.	नयाँ प्रविधि वा आफैँ उपस्थित	<ul style="list-style-type: none"> ■ सूचक संस्थाले प्रचलनमा आइसकेका वा नयाँ उपकरण तथा व्यापारिक अभ्यास, आफैँ उपस्थित नहुने ग्राहक वा कारोबार, वितरण प्रणाली वा

		<p>नवीन वा विकासको क्रममा रहेको प्रविधिबाट सिर्जना हुन सक्ने सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी जोखिमको पहिचान तथा सोको मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ जोखिमको पहिचान तथा मूल्याङ्कन त्यस्तो उपकरण, व्यापारिक अभ्यास, वितरण प्रणाली वा प्रविधि प्रयोगमा ल्याउनु अगावै गर्नु पर्ने । ■ सूचक संस्थाले उपदफा पहिचान तथा मूल्याङ्कन गरिएको जोखिमको व्यवस्थापन गर्न पर्याप्त उपाय अपनाउनु पर्ने । ■ आफैँ उपस्थित नहुने ग्राहकसँग व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्दा वा कारोबार गर्दा हुन सक्ने सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी विशेष जोखिमलाई सम्बोधन गर्न सूचक संस्थाले ग्राहकको पहिचान ऐन नियम तथा सम्पुष्टि सम्बन्धी नीति तथा कार्यविधि बनाई लागू गर्नु पर्ने ।
७४	<p>वायर स्थानान्तरण (ट्रान्सफर) सम्बन्धी दायित्वः</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ वित्तीय संस्थाले प्रचलित कानून बमोजिम जुनसुकै मुद्दा वा जतिसुकै रकमको वायर स्थानान्तरण गर्नु अगावै देहाय बमोजिमको विवरण तथा जानकारी लिई ग्राहकको सही पहिचान तथा सम्पुष्टि गर्नु पर्ने । ● उत्पत्तिकर्ताको नाम, ● उत्पत्तिकर्ताको खाता नम्बर र खाता नभएको अवस्थामा कारोबार पहिचान हुन सक्ने छुट्टै सङ्केत नम्बर, ● उत्पत्तिकर्ताको ठेगाना वा सो नभएको अवस्थामा निजको जन्ममिति र जन्मस्थान वा नागरिकता नम्बर वा राष्ट्रिय परिचयपत्र नम्बर वा ग्राहक पहिचान नम्बर,

		<ul style="list-style-type: none"> ● हिताधिकारीको नाम तथा खाता नम्बर र खाता नभएको अवस्थामा कारोवार पहिचान हुन सक्ने छुट्टै सङ्केत नम्बर, ● नियमनकारी निकायले तोकिएको अन्य विवरण वा जानकारी ।
--	--	--

उपरोक्त अनुसार वित्तीय कारवाही कार्यदलको सिफारिशबाट सिर्जना भएको दायित्व र सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ ले ग्राहक पहिचान सम्बन्धमा गरेको उपरोक्त अनुसारको कानूनी प्रावधानको विश्लेषण गरी हेर्दा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर निवारणको प्रयास कानूनी रूपमा सूचक संस्थाहरुबाट प्रारम्भ हुने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । माथि तालिकामा उल्लेख भएबाहेक ऐनको दफा ७ (त) को व्यवस्था हेर्दा सूचक संस्थाको दायित्व यसप्रकार रहेको देखिन्छ ।

- सूचक संस्थाले आफ्नो देश, भौगोलिक क्षेत्र, कार्यक्षेत्र, व्यावसायको आकार, ग्राहक, कारोवार तथा जोखिमका आधारमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी देहायका विषयहरु समावेश भएको नीति तथा कार्यविधि बनाई लागु गर्ने दायित्व रहेको देखिन्छ ।

- ग्राहकको पहिचान, व्यवसायिक सम्बन्ध, अनुगमन, कारोवारको सूचना, अभिलेख लगायतका अन्य दायित्वका सम्बन्धमा आन्तरिक नीति, प्रक्रिया तथा नियन्त्रण सम्बन्धी व्यवस्था,
- निरन्तर अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था,
- निर्देशिकाको पालना गर्ने गराउने व्यवस्था ।
- उच्च मर्यादा भएका कर्मचारी कायम गर्न कर्मचारी भर्ना लगायतका विषयमा कार्यविधिको पर्याप्त व्यवस्था ।
- कर्मचारीलाई नियमित रूपमा पुनर्ताजगी तालिम सम्बन्धी व्यवस्था ।
- कामकारवाहीको स्वतन्त्र रूपमा अनुगमन, निरीक्षण लेखापरीक्षण गरी अभिलेख अध्यावधिक गर्ने व्यवस्था ।
- शंकास्पद कारोवारको पहिचान तथा जानकारी सम्बन्धी व्यवस्था आदि ।

उपरोक्त पृष्ठभूमिमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कार्यको निवारणको प्रयासमा ग्राहक पहिचान गर्ने कार्यको के महत्व रहेको भन्ने तर्फ हेर्दा देहायको महत्वलाई उजागर गर्न सकिन्छ ।

- वित्तीय कारवाही कार्यदलको सिफारिशबाट सिर्जित दायित्वबाट आन्तरिकी-करण भएको कानूनको व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्न ।
- काल्पनिक वा बेनामे नामबाट हुने वित्तीय कारोवारलाई निवारण गरी स्वस्थ बैकिङ तथा वित्तीय प्रणालीको विकास गर्नुका साथै सम्पत्ति शुद्धीकरण जस्तो जघन्य आर्थिक अपराधलाई निवारण गरी मुलुकमा स्वस्थ र गतिशील अर्थतन्त्रको निर्माण गर्न ।
- शेल कम्पनीहरूको स्थापना र संचालनमा रोक लगाउन ।
- लागूऔषधको कारोवार, तष्करी हुण्डी विदेशी विनिमय अपचलन जस्ता अस्वस्थ गतिविधिहरूलाई निवारण गर्न ।
- उच्च पदस्थ व्यक्तिहरूबाट हुने सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई निवारण गर्न ।

ग्राहक पहिचानसँग सम्बन्धित समस्याहरू:

यसमा ग्राहक पहिचान गर्ने जिम्मेवारी कानूनतः सूचक संस्थाको हो । आफ्ना ग्राहकसँग कारोवार एवं व्यवसायिक सम्बन्ध स्थापित गर्दा भरपर्दो सूचना एवं तथ्यांकहरूका आधारमा गरी विश्वासको वातावरण सिर्जना गरेर मात्र कारोवार गर्नु पर्ने कानूनको मनसाय रहेको देखिन्छ । अहिले नेपालको सम्बन्धमा कस्ता समस्याहरू छन् त भन्ने तर्फ हेर्दा निम्न समस्याहरू रहेको देखिन्छ ।

- एक व्यक्तिले के कतिबटा बैंक तथा वित्तीय संस्थामा कारोवार गर्न पाउने हो भन्ने कुराको निश्चित मापदण्ड नहुँदा एकै व्यक्तिले १०० बटा सम्म बैंकहरूमा खाता खोली कारोवार गर्ने गरेको देखिएको र प्रत्येक खाताको ग्राहक पहिचान फारामहरूमा फरक-फरक सूचनाहरू हुने गरेको देखिएको । यसबाट वास्तविक रूपमा ग्राहक पहिचान गर्न समस्या भई कारोवारको अनुगमनमा समेत समस्या सिर्जना भएको देखिएको ।
- एकै व्यक्तिले एउटा मुलुकको नागरिकता र अर्को मुलुकको राहदानी प्रयोग गरी एकै वित्तीय संस्थामा एक भन्दा बढि खाता खोली कारोवार गर्ने गरेको देखिएको छ । त्यस्तो व्यक्तिले दुईमध्ये कुनै एक मुलुकको नागरिकता वा राहदानी भुटा विवरणका आधारमा लिएको अनुमान गर्न सकिन्छ । यस्तो अवस्थामा पनि खाता खोली कारोवार गर्दा ग्राहक पहिचानको पक्ष कमजोर रहेको देखिन्छ । भरपर्दो सूचना तथा तथ्यांकका आधारमा ग्राहक पहिचान हुन नसक्नु प्रमुख समस्याका रूपमा देखिन्छ ।

- जोखिमको विश्लेषण गरी ग्राहकको वर्गीकरण गर्ने व्यवस्था प्रभावकारी हुन नसकेको ।
- पूँजी पलायन गर्ने कार्यलाई नियन्त्रण गर्न नसकिएको ।
- गैर वित्तीय पेशाकर्मीहरुबाट शंकास्पद कारोवारको विवरण सिर्जना हुन नसकिरहेको ।
- जोखिमका क्षेत्रहरु घरजग्गा व्यावसायी, सुनचाँदी व्यवसायी आदिको नियामक निकायको व्यवस्था नभएकोले सूचक संस्थाहरुको अनुगमन गर्ने कार्य हुन नसकी त्यस्ता क्षेत्रहरुमा ठुलो लगानी हुने गरेको भएता पनि शंकास्पद कारोवारको विवरण तयार हुन नसकी रहेको ।
- उच्च पदस्थ व्यक्तिहरुको कारोवारको अनुगमन हुन नसकिरहेको ।

समाधानका उपायहरु:

उपरोक्त समस्याहरु समाधान गर्न निम्न प्रयासहरु गर्नु सान्दर्भिक हुने देखिन्छ ।

- वित्तीय जानकारी इकाईको भूमिकालाई अभि प्रभावकारी बनाउनु पर्ने ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐनका कतिपय प्रावधानहरुलाई हालसम्मको अनुभवका आधारमा समीक्षा गरी संशोधन गर्नु पर्ने ।
- नियामक निकायहरुबाट बारम्बार अनुगमन गर्नु पर्ने ।
- हरेक कारोवारमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको संवेदनशीलताका हिसावले विश्लेषण गरी जोखिम विश्लेषण र स्तरीकरण गर्ने व्यवस्थालाई प्रभावकारी रूपमा लागू गर्नु पर्ने ।
- जोखिमका क्षेत्रहरुको नियामक निकायको व्यवस्था गरी त्यस्ता क्षेत्रबाट शंकास्पद कारोवारको सूचना प्राप्त हुने व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
- सूचक संस्थाका जनशक्तिको व्यावसायिक क्षमता विकास गर्ने ।
- नियामक निकायहरु, वित्तीय जानकारी इकाई र सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागका विचमा समन्वय मजबुत रहनु पर्ने ।

अतः ऐनमा भएको प्रस्तुत कानूनी व्यवस्था र वित्तीय कारवाही कार्यदलको सिफारिशबाट सिर्जना भएको दायित्व समेतलाई दृष्टिगर्दा सम्पत्ति शुद्धीकरण एक बहुआयामिक एवं बहिर्देशीय प्रभावयुक्त आर्थिक अपराध भएकाले यसको निवारणमा अनुसन्धान, अभियोजन र न्याय निरूपण गर्ने राज्यका निकायहरु मात्रैको प्रयास पर्याप्त हुने अवस्था नहुँदा जहाँ-जहाँ वित्तीय कारोवार हुने गर्दछ, ती सबै निकायहरुको साझा एवं समन्वयात्मक प्रयासको आवश्यकता बोध गरी व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापित गर्ने देखि कारोवारका प्रत्येक चरणमा ग्राहक

पहिचान गर्नु पर्ने विषयलाई सिफारिशको विषय बनाइएको देखिन्छ । यसै आधारमा सूचक संस्थाहरूका दुईवटा प्रकार वित्तीय र गैरवित्तीयमा वर्गीकरण समेत गरेको देखिन्छ । यस आधारमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी प्रयासको कानूनी रूपमा शुरुवात सूचक संस्था (जो आफ्ना ग्राहकसँग कारोवार गर्दछन्) बाट हुने गर्दछ । आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्नका लागि सूचक संस्थाहरूले कारोवार गर्दा ग्राहक पहिचान गर्ने देखि कारोवारको अनुगमन गर्ने लगायत जोखिमको विश्लेषण गर्ने सम्मका कार्यहरू गरी शंकास्पद कारोवारको विवरण वित्तीय जानकारी इकाईलाई दिनु पर्ने व्यवस्था भएको हो । ग्राहक पहिचान गर्ने कार्य सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणको प्रमुख आधार भएकाले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान एवं तहकिकात लगायत यो कसूरको निवारणको समग्र प्रयासमा सूचक संस्थाहरूको मुख्य जिम्मेवारी रहेको स्पष्ट हुन आउँछ ।

सन्दर्भ सामाग्री:

- <https://www.investopedia.com/video/play/money-laundering/>
- <https://www.linkedin.com/pulse/anti-money-laundering-aml-vinayak-konasirasg>
- सम्पत्ति शुद्धीकरण(मनि लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४
- FATF Recommendation.

Regulatory and Supervisory Requirements on Money laundering with respect to bank and financial institutions

✍ Basudev sharma (PhD)

Abstract

Anti-Money Laundering (AML) has developed to be of significant importance for financial institutions around the world. The many allegations and revelations that Bank and financial institutions (BFIs) are used as a vehicle for providing financial services to money launderers and terrorists garnered enormous impetus to curb channeling of money derived from crime or aimed at funding terrorism. Moreover, governments are pursuing reforms in regulatory structures and are also cracking down on tax evasion to recover lost revenue. The stringent provisions made in laws and directives reflect the seriousness of this issue; non-compliance of which may cause significant reputational risk as well as may result in adverse consequences for the Bank. Regulators have also been closely monitoring the AML/CFT policies, procedures, guidelines and practices of financial institutions.

General background

Money laundering is an activity involving transactions or series of transactions that is designed to disguise the original nature/source of proceeds derived from illegal activities, as defined in the Anti-Money Laundering act 2064 (2nd amendment on 2070), which may comprise drug trafficking, terrorism, organized crimes, murders, fraud, etc.

The financial Task Force on Money Laundering defines the money laundering as: “The goal of a large number of criminal acts is to generate a profit for the individual or group that carries out the act. Money Laundering is the processing of these criminal proceeds to disguise their illegal origin. This process is of critical importance, as it enables the criminal to enjoy these profits without jeopardizing their source. Illegal arms sales, smuggling, and the activities of organized crime including for example drug trafficking and prostitution rings, can generate huge amounts of proceeds. Embezzlement, insider trading, bribery and computer fraud schemes can also produce large profits and create the incentive to “legitimize” the ill-gotten gains through money laundering.

When a criminal activity generates substantial profits, the individual or group involved must find a way to control the funds without attracting attention to the underlying activity or the persons involved. Criminals do this by disguising the sources, changing the form, or moving the funds to a place where they are less likely to attract attention.

Money Laundering Process

Placement

In the initial or placement stage of money laundering, the launderer introduces his illegal profits into the financial system. This might be done by breaking up large amounts of

cash into less conspicuous smaller sums that are then deposit directly, into a bank account, or by purchasing a series of monetary instruments (cheques, money orders, etc.) that are then collected and deposited into accounts at another location.

Layering

After the funds have entered the financial system, the second- or layering – stage takes place. In this phase, the launderer engages in a series of conversions or movements of the funds to distance them from their source. The funds might be channeled through the purchase and sales of investment instruments, or the launderer might simply wire the funds through a series of accounts at various banks across the globe. This use of widely scattered accounts for laundering is especially prevalent in those jurisdictions that do not co-operate in anti-money laundering investigations. In some instances, the launderer might disguise the transfers as payments for goods or services, thus giving them a legitimate appearance.

Integration

Having successfully processed his criminal profits through the first two phases of the money laundering process, the launderer then moves them to third stage – integration – in which the funds re-enter the legitimate economy. The launderer might choose to invest the funds into real estate, luxury assets, or business ventures.

Money Laundering Areas

As money laundering is a necessary consequence of almost all profit generating crime, it can occur practically anywhere in the world. Generally, money launderers tend to seek out areas in which there is a low risk of detection due to weak or ineffective anti-money laundering programs. Because the objectives of money laundering is to get the illegal funds back to the individual who generated them, launderers usually prefer to move funds through areas with stable financial systems. Therefore, Banks have been the targets for money launderer.

Money laundering activity may also be concentrated geographically according to the stage the laundered funds have reached. At the placement stage, for example, the funds are usually processed relatively close to the under-lying activity: often but not in every case, in the country where the funds originate.

With the layering phase, the launderer might choose an offshore financial center, a large regional business center, or a world banking center – any location that provides an adequate financial or business infrastructure. At this stage, the laundered funds may also only transit bank accounts at various locations where this can be done without leaving traces of their source or ultimate destination.

Finally, at the integration phase, launderers might choose to invest laundered funds in still other locations if they were generated in unstable economies or locations offering limited investment opportunities

One of the latest trends in money laundering involves use of the new payment technologies like Smart Cards, Online Banking, and Electronic Cash etc. The Bank should be vigilant and should administer the robust controlling, monitoring and reporting system to Prevent money laundering and financing of terrorism through such channels.

Regulatory and Supervisory Requirements

International Perspectives

The Original Financial action task force (FATF), Forty Recommendations were drawn up in 1990 as an initiative to combat the misuse of financial systems by persons laundering drug money. In 1996 the Recommendations were revised for the first time to reflect evolving money laundering typologies. The 1996 Forty Recommendations have been endorsed by more than 130 countries and are the international anti-money laundering standard.

The Forty Recommendations now apply not only to money laundering but also to terrorist financing, and when combined with the Nine Special Recommendations on Terrorist Financing provide an enhanced, comprehensive and consistent framework of measures for combating money laundering and terrorist financing. The FATF recognizes that countries have diverse legal and financial systems and so all cannot take identical measures to achieve the common objectives, especially over matters of detail. The Recommendation therefore set minimum standards for action for countries to implement the detail according to their particular circumstances and constitutional frameworks. The Recommendations cover all the, measures that national systems should have in place within their criminal justice and regulatory systems: the preventive measures to be taken by financial institutions and certain other businesses and professions: and international co-operation. The major highlights of revised 40 FATF recommendations issued on 2012 are listed below:

A – AML/CFT Policies and Coordination

- 1 – Assessing risks & applying a risk-based approach
- 2 – National cooperation and coordination Policy for Prevention of Money Laundering & Combating the Financing of Terrorism

B - Money Laundering and Confiscation

- 3 – Money laundering offence
- 4 – Confiscation and Provisional measures

C – Terrorist Financing and Financing for Proliferation

- 5 – Terrorist financing offence
- 6 – Targeted financial sanctions related to terrorism & terrorist financing

- 7 – Targeted financial sanctions related to proliferation
- 8 – Non-profit organizations
- D – Preventive Measures**
 - 9 – Financial institution secrecy laws
- Customer due diligence and record keeping**
 - 10 – Customer due diligence
 - 11 – Record Keeping
- Additional measures for specific customers and activities**
 - 12 – Politically exposed persons
 - 13 – Correspondent banking
 - 14 – Money or value transfer services
 - 15 – New technologies
 - 16 – Wire transfers
- Reliance, Controls and Financial Groups**
 - 17 – Reliance on third parties
 - 18 – Internal controls and foreign branches and subsidiaries
 - 19 – Higher-risk countries
- Reporting of suspicious transactions**
 - 20 – Reporting of suspicious transactions
 - 21 – Tipping-off and confidentiality
- Designated non-financial Businesses and Professions (DNFBPs)**
 - 22 – DNFBPs: Customer due diligence Policy for Prevention of Money Laundering & Combating the Financing of Terrorism
 - 23 – DNFBPs: Other measures
- E – Transparency and Beneficial Ownership of legal Persons and Arrangements**
 - 24 – Transparency and beneficial ownership of legal persons
 - 25 – Transparency and beneficial ownership of legal arrangements
- F – Powers and Responsibilities of Competent Authorities and other institutional measures**
- Regulation and Supervision**
 - 26 – Regulation and supervision of financial institutions
 - 27 – Powers of supervisors
 - 28 – Regulation and Supervisions of DNFBPs (Designated non-financial Businesses and Professions)
- Operational and Law Enforcement**
 - 29 – Financial intelligence units
 - 30 – Responsibilities of law enforcement and investigative authorities
 - 31 – Powers of law enforcement and investigate authorities
 - 32 – Cash couriers
- General Requirements**
 - 33 – Statistics
 - 34 – Guidance and feedback

Sanctions

35 – Sanctions

G – Internal Cooperation

36 – Internal instruments

47 – Mutual legal assistance

38 – Mutual legal assistance: freezing and confiscation

39 – Extradition

40 – Other forms of international cooperation

The major highlights of nine special recommendations made by FATF are as follows:

1. Ratification and implementation of UN instruments
2. Criminalizing the financing of terrorism and associated money laundering
3. Freezing and confiscating terrorist assets
4. Reporting suspicious transactions related to terrorism
5. International co-operation
6. Alternative remittance
7. Wire Transfers
8. Non- profit organizations
9. Cash couriers

The recommendations of FATF shall be taken care of by the Bank as applicable.

Besides the FATF, following bodies are also functional:

The Asia/Pacific Group on Money Laundering (APG), Caribbean Financial Action Task Force (CFATF) , The council of Europe Select Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures (MONEYVAL) (formerly PC-R-EV) , The financial Action Task Force on Money Laundering in South America (GAFISUD) , Middle East and North Africa Financial Action Task Force (MENAFATF) , Eurasian Group (EAG) , Eastern and Southern Africa Anti-Money Laundering Group (ESAAMLG) , Intergovernmental Action Group against Money-Laundering in West Africa (GIABA) , The International Monetary Fund (IMF) , The World Bank

Applicable Legal Framework

The applicable domestic legal frameworks pertaining to AML/CFT are as follows:

- a. Anti-Money Laundering Act, 2064 (Including amendments)
- b. Anti-Money Laundering Rules, 2073:
- c. Unified Directives No. 19 issued by Nepal Rastra Bank:
- d. Directives/Guidelines issued by FIU (Directives to implement UNSCR (United Nations Security Council Resolutions) 1267 & 1373, Directives to Banks & Financial Institutions, Suspicious Transactions Reporting Guidelines & Threshold Transactions Reporting Guidelines)

The Legislation pertaining to the AML/CFT mandates the FIU to: Receive/collect reports on financial transaction that are of suspicious nature and/or above the prescribed threshold and other information relevant to money laundering and financing of terrorist activities from government agencies and financial and non-financial institutions, Analyze and assess information received from the reporting agencies, Provide relevant information to the concerned investigation department and other relevant units, Direct banks, Financial and non-financial institution on the reporting requirements, Ensure compliance by reporting entities with regard to their obligations under the law, rules and regulations, Inspect transaction and records of banks, financial and non-financial institutions, Manage training and awareness programs Take actions against banks, financial and non-financial institutions in case of non-compliance of reporting requirements, and Develop information exchange mechanisms with other FIUs or related international institutions by entering into formal understandings or obtaining memberships. Bank and financial institutions in Nepal should follow these entire regulation requirements to ensure that they are in for of anti money laundering and combating the Financing of Terrorism.

FATF Revised Standards/Assesment Methodology and A Review of Recommendation 30

✍ Binod Lamichane

Director

Department of Money Laundering Investigation

The second Mutual Evaluation of Nepal had been held by Asia Pacific Group on Money Laundering (APG) on the basis of old Methodology in 2010. Out of the 49 (40+9) recommendations of Financial Action Task Force (FATF), Nepal was placed non-compliant in 33 recommendations. Due to this reason Nepal fell under the International Co-operation Review Group (ICRG) in 2010. The discrepancies identified by the APG team were responded to the subsequent years and Nepal was upgraded in 2014. The third Mutual Evaluation is about to take place in 2020 which poses a great challenge to the Government of Nepal. FATF has revised its 40 Recommendations in 2012 and issued a new Assessment Methodology in 2013. The Assessment Methodology has bi-focal method to evaluate a country, i.e. Technical and Effectiveness.

Rating on Technical (Legal and Institutional) Compliance

Compliant (C)	There are no shortcomings.
Largely compliant (LC)	There are only minor shortcomings.
Partially compliant (PC)	There are moderate shortcomings.
Non-compliant (NC)	There are major shortcomings.
Not applicable (NA)	A requirement does not apply, due to the structural, legal or institutional features of a country.

Criteria for Effectiveness Compliance

High-Level Objective: Financial systems and the broader economy are protected from the threats of money laundering and the financing of terrorism and proliferation, thereby strengthening financial sector integrity and contributing to safety and security.	
Intermediate Outcomes	Immediate Outcomes
Policy, coordination and cooperation mitigate the money laundering and financing of terrorism risks	<ol style="list-style-type: none"> 1. Money laundering and terrorist financing risks are understood and, where appropriate, actions coordinated domestically to combat money laundering and the financing of terrorism and proliferation. 2. International cooperation delivers appropriate information, financial intelligence, and evidence, and
Proceeds of crime and funds	

<p>in support of terrorism are prevented from entering the financial and other sectors or are detected and reported by these Sectors.</p>	<p>facilitates action against criminals and their assets.</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Supervisors appropriately supervise, monitor and regulate financial institutions and Designated Non-Financial Business or Profession (DNFBPs) for compliance with Anti- Money laundering/ Countering the Financing of Terrorism (AML/CFT) requirements commensurate with their risks. 4. Financial institutions and DNFBPs adequately apply AML/CFT preventive measures commensurate with their risks, and report suspicious transactions.
<p>Money laundering threats are detected and disrupted, and criminals are sanctioned and deprived of illicit Proceeds. Terrorist financing threats are detected and disrupted terrorists are deprived of resources, and those who finance terrorism are sanctioned, thereby contributing to the prevention of terrorist acts.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 5. Legal persons and arrangements are prevented from misuse for money laundering or terrorist financing, and information on their beneficial ownership is available to competent authorities without impediments. 6. Financial intelligence and all other relevant information are appropriately used by competent authorities for money laundering and terrorist financing investigations. 7. Money laundering offences and activities are investigated and offenders are prosecuted and subject to effective, proportionate and dissuasive sanctions. 8. Proceeds and instrumentalities of crime are confiscated. 9. Terrorist financing offences and activities are investigated and persons who finance terrorism are prosecuted and subject to effective, proportionate and dissuasive sanctions. 10. Terrorists, terrorist organisations and terrorist financiers are prevented from raising, moving and using funds, and from abusing the Non-Profit Organization (NPO) sector. 11. Persons and entities involved in the proliferation of weapons of mass destruction are prevented from raising, moving and using funds, consistent with the relevant United Nations Security Council Resolution (UNSCRs).

Rating on Effectiveness

High level of effectiveness	The Immediate Outcome is achieved to a very large extent. Minor improvements needed.
Substantial level of effectiveness	The Immediate Outcome is achieved to a large extent. Moderate improvements needed.
Moderate level of effectiveness	The Immediate Outcome is achieved to some extent. Major improvements needed
Low level of effectiveness	The Immediate Outcome is not achieved or achieved to a negligible extent. Fundamental improvements needed.

Recommendation 30: (Responsibilities of Law Enforcement and Investigative Authorities) in the Nepalese context

30.1 There should be designated law enforcement authorities that have responsibility for ensuring that money laundering, associated predicate offences and terrorist financing offences are properly investigated, within the framework of national AML/CFT policies.

- (a) In regards to AML/CFT related cases the Department of Money Laundering Investigation (DMLI) is the sole designated responsible Law Enforcement Agency in Nepal. There are other several designated LEAs responsible for the investigation of predicate offences in their respective jurisdiction. The list of predicate offences is scheduled in the AML Act of Nepal. The major LEAs are CIAA, Nepal Police, Revenue Authorities, Department of Forest, Department of Wildlife Conservation and Department of Foreign Employment Management which cover almost all the predicate offences prescribed in the AML Law.
- (b) The DMLI has executed Memorandum of Understanding (MOU) with 13 Law Enforcements Agencies (LEAs) for the exchange of information in order to enhance the effectiveness of criminal investigation including AML/CFT. Similarly the Section 25a of the AML Act has the provision of forwarding the cases to their respective jurisdiction. However, the MOU has not extended to the major LEAs for the mitigating of high risk crime as expressed in the first National Risk Assessment (NRA) of Nepal. For example: the Corruption is considered as a high risk crime in the NRA Report but there is no MOU with Commission for the Investigation of Abuse of Authority (CIAA).The exchange of information sharing among the LEAs is very rare and exceptional. All the LEAs are working in isolation within their assigned jurisdictions. The higher level of government is yet to integrate AML/CFT policies as the major policy agenda.

- (c) In the course of investigating Suspicious Transaction Report (STRs) received from Financial Information Unit Nepalese AML/CFT regime lacks the responsible Intelligence agency. In the absence of such agency the percentage of prosecution in comparison with received STRs is very low. In some instances the STRs received 6/7 years ago are also undecided because of not finding predicate offences behind these transactions.
- (d) The Cooperative Sector, recognized as the financial sector Reporting Entity, holds significant volume of financial activities in the economy of Nepal. This sector has not generated any STRs because of the weak supervisory mechanism and the lack of reasonable level of understanding of AML/CFT regime. On the other hand the DNFBP Sector is also very vulnerable due to absence of reporting entity and supervisory agency in the Real Estate Sector, lacking supervisory agency in the Precious Metal Business, weak supervisory mechanisms in Casinos as well as in the profession of Notaries, Accountant and Auditor. The economy of Nepal is mainly cash based and only 60% of its population have the access to financial institution. The DNFBP Sector accounts huge cash transactions and has outside the scope of public law and orders to more extent. The Government of Nepal has forced into action a threshold limit of NRs one million for cash transaction in 2017 as a reform initiative. However, no STRs have been received from the DNFBP Sector so far.
- (e) In the absence of quality STRs and information sharing culture among the LEAs, the DMLI most often relies on public complaints for routine business. These complaints are mostly raw information, lacking facts, guided by personal enmity, biased and full of prejudice. That is why the percentage of information received to prosecutions is negligible. As a complaint is received it is generally being assigned for the preliminary inquiry without looking into the gravity and density of the complaint. While the main function of the LEAs is to investigate and prosecute the cases in line with the risk identified in the latest NRA report, the majority of officials are unaware about this and seem to be engaged in the futile activities with months of efforts and eventually, those complaints appear to be false and the file goes on pending. The majority of authorities lack reasonable understanding of the AML/CFT regime and there is no conceptual as well as operational uniformity among them. It is rarely found that the universal principle of “Without crime there is no money laundering” is being followed.

30.2 Law enforcement investigators of predicate offences should either be authorised to pursue the investigation of any related ML/TF offences during a parallel financial investigation, or be able to refer the case to another agency to follow up with such investigations, regardless of where the predicate offence occurred.

There is no legislative provision for or prohibition against the conduct of parallel ML/TF investigations when a predicate crime is being investigated. Although the Section 25 of AML Act specifically provides for the referral of ML/TF investigations

to the DMLI, it is rarely applied in practice. In addition there is also no general directive requiring investigators to consider and investigate ML/TF associated with the predicate offence.

30.3 There should be one or more designated competent authorities to expeditiously identify, trace, and initiate freezing and seizing of property that is, or may become, subject to confiscation, or is suspected of being proceeds of crime.

While the Proceed of Crime Act provides general authority to initiate freezing and seizing of property as required, no responsibility has been placed on a particular competent authority to expeditiously identify and trace property that is, or may become subject to confiscation, or is suspected of being proceeds of crime. AML Law also provides DMLI authority to order immediate freezing, and law enforcement agencies such as CIAA and Revenue Authorities can issue the order to freeze suspected and /or related proceeds of corruption and tax evasion as per the provisions of Prevention of Corruption Act and Tax Revenues related laws respectively.

30.4 Countries should ensure that Recommendation 30 also applies to those competent authorities, which are not law enforcement authorities, per se, but which have the responsibility for pursuing financial investigations of predicate offences, to the extent that these competent authorities are exercising functions covered under Recommendation 30.

Section 7v of AML Act provides the supervisory authority to freeze and suspend the business of the reporting entities if there is reasonable ground to believe to be involved in the management of any suspected proceeds of crime. The revenues related Laws provide a wide range of investigative powers to the Department of Customs (DoC), Inland Revenue Department (IRD), and Department of Revenue Investigation (DRI) to conduct investigations on predicate crimes as well as to seize and freeze assets. Similarly, Section 10 of AML Act also provides Financial Information Unit (FIU) to limited investigative powers.

30.5 If anti-corruption enforcement authorities are designated to investigate ML/TF offences arising from, or related to, corruption offences under Recommendation 30, they should also have sufficient powers to identify, trace, and initiate freezing and seizing of assets.

Prevention of Corruption Act provides a wide range of legal provisions to identify, trace, and seizing and freezing of assets related to corruption. Nepal has obtained the membership of Asset Recovery Interagency Network (ARIN) in 2018 and thus CIAA can claim and return the proceeds of corruption from overseas.

Bibliography

FATF Recommendations
FATF Methodology
Asset (Money) Laundering Prevention Act, 2008

De-Risking Issues and AML/CFT Compliance in the Changing Global Perspective

✉ Ramu Paudel

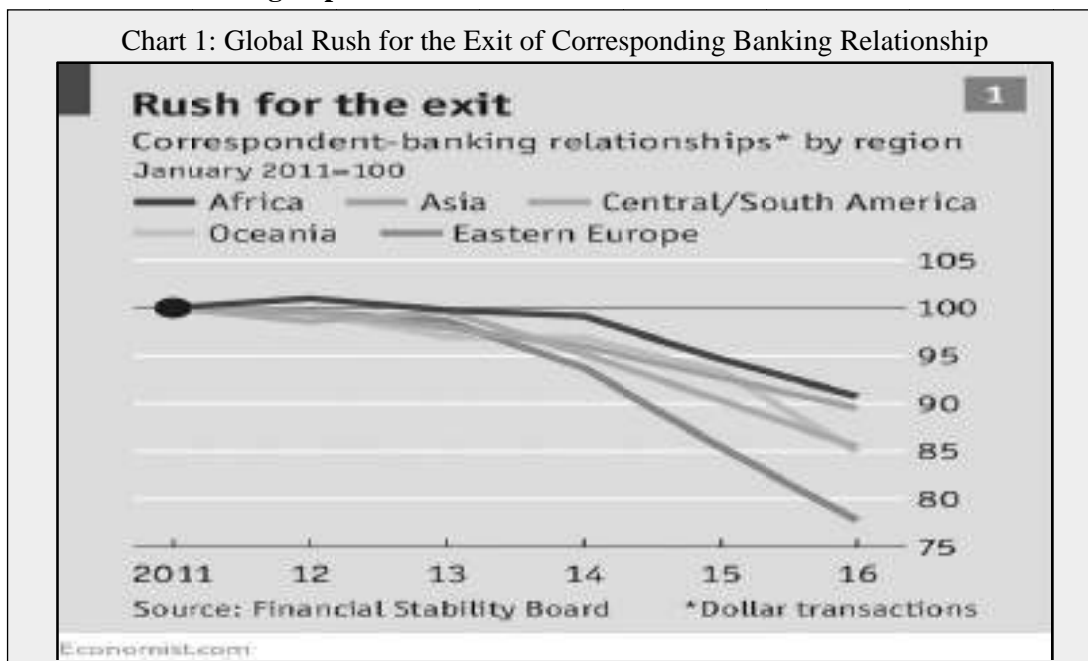
Director/Head, Financial Information Unit, Nepal Rastra Bank

Introduction

A new economic threat hangs over many small developing countries on the periphery of the global economy. Banks and other financial services providers in a number of small countries around the globe are faced with the loss of their correspondent banking relationships (CBRs). The large international banks that provide access to the global payments and settlement system which are closed accounts or restrict the range of services. There are growing concerns that many of these countries could lose access to the global financial system that lose access to the international trade and payments system, also undermine broad international objectives e.g. financial inclusion, poverty alleviation and international development and among others.

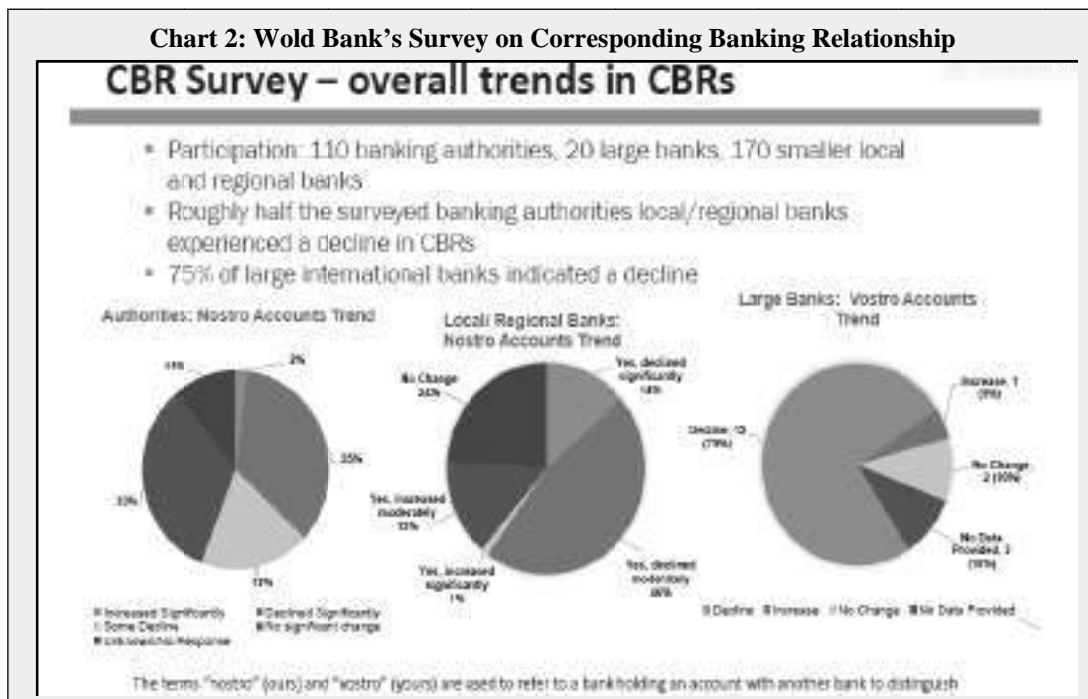
Review of De-Risking Experience

Chart 1: Global Rush for the Exit of Corresponding Banking Relationship

In large countries, there are potential consequences for ongoing efforts to protect the integrity of the global payments system. Banks and other financial services providers in a number of small countries around the globe are faced with the loss of their correspondent

banking relationships (CBRs) as large international banks that provide access to the global payments and settlement system close the accounts or restrict the range of services offered. De-risking represents a threat to the countries directly affected as well as to international development objectives, and may entail unintended consequences, with respect to the goal of AML/CFT which undermine the efforts to safeguard the integrity of the global payment system. While de-risking is a problem for the global community smaller jurisdictions such as the developing countries like Nepal, are more at risk. The financial crisis of 2008 led to the regulatory rethinking and new guidelines on most aspects and regulation of financial institutions resulting in the change in the risk appetite of banks. The compliance requirement resulting from AML/CFT regulations, woven as part of the operational risk requirements, had increased the cost of operations, for services provided to cross border entities.

Concomitantly, increased incidence of sanctions for failure to comply with national AML/CFT regulations were imposed by a few countries. Consequently, starting from late 2014, various major international banks terminated or had threatened withdrawal of their banking relationship (mainly correspondent banking relationship) worldwide (Chart 1). This occurrence which had major impact on the economy and financial system of many countries, was referred to as de-risking. De-risking resulted in mainly three measures: (a) the closure of (or refusal to open) bank accounts for certain individuals and firms and restrictions on access to financial services, (b) Withdrawal or restriction of banking services

for money transfer organizations (MTOs) and (c) the severing of correspondent banking relationships (CBRs). Therefore, de-risking refers to the practice of global financial institutions terminating or restricting business relationships—mainly correspondent banking relationships—with countries, institutions or clients in order to ‘avoid’ risk.

In fact, it is not a regulatory requirement but a business decision without risk management. In recent years, it has emerged as a serious concern with increased uncertainty, high penalties, pressure on capital ratios and strategy of withdrawing CBRs activities, especially to global payments and financial inclusion. The World Bank and FATF also defined de-risking in the same line and raised concerns over the avoidance of risk management. In 2009, Chinese banks had just 65 correspondent banking relationships. This grew to 2,246 in 2016. Over the same period, the global trend was a 25% decline. European banks, for instance, had 123,056 correspondent banking relationships in 2009, fell away to 70,292 in 2016. In 2015, the World Bank Group conducted two surveys on De-risking and the findings show that roughly half the surveyed banking authorities experienced a decline in CBRs and areas or entities often perceived as high-risk, for instance are banks and MTOs operating in sanctioned jurisdiction. The cheque clearing and settlement, cash management services, international wire transfers and trade financing were found most affected. The BIS 2015 report has also concluded the same trend of decline. In 2010, 67 percent of MTOs

Box 1: Drivers of De-risking

- Perceived or Assessed Risk: Perceived Risk is greater than the expected value of the business (CBs exit due to this reasoning: Liberia, Angola, Belize and BoA exit from Mexico)
- Client Profitability (Closed account of MBSs and MTOs by large CBs)
- Increased Compliance Cost (CBs exit: HSBC, CITI, JP Morgan– Mexico and others, and Barclays– Somalia)
- Reputational Concerns (JP Morgan closed more than 10,000 accounts in 2014 and numerous embassy accounts in 2011)
- Complexity of Financial Products
- Complexity of Sanction, Fines & AML Compliance Rules
- Change in Policy and/or Risk Appetite of Banks
- Inadequate Budget to Support Increased Due Diligence and Monitoring Activities
- Unfavorable Remarks from Regulatory Examination
- High-Risk Categories Designated by Regulatory and Government Agencies.
- Reasons Attributed to Global Dynamics
- Increased Capital and Liquidity requirements

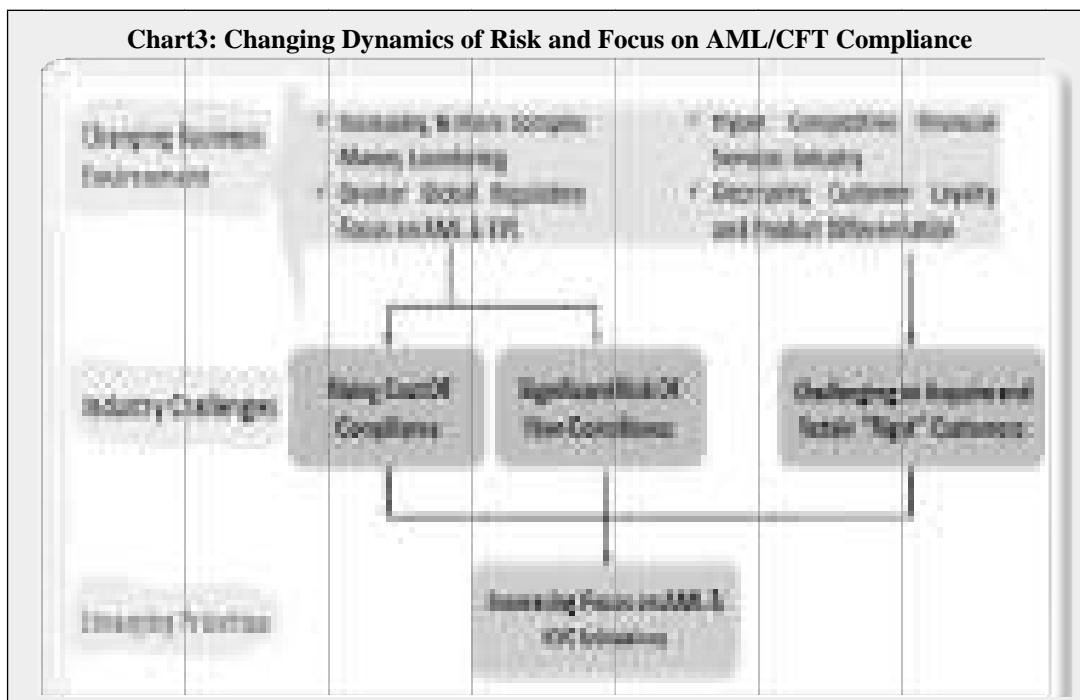
indicated that they had not had a single bank account closed and, in 2014, that number has declined to 42 percent. After the GFC, CBs have chosen to terminate, restrict or apply enhanced due diligence with local banks considered to be “high risk” rather than managing these risks.

FSB report 2017 said the decline in CBs remains a source of concern with potentially adverse consequences for global trade, financial inclusion and financial stability. Money

service businesses, non-profit organizations, correspondent banks, foreign embassies, PEPs, Fintechs are adversely affected by this phenomenon. Therefore, the emerging priority toward mitigating De-risking is increasing focus on AML/CFT & KYC compliance along with RBA Initiatives.

Drivers of De-Risking

Reporting requirements on banks and other financial institutions have increased. It is targeted money laundering activities of organized crime. Other countries have followed and such measures are coordinated at the international level. Ultimately, the cost of regulatory compliance may be shifted to bank customers in the form of higher fees, restricted credit, and a reduction in available services and products. For low-income individuals and low profit margin businesses that are unable to absorb these additional fee structures, this cost shifting may result in the effective discontinuation of services and exclusion from the financial sector. The higher costs may have larger effects on jurisdictions, with smaller banking markets processing fewer transactions. This effect could reflect AML/ CFT compliance costs that include a fixed-cost component, since smaller jurisdictions would be less able to spread costs over a larger number of transactions resulting in higher average fixed costs. The second factor contributing to de-risking is large fines and penalties that

have been imposed in recent cases of non-compliance. Further influencing the risk-versus-

profitability analysis for financial institutions is the imposition of massive fines for AML/CFT deficiencies and sanctions violations. The effects of an increased level of uncertainty are magnified, meanwhile, by the large fines and penalties levied in a few highly publicized cases. With greater uncertainty regarding the possibility of prosecution for non-compliance, and multi-billion dollar fines, the expected value of the potential direct costs increases. But the challenge is magnified in an environment of enhanced capital and liquidity requirements.

The third factor responsible for the increased threat of de-risking is higher capital requirements and liquidity requirements on regulated financial institutions introduced following the global financial crisis. Banks' risk management exercises typically involve the notional allocation of capital to cover three distinct risks — credit, market and operational risks. Credit risk is the potential loss the bank incurs from borrowers failing to repay their loan commitments on time and in full. Market risk arises when asset prices, interest rates and exchange rates move in a manner that adversely affects the bank's balance sheet. Operational risk reflects potential losses from information and technology problems (i.e., hacking), reputational loss or litigation costs. Given post-crisis financial regulatory requirements that increase required capital holdings against credit and market risks, banks have sought to reduce the amount of capital allocated to operational risk. Low profitability of the customer base has often been cited as a key, if not the most important, driving factor behind de-risking practices. Although public image and publicity considerations are an issue for financial institutions, the core decision-making driver remains straightforward and clear: a cost-profit analysis. Profitability is also a factor in assessing correspondent banking relationships. In the face of rising scrutiny, financial institutions have increasingly found themselves accountable for knowing not only their customers but also their customer's customers (Know Your Customers' Customers, or KYCC) as well. This requirement increases the risk for banks engaging in correspondent bank relationships, particularly in those jurisdictions labeled high risk. Low profitability of the customer base is known to be one of the most important, driving factors behind de-risking. The adoption of AML/CFT standards recommended by Financial Action Task Force (FATF) and alignment to country specific requirements maybe driving up the costs and risks of keeping or establishing relationships between correspondent banks. Furthermore, KYC requirements and further due diligence can be expensive and time consuming.

Box 2: Drivers of de-risking as per the FATF recommendations and guidelines

- i. *Reasons attributed to global dynamics namely:*
- ii. Impact of internationally agreed financial regulatory reforms (other than AML/CFT) (e.g. capital requirements).
- iii. *Reasons attributed to changes in the correspondent bank's jurisdiction/ policies namely:*

- a. Overall risk appetite of the correspondent bank;
 - b. Lack of profitability of certain foreign CBR services/products;
 - c. Changes to legal, regulatory or supervisory requirements in the correspondent banks that have implications for maintaining CBRs;
 - d. Compliance with pre-existing legal/ supervisory / regulatory requirement by the correspondent bank; and
 - e. Structural changes to the correspondent bank (including merger/acquisition) and/or reorganization of business portfolio.
- iv. *Reasons attributed to concerns on the respondent bank's jurisdiction namely:*
- a. Concerns about money laundering/terrorist financing risks within the jurisdiction;
 - b. The jurisdiction is subject to countermeasures or identified as having strategic AML/CFT deficiencies by FATF (or another international body);
 - c. Imposition of international sanctions on the jurisdiction;
 - d. Industry consolidation among the correspondent banks providing CBR services;
 - e. Imposition of enforcement actions by the domestic authority of the relevant foreign financial institution relating to the jurisdiction; and
 - f. The sovereign credit risk rating of the jurisdiction.
- v. Increased amount of regulatory capital required, and partly a response to criminal, civil and regulatory actions. These include regulatory settlements, including Deferred Prosecution Agreements (DPAs), especially those reached in response to AML/CFT failings. Recent widely cited fines and other financial penalties imposed on large *international banks for non-compliance with various AML/CFT requirements have influenced de-risking.*
- vi. *Reasons attributed to concerns on the respondent bank namely:*
- a. Inability/ cost for foreign financial institutions to undertake Customer Due Diligence (CDD) on the respondent bank's customers (KYCC);
 - b. The respondent bank's high-risk customer base;
 - c. The respondent bank has been sanctioned for lack of compliance with AML/CFT or sanctions regulations; and
 - d. Concerns or insufficient information about, the respondent bank's CDD procedures (for AML/CFT or sanction purposes).

Source: FATF, Risk Based Approach Guidelines

The major factors identified as possible causes of de-risking include, the change in the risk appetite of international banks following the 2008 crisis, including increased capital requirements for global banks, the increased incidence of sanctions for failure to comply

with national AML/CFT regulations, and also the unintended consequence of implementing heightened standards for anti-money laundering, countering the financing of terrorism and efforts to increase the transparency of tax regimes. Banks also mentioned the high degree of uncertainty as to what exactly constitutes compliance with the requirements in order to avoid penalties and related reputational damage, also as a major concern. Some of the key drivers of de-risking as identified by the FATF are also included above in the Box 2.

Impact of De-risking

Although de-risking is partly intended to reduce the vulnerability of the formal financial sector to abuse from money launderers and terrorist financiers, with the closure of accounts at many major financial institutions, customers have been forced to rely on smaller banks and credit unions. The termination of account relationships may also encourage entities to move into less regulated channels, thus reducing transparency and limiting monitoring capacities. These underground “shadow banking” systems can also be a key source of systematic risk due to their limited or lack of regulatory oversight. Shadow banking systems may also result in increased costs for customers.

The closure of correspondent banking accounts presents a tangible threat to international trade finance, particularly for the developing world. This is important for emerging markets, as the majority of the world’s cross-border capital flows, including commodity markets and trade finance. As financial institutions close the correspondent accounts of foreign banks, they effectively cut off access to the currencies required to conduct international trade and enable international investment. For developing economies, this can have a significant impact on economic growth and in turn government provision of social and security services.

Box 3: Impact of De-risking

- The cost of financial exclusion (FATF update or concern 2014, 2015 and 2016; FinCEN concern 2014, 2016, universal financial access 2020, ID4D initiatives, Fintech)
- Correspondent banking (WB concern in 2017 annual meeting, FSB report 2017: decline in CBs and corridor from 13000-11000 and 520000-460000, central bank Belize and Liberia lost CBs but renewed later)
- Trade finance (Negative consequences of TBML concern and others)
- Remittance (Barclays Plan: to sell stake in Barclays Africa by 2018 and closed of 140 MSBs/MTOs account in 2013, wholesale cut and run approach by HSBC in 2012)
- Implicit cost, transfer of risk or recreation of risks
- Opaque banking systems and increased costs for customers.
- De-risking might also have costs to the international community more broadly as shared development goals are set back
- Humanitarian and Human Rights Implications

And to the extent domestic banks are capable of providing services for non-cross-border transactions, the costs are largely in terms of limiting financial integration. The accounts have been closed as large international banks shed business lines in affected jurisdictions. If replacement accounts are not found, or some alternative arrangements made, an affected institution could find itself unable to process payments or provide a range of financial services to their business and retail clients. This could have serious adverse economic effects for these countries. For countries reliant on trade, the loss of CBRs could have significant adverse effects, including lower exports and imports as bank customers are unable to send or receive foreign payments and maintain business relationships with foreign customers and suppliers.

Existing banked populations are being cut off from financial services— whether directly or through the curtailment of services provided by alternative financial service providers—but equally important is the opportunity cost of lost potential for the unbanked population facing heightened barriers to inclusion. On a macroeconomic level, access to financial services has been shown to reduce poverty and income inequality. From a microeconomic perspective, access to formal savings and credit instruments has allowed people to cope better with shocks, smooth income, and invest in income-generating activities.

From a financial inclusion perspective, de-risking stands to do the most harm in the developing world. In these countries, the unbanked often face common barriers to financial inclusion, including a lack of financial literacy, low income and erratic cash flows, and high transportation and opportunity costs, as well as personal risk associated with traveling long distances to reach banks. The organizations have often served as the intermediary between banks and the financially-excluded poor in remote areas, linking informal community-based savings groups to formal financial services. The exact impact de-risking will have on financial inclusion remains difficult to assess in light of the reluctance of affected customer bases to speak about the loss of services.

The loss of remittance income could threaten progress made toward global goals for reducing poverty. In this respect, the effects of remittances depend on the use to which inflows are directed. Higher costs for transferring money have a direct impact on these households. Inflows that account for a sizeable share of GDP are likely to lead to an appreciation of the real exchange rate; however, if this effect is sufficiently large, export earnings may fall, with a negative impact on GDP. These effects would be reduced if remittances finance investment, including in human capital, which raises productive capacity.

In low-capacity countries actively engaged in AML/CFT activities, building frameworks that are compliant with international standards. The risk-based approach is designed to allow for the flexibility to address unique jurisdictional risks, but limited institutional and human resources in low-capacity countries have presented challenges to conducting the sector risk assessments necessary to identify the appropriate calibration. Given limited data on affected communities and jurisdictions, it is difficult to ascertain the impact of de-risking practices on the development of national AML/CFT regimes. It is

possible that reductions in correspondent banking relationships will incentivize political will to strengthen AML/CFT regimes in developing economies.

Withdrawal of correspondent banking relationship means fewer banking services are available. Banks will not have access to certain financial services provided by the large correspondent banks. Due to the termination of correspondent banking relationships in certain cases it creates the recreation of risks as the banks have to opt for financial services from less regulated and unknown and riskier environments. The termination of the correspondent relationships means that the banks have to obtain the services provided by the correspondent bank from an alternative correspondent bank. This leads to increased costs as a new relationship has to be established and the same services might be provided at a higher cost. However, the termination leads to opt for the services from another correspondent bank at a much higher cost. Efforts to reduce the de-risking must address one of the main key drivers which lead to de-risking. Hence it is important that effort is put on reducing the costs of compliance by providing more specific guidance on suspicious transactions, reducing the barriers on sharing financial information between financial institutions and promoting the use of KYC.

Between April and October 2015, the World Bank Group conducted two surveys on de-risking (a) Survey on the withdrawal from *correspondent banking relationships* (CBRs), in coordination with the Financial Stability Board (FSB) and the Committee on Payments and Market Infrastructures (CPMI) and (b) Survey on MTO account access (Money Transfer Organization) , at the request of G20 Global Partnership for Financial Inclusion (GPII) and the Development Working Group (DWG). Both surveys found that de-risking was happening in pockets around the world – but its effects are unevenly distributed, with some regions more affected than others. De-risking has led to a progressive decline in correspondent banking relationships.

While the problem was global in nature, countries highly-dependent on remittance payments and small countries with low cross-border transaction volumes were at most risk. Among regions, the Latin America and the Caribbean (LAC) region were the hardest hit. The situation was particularly severe for jurisdictions with offshore financial centers and those perceived at greatest risk of non-compliance with anti-money laundering (AML) and combating the financing of terrorism (CFT) regulations.

Countries that were heavily reliant on trade, have significant direct costs due to the loss of CBRs. These costs included lower exports and imports as bank customers were unable to send or receive foreign payments and maintain business relationships with foreign customers and suppliers. For countries dependent on remittances, the loss of MTO services can be particularly debilitating (CDG 2015). Higher costs for transferring money have had direct impact on the poorest households for whom remittances, are a critical source of income

Mitigation Techniques of De-risking

Efforts to reduce the effects of de-risking must address one or more of the key drivers of the phenomenon. To begin, it is unrealistic to assume that reporting requirements under AML/CFT regulations or higher post-crisis capital and liquidity buffers will be significantly

relaxed. The very large penalties assessed in some cases were based on a large number of transactions by institutions involved in repeated violations, not from isolated, inadvertent instances of non-compliance. It is clearly on the affected jurisdictions to achieve and maintain international best practice with respect to AML/CFT standards. In addition, banks and MTOs should be encouraged to employ data utilities for determining beneficial ownership and information-sharing practices. Consideration could, therefore, be given to possible initiatives to expand regional banking markets, including complementary efforts to promote greater trade and monetary cooperation.

Box 4: Mitigation Technique of De-risking

- Implementation of AML/CFT measures and reform of remittance sector with better coordination, digitization and oversight,
- Applying the risk-based approach and knowledge sharing on AML/CFT
- Right understanding of FATF standards (R13, R10, R16) and clarifying the regulatory expectations (FATF (2016) and BCBS (2017), Wolfsburg’s CBRs DDQ 2018, EU Directives)
- Establishing and promoting Centralized Repository for KYC
- Exploring alternative ways for financial inclusions and use of artificial intelligence.
- Enhancement of SWIFT and integration to core banking system
- Policy harmonization of financial inclusion and financial integrity
- Reducing the barriers on sharing financial information

At the same time, efforts to reduce the costs of compliance may also be helpful in mitigating the effects of de-risking. Key measures proposed include: reducing the barriers to the sharing of information between financial institutions and promoting use of know your customers (KYC) utilities; more efficient information gathering and monitoring by identifying beneficial ownership and the use of legal entity identifier; and development of a utility that allows for the sharing and analysis of bulk data (with privacy safeguards).

It might also be possible to reduce AML/CFT compliance costs through a comprehensive review of the existing regulatory framework. The potential for unintended consequences, by which de-risking may facilitate transfers by driving legitimate transactions into the shadows of informal channels. As de-risking entails costs to the individual countries directly affected and to the wider international community, efforts to mitigate its effects have involved a range of stakeholders. FATF issued three public statements in October 2014, June 2015 and October 2015 to raise awareness of the de-risking issue, and clarify the importance of properly implementing of the risk-based approach. The US regulators provided guidance stressing that an overwhelming majority (about 95 percent) of compliance deficiencies are corrected without enforcement action or penalty. The FATF and BCBS issued guidance in 2016 and 2017, respectively, to clarify regulatory expectations at the international level. It was requested that this may be followed up by action by national authorities to publicize and use the guidance at the national level. The FATF and BCBS are

also following up on their guidance with a joint exercise to assess the traction and transmission of the guidance by national authorities.

In March 2018, Wolfsberg Group, as one of the industry initiatives that will help to address the decline in the number of correspondent banking relationships by facilitating due diligence processes, published the Correspondent Banking Due Diligence Questionnaire. The Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), the Committee on Payments and Market Infrastructures (CPMI), the Financial Action Task Force (FATF) and the Financial Stability Board (FSB) has welcomed this initiative. Better application of the risk-based approach as discussed in the FATF Recommendations and better supervision and oversight of the remittance sector, including communication of supervisory approaches and strategies, are critical actions to mitigate banks' perception of uniformly high risk for the sector. Technical innovations may also mitigate some drivers, although they are unlikely in the foreseeable future to provide entire solutions that completely address all drivers of de-risking.

Conclusion

Supplement the risk-based approach with clear rules- or principles-based guidance where relevant to provide clarity about AML/CFT requirements involving those clients deemed inherently high risk. Promote the continued integration of financial inclusion into mutual evaluation methodologies to assess the impact of AML/CFT compliance on unbanked or vulnerable communities. Continue to support capacity-building programming in high-risk or low-capacity jurisdictions. For government and regulatory authorities in low-capacity and developing countries, continue to develop and refine the implementation of policies and legislative frameworks that align with international standards and promote financial inclusion goals, such as conducting national risk assessments and developing national AML/CFT strategies. Promote effective regulation and legislation regarding emerging technologies such as mobile money as a means of promoting financial inclusion while balancing AML/CFT vulnerabilities.

Review and revise enterprise-wide KYC policies and procedures to better identify, mitigate, and manage risk. A number of small countries on the periphery of the global economy are threatened by the loss of access to the international payments system. Many of these countries have labored to reduce high debt burdens and put their economies on a path of sustainable long-term growth and development. De-risking might also have costs to the international community more broadly as shared development goals are set back. At the same time, there is a possible unintended consequence of driving licit transactions into the shadows, making it more difficult to achieve AML and CFT goals. This effect reflects the fact that informal mechanisms for facilitating financial transactions. De-risking is adversely affecting the countries all over the world due to the closure of certain correspondent banking relationship leading to unavailability of certain services. Sometimes this leads to recreation of risks as customers are forced to enter into relationships with less regulated and unknown environments. Also it leads to costly financial services.

Hence it is important to maintain a balance between AML/CFT measures and financial inclusion efforts. It is important that preventive measures are taken to stop further de-risking, including: conducting national risk assessment—understanding the AML /CFT risks facing the country and adopt relevant mitigation strategies; building a strong legal and supervisory framework. Establishing relationship with more than one correspondent bank within the country to mitigate against the risk of termination of certain services and investing in appropriate technology—it is important that investment is made on appropriate technology to enhance the customer due diligence measures. Money laundering and funding of terrorism involve the diversion of resources away from economically and socially productive uses to further the criminal enterprise. They can have an adverse impact on the economy and financial sector of the affected country. Effective anti-money laundering and combating the financing of terrorism regimes are essential to protect the integrity of the financial system as a whole and is an important prerequisite for any country to be part of the international financial system. While adherence to FATF guidelines is required, a correct understanding of risk based approach will help reduce the unsavory effects of de-risking without compromising on safety.

References

- Australian Transaction Reports and Analysis Centre, 2015, “Bank De-risking of Remittance Businesses” Strategic Analysis brief.
- Bank for International Settlements Committee on Payments and Market Infrastructures, 2016, “Correspondent Banking,” Basel: Bank for International Settlements
- Center for the Edge, 2016, “Bitcoin, Blockchain, and Distributed Ledgers: Caught Between Promise and Reality,” Australia: Deloitte.
- Financial Action Task Force, 2016, FATF Recommendation and Risk Based Approach Guidelines for Various Institutions.
- International Monetary Fund, 2016a, “Republic of Marshall Islands: 2016 Article IV Consultation Staff Report,” IMF Country Report No. 16/260, Washington: International Monetary Fund
- Lagarde, Christine., 2016, “Relations in Banking – Making it Work for Everyone” speech delivered at the New York Federal Reserve Bank, July 18
- World Bank, 2015a, “Withdrawal from Correspondent Banking: Where, Why, and What to Do About It,” Washington: World Bank.
- World Bank, 2015b, “Report on the G20 Survey on De-risking Activities in the Remittance Market,” Washington: World Bank

Money Laundering and Risk Based Approach

✉ Santosh Paudel

Section Officer

Department of Money Laundering Investigation

Abstract

This article is an attempt to put forward the major idea recommended (recommendation 1) by FATF upon which the future steps of AML/CFT regime should proceed. The assessing risks and Risk Based Approach will allow countries to invest its limited resources in those core areas that will yield maximum in combating ML/TF. Also, this article will try to add one more pile of Nepal's strategy towards ML/TF and help Nepal to move along AML/CFT regimes and aligned with international commitments.

Money Laundering and Risk Based Approach (Recommendation 1: FATF)

Money laundering is the knowing engagement in a financial transaction with the proceeds of crime for the purpose of concealing or disguising the illicit origin of the property from the government. It is the process of disguising the ownership and control of proceeds of crime into legitimate source. Money laundering is used as a mechanism by organizations or individuals in dealing with black and dirty money as a clean. There are extensive areas from where the proceeds of crime are generated and from which these criminal proceeds can be shown as legitimate. The crime areas from where high amount of proceeds are generated are the major risk areas. Back in the time when money laundering emerged in the world, there was no any law that could address this crime and mere tax evasion was effective.

Each country has its own risk areas depending upon its vulnerability, geography, loopholes in law and other factors. There are certain areas from where the major portion of proceed of crime is being generated and converted and shown as legitimate one. In 1996, a spokesperson of IMF estimated that 2 to 5 percentage of global economy involved laundered money. Also, according to a survey in 2016 by PwC, global money laundering transactions account for roughly 2 to 5 percent of global GDP which is \$1 trillion to \$2 trillion annually. But the premiere inter-governmental organization FATF states that, the actual amount that is being laundered is impossible to estimate. Moreover, if we see the sum total amount of money generated and laundered in each country's major risk areas, it is approximately more than 3/4th of the 2 to 5 percentage of the global GDP per year; which is around 80 percentage of the amount of the global money being laundered annually.

Each country has a limited amount of resources that can used to combat money laundering and terrorist financing. In 2000 A.D, the annual cost of anti-money laundering efforts across North America and Europe was estimated to be US \$700 million. But, after the 9/11 terrorist attack in USA there was a significant rise in the budget. The Economist

estimated that the annual cost of anti-money laundering and terrorist financing efforts across Europe and North America was at US \$ 5 billion in 2003 A.D.

The Financial Action Task Force (FATF) recommendation 1 states that countries should assess the risks and apply a risk based approach in combating of money laundering and terrorist financing. This means that, countries should identify, assess and understand the money laundering and terrorist financing risks of the country and should take actions to ensure the risks and mitigate effectively.

Each country should conduct an internal assessment of the risk areas and based on that assessment, countries should apply a risk-based approach (RBA) to ensure the measures to prevent or mitigate money laundering and terrorist financing and commensurate with the risks identified. The FATF has given the necessary guidelines and countries must complement with it. The limited resources that each country applies on combating of money laundering and terrorist financing should commensurate with the assessed risks. There has been a huge debate in the world that the money and costs (tangible and intangible) involved in combating money laundering and terrorist financing has not brought a significant and sufficient results. The Economist magazine has termed the investment as a "costly failure".

Despite the criticisms, there has much been achieved in policy level, cooperation level, and implementation level in AML/CFT. Risk Based Approach is one of the major anti-money laundering strategies recommended by FATF to effective implementation and utilization of the limited resources. The recommendation also addresses that; the areas where higher risks of money laundering prevail should adequately address such risks.

What does recommendation 1 i.e. assessing risks and applying a risk-based approach mean?

In simple terms, Risk assessment is a process of acknowledging the areas of financial crime from which the largest amount of proceeds of crimes are generated. Each country has different risk areas. Assessing risks will categorize the crimes and will identify the crime which generates maximum proceeds of crime (black and dirty money). It will then allow countries to identify the areas on the basis of which the allocation of resources will be prioritized.

Applying a risk based approach means implementing of such measures that will mitigate risks. This will ensure taking actions, including designation of authority or mechanism to co-ordinate actions to assess risks, and apply resources aimed to commensurate with the identified risks. The success of the application of RBA in AML/CFT will be measured upon the number of prosecutions resulted in conviction and confiscation of assets by the government bodies tying it up with the risks areas assessed, the predicate offences and money laundering cases of which the highest proceeds of crimes are generated.

For example:

If 1 million dollar has been generated as proceed of crime from high risk areas such as corruption, drug smuggling and tax-evasion then percentage of prosecutions, convictions, and confiscation should also be higher in proportion from these high risk areas.

The major sectors misused to launder the proceeds of crime should be identified and sufficient measures to prevent or mitigate money laundering and terrorist financing that commensurate with the risks identified should also be applied.

For example:

If the risk assessment has shown co-operatives, real states business, import and export business as the most vulnerable areas from which the proceeds of crime are being laundered and shown to be white then there should be essential foundation to efficient allocation of resources in combating of Money laundering in such areas.

The FATF recommendation 1 has strongly stated that, assessing risks and applying a risk-based approach should be an essential foundation to efficient allocation of resources across the anti-money laundering and countering the financing of terrorism (AML/CFT) regime and the implementation of risk-based measures throughout the FATF recommendations. This recommendation clearly shows what the focus of AML/CFT regime should be.

The recommendations and the working of the global institutions clearly show the focus of AML/CFT regime has been in following the money or in terms of money. They are highly concentrated and strongly moving forward to address the proceeds of crime that has been heavily involved in the global terrorist financing problem. Initially, money laundering was much related with drugs and proceeds of drugs and its laundering. Later on there were other crimes such as extortion, insider trading, drugs trafficking, and illegal gambling that generated huge proceeds of crime. In, present world, huge amount of proceeds of crime are being generated from drugs smuggling, human trafficking, buying and selling of weapons, tax-evasion, corruption and other crimes and these proceeds are being laundered and even used to finance terrorist activities. Terrorism has become a global headache today. FATF being the premiere institution in AML/CFT regime has developed policy guidelines as recommendations and methodologies for the entire regime in tackling with ML/TF. The recommendations are focused on tracking the proceeds at source, targeting the money rather than people (recommendation 3; money laundering offences, methodology: 3.4, 3.5), and looking for the results in terms of monetary value.

Nepal had risk assessment back in 2015/16 and identified some of the higher risk areas which are; corruption, tax-evasion, drugs smuggling, human trafficking. The statistics of prosecutions from higher risk areas, conviction and confiscation shows that the outcome of the risk assessment in relation to FATF recommendation 1 has not been found satisfactory. Most of the cases prosecuted are from the lower risk sectors. Therefore, there is a need to re-assess the risks of ML/TF for Nepal in upcoming days.

Nepal is going to have a mutual evaluation in 2020/21 A.D where Nepal's technical compliance with FATF recommendations and effectiveness will be evaluated on the basis of Risk Assessment and application of Risk Based Approach for AML/CFT. FATF methodology 15,16,17,18, and 19 set out for assessing technical compliance with the FATF recommendations and the effectiveness of AML/CFT systems also recommend that assessor should review a country's status from a Risk-Based Approach, alignment of risk-based measures with the risks identified (exemptions, higher, and lower risks situations).It has

recommended to apply specific measure to mitigate higher risk and simplified measure for the areas having lower risks. Since the upcoming mutual evaluation is mainly focused on measurement of the outcome of the implementation of the AML/CFT policies and laws, improvement in effectiveness and outcome should be the main agenda.

Nepal's future approach in RBA

Nepal already has assessed its risk areas. It has found through risk-assessment report the crimes that generate higher proceeds and the crimes that generate comparatively lower proceeds. Thus, in coming days, Nepal should focus more on aligning the money laundering cases with the high risk crimes and high risk areas through which the proceeds of crime are shown to be clean. The limited resources that Nepal has should be used in combating ML/TF and these resources should be efficiently allocated to commensurate with the risk identified. There should be proportionate relation between high risk crimes and prosecution, conviction and confiscation cases of money laundering. The recommendation 1 of FATF; Risk-based approach has guided countries to invest its limited resources into those high risk areas that will yield maximum gain. The focus of the AML/CFT regime is on money and source of money. FATF seeks to avoid the misuse of the international financial system by the commission of ML, associated predicate offences and terrorist financing. Thus, this recommendation will allow countries to attack at the source of proceeds of crime and stop money from being laundered and channeled into terrorist financing. This strategy will be useful to keep Nepal along with other AML/CFT regimes in international commitments.

Conclusion

Nepal has been developing structural, administrative and policy reform to address money laundering and terrorist financing to keep Nepal on par with International norms, standards, treaties, agreements and FATF guidelines. It has achieved significant amount of success in policy level, co-operation level and operational level. Yet, Nepal has not been able to focus largely on such sectors that are vulnerable and are at higher risks. Nepal is having a mutual evaluation in 2020/2021 A.D, and as per our self-assessment report there is a chance to become non-complaint or even blacklisted country. However, if Nepal will be able to follow recommendation 1 of FATF strongly and apply a Risk-Based Approach in the aspects of AML/CFT, the prosecution, conviction and confiscation from high risk areas will increase. This will help to ensure Nepal's commitment in AML/CFT in international regime and will also be important to move from non-compliant to a complaint nation in upcoming evaluation.

Bibliography

- <https://www.int-comp.org/careers/a-career-in-aml/what-is-money-laundering/>
- <https://www.investopedia.com/terms/m/moneylaundering.asp>
- <http://www.fatf-gafi.org/>
- FATF Recommendations
- FATF Methodology
- <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/fatf-recommendations.html>.